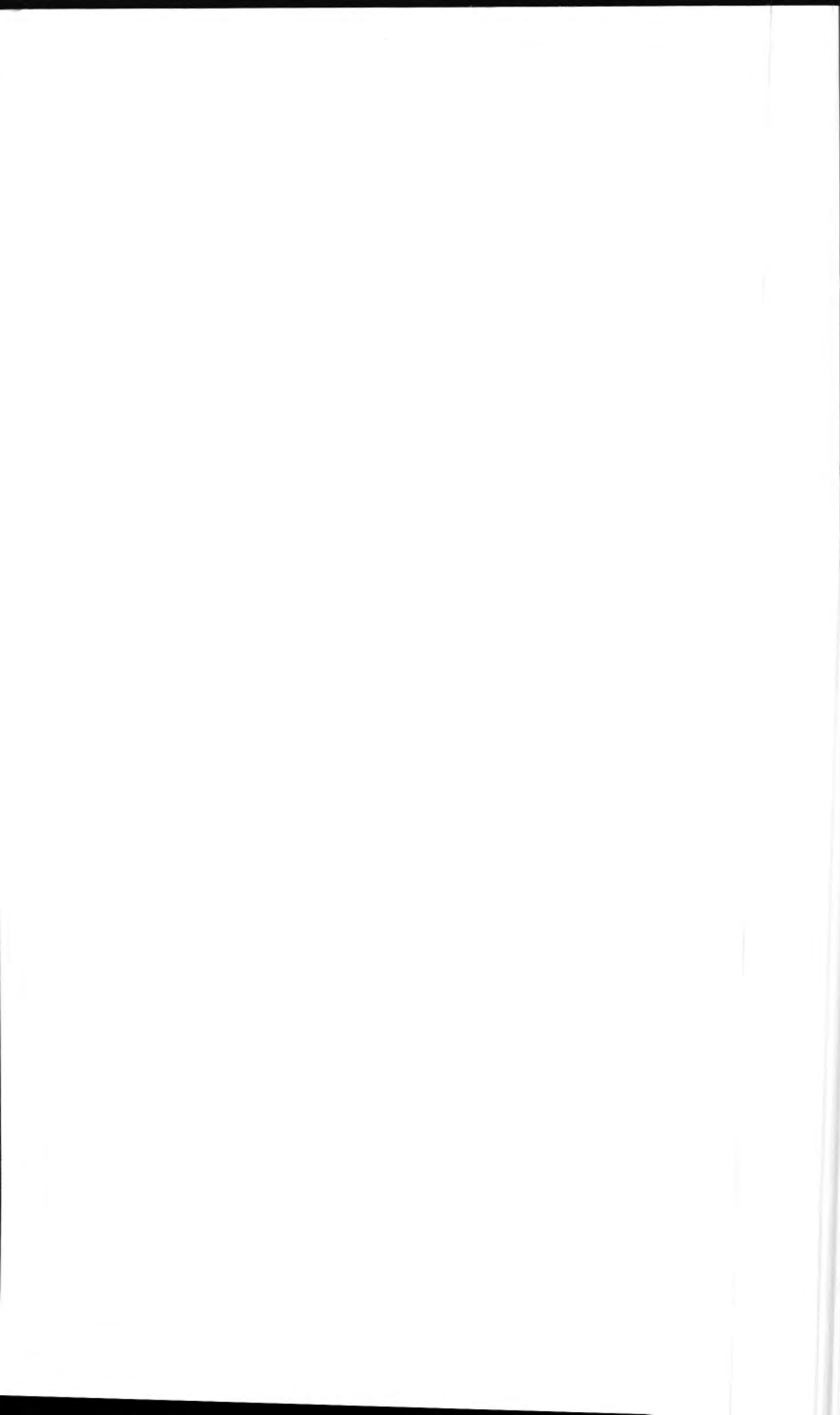

POLITIEK JAARBOEK
1990
ANNEE POLITIQUE

POLITICAL YEARBOOK OF BELGIUM

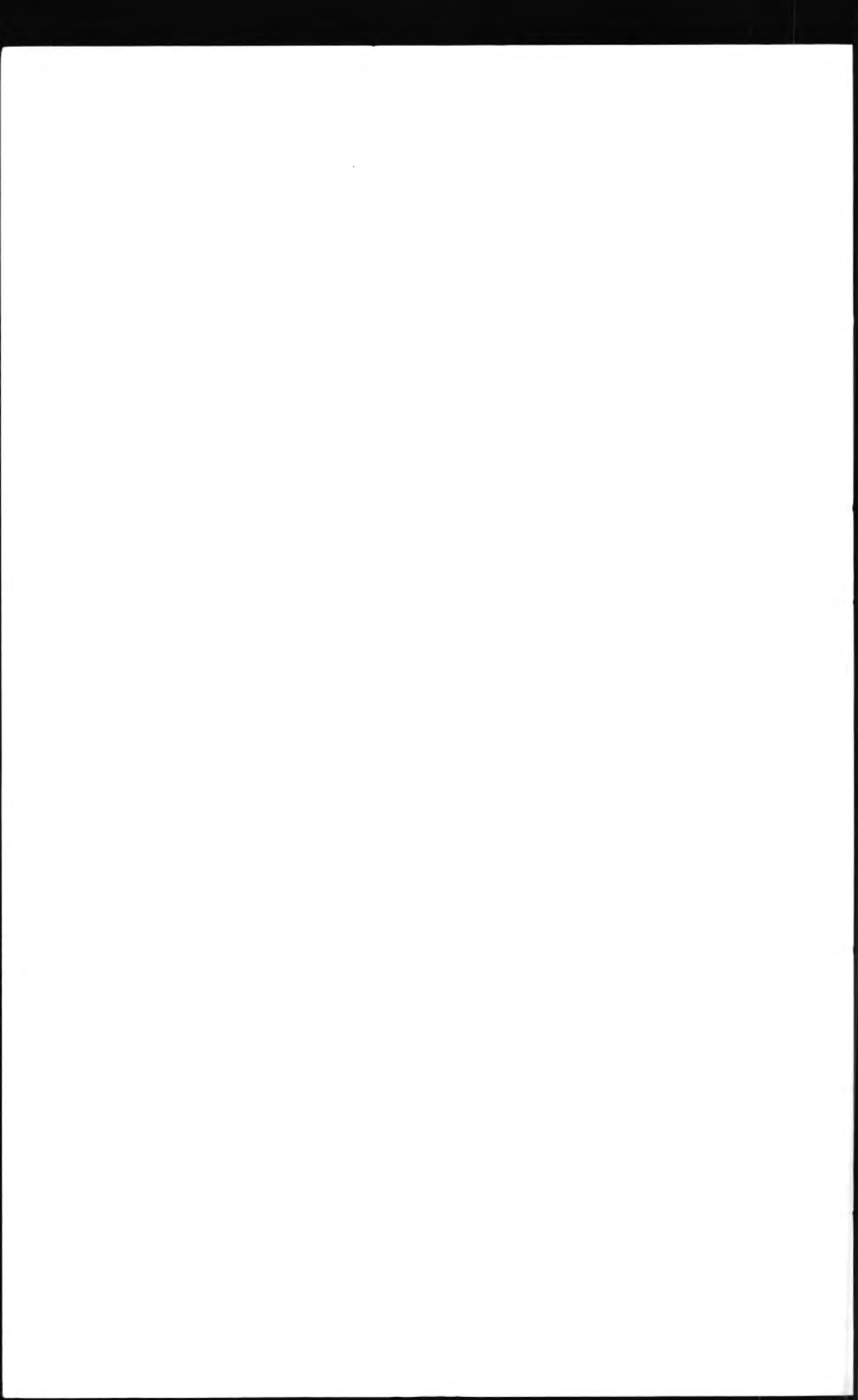

1990
POLITIEK JAARBOEK
ANNEE POLITIQUE
POLITICAL YEARBOOK
OF BELGIUM

Uitgegeven door **RES PUBLICA**
Tijdschrift voor politologie
1991, bundel XXXIII, nr 3-4

Éditée par **RES PUBLICA**
Revue de science politique
1991, volume XXXIII, n° 3-4

Edited by **RES PUBLICA**
Belgian journal of political science
1991, volume XXXIII, n° 3-4

INHOUD - SOMMAIRE - CONTENTS

Belgian Politics in 1990, by I. COUTTENIER.....	356-373
Overzicht van het Belgische politiek gebeuren in 1990, door R. D'HAESE en P. VAN DEN DRIESSCHE .	374-395
Het politiek gebeuren in de Euro- pese Gemeenschap in 1990, door L. HOOGHE	396-431
Statistical review of the political year 1990, by M. VERMINCK.....	432-465
Le mouvement des enseignants fran- cophones en 1990, par P. BOUILLON	467-480
Het Vlaamse welzijnszorgbeleid in de jaren tachtig: een overzicht, door F. LAMMERTYN	481-502
Belgians and security issues: a trend analysis (1970-1990), by P. MANIGART and E. MARLIER	503-522
Morfologie van de Vlaamse politieke partijen in 1989 en 1990, door M. VERMINCK	523-584
Bibliographie de l'année politique 1990, par W.S. PLAVSIC	588-620
Political opinion polls in Belgium in 1990, by E. DAS	621-640
Political opinion polls in Belgium 1974-1989. Index of keywords and references	641-659

BELGIAN POLITICS IN 1990
Contents

I.	Constitutional reform	357
	A. Preparations for the third and final phase	357
	B. Turmoil in PS ranks	358
	C. Francophone teachers on strike	358
	D. The German Community Council elections	359
II.	The Budget and socio-economic issues	359
	A. The 1990 Budget	359
	B. Labor and management reach inter-industry agreement	360
	C. Social security issues	362
	D. Retirement	363
	E. Employment policy	364
III.	Abortion liberalization	367
IV.	Immigration	368
V.	Foreign affairs and defense	369
	A. Foreign affairs	369
	B. Defense	371
VI.	Other events	371
	A. Legislation	371
	B. Government reshuffle	371
	C. High speed train	372
	D. Political parties	372

Belgian Politics in 1990

by Ivan COUTTENIER,

Licentiate in Political Science.

In 1990, Belgium's domestic political agenda was overshadowed by international events. Developments in Zaire, Rwanda and especially in the Gulf often forced Belgian political leaders to set aside their domestic preoccupations. On the pending constitutional reform issues no substantial progress was made. At the end of 1990, many bills dealing with economic issues awaited parliamentary approval. In the fall, labor and management reached a nationwide inter-industry collective bargaining agreement and a new pension bill was adopted by Parliament.

I. Constitutional reform

A. *Preparations for the third and final phase*

After Parliament had adopted the bill on the responsibilities of regions and communities (August 8, 1988 special act) and on the financing of regions and communities (January 16, 1989 special act), the cabinet tried to deal with the pending constitutional agenda. On January 8, a joint lower House-Senate committee announced agreement on the agenda for its consideration of phase three of constitutional reform; i.e. parliamentary reform, the treaty-making power for regions and communities and the allocation of the residual powers. At the outset of the talks, spokesmen for the Francophone majority parties said they wanted to grant Francophones living in Fourons and the Brussels periphery (both part of Flanders) the right to vote for candidates for the Francophone community and Walloon regional legislative councils. Vice Premier Dehaene (CVP) stated that his party favored the splitting of the Brussels-Halle-Vilvoorde district to deprive the francophones of the Brussels periphery of this possibility.

More issues were added to the agenda when the Francophone Socialists (PS) announced that they would seek devolution of the national agricultural policy and that the Francophone community government was running short of resources and would need a greater share of the national radio and tv tax receipts.

After the easter recess, the parliamentary committee made a last ditch effort at drafting proposals. However, hardly reconvened after a two month hiatus, the committee found itself stymied over the question of Senate reform. Following more non-productive meetings of the mixed parliamentary commission, on July 9 at a top-level conclave, the cabinet decided to charge the ministers dealing with institutional reform, Vice Premiers Philippe Moureaux (PS) and Jean-Luc Dehaene (CVP), with drafting a plan for dealing with the issues. Meanwhile, the majority

Flemish nationalist Volksunie kept insisting on a timely and complete realization of this third phase of constitutional reform. On September 21, the two Vice-Premiers submitted to the cabinet their scheme for implementation of the third phase. The ministers stated that a team of ministerial aides would first start to discuss the international treaty-making power issue, since, according to them, this was easier to solve than parliamentary reform. The ministers acknowledged that sharp differences existed over the question of granting special voting rights to francophones living in Flanders, adding that reapportionment of the Belgian seats in the European parliament and devolution of agriculture would not be on the agenda of these third phase negotiations.

Following Prime Minister Martens' public call for action, the Flemish majority party leaders met November 27. They spoke of a growing consensus among themselves on the pending issues. From their side, however, the Francophone majority parties showed less enthusiasm for the constitutional agenda.

B. *Turmoil in PS ranks*

Constitutional reform discussions in the majority were seriously hampered by internal divisions in the Francophone Socialist Party (PS). Former Fourons mayor José Happart, leader of the Walloon nationalist wing, openly attacked the constitutional reform plank of his party. He insisted on the transfer of Francophone community government responsibilities to the Walloon regional government. This plea for a stronger Walloon region – reducing the role of Brussels – vexed party leader Guy Spitaels and Vice Premier Moureaux, but was popular among the Walloon militants. Moureaux even threatened to resign were Happart's positions to become party policy. The party struck a deal over this thorny issue early 1991.

C. *Francophone teachers on strike*

In May, the Francophone teachers started strikes and demonstrations for higher pay. The teachers' unions demanded 6 percent spread over three years, i.e. what the Flemish teachers had obtained from the Flemish regional government. As a result of constitutional reform enacted in 1988, education had become the jurisdiction of the community governments. However, the Francophone community government did not have the required financial resources to meet these demands. The only way out for the Francophone community government was either to cut other spending dramatically or to demand additional budget grants from either the national and/or the Walloon regional government. The Flemish political parties strongly opposed allocation of new budget funds for the Francophone community. They argued that this would undermine the entire constitutional fabric and lead to renewed ethnic tension. It soon became clear that the teachers were caught in a political ball game. The strike was the occasion Walloon nationalists (headed by Socialist Euro-MP José Happart) had been waiting for to press for the transfer of responsibilities (including education) from the Francophone community to the

Walloon regional government. When in September 1990 the new school year started, it soon became clear that the teachers' unions were losing control over their affiliates. Schools were forced to close and send the pupils home.

In November a deal was struck. The teachers obtained a 4 percent wage and compensation rise spread over two years, and assurances that no teaching jobs would be lost. The teachers only went back to work after the presidents of the Francophone majority parties, Gérard Deprez for the Francophone Christian Democrats (PSC) and Guy Spitaels for the Francophone Socialists (PS) had formally endorsed the agreement and committed themselves to finding additional revenue for the Francophone community government.

One of the most controversial aspects in the deal struck between teachers and regional governments, both in Flanders and in the francophone part, was the payment of the end of the year bonus in the form of meal cheques. By paying the bonus this way, the regional governments did not have to pay social security taxes on these bonuses.

D. The German Community Council elections

On October 28, elections were held for the members of the legislative body (council) of the German community. This council has 25 members and, together with the executive, is responsible for cultural affairs and education in the German-speaking part of Belgium. The members of the council serve a four year term and elect a three-member executive.

In the election, the local Christian Democrats won 8 seats (-2), the Liberals won 5 seats (st. q.), the local Socialists won 4 seats (+1), the party of German-speaking Belgians 4 seats (-1), but the great winners were the local greens who won 4 seats (+3).

After negotiations, Christian Democrats, Liberals and Socialists decided to form a tripartite coalition government headed by incumbent Joseph Maraite (Christian Democrat).

II. The Budget and socio-economic issues

A. The 1990 Budget

Total public spending, excluding interest charges, represented nearly 50 percent of GNP in the early 1980s and fell to 40 percent in 1990, lower than EC average. At 120 percent of GNP, public debt stopped growing but remained too high compared to other industrialized countries. Expenditures for health and disability insurance, unemployment, pensions and early retirement did not decrease, and expenditures on family allowances only dropped marginally. Thanks to the growth

in GNP, lower unemployment and fewer children qualifying for family allowances, transfers to individuals, expressed as a percentage of GNP, decreased in 1990. The July 20 pension act re-introduced automatic linkage of pensions to the cost-of-living. Pensioners received the first increases ranging between 1 and 3 percent from October on, and because this adjustment was implemented only later during the year, its budgetary effect was marginal. Moreover, the introduction of the flexible pension system had no effect on the 1990 fiscal year at all since it came into force as of January 1, 1991.

Total public revenue, which ten years ago represented 46 percent of GNP, rose to a 49.2 percent peak in 1985 and dropped by 4 percentage points to a level one point lower than that of the 1979-81 period. This decline was the result of the tax burden which had diminished but also of a more extensive use made of deductions and tax exemptions by corporations. It was also noted that during the last decade the share of earned income – which constitutes the basis for the social security and personal income taxes – had declined to the benefit of other categories of income – income from financial assets and corporate profits – which are taxed at lower rates.

Expressed as a percentage of GNP, social security taxes underwent little change, the movement of earned incomes having been approximately parallel to that in GNP, while para-fiscal pressure on these incomes changed only marginally.

At the budget review conducted early 1991, the issue of tax tariffs applied on corporations was raised. The National Bank of Belgium had earlier reported that as a percentage of GNP, corporate tax receipts had dropped from 3 percent in 1989 to 2.8 percent in 1990 and this in the middle of an economic boom. The unions pleaded for a fixed minimum corporate tax tariff, and this demand was supported by Socialist politicians, but the cabinet took no action. It went for more traditional means, hoping that by cutting loopholes it would succeed in augmenting corporate tax receipts.

B. Labor and management reach inter-industry agreement

Prime Minister Martens announced June 16 that the cabinet had decided to tie the Belgian franc to the D-mark. The Prime Minister said the measure was aimed at strengthening foreign investor confidence and lowering interest rates. Business and political leaders welcomed the decision. Spokesmen pointed out that the Belgian government had set for itself a very ambitious goal, which would require discipline from the government as well as labor and management.

In the fall of 1990 negotiations on the 1991-92 nationwide collective bargaining agreement started. Such an inter-industry nationwide agreement is negotiated for a two year period and covers the 2.4 million workers of the private sector. It is negotiated by the leading unions, organizations representing shopkeepers and small businesses, the farmers union and the Belgian Business Federation (VBO/FEB). The 1991-92 agreement was the 11th concluded since 1960.

The Catholic and Socialist trade union confederations requested in a joint memorandum a higher monthly minimum wage, abolishment of the first waiting day before sickness benefits are paid to blue-collar workers, generalization of the 38 hours workweek, 16 weeks maternity leave, no amendments to the collective bargaining agreement on early pension at the age of 58, a greater employers' contribution to the employment programs and better protection of trade union delegates in the plants. The employers told the unions that in their opinion the nationwide agreement should give a clear signal to the various branches of industry that moderate wage increases were required since Belgium's position vis à vis its major competitors was deteriorating rapidly. The small businesses were strongly opposed to measures which would allow trade union delegates inside their businesses and to a generalization of the 38 hours workweek.

As soon as the Gulf crisis started and oil prices soared, the business community urged the government to start the assessment of Belgium's competitive position as required by the January 6, 1989 act, and talked about ways to ease the effect rising oil prices would have on wages because of their linkage to the cost-of-living.

The negotiations started September 5, and the government urged both employers and employees to consider including in the agreement a clause which would allow reversal of the terms of the agreement were the Gulf crisis to cause a major disruption of Belgium's economy. The government also announced that in order to make business feel more at ease it was going to suspend the compulsory hiring of young unemployed as trainees. After a suspension of the negotiations and pressure exercised by the government, talks resumed in November and an agreement was reached November 12. It was formally approved by all the organisations involved November 27.

The monthly minimum wage was raised by BF 900 (in two phases). The two sides also decided to set aside 0.25 percent of global wages for vocational training purposes. Moreover, the unemployed in the 50-55 age category would receive the same benefits as unemployed aged 55 and over. One additional 15th week maternity leave was awarded. The compromise on the annual vacation issue provided with an additional one day bonus but only payable in 1992. Moreover, recommendations were made, for example, one improving contacts between small businesses and trade unions, while the employers also promised to extend to higher wage categories the contribution they make for transportation costs incurred by wage and salary earners. The unions promised peaceful labor relations during the two years covered by the agreement.

The unions had failed on the generalization of the 38 hours workweek, on trade union delegations in small businesses and on lifting the waiting day for blue-collar workers in the event of sickness. Nevertheless, there were large majorities in the three trade union confederations in favor of the agreement. The employers were satisfied, the small business organization had managed to keep the unions out while the Belgian Business Federation (VBO/FEB) pointed out that the unions had recognized the need to preserve Belgium's competitive position.

C. *Social security issues*

1. Financial problems

Social security financing remained one of the most hotly discussed issues between the government, labor and management. Because of the booming economy and lower unemployment, the system had a surplus a second year running. For the fiscal year 1990 the government had simply confiscated the BF 10 billion surplus the system had. When the 1991 budget was drafted during the summer of 1990, the 1991 social security surplus was evaluated at BF 21 billion. Unions and employers were determined not to condone a second confiscation. Despite this pressure, the government again decided to deduct this surplus from the amount it contributes to the system, but under pressure from labor and business, it agreed to a system whereby this BF 21 billion would be identified as a special contribution kept in reserve for hardship years. For 1991, the government's contribution fell to BF 171 billion, the lowest ever, representing 16 percent of all social security revenue, a dramatic reduction from the 37 percent of 1983.

2. Social security transfers

Additional academic reports poored in on regional social security transfers. Like previous ones, they demonstrated that, contributions set against received benefits, Flanders and Brussels paid for Wallonia's social security deficit. Especially in the health insurance field marked differences in consumption patterns were identified. The issue was raised again from the fall of 1990 on, when the government started to discuss the third and final phase of its constitutional reform package. Each time Francophones tabled constitutional reform demands, Flemish politicians, on the majority and opposition benches alike, referred to the devolution of social security as a bargaining chip. Those more unitarian Flemings opposed to the devolution idea, including CVP party president Herman Van Rompuy, nevertheless called for adjustments where consumption patterns differed greatly, particularly in health insurance. The mentioned academic reports also revealed important differences in medical consumption according to the affiliation with the various mutual aid societies. For example, surveys demonstrated that medical consumption was higher among patients affiliated to the Socialist mutual aid society than for those affiliated to the Catholic organization. Spokesmen for the Flemish political parties regretted that when the bill on the mutual aid societies was amended, an occasion had been missed to make these organization more responsible for keeping global health insurance costs low.

3. Health insurance

Health insurance remained the social security branch facing the most expansive costs. Francophone Socialist Social Welfare Minister Philippe Busquin had in 1988 called a round table conference in an attempt to reach a consensus on a new health

insurance act, but the attempt had failed. In the summer of 1990, on the occasion of the drafting of the 1991 budget, Minister Busquin announced a major overhaul of the health insurance system which would give the minister, rather than the mutual aid societies and physicians, a greater control over expenditures. The minister also envisaged the possibility of direct intervention with respect to physicians' fees, but this attempt met stiff opposition from the physicians. The minister was, however, more successful with his bill on the mutual aid societies which was adopted by both Houses of Parliament. The bill came after fraud charges had been pressed against the societies. The bill centralized bookkeeping within each mutual aid society, and reinforced the position of the national headquarters vis à vis the regional branches. Moreover, it established a control commission similar to the one over-viewing the activities of banks.

Early 1991, the court ruled in the above mentioned fraud case which involved several leaders of mutual aid societies. They had been charged with channelling money from the compulsory health insurance to mutuality slush funds. The court ruled that such evidence had been found concerning Edmond Leburton, former president of the Socialist mutual aid society and former prime minister. The other defendants were acquitted.

Minister Busquin made hardly any progress on reviewing the physicians' professional order because the country's most powerful professional organization of physicians (the Federation of Doctor Wynen) was opposed to the draft bill. Moreover, there was disagreement inside the cabinet between Flemish and francophone ministers on giving to francophone physicians of the Brussels periphery (Flemish territory) the option of enlist with the francophone order.

The 1987 hospital act was amended to give nursing staff a greater say in management of the medical aspects of hospital life, which until then had been the exclusive domain of the head physician. Moreover, in 1990 wages of nurses were upgraded as a result of the nurses' strikes of the previous year.

D. *Retirement*

1. A new pension bill

In July 1990, the new pension bill was voted by the two houses of Parliament and it came into force as of January 1, 1991. Part of the political deal was that pensions would again be automatically adjusted to the cost-of-living.

Under the new bill, compulsory retirement was made flexible for men and women alike between ages 60 and 65, but no changes were made to way pension are computed: i.e. that men qualify for a full pension after a 45-year professional career and women after 40 years. The pension minister argued that this was not an infringement of the EC directives which imposes equal treatment of men and women under social security.

2. The cost of early pensions curtailed

When the pension system was reformed, the cabinet, labor and management had agreed to limit the souring costs of the various early pensions systems. Labor and management agreed to gradually phase out those collective bargaining agreements granting early pensions at ages 55, 56 and 57 and to take age 58 as a qualifying condition together with 25 years of service. Under the new system all beneficiaries obtained an unemployment compensation of 60 percent of a ceiled gross wage, to which was added a supplementary benefit paid by the employer. The government, employers and unions agreed to make this alignment not applicable to "enterprises facing serious difficulties", where the early pension from age 50 on remained in force.

In order to cut the costs of the early pension system, the employers were forced to pay an additional social security tax on top of what they already were contributing to the system.

E. *Employment policy*

1. Less new jobs

In 1990, some 36,000 new jobs were created which is less than the 45,000 of the previous year. As noted during previous years, most new jobs were created by the commercial services sector (approximately 24,000). Employment in the public sector remained at previous year's level.

The rise in the number of persons who accepted a job with shorter hours to avoid unemployment while in most cases receiving reduced compensation dropped from 23,000 in 1989 to 7,000 in 1990. This was in part due to stricter eligibility conditions imposed on this category of workers. In 1990, an increasing number of workers opted for temporary interruption of their professional career. Part-time unemployment – a system which allows employers to keep their workers on the payroll while reducing work supply – remained at a low level in 1990. Like during the previous year, in 1990 reduction of working hours and job sharing had a major impact on job supply.

There was in 1990 no significant decrease in productivity. It occurs that the shortage of skilled workers forced employers to press for increased productivity of the workforce.

Reviewing the past decade, it can be noted that during the second half of the eighties more jobs were created than were lost during the first half of the decade. Since 1985, some 200,000 were created in the services sector. This development and the rapid extension of part-time work has resulted in greater number of women on the labor market. In 1980 women represented 35 percent of the labor force and ten years later they accounted for 40 percent. Over the past ten years,

male employment had diminished, and this partially due the various early retirement schemes. In 1990, some 190,000 workers were under these schemes.

In 1990 the population of working age decreased further, the negative effect of the decline in the birth rate recorded since the beginning of the 1970s being greater than the positive effect resulting from a resurgence of net immigration. As is traditionally found in boom periods, the degree of participation by the population of working age tended to increase, as more non-working persons, especially women, entered the labor market. Furthermore, the effect of the measures enabling people to withdraw temporarily or finally from working life diminished. The increase both in the number of complete career interruptions (+ 3,800) and in the number of persons taking early retirement (+ 1,300) was less marked than in 1989. On the other hand, response to schemes for temporary or final withdrawal from unemployment revived again. As withdrawals of elderly unemployed stabilized, the increase was wholly attributable to unemployed who for social or family reasons request a temporary interruption of their registration as unemployed. In two years their number more than quadrupled, from 8,000 in 1988 to 36,000 in 1990. The persons in question – chiefly women – are freed from the requirement to register as job-seekers and the associated obligations, while at the same time they receive limited benefits.

The wide use made of the early retirement schemes largely explained the fact that the male activity rate in Belgium (72.5 percent of the population of working age in 1988) was lower than in any other OECD country (83.6 percent average). In 1990, Belgium was spending 0.8 percent of its GNP on financing early retirement schemes. This contrasted sharply with the more limited resources made available for vocational training.

2. Unemployment figures : no significant change

Since Belgium's labor market is rather rigid, the newly created jobs hardly had an effect on the number of registered unemployed. In 1990, there was an average of 403,000 unemployed ; i.e., 17,000 less than the previous year. Using EC standards, unemployment dropped from 8.5 percent in 1989 to 8.1 percent in 1990. The 5.2 percent male unemployment registered in 1990 was 1 percentage point below EC average, but the 12.8 percent female unemployment was well above EC average.

There was also drop in the number of long-time unemployed because of the many women who opted for part-time jobs.

The number of persons unemployed for less than a year increased. These are for the larger part school-leavers who apparently took longer to find a job.

For the authorities, organized labor and management, this slow unemployment decrease was a disappointment, especially since so many vacancies remained. Between 1987 and 1990 some 158,000 new jobs were created but the number of compensated full-time unemployed only decreased by only 92,600. This means

that in Belgium unemployed only take up a portion of the openings and that most new jobs go to newcomers of the labor market, especially women. The need for skilled workers was again urgent in 1990, particularly in the building trade, while surprisingly an equally great number of construction workers were registered as unemployed.

From September on until March 1991, unemployment started to rise again reaching over 440,000.

3. Regional aspects

A report from the labor ministry revealed that unemployment in Flanders follows the economic cycles, more than in Wallonia. Between 1974 and 1984, unemployment in Flanders rose from 50,000 to 300,000 and in Wallonia from 50,000 to 175,000. With the economic upturn during the 1985-90 period, the number of unemployed dropped by 150,000 in Flanders and only by 25,000 in Wallonia.

The extent to which regional employment reacts to economic cycles is also demonstrated in the table on the provincial and regional breakdown of wage and salary earners :

Provinces and regions	1979	1989	Pct. change 1979-1989
Antwerp	399,172	415,631	4.12
Brabant	586,106	590,826	0.80
West-Flanders	230,360	257,245	11.67
East-Flanders	248,629	262,571	5.60
Hainaut	234,122	196,916	- 15.89
Liège	208,181	180,404	- 13.34
Limburg	140,040	151,505	8.18
Luxembourg	25,740	28,245	9.73
Namur	63,717	58,027	- 8.93
Tot. Flanders	1,172,086	1,262,482	7.71
Tot. Wallonia	576,810	511,439	- 11.33
Brussels	387,171	367,450	- 5.09
Nationwide	2,136,067	2,141,371	0.24

4. The fate of long-time unemployed

The unions continued to campaign forcefully against the labor minister's discretionary power to deny compensation to those unemployed for an abnormally long period. (Abnormally long means more than double the average unemployment period of a given region). In March 1991, Labor Minister Van den Brande announced that after his services had reviewed some 260,000 cases, by the end of 1991 some 25,000 long-time unemployed would be denied compensation, reducing budgetary costs by BF 2.5 billion.

5. The cost of unemployment

The labor minister came also under attack for failing to reduce the costs of unemployed. Despite a smaller number of unemployed, in 1990 the budgetary cost of unemployment rose by BF 3 billion to attain a record BF 126.8 billion. The National Employment Office attributed this to the fact that the number of fully-compensated unemployed had not dropped significantly. Moreover, two cost-of-living adjustments were awarded in 1990. The National Employment Office also pointed out that a number of unemployed had preferred registration as fully compensated rather than staying on the part-time work/unemployment scheme. Moreover, the expensive early pension system greatly contributed to the rapidly rising costs.

Reviewing the employment situation and its budgetary impact over a longer period, Labor Minister Van Den Brande presented a report which showed that while between 1987 and 1990 the number of unemployed had dropped by 21.8 percent, the amount of money spent on unemployment compensation had only diminished by 9.1 percent. When the various employment programs were taken into consideration, the cost had dropped by a mere 6.6 percent.

In academic and political circles some pleaded for referring the category of long-time unemployed to the social welfare system which groups needy people who do not qualify for benefits under the social security system.

III. Abortion liberalization

On November 6, 1989, the Senate adopted the abortion liberalization bill. Under the provisions of the bill abortion remained a criminal act, but was allowed during the first twelve weeks of the pregnancy when the mother is in a state of distress. After the twelve weeks, abortion was possible only when the life of the mother is in danger, or when the physicians have determined that the child will suffer from an incurable illness. During the Senate discussion, the CVP had refused to submit counter-proposals and spoke of in menacing terms about the future of the cabinet.

When on February 23, 1990, the Chamber justice committee adopted the Socialist-Liberal sponsored bill, CVP party president Herman Van Rompuy said that this party had become the "moral opposition" of Belgium, but added that his party would not seek the fall of the cabinet over the issue.

The bill was adopted by the Chamber of Representatives in plenary session on March 29. Before the final vote, both Prime Minister Martens and CVP president Van Rompuy acknowledged defeat, but both also emphasized that the vote would have no consequences for the coalition. The two Christian Democratic parties voted against the bill together with the Flemish Bloc. The Volksunie was divided over the issue, while the Socialists, Liberals and greens voted in favor of the bill.

The political world was caught completely off guard when the King refused to sign the act. Although rumors about such a refusal had hit the press, the political world had discarded this possibility. In order to avoid a constitutional crisis, the cabinet noted in accordance with article 82 of the constitution that the King was "prevented from reigning".

Consequently, the abortion liberalization bill was promulgated by the council of ministers April 4, and the next day the Lower House and Senate in joint session reinstated the King.

This procedure was severely criticized by the opposition parties. With a constitutional crisis narrowly avoided, political leaders began looking at constitutional adjustments to avoid similar problems in the future. While most party leaders tended towards limiting the role of the King in the legislative process, CVP president Herman Van Rompuy said that his party would oppose any adjustment which reduced the King to a ceremonial role.

This view, however, was not shared by Van Rompuy's Francophone counterpart Gérard Deprez who said that the King had made an "error" when he refused to promulgate the abortion bill.

IV. Immigration

Following the first report of Paula D'Hondt, the Royal Commissioner on Immigration, the government and the various political parties took position but there was little evidence of generally accepted and implemented policy.

In June, Royal Commissioner D'Hondt presented her second report. In the report she acknowledged that some measures had been implemented, and made new proposals, particularly in the field of better housing.

One of the decisions of the Belgian government was to give third generation immigrants automatically Belgian nationality.

The Imam of the Brussels mosque called on all Muslims living in Belgium to register for the election of a Muslim Council. The government, however, told the Imam that it had not taken a final decision on the representativeness of this Muslim Council, and that making preparations was premature. The reservations of the Belgian government were due to the fact that the Francophone Socialists (PS) were opposed to one single council. The PS preferred councils at municipal level. The government later decided to set up a council of leading personalities from the migrant world and asked them to make suggestions as for the election of a new council.

There was political escalation on the immigration issue, when on October 21, in Antwerp an 80 year old man was knocked dead by a Moroccan youth during a march organized by the ultra-right Flemish Bloc.

V. Foreign affairs and defense

A. *Foreign affairs*

1. Zaire

On February 15, Belgium and Zaire reached new aid agreements. The two sides initiated a framework agreement which contained a human rights proviso, the assistance agreement, and separate protocols on the status of assistance personnel, the training of Zairian staff, and the counterpart fund. On March 1, the Belgian government ratified the agreements. On this occasion, Foreign Minister Eyskens announced that Zaire had agreed to a joint management of the new counterpart fund designed to allow partial forgiveness of the officially guaranteed commercial debt. The agreements were formally signed in Kinshasa, March 27.

By the end of May, reports reached Brussels of atrocities committed by Zairian elite troops at the university campus of Lubumbashi. When Foreign Minister Eyskens expressed concern about the student unrest, the Belgian ambassador in Kinshasa was summoned to the Zairian foreign ministry. The Belgian government requested an international investigation, a demand which, the Belgian government alleged, was supported by the EC and the United States. The Belgian government decided to suspend the state-to-state loans and preparations for the mixed Belgo-Zairian commission. On June 22, president Mobutu cancelled the agreements signed earlier during the year.

The 313 Belgian aid workers on the payroll of the Belgian development cooperation department, plus another 250 who worked for Belgian non-governmental organizations and 80 Belgian military personnel assigned in Zaire under the military cooperation program and all dependants returned to Belgium. The first group arrived in Belgium July 7.

2. Rwanda

On September 30, The Rwandan Patriotic Front (RPF) rebels invaded Rwanda. The Belgian government sent 600 paratroops to "protect Belgian aid workers". Soon after their departure, the Belgian press pointed at mounting differences inside the cabinet over the role of the Belgian troops. On October 10, SP party president Vandembroucke insisted on the immediate withdrawal of the paratroops. In order to forestall further division, Prime Minister Martens, Foreign Minister Eyskens and Defense Minister Coëme flew to Nairobi for a shuttle diplomacy mission to the countries involved in the dispute. This mission led to the October 17 Mwanza agreements. The belligerent parties accepted to lay down arms and to start negotiations. Despite violations of the agreement, the Belgian government immediately decided on pulling the troops out of the region. Later the press alleged that in a letter to Martens, the King had insisted on sending the troops to protect the regime of Rwandan president Habyarimana. While neither denying nor confirming

the existence of such a letter, Martens threatened that the minister responsible for leaking the story would have to resign, but the matter was not pursued.

3. War in the Gulf

On August 2, Iraq invaded Kuwait. The conflict escalated when Iraqi leader Saddam Hussein held western residents hostage. On August 6, the UN decided on a trade embargo against Iraq. The Belgian government was divided on how to respond to US demands for sea and airlift assets. First the cabinet decided on sending two C-130 aircraft to airlift Egyptian refugees from Jordan, and later two more aircraft were added. Foreign Minister Eyskens wanted to send F-16 fighters to the Gulf, but the Socialist coalition partners were opposed to the idea. Defense Minister Coëme said that the fighters did not have the necessary ECM equipment to operate in the Gulf, which made minister Eyskens wonder about the use of spending BF 100 billion on defense when Belgium was not capable of sending its fighters.

The government decided to send a flotilla to the Gulf for assistance, and BF 1 billion humanitarian aid within the EC framework.

On November 14, Belgian political parties decided to send to Iraq a parliamentary delegation on a humanitarian mission in an attempt to obtain the liberation of Belgians held in Iraq. They left for Baghdad, November 21, and in Iraq they signed a political declaration in which reference was made to the Palestine and Lebanese issues. The declaration also contained a reference to the King's address to the Algerian Parliament in which the Belgian Sovereign pleaded for solving the Palestine issue. Soon after, the Belgian hostages were set free and arrived in Belgium, December 2.

4. The Silco hostages

The "Silco" hostages affair had started in 1985 when a Belgian family was abducted off the Libyan coast. It was supposed that they were being held captive in Lebanon. On February 15, Foreign Minister Eyskens told the Chamber that he had sent a special envoy to Beirut. This special envoy was Jan Hollants van Loocke, the director of the political affairs department of the foreign ministry. The Belgian diplomat was in touch with Walid Khaled, spokesman for the Fatah Revolutionary Council. Libya offered to mediate, and in March the Libyan Finance Minister was in Belgium.

Following the talks Hollants van Loocke had in Beirut, it became known that Fatah was demanding the release of Nasser Said, a Palestinian convicted and imprisoned in Belgium for his part in a 1980 grenade attempt against an Antwerp Synagogue in which a 15-year-old was killed.

B. *Defense*

Minister of Defense Guy Coëme visited the USSR, February 7-12, where he addressed the foreign affairs and defense committees of the Supreme Soviet. The minister had also contacts with colleagues from other Eastern European countries.

At the traditional May Day celebrations, SP president Frank Vandembroucke called for cutting compulsory military service by 50 percent. He added that the SP opposed the deployment of Tactical Air to Surface Missiles (TASM) in Belgium, and that the party was for removal of all nuclear forces from countries that do not possess them.

On October 30, the two remaining German-based Nike missile squadrons were dismantled. The two squadrons had ceased to be operational as of June. As a result of the CSCE treaty, Belgium decided to scrap 25 M 41 tanks (no Leopard tanks), 56 pieces of heavy artillery and 183 armored vehicles.

By the end of the year, the outline of the armed forces reform plan of Lt.Gen. Charlier, chief of the general staff, became known. The military stationed in Germany would be reduced from 25,000 to about 3,500, and it provided with a reduction of the military service for conscripts to 8 months. SP president Vandembroucke said it was not enough.

At a press conference held November 15, Defense Minister Coëme confirmed that around 1950 a special stay-behind intelligence service was set up in Belgium. In the event of a Communist onslaught, it would have been the network's task to establish contact with a government in exile and prepare escape routes. The cabinet decided to abolish the secret network.

VI. **Other events**

A. *Legislation*

Parliament adopted a bill by which Belgians come of majority at 18. From that age on, Belgians are free to marry without parental consent, are allowed to do business transactions, make decisions about their own education and are responsible for the damage they cause. The act came into force on June 1.

B. *Government reshuffle*

On January 18, Flemish Socialist (SP) Secretary of State for Scientific Affairs Pierre Chevalier resigned. He was replaced by SP Deputy Eric Derycke. Chevalier resigned after the disciplinary council of the Ghent appeal court had suspended him for practising law because of financial irregularities.

On May 3, Gilbert Mottard (PS) became the new pension minister. He replaced Alain Van der Biest (PS) who had chosen to become minister in the Walloon regional government. Van der Biest replaced André Cools (PS) who had decided to

retire. Mottard was Governor of the Liège Province and in that capacity replaced by Paul Bolland (PS).

C. *High speed train*

On January 26, the cabinet approved the routes the high speed train will follow through Belgium. This issue had caused controversy between Flemish and Francophone political parties. Because Wallonia, unlike Flanders, opted for the construction of the more costly separate routes, it obtained from the national government compensation in the form of additional investment for its regular train network. Since the national government required the cooperation of the regional governments for the actual construction of the routes and his cooperation was slow to materialize, no further progress was made on the issue.

D. *Political parties*

On May 10, the executive board of the European People's Party (EPP – Christian Democrat) elected Prime Minister Martens as new EPP president.

Former Belgian Vice Premier and EC Commissioner Willy De Clercq was elected president of the European Federation of Liberal Parties, the organization which groups all the Liberal and related parties from the EC.

At the PS convention of September, one of the party's leading dissenters, Charleroi mayor Jean-Claude Van Cauwenberghe, made peace with party president Spitaels. Spitaels, in return, proposed Van Cauwenberghe as a member of the party's executive board.

In October, the SP executive decided to disband its Ostend party branch and to name new local party leaders. Troubles between the national leadership and the Ostend branch had started when Ostend deputy Alfons Laridon resigned from the party. He said that he had taken this decision because in his judgment the SP was too lenient toward Catholic education. As the local party leaders refused to dissociate from Laridon and accept the new parliamentary candidate, the local branch was disbanded.

In March, the Francophone wing of the Belgian Communist party decided to carry on under its old banner. At their convention, the Francophone Communists approved a resolution calling for the reorganization of the party so that it could become the cornerstone of a political movement encompassing the "Francophone left".

Summary: Belgian Politics in 1990

In 1990, Belgium's domestic political agenda was overshadowed by international events. Developments in Zaire, Rwanda and especially in the Gulf often forced Belgian political leaders to set aside their domestic preoccupations. On the pending constitutional reform issues no substantial progress was made. At

the end of 1990, many bills dealing with economic issues awaited parliamentary approval. In the fall, labor and management reached a nationwide inter-industry collective bargaining agreement and a new pension bill was adopted by Parliament.

OVERZICHT VAN HET BELGISCHE POLITIEK GEBEUREN IN 1990
Gedetailleerde inhoudsopgave

I.	Staatshervorming	375
II.	Regeringswijzigingen	377
III.	Verkiezingen	378
IV.	Begroting	378
V.	Migrantenbeleid	382
VI.	Abortus en mini-koningskwestie	383
VII.	Justitie	384
VIII.	Onderwijs	386
IX.	Milieu	387
X.	Verkeer en infrastructuur	388
XI.	Vlaamse administratie	389
XII.	Andere	390
XIII.	Buitenland	390
XIV.	Koninklijk huis	392
XV.	Politieke partijen	392
XVI.	Vakbonden	395
XVII.	Arbitragehof	395

Overzicht van het Belgische politiek gebeuren in 1990

door Reinoud D'HAESE

Licentiaat,

en Pol VAN DEN DRIESSCHE

Licentiaat, journalist bij *De Standaard*

Op politiek vlak werd 1990 gekenmerkt door de toenemende profilering van de Gewesten en Gemeenschappen, het dreigend vastlopen van de nationale Belgische instellingen, de invloed van internationale gebeurtenissen op de binnenlandse politiek en het toegenomen belang van de milieuproblematiek in alle aspecten van het overheidsbeleid.

I. Staatshervorming

Na de regeling van de bevoegdheden van Gemeenschappen en Gewesten (Bijzondere Wet van 8 augustus 1988) en de goedkeuring van de Financieringswet (Bijzondere Wet van 16 januari 1989) bleven nog 3 belangrijke hoofdstukken over om de staatshervorming af te ronden. Dat waren de problematiek van de zgn. restbevoegdheden, het internationale verdragsrecht van de Gewesten en Gemeenschappen en de hervorming van het Parlement (inbegrepen de rechtstreekse verkiezing van de parlementen van de deelgebieden en de hervorming van de Senaat). Op deze terreinen werd in de loop van 1990 weinig vooruitgang geboekt als gevolg van de soms ver uiteenliggende standpunten van voor- en tegenstanders van een nog verder doorgedreven federalisering van de staat, waardoor vooral de grote partijen geen duidelijke eensluidende standpunten konden innemen. Vooral de (PS) Franstalige socialisten bleken intern verdeeld over de hervorming van de Senaat en de rol die aan deze assemblée moet worden gegeven.

De voorbereiding van de derde fase van de staatshervorming werd toevertrouwd aan de gemengde parlementaire commissie voor de Hervorming van de Instellingen. De werkzaamheden werden geleid door Kamervoorzitter Charles-Ferdinand Nothomb en Senaatsvoorzitter Frank Swaelen. De eerste vergadering ging door op 22 december 1989. Er werd afgesproken elke maandag achter gesloten deuren te vergaderen en de oppositie bij de besprekingen niet voor voldeonden feiten te plaatsen.

Als eerste punt vatte de commissie de besprekingen aan inzake de residuaire bevoegdheden of restbevoegdheden. Dat zijn bevoegdheden die tot op heden niet op uitdrukkelijke wijze exclusief aan de nationale overheid, de Gemeenschappen of de Gewesten toegewezen werden. Op basis van het regeerakkoord moeten ze

toegewezen worden aan de Gemeenschappen en Gewesten. Verscheidene regeeringsleden maakten hierbij herhaaldelijk bedenkingen of pleitten ten minste voor een zogenaamde hiërarchie der normen, waarbij de centrale regering het laatste woord zou krijgen. Dit dispuut laaide ook op toen België door de EG-Commissie werd gegispit over het in gebreke blijven van de uitvoering van sommige Europese milieuriichtlijnen, hetgeen de nationale bevoegde staatssecretaris voor milieu, Miet Smet, inspireerde tot een uitval tegen de opsplitsing van de milieubevoegdheden.

Het probleem stelde zich begin februari in alle scherpte toen België een erg slecht rapport kreeg van Europees Commissaris voor Milieubeleid Ripa di Meana. Als oorzaak werd gewezen op de slechte afspraken tussen de diverse beleidsniveaus en de onduidelijke bevoegdheidsverdeling tussen die verschillende niveaus. Daardoor kon met name het Brussels gewest alle richtlijnen naast zich neerleggen, zonder dat de nationale overheid kon ingrijpen.

In tweede instantie werd gepraat over het internationale verdragsrecht. Omdat in het internationaal recht enkel staten worden erkend, stelt zich een dubbel juridisch probleem : hoe kunnen de regio's (internationaal erkende) verdragen sluiten en hoe verhouden afgesloten verdragen van de deelgebieden zich hiërarchisch tegenover die van de nationale staat, ingeval er tegenstrijdige belangen op het spel staan ?

De discussie werd niet vergemakkelijkt door de nakende herziening van de EG-verdragen. G.Geens, Minister-president van de Vlaamse Regering, en J. Vandemeulebroucke, lid van het Europees Parlement pleitten in die context onomwonden voor uitbreiding van de bevoegdheden en rechten van de regio's in Europa.

Tenslotte werd gepraat over de afschaffing van het zgn. dubbelmandaat (waardoor verkozenen tegelijk deel uitmaken van het nationale en van het regionale parlement) en de hervorming van de Senaat. Aangezien alle partijen zich reeds uitgesproken hadden ten gunste van rechtstreekse verkiezingen voor de parlementen van de Gemeenschappen en de Gewesten, spitte de discussie zich vooral toe op de hervorming van de Senaat. De Hoge Vergadering moest ofwel bestaan uit de leden van Gemeenschaps- en/of Gewestraden met beperkte nationale bevoegdheden, ofwel diende de Senaat uitgebreide zeggenschap te behouden over de nationale politiek maar dan met een veel kleiner aantal Senatoren. Het regeerakkoord van mei 1988 liet beide mogelijkheden open en ook de commissie raakte hier niet uit, vooral omdat de Parti Socialiste hierover intern verdeeld bleef.

De interparlementaire commissie legde op 23 april haar eindrapport neer. Het was in feite een inventaris van de standpunten en de knelpunten. Alleen inzake het internationale verdragsrecht was er enige vooruitgang geboekt. Op 13 juni haakte de liberale oppositie af en weigerde nog verder mee te werken aan de commissiewerkzaamheden omdat ze vermoedde dat de regering toch geen rekening zou houden met de conclusies.

Naarmate het immobilisme duurde werd vooral de VU ongeduldiger. Voorzitter J. Gabriëls dreigde herhaaldelijk uit de regering te stappen indien er geen bewe-

ging kwam in het dossier. Premier Martens beloofde daarom in augustus een initiatief vanwege de regering om de derde fase van de staatshervorming, die deel uitmaakte van het regeerakkoord, af te ronden. Er werd een vaag werkschema uitgestippeld en er werd een interkabinetten-werkgroep opgericht, die evenwel niet tot resultaten kwam.

Van verschillende zijden werden eisen gesteld of herhaald die de afwerking van het dossier bemoeilijkten. Ze ondersteunen de PS-visie, die rekening houdt met een vierde en een vijfde fase.

De Waalse Minister-president Bernard Anselme had reeds in maart geëist om de landbouw te regionaliseren. Daartegen rees langs Vlaamse zijde protest, vooral dan uit CVP-hoek en in het bijzonder van de Boerenbond-vleugel. Op de vraag van de Franse Gemeenschap om de rest van het nationaal geïnde kijk- en luistergeld ook uit te keren aan de gemeenschappen werd van Vlaamse kant minder gunstig gereageerd. Men had er wel begrip voor dat men op die manier de financiële problemen van het Franstalig onderwijs hoopte op te lossen, maar vreesde een nieuwe oncontroleerbare uitgavenspiraal indien daarmee geen overdracht van nieuwe bevoegdheden gepaard ging. Men wilde hoe dan ook de financiële verantwoordelijkheid van de Gemeenschappen en Gewesten behouden. De herhaalde Vlaamse eis om de provincie Brabant te splitsen lokte in december een scherpe reactie uit bij de PSC: voor deze regeringspartij hoefde de VU niet langer in de regering te blijven. Het zwaarste argument lag echter in handen van de Vlaamse partijen. Uit een studie van de SERV bleek dat Vlaanderen in 1988 via de sociale zekerheid 87 miljard Bf overgedragen had aan Wallonië.

Om het debat weer op gang te brengen, ondernam vice-premier H. Schiltz (VU) in november een "Waalse ronde". In Louvain-la-Neuve, Luik, Charleroi en Namen voerde hij gesprekken met prominente Waalse en Wallingantische politici. Eind november lekte uit dat de Vlaamse politici afzonderlijk een bijeenkomst georganiseerd hadden in een poging om de derde fase uit het slop te halen. Het was naar verluidt "een opbouwend gesprek". In feite zat het dossier vast en wachtten de verschillende betrokken partijen de resultaten af van het congres dat de Parti Socialiste (PS) eind januari 1991 zou houden. Met name kan meer duidelijkheid inzake de verhouding tussen het Waalse Gewest en de Franse Gemeenschap het dossier in één of andere richting deblokkeren. Vooral de nijpende financiële problemen van de Franse Gemeenschap, zeker tegen de achtergrond van de looneisen van de Franstalige leraars, zorgden voor spanningen binnen die partij tussen de PS'ers rond de Brusselse vice-premier Moureaux en de radicale Waalse regionalisten rond PS-fractie leider Robert Collignon.

II. Regeringswijzigingen

Begin januari raakte bekend dat Pierre Chevalier (SP), Staatssecretaris voor Wetenschapsbeleid in de nationale regering, wegens onorthodoxe financiële praktijken tijdelijk als advocaat geschorst werd door het Raad van Orde te Gent. Som-

migen tilden ook zwaar aan de indiening van een hoge onkostennota bij de Administratie voor Wetenschapsbeleid voor een reis naar Parijs. Hij nam ontslag en werd op 18 januari opgevolgd door zijn partijgenoot, de Waregemnaar Erik Derycke.

Op 3 mei werd gewezen partijvoorzitter André Cools (PS), Minister van Plaatselijke Besturen, Gesubsidiëerde Werken en het Water voor het Waalse Gewest, opgevolgd door zijn partijgenoot Alain Van der Biest, tot dan Minister van Pensioenen in de nationale regering. Meningsverschillen in de eigen partij lagen hiervan mee aan de basis. Met hem verdween een flamboyant Waals politicus uit de actieve politiek. Hij werd op zijn beurt opgevolgd door Gilbert Mottard, voormalig gouverneur van de provincie Luik.

III. Verkiezingen

Op 28 oktober grepen verkiezingen plaats voor de Raad van de Duitstalige Gemeenschap. De groenen kwamen als overwinnaars uit de stembusslag. De uitslag was als volgt :

	Stemmen	Aantal zetels	Verskil met 1986
CSP Christlich Sociale Partei (christen-democraten)	13.178	8	- 2
PFF Partei für Fortschritt und Freiheit (liberalen)	7.756	5	s.q.
SP Socialistische Partei (socialisten)	6.407	4	+ 1
PDB Partei der Deutschsprachigen Belgier (nationalisten)	5.982	4	- 1
ECOLO (groenen)	5.897	4	+ 3
SEP	-	0	- 1

Daardoor behield de vroegere coalitie van christen-democraten en liberalen slechts een nipte meerderheid. Ten einde een stabiele regering te waarborgen en met de bedoeling de contacten met de regering van het Waalse Gewest te vergemakkelijken werd de coalitie na enige onderhandelingen uitgebreid met de SP. Op 13 november werden de namen van de Ministers van de Duitstalige Gemeenschap bekend gemaakt. Het werden J. Maraite (CSP), Voorzitter van de Executieve, B. Gentges (PFF), K.-H. Lambertz (SP) en M. Grosch (CSP).

IV. Begroting

Het tekort op de begroting voor 1989 bedroeg 397,2 miljard Bf of 6,6% van het BNP. Dat was 8,2 miljard minder dan de regering bij de begrotingscontrole

in de lente van 1989 vooropgesteld had. Uit de cijfers bleek dat zonder de rente-uitgaven de ontvangsten 1,8 miljard hoger lagen dan de uitgaven. De vooruitzichten leken vrij gunstig. Het BNP lag een vol procent hoger dan in de begroting was geraamd, de achterstand bij het incohirien van de belastingen kon eventueel door een betere organisatie worden opgehaald en de overschotten van de sociale zekerheid vielen hoger uit dan in juli 1989 was geraamd. De stijgende rentevoeten dreigden de "rentesneeuwbal" evenwel opnieuw in gang te zetten.

De begrotingscontrole, die aanvankelijk tegen 15 januari aangekondigd was, startte uiteindelijk als gevolg van enkele reizen van regeringsleden pas op 24 februari.

De regering ging bij de begrotingscontrole uit van een verwachte intreststijging van 10,4% (i.p.v. 8,5%), waardoor alléén aan intresten rekening moest gehouden worden met een tekort van 33 tot 34 miljard Bf. Daar bovenop kwamen nog eens 10 tot 15 miljard Bf bijkredieten voor verschillende departementen. Wilde de regering het in het regeerakkoord vooropgezette doel halen om het netto te financieren saldo te beperken tot het cijfer van 1989, nl. 397 miljard Bf, dan diende nogmaals 8 miljard Bf gevonden te worden. In het totaal ging het dus om een bedrag van ongeveer 55 miljard Bf. Op basis van de meerontvangsten als gevolg van de gunstige conjunctuur werd later meegedeeld dat 30 miljard Bf zouden volstaan.

Om de leegloop van de financiële diensten van de staat naar de privésector tegen te gaan, besliste de regering 1,5 miljard uit te trekken om de werking van de belastingadministratie te verbeteren. Daarmee zou extra-personeel aangetrokken worden, zou de technische uitrusting verbeterd worden en zouden de ambtenaren beter bezoldigd worden. Verder nam de regering als voorafgaandelijke optie dat geen nieuwe fiscale lasten mochten opgelegd worden.

Om het verwachte tekort weg te werken zou de sociale sector 15 miljard Bf moeten inleveren. De overschotten van de sociale zekerheid (geschat op 10 miljard Bf) zouden opnieuw worden afgeroomd. Besparingen in de ziekteverzekering moesten 2 miljard Bf opleveren; de rest van de sector zou nog eens 3 miljard Bf moeten inleveren. Verder werd ook gedacht aan de verkoop van staatseigendommen. Tenslotte zouden voorstellen uitgewerkt worden om de fiscale aftrek van bepaalde lasten te plafonneren.

Minister van Begroting H. Schiltz stelde verder vast dat de vruchten van de economische hoogconjunctuur vooral de burger en de ondernemer ten goede kwamen; de inkomsten van de overheid stegen echter niet in dezelfde verhouding. Met name kloeg hij ook de fiscale ontwijkingspraktijken aan van burgers en bedrijven, die er via talloze achterpoortjes in slagen de staat belangrijke financiële middelen te onthouden. Bovendien bleven de lasten van de werkloosheidsvergoedingen buiten verhouding wegen op het staatsbudget: nog steeds genoten 680.000 personen een werkloosheidsuitkering, terwijl in bepaalde sectoren een blijvend tekort bestond aan gekwalificeerd personeel.

In het raam van haar "sterke frank"-beleid nam de regering in 1990 drie belangrijke maatregelen. Op 1 maart werd de roerende voorheffing op nieuwe, vastrentende activa (obligaties, kasbons ...) verlaagd van 25 tot 10%. Hierdoor werden frankbeleggingen interessanter voor Belgische particuliere beleggers. De daaropvolgende staatsleningen werden een groot succes.

De dubbele wisselmarkt, die de frank voor speculanten moest behoeden, werd afgeschaft, waarmee aangetoond werd dat er geen behoefte meer aan was.

Van de zwakte van de Duitse mark naar aanleiding van de muntunie met de toenmalige DDR, maakte de overheid gebruik om aan te kondigen dat de Belgische frank voortaan van nabij de koers van de sterkste munten van het Europese Muntstelsel (EMS) zal volgen. Dit leidde ertoe dat het rentevershil tussen beleggingen in D-mark en Bf sterk terugliep.

Op 15 februari werd het wetsontwerp goedgekeurd dat de roerende voorheffing verminderde van 25 tot 10%. Deze in de gegeven context bizarre maatregel werd ingegeven door de bekommernis van regering en bedrijfsleven om de belasting op kapitaal meer in overeenstemming te brengen met de elders in de EG gehanteerde tarieven, wat dan weer de kapitaalvlucht moest beperken. Later op het jaar bleek dat dit een goede inschatting was geweest.

Ten einde de rentelast te drukken schreef de schatkist op eigen risico een staatslening uit. Ze richtte zich rechtstreeks tot de particuliere belegger, die een nettowinst van 9% kon verdienen. Door zich niet tot het consortium der banken te wenden (dat normaal voor een vaste overname instaat) spaarde de schatkist een commissie van 30 centiem op de uitgifteprijs uit. De bankiers reageerden onthutst. De inschrijving liep van 5 tot 14 maart en werd een succes: ze bracht uiteindelijk 70 miljard Bf op. Het begrotingsbeleid leverde de regering een applausje op vanwege het Internationaal Monetair Fonds (IMF), dat de Belgische economie kwam doorlichten en de in de 8 voorbije jaren geleverde prestaties imposant noemde. Het IMF stelde vast dat de overheidsfinanciën op weg zijn naar sanering, maar waarschuwde tegelijk dat het strakke begrotingsbeleid nog zeker 5 jaar dient volgehouden te worden om tot blijvende resultaten te leiden. Het deficit van de verschillende bestuursniveaus dient in die periode verder verminderd te worden van de huidige 6,5 tot 2,5 à 3,5% van het BNP.

Om terug te keren naar de budgettaire orthodoxie, gaf Minister van Begroting H. Schiltz zijn diensten half april de opdracht onderhandelingen te beginnen met alle ministeriële departementen om ruim 300 zgn. begrotingsfondsen op te doen. Die begrotingsfondsen kunnen geld oppotten en bleken in het verleden herhaaldelijk gebruikt te worden om uitgaven te doen buiten de begroting. Bovendien verhinderen ze een duidelijk overzicht.

Minister H. Schiltz bepleitte in mei bovendien een ruim pact met de sociale partners, ten einde het begrotingsbeleid niet in gevaar te brengen door een hogere inflatie als gevolg van te snelle loonstijgingen.

In datzelfde kader dient ook de beslissing van de Nationale Bank gezien te worden om de Belgische Frank strikt te koppelen aan de Duitse Mark. Op die manier wilde de regering de rentekloof tussen beide munten dichten en de positie van de munt consolideren, wat een gunstige invloed moet hebben op het totale economische beleid met het oog op de realisatie van de eenheidsmarkt.

Vanaf 16 juli trok de regering zich terug in begrotingsconclaaf. Vóór het zover was, werden tijdens voorafgaandelijke bilaterale besprekingen met de verschillende departementen reeds 80 tot 90 miljard Bf uitgaven weggesnoeid. Ongeveer 25 miljard Bf nieuwe uitgaven bleven behouden. Ook het grootste deel van de begrotingsfondsen werd afgeschaft; slechts 54 daarvan bleven behouden.

De ontvangsten werden geraamd op 1.180,8 miljard Bf. De regering ging uit van een tekort van 345,8 miljard Bf. NL 405,4 miljard Bf verminderd met 59,6 miljard Bf die de nationale staat bespaart doordat vanaf 1991 met een zuiver nationale begroting kan gewerkt worden, waaruit de laatste verstrengeling met de begrotingen van de deelgebieden zal verdwenen zijn. Om die begrotingsdoelstelling te bereiken, diende de regering 63,654 miljard Bf besparingen te vinden. Haar taak werd vergemakkelijkt door de gunstige economische conjunctuur en door de stabiliteit van de rente als gevolg van de koppeling van de Bf aan de DM. Het tekort zou aangezuiverd worden door maatregelen ter bestrijding van de fiscale fraude en ontwijking (5,8 miljard Bf), de afbouw van een reeks economische stimuli (6,2 miljard Bf), de verhoging van de accijns op dieselolie (1,8 miljard Bf) en 2,6 miljard Bf extra-inkomsten van niet-fiscale aard. Als gevolg van een akkoord met de sociale partners over de financiering van het stelsel van de sociale zekerheid werd het mogelijk de overheidssubsidies voor 1991 met 21 miljard Bf te verminderen. Het beheer van de schuld zou 15 miljard Bf opleveren en diverse besparingen in de departementen 11,3 miljard Bf. De sociale departementen leverden 1,316 miljard Bf in en Volksgezondheid 1,7 miljard Bf. De begroting van Landsverdediging steeg nominaal lichtjes t.o.v. 1990. Bij de oppositie overheerste de mening dat de regering er zich te gemakkelijk vanaf gemaakt had, omdat de verkiezingen mogelijk vervroegd zouden kunnen plaatsvinden.

De executieven zetten hun eigen beleid voort, daarin gehandicapt door de moeilijke financiële situatie van de nationale staat, die ook een deel van zijn schuld op de Gemeenschappen en Gewesten overdroeg. De Vlaamse regering gaf daarbij blijk van een eigen beleidsvisie. Er is een duidelijke accentverschuiving merkbaar in de richting van een beter overheidsmanagement, gekoppeld aan budgettaire orthodoxie. Verder is er een verschuiving merkbaar in de richting van het milieubeleid, het openbaar vervoer en de sociale sector.

Aan Franstalige kant werkte de splitsing tussen Gewest(en) en Gemeenschap remmend op het beleid. Dat kwam duidelijk tot uiting in het aanslepend conflict tussen de Franse Gemeenschapsregering en de stakende leerkrachten. De oplossing van het conflict werd bemoeilijkt door de beperkte financiële mogelijkheden van de betrokken regering. Het bracht een nieuwe discussie op gang tussen voor- en tegenstanders van samenvoeging van Gewest en Gemeenschap, (zoals dat aan

Vlaamse kant gebeurde) en de regionalisten die voor het eigen gewest meer bevoegdheden opeisten.

In het Brusselse Gewest verschaftte de machtsdeling naar het voorbeeld van de situatie op nationaal vlak de Vlamingen voor het eerst sinds het ontstaan van België een zekere macht. Vooralnog heeft de Brusselse regering vooral organisatorische problemen, terwijl de afhankelijkheid voor bepaalde materies van subsidies vanwege de Vlaamse en Franse Gemeenschap soms remmend werkt.

V. Migrantenbeleid

Uitgaande van de eerste nota van Koninklijk Commissaris voor het Migrantenbeleid Mevr. P. D'Hondt (d.d. 15 nov. 1989) nam de regering voor haar beleid als optie aan dat de meeste migranten in België zouden blijven en dat maatregelen noodzakelijk zijn om de inpassing te bevorderen. Met de uitwerking van die vaststelling in de vorm van een coherent beleid, zoals in genoemde nota voorgesteld werd, vlotte het echter minder goed. De meeste partijen aarzelden maatregelen te treffen die achteraf onomkeerbaar zouden zijn, zonder dat vaststond of de beoogde integratie ook zou bereikt worden. Er bestond ook vrees voor de reacties van de bevolking op bepaalde voorgestelde maatregelen. Tenslotte was er ook een budgettair probleem.

Dat integratieconcept werd heftig gecontesteerd door het Vlaams Blok, dat in de loop van 1990 met diverse acties en zgn. moskeeënwandelingen tegen de genomen opties ageerde. Na rellen als gevolg van één van dergelijke wandelingen, werd in Borgerhout op 21 oktober een 80-jarige man door een Marokkaanse jongen doodgeslagen.

Aansluitend bij voornoemde nota van Mevr. P. D'Hondt werd een Interministeriële Conferentie voor het Migrantenbeleid samengesteld, die tot taak kreeg de voorstellen uit de nota- D'Hondt in beleidsmaatregelen om te zetten. Alle ministers en staatssecretarissen die bij de migrantenproblematiek betrokken zijn en alle beleidsniveaus werden in de conferentie vertegenwoordigd.

Om de integratie te bevorderen werd besloten dat migranten van de derde generatie automatisch Belg zouden worden, indien ze blijk geven van integratiebereidheid. Ook het aanbod aan taalcursussen werd opgevoerd en de mogelijkheden voor beroepsopleiding ten gunste van werkloze migranten.

Het voorstel om de integratie te bevorderen door een representatief orgaan te creëren waarmee overleg zou mogelijk worden, zorgde voor enige problemen. Zonder een beslissing van de regering af te wachten, startte de Imam van de Grote Moskee in Brussel met de voorbereiding van verkiezingen voor zo'n Hoge Raad van de Islam. Er werden inschrijvingslijsten geopend waarop zich uiteindelijk ongeveer 1/3 van de moslims inschreef. De voorbereidingen werden aanvankelijk voortgezet, ook nadat de regering had laten weten hiermee niet te kunnen instemmen. Pas na een officieel schrijven van Minister van Justitie Wathelet d.d. 27 maart werden de voorbereidingen stopgezet. Alles werd uiteindelijk toegeschreven aan

een misverstand. De regering besliste in de loop van april zelf een voorlopige Hoge Raad samen te stellen die de verkiezingen zou voorbereiden.

Het voorstel overheidsbetrekkingen toegankelijk te maken voor migranten werd beperkt tot de mogelijkheid niet-Belgische contractuelen aan te werven. Hier speelde de vrees mee voor reacties van de eigen bevolking.

Begin juni stelde Mevr. D'Hondt haar tweede migrantenrapport voor. Het bevatte een reeks voorstellen om het samenleven van migranten en autochtone bevolking harmonischer te laten verlopen. De klemtoon lag op praktische maatregelen om de woon- en werksituatie te verbeteren: huisvesting, tewerkstelling, opleiding, jongerenwerking, gezondheidszorg en gemeentelijk beleid. In het totaal werden 181 voorstellen geformuleerd. De nota bevatte ook adviezen om het gevoel van onveiligheid in bepaalde wijken te bestrijden. Tenslotte werd aan het Brusselse en Waalse Gewest de raad gegeven initiatieven te nemen, omdat aan Franstalige zijde weinig gebeurt in de strijd tegen kansarmoede.

In september werd een SP-nota bekend waarin het gevoerde beleid geëvalueerd werd. Daaruit bleek dat de nationale regering weinig concrete maatregelen genomen had, maar de meeste voorstellen wel aan het behandelen was. De Vlaamse regering kon bogen op de meest concrete realisaties, vnl. op het vlak van tewerkstelling en sociale huisvesting. Initiatieven in het onderwijs bleven nog achterop. In het Brusselse Gewest had de Vlaamse Gemeenschapscommissie verder gewerkt in het spoor van vroegere initiatieven. De Franstalige gemeenschap bleef in gebreke, zowel in Brussel als in Wallonië.

In oktober, voorafgaand aan de aangekondigde derde nota die een evaluatie zou omvatten van de toestand en de realisaties, maakte Mevr. D'Hondt een blauwdruk bekend voor een permanent migrantenbeleid. Belangrijk daarin was vooral de optie om het migrantenbeleid te hervormen en te splitsen in een toelatingsbeleid (dat nationaal zou blijven) en een minderheden- of inpassingsbeleid (dat tot de bevoegdheid van de Gewesten zou behoren).

Het aangekondigde derde rapport werd op 18 december aan de pers voorgesteld. Het bestond uit 3 cahiers. Het eerste was gewijd aan de opvolging van de voordien geformuleerde voorstellen, het tweede behandelde de financieel-economische aspecten van het te voeren migrantenbeleid in België en het derde ging over het verband tussen immigratie- en gezondheidsbeleid in de Franse Gemeenschap. Vooral de tweede nota genoot veel aandacht omdat uit computersimulaties van de diensten van Mevr. D'Hondt gebleken was dat een coherent integratiebeleid op termijn efficiënter én goedkoper was voor het gastland dan een "laissez-aller"-beleid of een beleid om terugkeer op grote schaal aan te moedigen.

VI. Abortus en mini-koningskwestie

Koning Boudewijn bemoeide zich op een ongewone manier met de bekrachtiging van de wet Herman-Michielsens /Lallemand. De nieuwe wet, die abortus in bepaalde gevallen niet langer strafbaar stelt, werd op 29 maart door een meer-

derheid van de volksvertegenwoordigers goedgekeurd. De regeringspartijen stemden verdeeld : CVP en PSC stemden tegen, de VU stemde verdeeld, terwijl PS en SP het voorstel samen met de oppositie (behalve het Vlaams Blok, dat ook tegenstemde) goedkeurden. De vorst, die - zelf kinderloos - reeds in zijn Nieuwjaarstoespraak tot de overheden van het land aandacht gevraagd had voor het ongeboren leven, weigerde de wet te bekrachtigen. Hij riep daarbij zijn persoonlijk geweten in. Om uit de constitutionele crisis te geraken, stelde de ministerraad op 3 april in overleg met de vorst diens onmogelijkheid vast om te regeren. Op basis van art. 82 van de Grondwet werd het wetsontwerp vervolgens door de ministerraad bekrachtigd, afgekondigd en bekend gemaakt. In zijn zitting van 4 april heeft de ministerraad vervolgens de Kamer van Volksvertegenwoordigers en de Senaat in verenigde Kamers bijeengeroepen op 5 april, om op basis van art. 82 van de Grondwet en met toepassing van de Wet van 19 juli 1945 een einde te stellen aan die staat van onmogelijkheid tot regeren.

Deze procedure heeft nogal wat vragen opgeroepen bij juristen, maar voorkwam een constitutionele crisis. Een aantal verkozenen vroegen n.a.v. deze gebeurtenissen om een beperking van de koninklijke functie. Premier Martens kondigde structurele maatregelen aan om zo'n situatie in de toekomst te vermijden. Daar kwam evenwel naderhand niets van terecht, mede omdat de CVP zich opwierp als verdediger van de koning.

Op zaterdag 29 augustus opende Boudewijn als langst regerend aanwezig staatshoofd de Wereldtop voor Kinderen in New York, een organisatie van UNICEF, het kinderfonds van de Verenigde Naties. In zijn toespraak verwees hij indirect naar zijn standpunt inzake legalisering van abortus. Hij pleitte tevens voor een bescherming van het kind die verder zou gaan dan het lichamelijke en geestelijke welzijn, maar ook op het emotionele zou afgestemd zijn.

VII. Justitie

Het departement van Justitie kwam herhaaldelijk op negatieve wijze in het nieuws. Dat was het gevolg van de achterstand in de behandeling van de dossiers (veroorzaakt door de archaïsche werkwijze die zelf mede veroorzaakt wordt door het ontbreken van moderne apparatuur). Er waren ook looneisen maar er waren vooral twijfels gerezen over de competentie en de efficiëntie van bepaalde diensten binnen het gerecht en over de integriteit van sommige magistraten binnen die diensten.

Het uitblijven van resultaten in het onderzoek naar de Bende van Nijvel, leidde tot de oprichting van een parlementaire onderzoekscommissie, waarvan de werking na 2 jaar verzandde toen ze zich uiteindelijk meer met de inhoud van het dossier ging bezig houden, dan met het onderzoek naar wat er structureel misgelopen was. De commissie bracht waardevolle informatie aan i.v.m. de werking van diverse instellingen en diensten van de overheid. Het eindrapport werd op 2 mei vrijgegeven. Uit dat rapport bleek de behoefte aan beleidsformulering, aan

centralisatie en vooral aan coördinatie. Een reeks voorstellen werden geformuleerd om de werking van de diensten te verbeteren.

Aansluitend bij dat rapport stelde premier Martens op voorstel van Minister van Binnenlandse Zaken L. Tobback (SP) op 5 juni een reeks maatregelen voor om de politiediensten en het gerecht te saneren. Daartoe behoorden de demilitarisering van de rijkswacht, een betere coördinatie van het politiebeleid, nauwere samenwerking tussen de Minister van Justitie en de procureurs-generaal, de herwaardering van de functie van de gemeentepolitie en een betere controle op de inlichtingendiensten. Het werk van de onderzoekscommissie, de opeenvolgende initiatieven om de toestand te saneren, het bekend worden van nieuwe feiten en het bestaan van een geheim netwerk uit de Koude-Oorlogstijd (Gladio, bekendgemaakt op 9 november) buiten medeweten van de regering, hield de politiediensten en het gerecht het hele jaar door in een onprettige sfeer.

Op 3 september kloeg procureur-generaal A. Van Oudenhove bij de opening van het gerechtelijk jaar voor het Hof van Beroep te Brussel de onverantwoordelijkheid aan van diegenen die het hele gerechtelijk apparaat verdacht maakten. Die tussenkomst dient mede gezien te worden tegen de achtergrond van de talrijke indiscreties van de leden van de zgn. Bende-commissie.

Belangrijke wetgevende initiatieven waren de goedkeuring door de Senaat van een wet waardoor de meerderjarigheid op 18 jaar gebracht wordt (10 januari), een ontwerp op de bescherming van de privacy in gegevensbanken waardoor de opgeslagen informatie enkel voor welbepaalde doeleinden mag gebruikt worden, een nieuwe huurwet waarbij de woonzekerheid van de huurder vergroot werd, maar waarover de eigenaars verontrust waren en de introductie in de politiediensten van hulpsets die onweerlegbaar bewijsmateriaal zullen leveren ten gunste van slachtoffers van seksueel geweld.

Voor een globale oplossing m.b.t. feiten en vergissingen begaan tijdens en na Wereldoorlog II was er ook dit jaar geen ruimte, hoewel de 60/40-feesten ter ere van koning Boudewijn hiertoe een geschikte gelegenheid konden zijn en het staatshoofd zelf in zijn 21 juli-rede op deze aanslepende toestand alludeerde. Premier Martens sloot echter op 11 oktober een veralgemeende amnestiemaatregel nagenoeg uit en hield het bij de oplossing van individuele dossiers.

Tenslotte waren er enkele gerechtelijke zaken die veel aandacht trokken. In de zwendel rond de verwerking van nucleair afval door het Studiecentrum voor Kernenergie werden op 3 oktober voor de correctionele rechtbank van Turnhout zware straffen uitgesproken tegen de twee hoofdbeklaagden. En op 5 december begon na 6 jaar gerechtelijk onderzoek voor de correctionele rechtbank in Brussel het zgn. ziekenfondsproces, waarin 8 financieel verantwoordelijken van alle ziekenfondsen (met uitzondering van de beroepsziekenfondsen) terecht stonden voor verduistering en/of manipulatie van gelden van het Rijksinstituut voor Ziekte en Invaliditeitsverzekering (RIZIV) (voor de periode '79-'82 alléén ging het om een

bedrag van 2,3 miljard Bf) met de bedoeling vermindering van de subsidies aan hun instellingen te voorkomen.

VIII. Onderwijs

De overheveling van de bevoegdheid inzake onderwijs naar de gemeenschappen én de uitvoering van de Financieringswet, waardoor Vlaanderen middelen ontvangt die geleidelijk méér in verhouding staan tot zijn bevolkingsaantal, hadden tot gevolg dat de problemen zich in beide landsdelen anders stelden. In Franstalig België werd de overheid geconfronteerd met financiële problemen als gevolg van verminderde middelen, gekoppeld aan grotere lasten (door de denataliteit). De noodzaak tot besparingen, een mogelijke afslanking en de afwijzing van elke loonsverhoging leidden tot grote sociale onrust. De vraag om een groter deel van het nationaal geïnde kijk- en luistergeld naar de Gemeenschappen door te storten, werd door de Vlaamse partijen afgewezen indien daar geen grotere bevoegdheden tegenover stonden. Op 21 mei gingen de Franstalige leerkrachten een eerste keer in staking om hun eisen kracht bij te zetten. De protestacties sleepten wekenlang aan, weliswaar zonder veel harde resultaten.

In het najaar werd opnieuw gemobiliseerd. De eisen werden herhaald. Op 22 oktober brak een nieuwe staking uit. Grote betogingen van de Franstalige leerkrachten in Brussel, steun- en protestbetogingen van ouders die de opleiding van hun kinderen in het gedrang zagen komen, brachten echter geen oplossing. Na verschillende mislukte onderhandelingen werden de stakingen op 27 november door de syndicaten stopgezet omdat de christelijke leerkrachten de regeringsvoorstellen, uitgewerkt in een akkoord tussen PS-voorzitter Spitaels en zijn PSC-collega Deprez, aanvaardden. Die hielden o.a. een selectieve beperkte loonsverhoging in en de belofte dat tot 1992 niet aan de tewerkstelling zou geraakt worden.

Aan Nederlandstalige kant werd de aanpassing van de onderwijsstructuren voortgezet. De vernietiging door de Raad van State van de wettelijke basis voor het eenheidstype in een aantal scholen uit het secundair onderwijs op klacht van het Interprovinciaal Oudercomité (IPOC) (27 februari), wijzigde niets ten gronde. De nood aan een eenheidsstructuur werd door de scholen niet in vraag gesteld. Die structuur werd samen met een reeks andere materies m.b.t. het secundair onderwijs definitief geregeld in het kader van het zgn. "dinosaurus- of lentedecreet", dat door de Vlaamse Raad op 7 juli goedgekeurd werd. Het bracht enige vereenvoudiging en een grotere structurering in het secundair onderwijs. De belangrijkste elementen hielden verder verband met de financiering van de werkingskosten en de scholeninfrastructuur, de inspraak in het algemeen onderwijsbeleid en in het beleid van de afzonderlijke scholen, en de hervorming van het kunstonderwijs.

In het gemeenschapsonderwijs besliste de Autonome Raad voor het Gemeenschapsonderwijs (ARGO) 374 lokale schoolraden op te richten. Zij zouden vanaf 1 april 1991 de inrichtende macht worden van de lokale gemeenschapsscholen.

In het najaar werd de hervorming van het hoger onderwijs aangevat. Drie doelstellingen stonden daarbij voorop: de inhoudelijke hervorming van het universitair onderwijs, de financiering ervan en de verdere spreiding. Op 23 oktober raakte bekend dat de partijvoorzitters Van Rompuy (CVP), Vandenbroucke (SP) en Gabriëls (VU) een politiek akkoord bereikt hadden over de expansie van de universiteiten. De belangrijkste beslissingen betroffen de integratie van de Economische Hogeschool Limburg in het Limburgs Universitair Centrum en de oprichting van de kandidaturen Toegepaste Wetenschappen in Kortrijk, als een gezamenlijk initiatief van de UFSIA en de KU Leuven en de oprichting van een kandidatuur Biotechnologie (Landbouwwetenschappen) in het RUCA. De universiteiten reageerden vrij sceptisch. Begin december maakte minister D. Coens zijn decreet op het universitair onderwijs bekend. De studenten reageerden met protestacties tegen enkele voorgenomen beslissingen zoals de eventuele toelating-sproef, maar ook de universitaire wereld was niet onverdeeld gelukkig met de inhoud.

Ook de basiseducatie kreeg een eigen decretale omschrijving, de eerste Vlaamse collectieve arbeidsovereenkomst (CAO) voor het onderwijs zag het licht (met een opslag voor de kleuterleidsters), het vak geschiedenis werd lichtjes opgewaardeerd in het secundair onderwijs en mgr. Daelemans werd aan het hoofd van het katholiek onderwijs opgevolgd door de Vlaamse André De Wolf en de Franstalige Baudouin.

IX. Milieu

De milieuproblematiek kwam in 1990 aan bod op alle bestuursniveaus. Bij beleidsbeslissingen werd er rekening mee gehouden en ongeveer alle partijen wezen in standpunten en/of congressen op de noodzaak zo snel mogelijk tot afdoende oplossingen te komen. Nieuw was het feit dat de twee grote syndicaten elk in hun congres aandacht schonken aan de problematiek. Het ACV deed dat in zijn vierdaags congres in De Haan (25 - 28 april) en het ABVV in zijn congres van 18 en 19 mei te Antwerpen. Voor het eerst was daar een nieuw geluid te horen doordat de stelling aanvaard werd dat de milieuproblematiek even belangrijk is als economische groei, sociale vooruitgang en tewerkstelling. De internationalisering en de schaalvergroting van de milieuproblemen (broeikaseneffect, ozongat, ecologische rampgebieden in Oost-Europa..) waren aan dat alles niet vreemd.

In uitvoering van de afspraken op de Tweede Noordzeeconferentie in Londen, zette België het dumpen van industrieel afval in de Noordzee en de afvalverbranding op zee stop, terwijl beslist werd de produktie van CFK's in 2000 volledig te beëindigen. Begin februari werd België in een milieurapport van EG-commissaris Ripa di Meana veroordeeld voor het overtreden van een hele reeks milieunormen (47 overtredingen waaruit 11 verwijzingen naar het Hof van Justitie voortvloeiden). Het rapport verwekte in de regering heel wat beroering toen bekend werd dat de meeste overtredingen het gevolg waren van het niet-uitvoeren van de EG-richtlijnen door het Brusselse Gewest en van manke afspraken tussen de verschil-

lende bestuursniveaus. De regering bleek niet over de mogelijkheid te beschikken om de deelgebieden te sanctioneren indien die hun verplichtingen niet na komen. Om hieraan te verhelpen vroeg staatssecretaris Miet Smet de invoering van een evocatierecht ten gunste van de overheid. In afwachting van een regeling in het kader van de staatshervorming werden stappen ondernomen om de samenwerking met de Gewesten en tussen de Gewesten onderling te verbeteren. Zo werden die voor de Derde Noordzeeconferentie (Den Haag, 7/8 maart 1990) in de nationale delegatie opgenomen en werden de afspraken tussen nationale en gewestelijke overheid nadien in akkoorden vastgelegd. Wallonië en Brussel werden rechtstreeks betrokken bij de onderhandelingen over de Waterverdragen met Nederland, waarvan het ontwerp reeds in 1975 geparafeerd was, maar de uitvoering op zich laat wachten omdat Nederland een betere kwaliteit van het Maas- en Scheldewater wil. Op 5 juni werd door een wijziging in het Waalse standpunt een kleine doorbraak bereikt in de onderhandelingen over de zuivering van de stroombekkens.

Op nationaal vlak werden de lozingsnormen voor afvalwater aanzienlijk strenger gemaakt. Om tegen 1995 het beoogde resultaat te bereiken, werd beslist het gebruik van de autocatalysator fiscaal te stimuleren en werden de zuurstofnormen in verkeerstunnels aangepast.

In Vlaanderen werd op 14 februari door minister T. Kelchtermans het MINA-plan 2000 voorgesteld, het eerste geïntegreerde milieubeleidsplan voor Vlaanderen. In dat kader pasten een reeks concrete maatregelen die moeten toelaten de genomen opties uit te voeren. Op 21 maart keurde de Vlaamse regering een voorontwerp goed dat voorziet in de oprichting van een mestbank. Om de uitvoering van de plannen inzake waterzuivering mogelijk te maken, richtte de Gewestelijke Investeringsmaatschappij voor Vlaanderen de nv Vlaamse Milieuholding op, die een aantal taken van OVAM (de Openbare Vlaamse Afvalstoffenmaatschappij) en VMZ (de Vlaamse Maatschappij voor Waterzuivering) overneemt. Vanuit die holding werd begin april Aquafin opgericht, een gemengd bedrijf, dat over een periode van 20 jaar 157 miljard fr. in infrastructuur zal investeren. De Raad van State had enkele vragen over garanties inzake eigendomsrecht, toezicht en het in handen houden van het beleid, maar die werden door minister van Leefmilieu T. Kelchtermans weggewuifd. De rol van de VMZ (die voorheen tegelijk bouwheer en controlerend orgaan was) werd herzien. Ook hier waren vragen gerezen bij de efficiëntie van de organisatie, de politieke benoemingen, het personeelsverloop en de beperkte middelen. Er werd gepland vanaf 1991 het huisvuil selectief op te halen. Eind april werd door OVAM Indaver opgericht dat industrieel afval zou gaan verwerken. Begin juni werd een bosdecreet van kracht, dat de eigenaars een beheerplan oplegt maar ook tegemoetkomingen voorziet.

X. Verkeer en infrastructuur

Op het vlak van verkeer en infrastructuur werden een aantal opties genomen die een gunstige invloed zouden moeten hebben op de luchtvervuiling, het file-

probleem en de verkeersveiligheid. De nationale en regionale beleidsinstanties zaten daarbij meestal op dezelfde lijn.

In het begin van het jaar was er nogal wat te doen rond de aanleg van de suppersnelle trein (SST). Uiteindelijk werd beslist in Vlaanderen zoveel mogelijk de bestaande tracés te volgen, terwijl men in Wallonië een aantal nieuwe beddingen zou aanleggen. Daartoe werden de betrokken gewestplannen door de regeringen in herziening gesteld. In Vlaanderen werden daaraan milieu-effectrapporten (MER) en verplichte hoorzittingen gekoppeld. De protesten tegen de aanleg bleven hoofdzakelijk beperkt tot milieuactivisten, aangelanden en een aantal politici.

Opgemerkt was ook de wet op de verkeersveiligheid die minister van Verkeer J.-L. Dehaene op 4 juli liet goedkeuren. Het pakket maatregelen omvatte o.m. een speciale opleiding voor jonge chauffeurs, een verlaging van het toegelaten alcoholgehalte in het bloed van 0,8 tot 0,5 pro mille en de invoering van een rijbewijsmet-punten. Er kwam verder een fundamentele ingreep in het verkeersbeleid: vanaf 1 januari 1991 zouden fietsers volwaardige weggebruikers worden. De aanpassing van een aantal reglementen moet hen beter beschermen in het verkeer.

Minder goed verging het de plannen om de mogelijkheden van Sabena te verruimen via de oprichting van Sabena World Airlines, waarin Sabena, KLM en British Airways zouden samenwerken. Behalve de tegenwerking van de Franstaligen, die zich vooral tegen een versterking van het Nederlandstalige element verzetten, kwamen er ook opwerpingen van de Europese Commissie.

Op regionaal vlak voerde vooral Minister van Openbare Werken en Verkeer J. Sauwens een innoverend beleid. De overdracht van een deel van de bevoegdheden inzake verkeersbeleid naar de Gewesten maakte een efficiëntere organisatie van bepaalde diensten mogelijk. Stads- en streekvervoer werden geïntegreerd door de oprichting van één maatschappij (in Vlaanderen "De Lijn"), waardoor het mogelijk werd de aansluitingsmogelijkheden op mekaar af te stemmen, de tarieven te uniformiseren en een reeks maatregelen te nemen die het openbaar vervoer binnen afzienbare tijd aantrekkelijker moeten maken voor de gebruiker. Het afremmen van de snelheid van het verkeer, gekoppeld aan kleinschalige initiatieven zoals de aanleg van fietspaden, herinrichting van wegen en gevaarlijke kruispunten enz. moet de verkeersveiligheid over enkele jaren verhogen.

XI. Vlaamse administratie

De Vlaamse Raad keurde op 7 december het decreet goed dat aan de Vlaamse administratie een nieuwe structuur geeft. Aan de basis daarvan lag een studie van scheidend secretaris-generaal Etienne De Ryck, die opteerde voor een matrixorganisatie waardoor er een ministerie van de Vlaamse Gemeenschap wordt opgericht met zes departementen. Die laatste werken behoorlijk autonoom en worden geleid door zes secretarissen-generaal, die samen een college vormen. Nieuw is ook het "mandaatsysteem", waardoor beloftevolle ambtenaren een tijdelijke staf-functie kunnen uitoefenen.

XII. Andere

Bij de belangrijke wetgevende initiatieven dient eerst de nieuwe pensioenwet vermeld te worden. Na goedkeuring in het parlement werd ze in strijd bevonden met de EG-richtlijnen inzake gelijke behandeling van vrouwen en mannen. Men loste het probleem op door beide geslachten de pensioenleeftijd vrij te laten kiezen. Ze werd in die vorm goedgekeurd maar biedt in feite geen antwoord op de verwachte bevolkingsveroudering.

De goedkeuring van een nieuwe ziekenfondswet dient bekeken te worden in de context van een dreigende rechtsvervolgning tegen de ziekenfondsen, die in België nauwe banden hebben met de christen-democratische en socialistische partijen. Er stelde zich duidelijk een probleem inzake controle, afbakening van bevoegdheden en structuur. Voor de regeling van het eerste en het derde punt was er vrij grote eensgezindheid. De regeling van het tweede punt raakte echter in essentie niet aan de belangen van de zuilen en bleef omstreden. De nieuwe wet, die op 6 augustus werd goedgekeurd, bezorgde de ziekenfondsen een nieuw wetelijk statuut en regelde de controle op hun boekhouding.

Er werd ook een meldingsplicht ingesteld voor overnamen van bedrijven boven 3 miljard Bf.

De Vlaamse regering uitte zware kritiek op het tienjarenplan van de NMBS, het zgn. STAR-21-plan, omdat daarin de belangen van het Vlaamse gewest te weinig zouden zijn vervat.

XIII. Buitenland

Zaire. De moeilijkheden met Kinshasa, die in 1988 begonnen waren, hielden aan. Half februari werd gemeld dat de onderhandelingen over de drie zgn. Zaï-reakkoorden rond waren. Het ging om een kaderakkoord, een conventie over de ontwikkelingssamenwerking en de oprichting van een bilateraal ontwikkelingsfonds. Dat laatste zou gespijsd worden met de intresten op de resterende Zairese handelsschuld van 12 miljard Bf en zou door beide landen samen beheerd worden. De middelen zouden gebruikt worden voor plattelandsontwikkeling, de opleiding van technici, het onderwijs en de uitbouw van verkeers- en communicatie-infrastructuur. Het akkoord werd door de Belgische delegatie op 27 mei in Kinshasa ondertekend. Eind mei raakte evenwel bekend dat Zairese elitetroepen op 11 mei op de universitaire campus van Lubumbashi een bloedbad aanrichtten onder de studenten. De Belgische eis om een internationale onderzoekscommissie de ware toedracht te laten uitzoeken, leidde tot een nieuwe diplomatieke crisis. Op 22 juni verbrak president Mobutu de gesloten akkoorden.

Rwanda. Als reactie op de inval van het Rwandees Patriottisch Front in het Afrikaanse Rwanda op 30 september, besloot de regering 600 paracommando's te sturen. Officieel gebeurde dat om de Belgische ontwikkelingshulpers in dit vroegere mandaatgebied van België te beschermen en te evacueren. Eerder ongewoon reis-

de premier Martens met de ministers M. Eyskens (Buitenlandse Zaken) en G. Coëme (Landsverdediging) op 14 oktober naar Nairobi in een poging door middel van pendeldiplomatie tussen de hoofdsteden van verschillende betrokken staten tot een staakt-het-vuren te komen. Hun tussenkomst leidde op 17 oktober tot het akkoord van Mwanza, waarin beide partijen zich akkoord verklaarden de wapens neer te leggen en onderhandelingen aan te vatten. Het bestand werd bijna onmiddellijk geschonden, maar liet de regering toe haar troepen terug te trekken.

Achteraf lekte uit dat de Belgische interventie mede tot stand kwam als gevolg van een brief van koning Boudewijn aan premier Martens, die deze brief - met toestemming van de vorst - in beperkte kring binnen de regering bekend maakte. Die indiscretie deed stof opwaaien omdat hierdoor "de Kroon ontbloot" werd. De interventie van koning Boudewijn zou o.m. te maken gehad hebben met diens belangstelling als katholiek vorst voor een katholiek ontwikkelingsland dat lange tijd door België bestuurd werd. Het laten uitlekken van de brief zou mogelijk een reactie geweest zijn van vrijzinnige kringen.

Gijzelingszaak. De gijzeling van de SILCO-opvarenden dateerde al van 1985. Half april werden de 3 overblijvende Franse gegijzelden vrijgelaten. De Belgische topdiplomaat J. Hollants van Looke zette zijn onderhandelingen voort. Ook minister Urbain (PS) nam initiatieven. Op 23 december bekwam een VU-delegatie (J. Gabriëls en H. De Belder) in Lybië van president M. el Kadhafi dat hij een oproep deed om de vier Belgische gijzelaars vrij te laten. Na de ondertekening van een handelsakkoord met Lybië en de vrijlating van de in België opgesloten Palestijnse terrorist Saïd Nasser, leek niets de vrijlating nog in de weg te staan. De onthullingen over de toedracht van deze vrijlating (de affaire-Khaled) zorgde in 1991 voor ernstige politieke incidenten binnen en buiten de Belgische regering.

Irak. In de loop van het jaar escaleerden de financiële en territoriale betwistingen tussen Irak en Koeweit tot een oorlog. Op 2 augustus bezetten Iraakse troepen het emiraat. Op 6 augustus kondigden de VN een handelsembargo af tegen Irak en een dag later begonnen de Amerikanen een troepenmacht op te bouwen in de Golf, na een verzoek daartoe van Saoedi-Arabië. Het conflict escaleerde toen Saddam Hoessein op 17 augustus de westerlingen in Irak in gijzeling nam. Ook België raakte daardoor bij de situatie betrokken. De regering besloot na veel politieke spanningen drie marineschepen naar de Golf te sturen om de vloot te versterken die het handelsembargo moest doen naleven. Later volgden nog 4 militaire transportvliegtuigen om vluchtelingen te evacueren en een fregat. De houding van de regering lokte kritiek uit in binnen- en buitenland, vooral toen België weigerde munitie te verkopen aan Groot-Brittannië. Op 21 november vertrok een delegatie van zeven parlementsleden naar Bagdad. Ze werd geleid door ex-diplomaat en VU-senator Hans De Belder en tekende er een politieke verklaring waarin aangedrongen werd op onderhandelingen. In de verklaring werd ook verwezen naar de Palestijnse en Libanese kwesties. De toespraak van koning Boudewijn, voor het Algerijnse Parlement op 27 november, waarin hij voor een oplossing pleitte van

de Palestijnse kwestie, gaf op het beslissende ogenblik een gunstige wending aan het verloop van de missie.

Op 2 december kwamen alle Belgische gijzelaars in België aan. Op 29 november stemde de Veiligheidsraad van de VN een resolutie waardoor alle middelen mochten gebruikt worden om Irak uit Koeweit te verdrijven indien dat land Koeweit niet ontruimd had tegen 15 januari 1991. Het gevaar voor een grootschalig militair conflict werd daardoor tegen het jaareinde reëel.

IRA-verdachten. In juni werd de vermeende IRA-terroriste Donna Maguire in Meerle gearresteerd, waarna ze in december aan Nederland werd uitgeleverd. Drie andere IRA-leden werden eveneens in die maand gevat door de Antwerpse rijks-wacht; zij worden beticht van bendevorming.

XIV. Koninklijk huis

Op 7 september 1990 werd koning Boudewijn 60 jaar. Op 17 juli 1991 zou hij bovendien 40 jaar over België regeren. Omdat beide data minder dan één jaar uit mekaar liggen, werd besloten de festiviteiten te koppelen. Verschillende comités - zowel binnen als buiten de regering - zouden de festiviteiten naar aanleiding van de "60 - 40 feesten" coördineren. Zoals bij vroegere huldigingen weigerde de vorst ook ditmaal persoonlijke geschenken. In de plaats daarvan werden de financiële middelen van de Koning Boudewijn-Stichting verhoogd (ten gunste van maatschappelijke en culturele projecten), terwijl ook aandacht uitging naar initiatieven om jongelui aan weerszijden van de taalgrens dichter bij mekaar te brengen en te boeien rond actuele problemen.

Door de feesten en wat daaraan vooraf ging stond het vorstenhuis in de loop van 1990 herhaaldelijk in de belangstelling. Ook zonder deze feesten drukte koning Boudewijn zijn stempel op het politieke gebeuren van 1990.

Op 11 mei ontving koning Boudewijn vanwege de Universiteit Antwerpen een eredoctoraat in de Toegepaste Economische Wetenschappen. In zijn slottoespraak vroeg hij aandacht voor de kansarmen in België en in de EG.

Uit een opiniepeiling van het Instituut voor Advies inzake Opiniepeiling (IAO) van eind juni bleek dat de bevolking in meerderheid overtuigd is van nut van het koningschap in België. 61,4% van de bevolking vond dat België een koning nodig heeft; 21,8% vindt dat overbodig en 16,7% staat er onverschillig tegenover. De tegenstanders van de monarchie zijn vooral terug te vinden onder de Waalse intellectuelen, de Vlaams-nationalisten en de Vlaamse socialisten.

XV. Politieke partijen

De wrevel van de bevolking t.o.v. de politieke wereld werd opnieuw gevoed door tal van schandalen. Het parlementair onderzoek naar de bende van Nijvel kreeg uitlopers tot in de Staatsveiligheid, de gerechtelijke politie en bepaalde politieke kringen. Het onderzoek toonde herhaaldelijk de onmacht aan van de over-

heid en de negatieve invloed van de politieke cultuur van het land op het functioneren van de instellingen. Uit het onderzoek in de zaak-de Bonvoisin bleek dat alle grote partijen betrokken waren bij fraude met verkiezingsdrukwerk. Op 5 oktober begon na veel verdragingsmaneuvers het ziekenfondsproces, dat als gevolg van de verzuiling tot op zekere hoogte ook het proces van de grote politieke partijen werd. Het publiek onthield hieruit vooral de ondoorzichtigheid van het dossier, het gebrek aan controle op de besteding van staatssubsidies en het afwenden van gelden van hun doel, in bepaalde gevallen zelfs het gebruik ervan voor verkiezingsdoeleinden. En dan waren er nog de kleine schandaaltjes zoals het gesjoemel met de gewestplannen waarvoor de betrokken politici pas in laatste instantie toch vervolgd zouden worden.

VU. De partij trachtte in 1990 de negatieve beeldvorming bij het publiek om te buigen, die het gevolg was van de compromissen die gesloten waren bij de regeringsdeelname, het etaleren van de interne verdeeldheid en het uitblijven van nieuwe stappen in de hervorming van de staat. Er werd werk gemaakt van de jarenlang aangekondigde herbronning. Op 12 en 13 mei werd in Leuven het 30-ste partijcongres georganiseerd onder de slagzin "Vrij Vlaanderen, vrije mensen". Het congres moest de partij een nieuw profiel en een nieuw handvest geven. De milieuproblematiek, een thema waarvoor de VU reeds op het einde van de jaren '60 aandacht vroeg, werd officieel tot zesde programmapeiler verheven naast federalisme, welvaart en welzijn, verdraagzaamheid, onafhankelijkheid en vrede. Daarbij aansluitend werd begin september aan de naam Volksunie de verduidelijking "Vlaamse Vrije Demokraten" toegevoegd. De partij wilde daarmee ten overstaan van het publiek afstand nemen van het Vlaams Blok.

Op 3 april overleed D. Vervaeke, lid van de Kamer. Hij werd opgevolgd door E. Van Vaerenbergh. Op 28 september volgde J. Van Bree de overleden fractievoorzitter senator en oud-minister R. Vandekerckhove op. Nieuwe fractieleider werd J. Valkeniers. Als opvolger van senator F. Baert, die na Nieuwjaar ontslag zou nemen, werd de Roeselaarse schepen P. Allewaert aangeduid.

SP. Op 13 oktober keurde het kader het regeringsbeleid goed. Het congres, dat onder de slagzin "De SP maakt het waar", in Gent doorging moest de achterban en de buitenwereld overtuigen van de onmisbare inbreng van de SP in het regeringsbeleid. Van fundamenteel belang was het speciale SP-congres van 8 en 9 december te Brussel. Daar werd de socialistische visie op de evolutie van de sociale sector uitgetekend voor de jaren '90. Belangrijk was de conclusie dat de sociale zekerheid alleen nationaal kan blijven indien de grote verschillen inzake medisch verbruik tussen Vlaanderen en Wallonië verkleind worden. De politieke draagwijdte van die stelling werd vergroot doordat ze mede onderschreven werd door de voorzitter van de socialistische ziekenfondsen en de algemeen secretaris van het ABVV.

Staatssecretaris voor Wetenschapsbeleid P. Chevalier werd op 18 januari opgevolgd door E. Derycke. Op 9 september werd bekend dat senator H. Adriaensens

op pensioen ging en opgevolgd werd door Mevr. L. Magnus-Maximus. Tenslotte stapte A. Laridon (lid van de Kamer) uit de partij uit ongenoegen om de gebrekkige wijze waarop het officieel onderwijs door de SP verdedigd werd.

PS. De partij kreeg in 1990 af te rekenen met scherpe interne tegenstellingen tussen Waalse regionalisten, die de opheffing van de Franse Gemeenschap vragen, en de voorstanders van een fusie tussen het Waalse Gewest en de Franse Gemeenschap naar het voorbeeld van de structuur waarvoor de Vlamingen van bij de aanvang geopteerd hadden. De tegenstelling kwam duidelijk naar boven n.a.v. de staking van de Franstalige leerkrachten, maar ze woog ook sterk op het debat over de derde fase van de staatshervorming. In dat kader dient ook het "stilzwijgen" gezien te worden van J. Happart, het hoegbeeld van de Wallingantische vleugel van de PS. Binnen en buiten de partij wordt uitgekeken naar de resultaten van het PS-congres dat eind januari 1991 gepland is en waarvan men verwacht dat het duidelijkheid zal scheppen.

De PS werd geplaagd door enkele geruchtmakende schandalen : het parkeermeterschandaal waarbij de Luikse burgemeester E. Close smeergeld ontving, de affaire-Javeau en het ziekenfondsproces waarin o.a. oud-premier E. Leburton terecht stond. De smeergeld-geruchten leidden overigens tot het ontslag van Close ; de Luikse PS duidde schepen Henri Schlitz aan tot zijn opvolger. De "vurige stede" bleef ook in 1990 kampen met financiële problemen.

PVV. De PVV hield op 17 en 18 november te Kortrijk een congres onder het motto "Opnieuw aan de slag". Het vernieuwd sociaal-economisch programma dat daar goedgekeurd werd zou tevens de onderhandelingsbasis worden bij de vorming van een nieuwe regering, waarvoor de PVV klaar heette te zijn.

CVP. Als één der laatste partijen hield de CVP op 6 en 7 oktober in De Haan een congres over economie en ecologie onder het thema "De tijd van slogans is voorbij". De CVP opteerde voor ecologische correcties op het systeem van de vrije markteconomie. Dat hoopt men te bereiken door de aanrekening en de efficiënte verdeling van de kostprijs over de deelnemers aan het economisch proces. De nul-groei van AGALEV en de marktgerichte aanpak van de PVV werden afgewezen. In de jaren '90 moet ruimte gemaakt worden voor een ecologisch herstelbeleid. Senator A. Bens ging met pensioen. Hij werd opgevolgd door W. Vermeulen.

PRL. Op 16 december verkozen de PRL-bestuursleden Antoine Duquesne tot hun nieuwe voorzitter. Daniël Ducarme werd nieuwe ondervoorzitter. Zij vatten hun mandaat aan op 20 januari 1991 en volgen aldus scheidend voorzitter Louis Michel op. Duquesne wordt verantwoordelijk voor het nationale, Ducarme voor de gewestelijke kwesties.

AGALEV. De Vlaamse groenen hielden op 1 en 2 december een congres onder het thema : "De huidige economie voorbij : ecologie !". In hun visie over een groe-

ne economie houden de groenen vast aan het principe dat de structuur van de industriële samenleving de oorzaak is van de ecologische problemen van onze tijd. Agalev pleit daarentegen voor een kringlooeconomie en wil een selectieve inkrimping van sommige industriële sectoren.

KP. De KP kende als gevolg van de gebeurtenissen in Centraal- en Oost-Europa een zware identiteitscrisis. De partij zou niet worden opgeheven, maar het tot dan gehuldigde democratisch centralisme zou vervangen worden door "zelfbeherend pluralisme". Een congres zou zich over de nieuwe koers moeten uitspreken.

XVI. Vakbonden

De christelijke vakbond ACV stelde in juli samen met het socialistische ABVV een gemeenschappelijke eisenbundel op voor de onderhandelingen met het oog op een interprofessioneel akkoord 1991-92. Op 27 november ondertekenden zij, samen met onderhandelars van de werkgevers en het liberale ACLVB, het sociaal akkoord af voor de particuliere sector.

De belangrijkste bepalingen ervan waren een verhoging van het vakantiegeld, de verlenging van het bevallingsverlof met een week voor de moeders en een dag voor de vaders, de verhoging van het minimumloon evenals een optrekking van de jeugdlonen, bovenop de garantie van vrijheid van onderhandelen in de diverse sectoren en ondernemingen.

Eerder bepleitten beide vakbonden het gemeentelijk stemrecht voor migranten. Een en ander bleken ook de veruitwendiging te zijn van het zgn. Groenendaal-akkoord, dat inhield dat beide grote vakbonden zoveel mogelijk gezamenlijk zouden optreden tegenover de regering, zowel op centraal als op regionaal vlak.

Binnen de christelijke ambtenarenvakbond laaiden de tegenstellingen over de al dan niet federalisering van de sociale zekerheid op.

XVII. Aribtragehof

Het meest ophefmakende arrest van het Arbitragehof betrof de verwerping van de klacht tegen de Europese zetelverdeling in België. Verscheidene Vlaamsgezinde verenigingen voerden aan dat de bestaande zetelverdeling (13 Nederlandstaligen en 11 Franstaligen) een schending betekent van het principe van de grondwettelijk vastgelegde gelijkheid en van de niet-discriminatie (één man-één stem). De rechters stelden evenwel dat elk kiesstelsel moet worden beoordeeld in het licht van de fundamentele regels en de politieke evolutie van een land, waarmee ze verwezen naar de aan gang zijnde staatsvorming. De Duitstaligen kregen wel gelijk in hun bezwaar tegen de verplichting de voordracht van kandidaturen te laten ondertekenen door vijf parlementsleden of duizend handtekeningen per provincie van het taalgebied. Maar dit was volgens het Arbitragehof niet voldoende om de Europese verkiezingen van juni 1989 te vernietigen.

HET POLITIEK GEBEUREN IN DE EUROPESE GEMEENSCHAP IN 1990
Gedetailleerde inhoudsopgave

I.	Interne markt en industrie	398
A.	Stand van zaken in de interne markt	398
B.	Het Europa van de burger	399
C.	Een Europa zonder fiscale grenzen	400
D.	Een Europa zonder fysieke, technische en juridische grenzen	401
E.	In de marge van de interne markt: Schengen	402
II.	Budget en financiën	402
A.	Aanpassingen aan de begroting 1990	402
B.	Nieuwe financiële vooruitzichten	403
C.	De begroting van 1991	403
D.	Kredietbeleid	404
E.	Economische Monetaire Unie	405
III.	Buitenlandse betrekkingen	408
A.	Oost-Europa	408
B.	Europese Economische Ruimte	409
C.	Verenigde Staten en Japan	410
D.	De Uruguay-ronde	412
E.	Europese Politieke Samenwerking	413
IV.	Institutionele ontwikkelingen en de EPU	414
A.	Relaties tussen de instellingen	414
B.	Europese Politieke Unie	415
V.	Landbouw en visserij	417
A.	Het nieuw Gemeenschappelijk Landbouwbeleid	417
B.	Marktbeheer	418
C.	Landbouwprijzen voor 1991	418
D.	Structuurbeleid	419
E.	Duitse eenmaking, fraude en GATT	419
F.	Visserijbeleid	420
VI.	Mededinging en industrie	420
A.	Competitiebeleid	421
B.	Industrie	421
VII.	Energie en vervoer	422
A.	Interne energiemarkt	422
B.	Oost-Europa en de Golf	423
C.	Vervoer	423
VIII.	Andere sectoren	424
A.	Onderzoek en ontwikkeling	425
B.	Regionaal en sociaal beleid	426
C.	Leefmilieu	427
IX.	Ontwikkelingsbeleid	428
A.	Lomé IV	428
B.	Lomé in 1990	429
C.	Andere EG-acties	429
D.	ACP en 1992	430

Het politiek gebeuren in de Europese Gemeenschap in 1990

door Liesbet HOOGHE,

Aangesteld Navorsers van het Nationaal Fonds voor Wetenschappelijk Onderzoek.

"Wij staan vandaag voor de keuze Europa één te maken ofwel terug te vallen in de oude splitsing tussen staten en nationale groepen. Indien we er niet in slagen Europa te verenigen, destabiliseren we het. De naties die thans de hun lang ontzegde vrijheid herwinnen en gebruiken, vragen een tastbaar perspectief."

Richard von Weizsäcker, president van de Bondsrepubliek Duitsland, 24 september 1990¹

Het is wellicht geleden van de eerste tien jaren na de tweede wereldoorlog dat zoveel mensen hun hoop stelden op de Europese integratie. Toen zocht men nog naar de beste fundamenten voor een stevig Europees bouwwerk. Er waren meerdere projecten: de Benelux in 1944 (vanaf 1948 als douane-unie), het Pact van Brussel in 1948, dat het jaar daarop tot de oprichting van de Noordatlantische Verdragsorganisatie (NAVO) leidde, de Raad van Europa in 1949, de Organisatie voor Europese Economische Samenwerking in 1948 (de latere Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling of OESO), de Europese Gemeenschap van Kolen en Staal (EGKS) in 1951, de mislukte Europese Defensiegemeenschap (EDG) van 1954 ... In 1990 stelde men zijn hoop vòòr alles op één constructie: de Europese Gemeenschap. Zij moest die Europese wensen liefst heel snel concrete gestalte geven.

De balans van 1990 is gematigd positief. In eigen huis heeft de Europese Gemeenschap naarstig verdergewerkt aan de uitvoering van het interne markt-programma, dat op 1 januari 1993 moet voltooid zijn. De Ministerraad heeft al ongeveer 70% van de geplande maatregelen goedgekeurd. Met de uitvoering ervan in de nationale wetgeving ging het minder vlot. Bovendien moest de Europese Commissie bij een aantal voorstellen haar Europese supranationale ambities flink terugschroeven. Het sociale luik van de interne markt bleef ondertussen ondermaats. Landbouw slorpte nog altijd meer dan de helft van het EG-budget op. De

(1) Rede bij de opening van het academiejaar 1990-1991 in het Europacollege van Brugge.

stugge houding van de EG in het landbouwdossier was overigens grotendeels verantwoordelijk voor de mislukking van de Gatt-conferentie in december. De handelsrelaties met de Verenigde Staten en Japan bleven gespannen. De nieuwe regimes in de Centraal- en Oosteuropese landen konden op veel sympathie rekenen. Maar alhoewel de EG actief meehielp in het opzetten van allerlei vormen van samenwerking, was 1990 eigenlijk het jaar van de ontzuivering voor Oost-Europa. De EG liet weten dat volwaardig lidmaatschap op korte termijn uitgesloten is. Ook voor de andere Europese landen (vooral de Europese Vrijhandelsassociatie of EVA) leek dat er niet voor de eerste jaren in te zitten, alhoewel de wachttijd voor hen wellicht veel korter zal uitvallen. De Europese Gemeenschap wil eerst haar politieke instellingen versterken (Europese politieke unie-EPU) en haar programma voor een economische en monetaire unie (EMU) afronden. De meeste aandacht van de toppolitici in de twaalf lidstaten ging dan ook naar de voorbereiding van de twee intergouvernementele conferenties voor EPU en EMU, die in december van start gingen. Tenslotte leerden Brussel en de Twaalf ook zelf tegen wil en dank de limieten van het Europees élan kennen. Na het neerhalen van de Berlijnse muur in november 1989 leidden de gebeurtenissen veel sneller dan eerst gedacht tot de Duitse eenmaking. Dit maakte nogal wat lidstaten onrustig, temeer omdat de Bondsrepubliek aanvankelijk vrij eigengereid optrad en zijn belangstelling voor de Europese integratie blijkbaar liet verslappen. Tegen het einde van 1990 bleek de as Parijs-Bonn hersteld, terwijl het verdwijnen van mevrouw Thatcher ook London dichterbij de "inner circle" bracht. Europese federalisten zoals de Benelux en Italië hebben al gewaarschuwd tegen een triumviraat van de drie groten, dat het federalistisch project zou kunnen kelderen ten voordele van een intergouvernementele regeling. Dat wordt dé inzet van de beide intergouvernementele conferenties. In de tweede helft van het jaar reageerden de lidstaten in verspreide slagorde op de Golfcrisis. Van een gemeenschappelijke buitenlandse politiek bleek nog maar weinig sprake, laat staan van een EG-veiligheidsbeleid. Die poot versterken wordt dan ook een hoofdobjectief van de EPU-onderhandelingen in 1991. Maar de meningen van de lidstaten lagen eind 1990 nog ver uiteen.

I. Interne markt en industrie

Zes april 1990 was een speciale dag in pro- en anti-EG middens. De Europese Gemeenschap begon namelijk aan haar laatste duizend dagen vòòr de streefdatum van 31 december 1992.

A. *Stand van zaken in de interne markt*

Op 31 december 1990 bleken 70% van de maatregelen uit het Witboek voor de eengemaakte markt aangenomen (194 op 282). De Commissie had haar deel van het werk gedaan en voor de resterende 88 maatregelen voorstellen ingediend. Daarmee loopt de EG voor op het tijdsschema.

De Commissie temperde dat optimisme evenwel in haar rapport over de voortgang van het Witboek-programma, dat ze conform artikel 8B van het EEG-verdrag in november neerlegde. Ze signaleerde twee problemen. Vooreerst stelde ze dat de besluitvorming te traag verliep voor die aangelegenheden waar de nieuwe samenwerkingsprocedure met het Europees Parlement, ingesteld in de Eenheidsakte van 1987, *niet* van toepassing is. De EG had vooral achterstand opgelopen inzake de afschaffing van controles aan de binnengrenzen, het intellectueel eigendom en het vervoer.

Ten tweede drukte de Commissie nog maar eens op het probleem van de implementatie. Aangezien veel maatregelen voor de interne markt Europese richtlijnen zijn, moeten ze omgezet worden in een nationale wet of nationaal besluit. Gemiddeld 70% van de Europese richtlijnen bleken omgezet. Anders gezegd, eind 1990 was ongeveer de helft van het Witboek op Europees en nationaal vlak uitgevoerd. De implementatie-ijver verschilde evenwel sterk van land tot land. Italië presteerde het om slechts 40% van de maatregelen binnen de gestelde tijdslimiet in de eigen wetgeving op te nemen. Ook Griekenland (60%) scoorde slecht. Denemarken (88%), Portugal (85%) en het Verenigd Koninkrijk (84%) legden het beste resultaat voor. België bleef met 69% net onder het Europees gemiddelde. De Commissie ontwaarde enige systematiek in de verzuimen van de lidstaten. Die bleven blijkbaar vooral in gebreke in die sectoren die de Europese instellingen (in casu de Commissie) belangrijk vonden : "...met uitzondering van de liberalisatie van het kapitaalverkeer heeft geen enkel van de terreinen waaraan op het niveau van de Europese besluitvorming prioriteit is verleend (overheidsopdrachten, nieuwe aanpak, Europees economisch samenwerkingsverband, financiële diensten) op het niveau van de omzetting dezelfde prioriteit gekregen ; geen enkel van de betrokken besluiten werd binnen de gestelde termijnen in nationaal recht omgezet". De Europese Raad zegde in december toe om de achterstand in de tenuitvoerlegging tegen eind 1991 in te lopen. Hij wil bovendien tegen die datum alle maatregelen van het programma goedgekeurd hebben om de lidstaten de kans te geven alles voor 1 januari 1993 uit te voeren.

B. *Het Europa van de burger*

In 1990 hakten de ministers de knoop door in een aantal moeilijke dossiers. Het recht van verblijf werd tot alle burgers van de EG uitgebreid, zij het dat de Raad het nodig vond de EG-onderdanen in categorieën onder te delen. Hij nam namelijk op 28 juni drie richtlijnen aan : respectievelijk voor het verblijfsrecht van studenten, van gepensioneerden en van andere EG-burgers voor wie nog geen communautair verblijfsrecht gold. Deze "niet-actieven" mogen niet ten laste vallen van het gastland. De Commissie had tevergeefs geprobeerd het algemeen verblijfsrecht met één richtlijn te regelen. Nog op het vlak van het vrij verkeer van personen liggen momenteel voorstellen ter tafel over het vrij verkeer van werknemers en hun familie, een algemeen stelsel voor de erkenning van beroepsopleidingen en het Europees rijbewijs.

C. Een Europa zonder fiscale grenzen

Fiscaliteit bleef een uiterst gevoelig punt. De Commissie trok haar voorstel om de stelsels van vennootschapsbelasting en van bronheffing op dividenden in één richtlijn te harmoniseren, op 18 april in. In de plaats daarvan stelde ze zich voorlopig tevreden met een aantal richtsnoeren. Toch lijkt ze zich nog niet helemaal gewonnen te geven. Ze kondigde namelijk de oprichting van een expertencommissie aan, die zou nagaan of de verschillen tussen de nationale systemen van vennootschapsbelasting de competitie binnen de interne markt verstoren en, zo ja, of de Europese Gemeenschap maatregelen moet nemen. Verder raakte de Raad het eens over een reeks meer specifieke maatregelen. Hij aanvaardde twee richtlijnen over een gemeenschappelijke fiscale regeling voor ondernemingen uit verschillende lidstaten. Tegelijk ondertekenden de lidstaten een verdrag ter afschaffing van dubbele belasting.

In december bereikte de Raad ook een akkoord over de handel in en de controle op de accijnsplichtige produkten, al blijven er nog een paar details te regelen. Hij raakte het evenwel niet eens over een gemeenschappelijke accijnsstructuur voor bepaalde produkten en de toenadering tussen de accijnstarieven. Met name de Britten bleven zich verzetten tegen een Europese accijnsstructuur.

Heel wat energie ging naar de harmonisatie van de BTW. In 1987 had de Commissie een proces in gang gezet dat moest leiden tot de afschaffing van de fiscale grenzen. Het plan, dat in 1989 werd bijgestuurd, voorzag in drie fasen. Tot 1992 komt er een fase van "actieve convergentie", waarin de lidstaten "ertoe zullen worden aangespoord de onderlinge aanpassing van de BTW- en accijnstarieven te bespoedigen". De BTW-procedures voor de handelaars worden eenvoudiger en de vrijstellingen voor reizigers in het intracommunautair verkeer worden geleidelijk opgetrokken. Van 1 januari 1993 tot 31 december 1996 komt er een overgangsregeling: alle controles bij de binnengrenzen die een fiscaal doel hebben, verdwijnen, maar de BTW wordt nog altijd in het land van bestemming betaald. Onder de definitieve regeling vanaf 1997 wordt de BTW betaald in het land van oorsprong van de goederen. De Raad heeft op 17 december de BTW-overgangsregeling die begin 1993 ingaat, uiteindelijk goedgekeurd. De Raad kon evenwel nog geen overeenstemming bereiken over het voorstel van de Commissie om in 1997 op de definitieve regeling over te gaan. Eén van de knelpunten blijft de controle. De Commissie stelde een systeem van steekproefsgewijze controle van de handelsdossiers voor. Maar sommige lidstaten willen dat de handelaars aan de fiscale autoriteiten volledige lijsten met alle in- en uitvoertransacties overmaken. De Raad kon ook nog niet akkoord gaan met hogere belastingvrijstellingen voor de reizigers. Het grote knelpunt is nog steeds de toenadering tussen de verschillende BTW-percentages.

D. Een Europa zonder fysieke, technische en juridische grenzen

De fiscale grenzen zijn wellicht de moeilijkst te overwinnen hindernissen naar een eengemaakte markt. Maar ook een aantal fysieke grenzen belemmeren nog altijd het goederen- en personenverkeer. Commissie en Raad voerden in 1990 enkele verdere vereenvoudigingen door.

Europa zette nog andere belangrijke stappen naar de eengemaakte markt. Het gaat om het tweede pakket maatregelen tot liberalisatie van de luchtvaart, een aantal besluiten inzake veterinaire en fyto-sanitaire controles (essentieel voor de handel in de landbouw- en voedingssector) en een heel pakket normalisatiemaatregelen.

Op 17 september keurde de Raad een richtlijn goed waardoor overheidsaanbestedingen (werken en leveringen) in de sectoren water, energie, vervoer en telecommunicatie (de zogenaamde uitgesloten sectoren) in principe worden opengesteld voor opdrachtnemers uit de hele Gemeenschap ongeacht hun nationaliteit. Overheidsopdrachten zijn goed voor ongeveer 15% van het BNP. Het grootste deel ervan plaatsen de overheden bij bedrijven in eigen land, en dan nog niet zelden langs gesloten procedures. De Commissie had al jaren aangedrongen op een liberalisering. Maar de lidstaten hielden al die tijd de boot af. De overheid heeft in de vier sectoren (de maatschappijen voor waterdistributie, de electriciteitsproducenten, de spoorwegen, de PTTs e.d.) veelal monopolies gecreëerd, ongeacht of de bedrijven in naam tot de overheids- dan wel de privésector horen. Bovendien hebben die bedrijven niet zelden door de jaren heen bijzondere relaties opgebouwd met hun leveranciers. Een liberalisering zou die beschermde posities ongetwijfeld aantasten, met gevolgen voor de werkgelegenheid en de "nationale verankering" van sleutelsectoren. De Raad nam tevens een richtlijn aan, die het beroep dat leveranciers tegen toewijzingen bij overheidsopdrachten kunnen aantekenen, hervormde. De Commissie heeft verder nog voorstellen neergelegd voor de liberalisering van overheidsopdrachten voor diensten en voor betere mogelijkheden tot beroep in de vier uitgesloten sectoren. Die zouden normaal in 1991 moeten goedgekeurd worden.

De Gemeenschap boekte belangrijke vooruitgang op de verzekeringsmarkt. Op 14 mei kwam de Derde Richtlijn wettelijke aansprakelijkheidsverzekering voor motorrijtuigen tot stand. Elke inzittende moet nu beschermd worden door de verzekering. Bij een ongeval in een andere lidstaat krijgt de uitkeringsgerechtigde de hoogste dekking, of dat nu de dekking is van het land waar het voertuig is ingeschreven dan wel waar het ongeluk gebeurde. Op 8 november raakten de ministers het eens over de Tweede Richtlijn betreffende het directe levensverzekeringsbedrijf, waardoor iedereen in principe vrij kan kiezen tussen de contracten die in de Europese Gemeenschap bestaan.

E. In de marge van de interne markt: Schengen

Er was in 1990 heel wat te doen rond het Schengen-akkoord. Dat werd met enige vertraging op 19 juni ondertekend door Frankrijk, Duitsland en de Benelux. In november werd ook Italië lid. Het akkoord stelt dat de grenscontroles op het personenverkeer vanaf 1 januari 1992 worden afgeschaft. De discussie draaide om de aanvullende bepalingen inzake het visum- en asielbeleid, drughandel en illegale wapenhandel, het opsporen van misdadigers en verdwenen personen, het opslaan van persoonlijke gegevens in een Schengen Informatie Systeem enz. Critici van het Schengen-akkoord vonden dat het akkoord de veiligheids- en politiediensten teveel controlemogelijkheden geeft. Ze vreesden dat dit strenge beleid model zal staan voor de vrijmaking van het personenverkeer in de hele Europese Gemeenschap.

II. Budget en financiën

De Europese Gemeenschap moest in 1990 verscheidene budgettaire verrassingen pareren: Oost-Europa, de integratie van de vijf nieuwe Duitse Länder, en de Golfcrisis. De begroting van 1990 werd op 13 december 1989 definitief vastgelegd op 46,7 miljard Ecu in betalingen en 48,8 miljard Ecu in vastleggingen. Maar in de loop van 1990 werd de begroting drie keer aangepast.

A. Aanpassingen aan de begroting 1990

Het Europees Parlement, dat het laatste woord heeft over de totale begroting, stelde de eerste wijziging al op 16 februari vast. Die voorzag in de budgettaire garantie voor leningen aan Hongarije en Polen. Over de tweede herziening in juli kwam het Europees Parlement in botsing met de Raad. Om meer geld vrij te maken voor huishoudelijke uitgaven en opnieuw voor Oost- en Centraal-Europa besloot het Europees Parlement om het overschot op de ontvangsten van 1989 naar de begroting van 1990 over te hevelen. De Raad vroeg bij het Europees Hof van Justitie de annulering van deze beslissing, omdat volgens hem het Parlement onbevoegd was om de ontvangstenzijde van het budget te amenderen. Het Hof had eind 1990 nog geen uitspraak gedaan. De derde herziening van december berokkende minder problemen. Ze was nodig om nogmaals de huishoudelijke kredieten te verhogen en om bepaalde terugbetalingen aan Spanje en Portugal te financieren.

De Europese Gemeenschap heeft gemiddeld 91,4% van de betalingsverplichtingen, opgenomen in de begroting 1990, ook echt uitgegeven. De Europese Commissie leidde daaruit af dat ze de begroting naar behoren heeft kunnen uitvoeren. Het kwam vroeger vaker voor dat de Europese Gemeenschap, bijvoorbeeld door een gebrek aan belangstelling van de lidstaten of door een mank lopende coördinatie, een aanzienlijk deel van haar geplande projecten niet kon waarmaken.

B. Nieuwe financiële vooruitzichten

In de loop van 1990 achterhaalden de snelle veranderingen in Europa de oude begrotingsprognoses. Daarom beslisten de instellingen in juni om de financiële vooruitzichten voor de periode 1990-92 te herzien. Die vooruitzichten zijn belangrijk, omdat de Commissie door het Interinstitutioneel Akkoord over de begrotingsdiscipline (1988) verplicht is hierop haar voorontwerp tot begroting te baseren. Parlement, Raad en Commissie kwamen overeen om de maxima voor de rubrieken "structuurmaatregelen" (rubriek II) en "andere beleidsmaatregelen" (rubriek IV) flink op te trekken. Rubriek II bevat de fondsen, zoals het Europees Sociaal Fonds of ESF, het Europees Fonds voor Regionale Ontwikkeling of EFRO, het Europees Oriëntatie- en Garantiefonds voor de Landbouw, afdeling oriëntatie, of EOGFL-oriëntatie. Rubriek IV brengt diverse categorieën zoals regionaal beleid, ontwikkeling, opleiding en jeugdbeleid, cultuur, steun aan Oost-Europa e.d. samen.

De verruiming van de vooruitzichten moet volgens de instanties drie doelstellingen mogelijk maken. Men wil vooreerst de veranderingen in Oost- en Centraal-Europa actief steunen, ten tweede de samenwerking met de Middellandse Zee-landen en met Azië en Latijns-Amerika uitbreiden, en ten derde de voltooiing van de interne markt bevorderen door bepaalde begeleidingsmaatregelen te versterken.

C. De begroting van 1991

Voor 1991 zijn 55,56 miljard Ecu aan betalingskredieten voorzien en 58,53 miljard Ecu met inbegrip van de vastleggingen. Dat is vergeleken met de aangepaste begroting van 1990 een stijging met 18,9% (in lopende prijzen). Het komt neer op 1,16% van het BNP van de Gemeenschap. Ter vergelijking : de nationale begrotingen (inclusief subnationale overheden) leggen beslag op 40 tot 50% van het BNP.

De landbouwuitgaven stagneren op 54% van de begroting (vastleggingskredieten). Het zijn vooral de niet-verplichte uitgaven, d.i. de uitgaven die "*niet noodzakelijk uit de Verdragen voortkomen*" (bijna alles buiten landbouw) en waarover het Parlement het laatste woord heeft, die gestegen zijn : van 36,21% in de begroting van 1990 tot 39,75% in de nieuwe begroting. Het Parlement is er dus opnieuw in geslaagd "zijn" terrein gevoelig uit te breiden. In 1973 besloegen de niet-verplichte uitgaven slechts 3% van de totale begroting. Aan de vooravond van de inwerkingtreding van de Eenheidsakte, in 1986, was dat al 25%.

De belangrijkste stijgers in de begroting van 1991 zijn, conform met de derde doelstelling van de herziene financiële vooruitzichten, die posten die de scherpe kantjes van de éénwordende interne markt moeten afronden. De structuurfondsen (+ 28,5%) zijn in 1991 goed voor meer dan 14 miljard Ecu. De post andere regionale maatregelen (+ 88%) stijgt tot 126 miljoen Ecu, opleiding en jeugdbeleid (+ 41%) tot 213 miljoen, energie (+ 166%) tot 156 miljoen, milieu (+ 109%) tot 109 miljoen. De eerste doelstelling m.b.t Oost-Europa indachtig, prijkt er in

de begroting van 1991 nu ook een aparte post Centraal- en Oost-Europa. Nadat de EG in 1990 in extremis 500 miljoen Ecu had uitgetrokken, wordt nu vooraf 803 miljoen vrijgemaakt (+61%). De Commissie had aanvankelijk 838 miljoen voorgesteld. Voor de Duitse eenwording heeft men 2,315 miljard Ecu ingeschreven: 1,315 miljard voor de landbouwuitgaven, 900 miljoen voor de structuurfondsen en 100 miljoen voor de andere beleidssectoren. De EG heeft ook 500 miljoen vastgelegd voor steunmaatregelen in de Golf.

De tweede doelstelling wordt daarentegen grotendeels met de lippen beleden. Azië en Latijns-Amerika moeten het stellen met het gemiddelde stijgingspercentage (+19%), toch nog goed voor 480 miljoen. Het Middellands Zeegebied geniet van een iets grotere stijging (+27%) en haalt nu bijna 326 miljoen. Maar de rubriek andere samenwerkingsmaatregelen blijft steken op 291 miljoen (+18%).

Het grootste slachtoffer van de begroting van 1991 lijken de huishoudelijke uitgaven (-20%) te zijn, die ook in lopende prijzen flink achteruitboeren tot 3,877 miljard. De daling betreft wel vooral de voorraden en de terugbetalingen.

D. Kredietbeleid

Naast het klassieke beleid op basis van betalingen en vastleggingen voeren de Europese instellingen een actief kredietbeleid. Bijgevoegde tabel geeft een overzicht van de verschillende instrumenten. In 1990 verstrekten de EG leningen voor een bedrag van 14,7 miljard Ecu; er werden leningen opgenomen voor in totaal 12,4 miljard Ecu. De EG sloot de eerste leningen af met de Oost- en Centraaleuropese landen. De 350 miljoen Ecu in de rubriek EEG-betalingsbalansen verwijst naar de eerste tranche van een krediet van maximaal 870 miljoen aan Hongarije, waarvoor de Commissie onder EG-garantie een lening aanging. Bij de EGKS-leningen ging 200 miljoen naar indirecte steun voor Polen en Hongarije in de staalsector. Tenslotte heeft de Europese Investeringsbank (EIB) 215 miljoen uitgetrokken voor prioritaire investeringen in Polen en Hongarije. Voor 1991 staat de uitbreiding van de kredietlijnen naar Tsjechoslovakije en Bulgarije, en naargelang het geval naar Roemenië of Joegoslavië, op het programma.

TABEL
Verstekte leningen in 1990 (in miljoenen Ecu)

Nieuw communautair instrument (NIC)	23,6
EEG-Betalingsbalansen	350,0
EGKS	993,8
Euratom	-
EIB uit eigen middelen	13.325,9
waarvan : in de Gemeenschap	12.656,9
in ACP-landen	117,5
in Middellandse Zeelanden	336,5
in Oost-Europa	215,0

BRON: Commissie, *24ste algemeen verslag over de werkzaamheden van de Europese Gemeenschappen-1990*, Brussel, blz. 464.

Meer dan 90% van de Europese kredietinspanningen is evenwel toegespitst op projecten in de Gemeenschap zelf. Het overgrote deel daarvan komt op rekening van de EIB. De leningen voor projecten van regionale ontwikkeling (vooral in de zones van de structuurfondsen) maken bijna 61% uit van de leningen in de Gemeenschap. Naar sectoren toe, zijn milieu (2,2 miljard) en vervoer- en telecommunicatie-infrastructuur (4,5 miljard) de grote stijgers. Energie blijft belangrijk met 1,5 miljard Ecu. Van het totaalpakket van de EIB ging bijna driekwart van de leningen naar vier landen : 30,4% naar Italiaanse projecten, 15,3% naar Spanje, 14,9% naar het Verenigd Koninkrijk en 13,3% naar Frankrijk. De armste landen in de Gemeenschap scoorden opvallend laag : Griekenland (1,4%), Ierland (1,7%) en het iets hoger scorende Portugal (6,3%). De EIB kan men dan ook moeilijk zien als een instrument voor herverdeling in de Europese Gemeenschap. Het blijft evenwel belangrijk voor het EG-beleid. Overigens heeft de Raad van gouverneurs in juni besloten om het geplaatst kapitaal van de EIB vanaf 1 januari 1991 op te trekken van 28,8 miljard Ecu tot 57,6 miljard Ecu.

E. Economische Monetaire Unie

Eén van de grote thema's tijdens 1990 was de Economische Monetaire Unie. De discussie was tenvolle losgebarsten in april 1989, nadat een groep experts (voornamelijk directeuren van centrale banken), onder het voorzitterschap van Jacques Delors, had voorgesteld in drie etappes de Economische Monetaire Unie te verwezenlijken. In de eerste fase moesten de lidstaten hun economisch en monetair beleid meer op elkaar afstemmen. Het EMS zou versterkt worden, de rol van het Ecu vergroot, het Comité van de voorzitters van de centrale banken zou meer armslag krijgen en er zou een multilaterale toezichtsprocedure komen. In de tweede fase zouden de nationale instanties hun monetaire bevoegdheden geleidelijk overdragen naar het communautair niveau. Daarvoor was eerst een verdragsherziening in meer federale richting nodig. Centraal daarin figureerde een Europees stelsel van centrale banken, dat geleidelijk autonoom en volgens federale regels het monetair beleid en het interventiebeleid op de valutamarkten zou bepalen. De Europese Commissie neemt graag de term "Eurofed" in de mond, om de analogie met de Amerikaanse Federal Reserve Bank te beklemtonen. In het bestuur van de op te richten Eurofed zouden naast de gouverneurs van de twaalf nationale centrale banken (in de VS zijn dat de regionale banken) ook zes "onafhankelijken" zetelen. Tijdens de tweede fase zouden de nationale centrale banken nog wel de uiteindelijke verantwoordelijkheid behouden. De derde fase zou beginnen met een systeem van vaste wisselkoersen en de overdracht van nationale monetaire bevoegdheden naar de Europese instanties. Na verloop van tijd zou de Ecu de nationale munten vervangen. In juni 1989 zette de Europese Raad het sein op groen voor de eerste fase, die op 1 juli 1990 van start zou gaan.

In het voorjaar van 1990 namen de lidstaten en de Europese Gemeenschappen de nodige voorbereidende maatregelen. Eén belangrijke voorwaarde was de vrijmaking van het kapitaalverkeer. België en Luxemburg schaften in maart hun dub-

bele wisselmarkt af en koppelden in juli de Belgisch-Luxemburgse frank aan de Duitse mark. België bracht ook zijn roerende voorheffing van 25% terug op 10%. Italië hief in mei de laatste beperkingen op zijn kapitaalmarkt op. Op 1 juli werd de kapitaalmarkt vrij in acht landen; Spanje, Ierland, Griekenland en Portugal kregen uitstel. Ook de besluitvormingsstructuur moest versterkt worden. In maart nam de Raad twee besluiten aan. Hij stelde o.m. de multilaterale toezichtsprocedure in en verruimde het mandaat van het comité van de presidenten. Een andere voorwaarde was de versterking van het EMS. De Italiaanse lire besloot in januari om haar fluctuatiemarge rond de spilkoersen van 6% tot 2,25%, de standaardafwijking in het EMS, te versmallen. En op 8 oktober trad het Britse pond toe tot het EMS. Het mag voorlopig tot 6% rond de spilkoersen schommelen. Tenslotte moesten tijdens de eerste fase van de EMU ook alle belemmeringen tegen de Ecu in het particulier gebruik verdwijnen, al betekent dat niet dat de EG-burger straks met Ecu-bankbriefjes op zak loopt. De Ecu heeft zijn positie op de markten in 1990 verstevigd. De emissies in Ecu zijn sterk toegenomen. De Europese structuurfondsen (ESF, EFRO e.a.) betalen hun steun nu ook in Ecu. De Commissie heeft voorgesteld om vanaf juli 1991 lonen en wedden van de Europese ambtenaren in Ecu uit te betalen. Ook voor de buitenwereld werd de Ecu belangrijker. De Europese Bank voor Wederopbouw en Ontwikkeling, door 24 landen opgericht om de economische reconversie in Oost- en Centraal-Europa te begeleiden (zie later), stelt haar rekeningen op in Ecu. Een ander teken was de beslissing van Noorwegen om zijn wisselkoersbeleid op de Ecu te baseren.

Terwijl de eerste fase nagenoeg geruisloos werd uitgevoerd, werd heel het jaar door gedebatteerd over de tweede en derde fase. De centrale thema's in de discussie waren de munt in een EMU en de bevoegdheden van de "Eurofed". In maart publiceerde de EG-Commissie een document over de EMU, waarin ze aandrang op de Ecu als eenheidsmunt. Ze was ook voorstander van een federaal georganiseerde Europese bank. De Britse regering van haar kant meende dat men de nationale munten met elkaar moest laten concurreren. Eerst moesten de economieën veel dichter naar elkaar toegroeien. Pas dan mocht de tweede fase, inbegrepen de Europese centrale bank, er komen. Zelfs al waren de meeste andere lidstaten het principieel eens met de snelle oprichting van een Eurofed, sommigen wilden de centrale bank onder politieke controle plaatsen (het Franse idee) en anderen wilden er een autonoom en hoofdzakelijk financieel-technische instelling van maken (het Duitse plan). De besprekingen, die in april startten, schoten dan ook niet op.

Op 20 juni legde de Britse regering haar tweede plan voor. De Ecu moest een "harde munt" worden. De Ecu zou als dertiende munt naast de nationale munten in omloop zijn. Hij zou beheerd worden door een nieuwe monetaire instelling, het Europees Muntfonds. Die zou erop toezien dat de Ecu niet devalueerde tegenover andere munten in de Europese Gemeenschap bij herschikkingen in het EMS. Vandaar *harde* Ecu. Volgens de Britten zou een harde Ecu de twaalf economieën ertoe aanzetten hun inflatie te beteugelen en geleidelijk te convergeren. Op ter-

mijn zouden de regeringen dan ook kunnen besluiten om van de Ecu de eenheidsmunt te maken. Aanvankelijk reageerden de andere lidstaten eerder beleefd-afwijzend. De Commissie werkte verder aan haar plan en stelde op 22 augustus voor om de tweede fase van de EMU op 1 januari 1993 te laten starten. Op 6 september leidde Commissie-voorzitter Delors het voorstel van de Commissie voor de EMU in het Europees Parlement in. Maar ondertussen zaaide het Britse plan twijfel bij enkele andere lidstaten, zoals Duitsland, Nederland en ook Spanje. Na enige aarzelingen beslisten de ministers van financiën op 8 oktober toch om door te gaan met de tweede fase, al schoven ze de begindatum één jaar naar achter.

De buitengewone Europese Raad van 27-28 oktober in Rome hakte dan met elf tegen het Verenigd Koninkrijk de knoop definitief door: er komt een autonome centrale monetaire instelling met een gemeenschappelijk monetair beleid en er komt één Europese munt. De tweede fase gaat van start op 1 januari 1994. De Raad nam aldus de datum én de voorwaarden over die Bondskanselier Kohl enkele dagen voordien publiek had gesteld (en waarin hij eigenlijk een Nederlands voorstel herhaalde). De belangrijkste voorwaarden zijn de voltooiing van de eenge maakte markt, de bekrachtiging van het EMU-verdrag, de stopzetting van de monetaire financiering van de begrotingstekorten, nationale wettelijke maatregelen die de politieke onafhankelijkheid van de nationale centrale banken (model Bundesbank) garanderen, en de toetreding van "het grootst mogelijk aantal" landen tot het EMS met een beperkte fluctuatiemarge. De Eurofed, naar het model van de Amerikaanse Fed, komt er al in de tweede fase. Ze zal de monetaire politiek van de verschillende staten helpen coördineren, meer en meer de monetaire politiek Europees gaan regelen en toezien op de versterking van de Ecu. Ten laatste drie jaar na de ingang van de tweede fase, zal de Europese Raad beslissen of de Europese Gemeenschap al dan niet klaar is om tot de derde fase over te gaan. Hoe de nieuwe monetaire instelling er precies zal uitzien en welke andere institutionele veranderingen er daarvoor nodig zullen zijn, wordt een zaak voor de intergouvernementele conferentie inzake de Economische Monetaire Unie. Die ging op 15 december van start.

De Europese top van Rome kreeg nog een staartje in het Verenigd Koninkrijk. Mede door haar strakke houding inzake Europese integratie had de Britse premier Margaret Thatcher binnen haar eigen partij met groeiende oppositie te kampen. Na de top in Rome, waar ze meer dan ooit geïsoleerd had gestaan, brak de kritiek los. Op 22 november nam ze ontslag. De nieuwe premier John Major is de architect van het "harde Ecu" plan. Hij beloofde dat het Verenigd Koninkrijk opbouwend zou meewerken aan de intergouvernementele conferentie over de EMU, maar hij liet het "harde Ecu" plan niet varen. Van bij de aanvang van de conferentie bleek dat sommige andere landen, w.o. de Duitse Bondsrepubliek, bepaalde elementen uit het Major-alternatief meer genegen waren dan de federalistische voorstellen van de Europese Commissie en het Europees Parlement.

III. Buitenlandse betrekkingen

Het jaar 1990 was even *event*-rijk als 1989, maar minder hoopvol. In alle Oost- en Centraaleuropese landen, behalve Albanië, ruimden de communistische leiders baan. Maar in de loop van 1990 werden de economische problemen en de nationalistische conflicten scherper. De Sovjetunie stortte economisch in elkaar. In de tweede helft van het jaar beheerste de Golfoorlog het nieuws.

Op de Europese Raad van Straatsburg op 8 en 9 december 1989 hadden de staats- en regeringsleiders het uitvoerig over de versterking van de EG en de buitenlandse relaties. De Raad gaf de Commissie het fiat om onderhandelingen aan te knopen met de landen van de Europese Vrijhandelsassociatie (EVA). Hij stond positief tegenover de gebeurtenissen in Oost-Europa en beloofde steun bij de economische heropbouw. Ook verwees hij expliciet naar de Middellandse Zeelanden en de Maghreb.

A. Oost-Europa

Tijdens de top van Parijs van juli 1989 hadden de Zeven westerse industrielanden het economisch steunprogramma voor Hongarije en Polen PHARE gelanceerd. Later breidde die groep zich uit tot 24 landen uit West-Europa, Noord-Amerika, Japan en Oceanië. Het programma stelde vijf prioriteiten: voedselhulp, landbouwhervormingen, liberalisering van de handel, bevordering van investeringen en beroepsopleiding, en samenwerking op het vlak van het leefmilieu. De Groep van 24 duidde de EG-Commissie aan als coördinator. De eerste projecten met Polen en Hongarije gingen in maart 1990 van start. PHARE werd in juli 1990 uitgebreid tot de Duitse Democratische Republiek (tot aan de éénmaking), Tsjechoslovakije, Bulgarije, Joegoslavië en – grotendeels beperkt tot humanitaire hulp – Roemenië. De EG droeg in 1990 bij voor 500 miljoen Ecu, waarvan voor Polen en Hongarije alleen al 292 miljoen. Ruim één vijfde van het bestede geld ging naar projecten in verband met het leefmilieu (102,5 miljoen). De andere grote posten waren landbouw (136 miljoen), en industrie en financiën (126,3 miljoen).

In oktober 1989 stelde de Franse president Mitterrand in het Europese Parlement voor om een bank op te richten die de overgang van de Oosteuropese economieën naar een markteconomie zou helpen financieren. De Europese Raad van december 1989 viel hem daarin bij. De Europese Bank voor Wederopbouw en Ontwikkeling (EBWO-of met het Franse acroniem BERD) was een EG-initiatief, maar stond van bij de aanvang open voor niet-EG landen. De intergouvernementele constitutionele conferentie kwam voor het eerst samen in Parijs in januari 1990. Alhoewel het enthousiasme tijdens de daaropvolgende maanden flink daalde, kon de oprichtingsovereenkomst op 29 mei 1990 in Parijs worden ondertekend. Volgens artikel 1 "heeft de Bank met haar bijdrage aan de economische vooruitgang en de wederopbouw ten doel de overgang naar een open markteconomie te bevorderen en het particuliere initiatief en de ondernemingsgeest aan te moedigen in de Centraal- en Oosteuropese landen die de beginselen van een demo-

cratie met een meerpartijstelsel, pluralisme en een markteconomie aanhangen en toepassen." De EBWO kan enerzijds leningen verlenen of garanderen. Die zullen bij voorkeur gaan naar privé-ondernemingen, maar ze kunnen ook infrastructuurprojecten helpen financieren of ten goede komen aan staatsbedrijven die worden geprivatiseerd of volgens marktprincipes worden beheerd. Anderzijds kan de EBWO in Oosteuropese ondernemingen participaties nemen of financieren. Het kapitaal van de Bank bedraagt 10 miljard Ecu, ingebracht door 40 landen, de EG-Commissie en de EIB. Daarvan komt 51% van de EG-lidstaten en de EG (Commissie en EIB), 13,5% van de Centraal- en Oosteuropese landen en 11,5% van de andere Europese landen. Het resterende kwart wordt vooral ingebracht door de Verenigde Staten en Japan. Een Frans-Brits compromis bezorgde Frankrijk het voorzitterschap (Jacques Attali, adviseur van de Franse president Mitterrand) en het Verenigd Koninkrijk de zetel van de bank (London). De bank steekt in april 1991 van wal.

De Oosteuropese landen kijken vooral uit naar associatie met de Europese Gemeenschap. De Europese Raad van december 1989 had associatie al in het vooruitzicht gesteld. De Commissie stelde in augustus het algemeen kader van die "Europese overeenkomsten" voor. Hierin verbond de Commissie de invoering van een vrijhandelszone en meer economische, technische en wetenschappelijke samenwerking aan de eerbiediging van de grondbeginselen van democratie en liberalisering van de economie. De Raad gaf op 18 december groen licht. De besprekingen met Polen, Hongarije en Tsjechoslovakije zijn nog in december geopend. De Europese Gemeenschap nam ook nog enkele andere maatregelen. Op 7 mei keurde de Raad TEMPUS (TransEuropees MobiliteitsProgramma voor UniversiteitsStudies) goed, dat de universitaire opleiding in de Oost- en Centraaleuropese landen wil steunen. De eerste projecten werden in september opgestart. Ook de Europese Stichting voor Beroepsopleiding, zetel in Berlijn, werd gestemd op 7 mei. De EIB- en EGKS-leningen werden uitgebreid tot alle Oosteuropese landen.

Op het vlak van de handelsregelingen moet er nog een hele weg worden afgelegd. Momenteel heeft elke EG-lidstaat nog zijn eigen invoerregelingen voor niet-vrijgemaakte produkten. Wel werden vanaf oktober de kwantitatieve beperkingen opgeheven, met uitzondering van Roemenië. Ook voor de Sovjetunie verdwenen de kwantitatieve beperkingen.

In het najaar van 1990 kwamen steeds meer alarmerende berichten uit de Sovjetunie. In december besloot de Raad om voor 750 miljoen Ecu voedselhulp toe te kennen, waarvan 250 miljoen op de begroting van 1990, en 400 miljoen voor technische bijstand in 1991 uit te trekken.

B. Europese Economische Ruimte

De Europese Vrijhandelsassociatie (EVA) is veruit de grootste handelspartner van de EG : het landen-sextet (Noorwegen, Zweden, IJsland, Zwitserland, Oostentijk en Finland) nam in 1989 zo'n 30% van de import in de EG voor zijn reke-

ning, terwijl bijna 60% van de EVA-import uit de EG kwam. De EVA is op handels-economisch vlak voor de EG belangrijker dan de Verenigde Staten en Japan samen.

De EVA-landen waren dan ook van bij de afkondiging van het interne markt-programma erg bezorgd. Begin 1989 riepen eerst de EG-Commissie en dan de EVA-ministers op om samen te zoeken naar een "beter gestructureerd partnerschap" gebaseerd op de vier vrijheden uit het EEG-verdrag (kapitaal, goederen, diensten, personen). Maar pas op de Europese Raad van december 1989 maakten de EG-staats- en regeringshoofden de weg vrij voor formele onderhandelingen. De besprekingen over de oprichting van een Europese Economische Ruimte begonnen op 20 juni 1990 in Brussel.

Ze verlopen zeer moeizaam, zeer tot ongenoegen van vooral de EVA-landen. De EG eiste van bij de aanvang dat de EVA-landen de EG-wetgeving onvoorwaardelijk overnamen, terwijl EVA tal van uitzonderingen vroeg. Tegen eind 1990 hadden de EVA-landen hun eisen sterk afgezwakt. De discussie ging zich dan toespitsen op het tweede punt, m.n. de besluitvorming binnen de EER. De EVA-landen drongen aan op een stem in de Europese besluitvorming, wat voor de EG onaanvaardbaar leek. Minimaal wilden ze een parallellisme in de rechten en verplichtingen van EG en EVA. Tot half december 1990 bleef de EG bij haar eis dat EG-wetgeving die de EER zou raken, automatisch zou opgenomen worden in de EER, waardoor er natuurlijk van parallellisme geen sprake zou zijn. In de allerlaatste week leek de Commissie haar standpunt ietwat te versoepelen. Ze zou bereid zijn de EVA-landen verregaand in de voorbereiding van de richtlijnen te betrekken, maar de EG-Ministerraad zou in samenspel met het Europees Parlement de volle beslissingsbevoegdheid behouden. Het akkoord werd verwacht tegen halfweg 1991.

Sommige EVA-landen schijnen ondertussen duidelijk meer brood te zien in een volwaardig lidmaatschap. Die verdeeldheid heeft de onderhandelingspositie van EVA ondermijnd. Oostenrijk stelde al in 1989 zijn kandidatuur. In de Scandinavische landen is het debat volop aan de gang. Tot veler verrassing verklaarde het Zweedse parlement zich op 12 december 1990 akkoord met een verzoek tot toetreding. Er komt waarschijnlijk een officiële aanvraag in het voorjaar van 1991. Noorwegen en Finland aarzelden nog, maar de Zweedse beslissing laat hen vermoedelijk niet veel keuze. Ook in Zwitserland gingen meer en meer stemmen op om lidmaatschap te overwegen. Buiten EVA hebben tijdens 1990 Cyprus (4 juli) en Malta (16 juli) hun kandidatuur gesteld.

C. Verenigde Staten en Japan

Ook in 1990 bleven de Verenigde Staten en de Europese Gemeenschap in hun handelsbetrekkingen op gespannen voet leven, en dit ondanks enkele mooie verklaringen over "gemeenschappelijke belangen" (december 1989, november 1990) en de instelling van halfjaarlijkse ministeriële bijeenkomsten.

De handelsrelaties zijn vooral verslechterd sinds het Congres in 1988 de Trade Act ("*Omnibus Trade and Competitiveness Act*") aannam. De Raad van Ministers had in 1988 fel tegen de wet geprotesteerd en de Commissie had de voorstellen die tot de wet leidden in haar jaarverslag zelfs als "uiterst protectionistisch" omschreven. De wet wou op de eerste plaats de buitenlandse markten openen voor Amerikaanse goederen en diensten. De Amerikaanse regering werd gemachtigd om doeltreffende sancties te nemen tegen handelspartners die oneerlijke concurrentie toepasten. De EG nam vooral aanstoot aan het feit dat de Verenigde Staten zich het recht toeëigenden om unilateraal te beslissen wanneer van oneerlijke concurrentie sprake was. De wet legde verder nieuwe regels vast voor begrippen uit het handelsverkeer zoals vrijwaringsmaatregelen, oneerlijke concurrentie, anti-dumping, maatregelen tegen subsidies en compenserende rechten. Zij stelde ook een toezichtstelsysteem op Amerikaanse handelsbelemmeringen in. Van groot belang was verder de reglementering van nieuwe handelssectoren zoals telecommunicatie, buitenlandse investeringen en financiële diensten. Tenslotte machtigde de wet de president om aan de Gatt-onderhandelingen deel te nemen.

In 1990 bleef de Europese Gemeenschap vooral hameren op de opheffing van alle unilaterale bepalingen in de Amerikaanse wetgeving. De Verenigde Staten en de EG voerden een politiek van *thrust and riposte*, van toeslaan en incasseren. De Amerikanen namen vergeldingsmaatregelen tegen de Europese richtlijn op het verbod van bepaalde hormonen in het vlees. "Omwille van de slechte toestand in de Amerikaanse slachthuizen" besloot de EG daarop de invoer van Amerikaans varkensvlees op 31 oktober en van Amerikaans rundvlees op 31 december stop te zetten. Ook het oude maïs- en sorghumgeschil laaide opnieuw op. Daarbij voegden zich meningsverschillen over wijn en mogelijke fraude in de veevoedermarkt. De nieuwe sectoren bleven evenmin gespaard. In februari besliste de Amerikaanse president dat de Europese Gemeenschap op de zwarte lijst bleef van de landen die volgens de Amerikanen hun telecommunicatiemarkten te weinig openstellen. Verder tekende de VS bij GATT protest aan tegen de EG-richtlijn van oktober 1989 over televisie zonder grenzen. Volgens de VS is de bepaling dat het grootste deel van de zendtijd moet gaan naar Europese programma's strijdig met de GATT-principes.

Met Japan bleven de klassieke problemen bestaan. De discussie draaide vooral rond de invoer van Japanse wagens in de eengemaakte markt. De nationale invoerquota, die nu nog in een aantal landen bestaan, zouden normaal tegen 1 januari 1993 moeten verdwijnen. Men geraakte het in de loop van het jaar min of meer eens over een overgangperiode tussen 1993 en 1998, waarbinnen Japan zijn export vrijwillig zou beperken. Vanaf 1998 zou de invoer vrij worden. In de hitte van de strijd nam de Franse minister van Europese Zaken Edith Cresson ontslag uit protest tegen de lauwe houding van de EG in het dossier. De Franse auto-industrie kwam evenwel meer en meer alleen te staan.

Niet alleen de invoer uit het Verre Oosten stijgt. Japan wordt ook meer en meer een belangrijke investeerder. In het fiscaal jaar 1989 ging 21,9% van alle Japanse

investerings in het buitenland naar de EG. Men tekende die vooral op in het Verenigd Koninkrijk en Nederland, terwijl Japanse investeringen sterk toenamen in Spanje en Portugal.

D. De Uruguay-ronde

De Uruguay-ronde is de achtste ronde van multilaterale handelsbesprekingen sedert 1947 in het kader van GATT. Ze begon in Punta del Este in 1986. In 1990 had ze moeten afgerond zijn, maar de slotconferentie van december in Brussel werd een mislukking. De Uruguay-ronde brengt 107 landen bijeen. Maar ze wordt vooral beheerst door de oppositie tussen de Europese Gemeenschap en de Verenigde Staten. In 1990 liet ook een derde groep van 14 landen, de Cairns-groep o.l.v. Canada en Australië en verder met vooral Latijnsamerikaanse staten, van zich horen.

De onderhandelingen startten pas ten volle in het najaar van 1990. Er werd een doorbraak geforceerd voor textiel, dat over een periode van tien jaar in GATT zou geïntegreerd worden. De Verenigde Staten zagen af van contingentering. En ook op het vlak van de intellectuele eigendom maakte men grote vorderingen. Over de belangrijke dienstensector kwam er in december nog een compromis uit de bus. De staten zouden hun diensten volgens hun eigen tempo mogen liberaliseren. Ze zouden verder de buitenlandse belangen in hun financiële diensten aan bepaalde beperkingen mogen onderwerpen. Om dat laatste waren de ontwikkelingslanden sterk bekommerd. Maar ook de Verenigde Staten waren geen voorstander van een harde liberaliseringspolitiek. Amerikanen en Europeanen verschilden verder over de liberalisering van de overheidsmarkten, de anti-dumpingcode en de toegang tot de markten, waarvoor de Verenigde Staten het recht bleven opeisen om hun douanetarieven in bepaalde sectoren hoog te houden.

Maar hét struikelblok was en bleef tot het allerlaatste moment de landbouw. In oktober stelde de Europese Commissie voor om de interne landbouwsteun over een periode van tien jaar met 30% te verminderen. Ze was ook bereid om de interne beschermende regelingen om te zetten in tarieven, maar op voorwaarde dat ze de douanerechten op bepaalde produkten mocht verhogen. De Verenigde Staten, daarin grotendeels gesteund door de Cairns-groep, eisten een reductie van de interne steun met 75% en de nagenoeg volledige afschaffing van exportsubsidies. Dit voorstel was voor verscheidene EG-lidstaten totaal onaanvaardbaar. Op 4 december kwamen zo'n 30.000 betogende landbouwers in Brussel dat nog eens onderstrepen. Op een oproep van de GATT-directeur-generaal tot een soepelere houding antwoordde de EG-commissaris voor landbouw Ray McSharry "the only flexibility I have is in explaining in detail the impact which the 30% reductions in internal support will have on our export restitutions and market access". De situatie was geblokkeerd. In december verstrakten de Verenigde Staten hun standpunt. Ook een allerlaatste compromis van de hand van Zweden werd uiteindelijk verworpen. Dat voorstel aanvaardde de 30% van de EG als reductie. Maar die vermindering zou niet alleen de interne steun aangaan, zoals de EG had voorgesteld,

maar ook de exportsubsidies en grensbescherming, zoals de Verenigde Staten wilden. Bovendien moesten de verminderingen binnen vijf jaar in plaats van tien jaar doorgevoerd zijn.

De bijeenkomst in Brussel werd op 7 december opgeschort. De ontgoochelde onderhandelaars spraken achteraf soms harde taal. En toch lieten ingewijden tegelijk vrij optimistische geluiden horen. Begin 1991 zouden de onderhandelingen hervat worden.

E. Europese Politieke Samenwerking

"Europa is een economische reus, maar een politieke dwerg en een militaire muis", aldus de Belgische minister voor buitenlandse betrekkingen Mark Eyskens in een beschouwing over de Golfcrisis.

De Golfcrisis bewees eens te meer dat de lidstaten op cruciale momenten zeer moeilijk tot een actief gemeenschappelijk buitenlands beleid kunnen komen. De ministers van buitenlandse zaken hebben in het kader van de Europese Politieke Samenwerking (EPS) weliswaar talrijke verklaringen afgelegd, waarin ze de invasie in Koeweit door Irak op 2 augustus veroordeelden en zich achter de acties van de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties schaarden. Maar daarbuiten was de EPS verdeeld. De Verenigde Staten stuurden vrij snel troepen naar de Golf om Saoedi-Arabië en de Golfstaten tegen de Iraakse agressie te beschermen. Alleen het Verenigd Koninkrijk steunde de Amerikaanse president onvoorwaardelijk. Frankrijk stuurde ook een aanzienlijke macht naar de Golf, maar beklemtoonde zijn onafhankelijkheid. Vooral Duitsland, maar ook Italië en Spanje hadden zware twijfels. Uiteindelijk waren alle landen behalve Ierland toch op één of andere manier militair aanwezig in of rond de Golf. De Westeuropese Unie (WEU) moest die inspanningen coördineren. Maar ook dat liet vaak te wensen over. Op het diplomatieke terrein slaagde de EPS er niet in om naast de Amerikaanse strategie een Europese alternatieve lijn te ontwikkelen. De Twaalf stonden onvoorwaardelijk achter het totale embargo, dat de Verenigde Naties kort na de invasie hadden ingesteld. Irak weigerde evenwel duizenden westerse burgers te laten gaan. Het lot van de westerse "gijzelaars" zette in de eerste maanden van de crisis de westerse coalitie onder zware druk. De laatste westerlingen kwamen eind november vrij. In de laatste weken van 1990 draaiden de meningsverschillen rond de vraag of men het embargo nog een kans moest geven, dan wel of men zich moest klaar houden om Saddam Hoessein met geweld uit Koeweit te verdrijven.

De Twaalf pleitten zowel voor als tijdens de Golfcrisis herhaaldelijk voor een levendigere Euro-Arabische dialoog en voor vredesonderhandelingen tussen Israël en de Arabische staten mét PLO-deelname. De Europese Raad heeft dat standpunt op de top in Dublin van 26 juni nog eens extra onderstreept. Op 9 oktober bevestigden de Twaalf het drama op de Tempelberg in Jerusalem, waarbij een twintigtal Palestijnen de dood vonden. Ze veroordeelden het overmatig gebruik van geweld door de Israëlsche politie. Op de Europese Raad te Rome van 15 december

namen de staats- en regeringsleiders een nieuwe verklaring over het Midden-Oosten aan, waarin ze Israël verzochten om samen te werken met de Verenigde Naties en zich te houden aan de resoluties 672 en 673 van de Veiligheidsraad.

Het tweede grote thema waren uiteraard de omwentelingen in Oost-Europa en de Sovjetunie. In hun verklaringen van 20 februari en 28 oktober stelden de Twaalf veel hoop op de Conferentie voor Veiligheid en Samenwerking in Europa (CVSE). Die had plaats in november in Parijs. EG-Commissievoorzitter Jacques Delors zat mee aan de onderhandelingstafel.

De spanningen tussen Moskou en de Baltische republieken liepen in de loop van 1990 hoog op. De Twaalf hielden zich erg op de vlakte. In verklaringen van 24 maart, 4 en 21 april riepen ze op tot matiging. In de tweede helft van het jaar werd de situatie in de Sovjetunie alsmaar hachelijker. Op 20 december nam Edward Sjevardnadze, minister van buitenlandse zaken van de Sovjetunie, onverwacht ontslag. Hij waarschuwde dat de Sovjetunie naar een dictatuur afstevende. De Twaalf drukten hun spijt uit over het ontslag van Sjevardnadze. Ze hoopten dat de Sovjetunie haar politiek niet zou veranderen.

IV. Institutionele ontwikkelingen en de EPU

De Ministerraad werd in de eerste helft van 1990 voorgezeten door Ierland. De volgende zes maanden was Italië aan de beurt.

De vier belangrijkste instellingen – Raad, Commissie, Parlement en Hof van Justitie – werkten hard door aan het interne markt programma. Verder zochten ze positie voor de op til zijnde intergouvernementele conferentie inzake de Europese Politieke Unie. De buitengewone Europese Raad van 28 april in Dublin besliste tot die conferentie over de EPU, die parallel met die voor de Europese Monetaire Unie op 15 december 1990 zou van wal steken.

A. Relaties tussen de instellingen

De samenwerkingsprocedure, die sinds de Eenheidsakte voor de meeste interne markt-aangelegenheden van kracht is, heeft de besluitvorming niet vertraagd. Maar ze heeft niet kunnen verhinderen dat de Raad toch nog meer dan 50% van de amendementen van Commissie en Parlement naast zich heeft neergelegd. Van het totaal der amendementen die het Parlement sinds de instelling van de procedure in eerste lezing had ingediend, nam de Commissie meer dan 58% over en de Raad minder dan 46%. In tweede lezing keurde het Parlement 70 gemeenschappelijke standpunten van de Raad goed. Van de 92 standpunten die het geamendeerd had, nam de Commissie een goeie 50% over en de Raad slechts 26%.

De invloed van het Europees Parlement blijft dus bescheiden, al drukken deze cijfers het subtiel spel tussen Commissie, Raad en Parlement niet accuraat uit. Het nieuwe van de samenwerkingsprocedure is dat Commissie en Raad eerst en vooral moeten verhinderen dat het Parlement een voorstel in zijn geheel zou ver-

werpen. Daardoor zijn ze verplicht om van bij de aanvang enigszins "parlements-vriendelijke" teksten in te dienen. Eénmaal de klip van totale verwerping (en dus *impasse*) omzeild, kunnen de drie instellingen (maar vooral het Parlement, dat toch de eindbeslissing niet neemt) zich over minder cruciale passages radicalere standpunten veroorloven.

In haar jaarlijks algemeen verslag kloeg de Europese Commissie dat de Raad ook in 1990 de uitvoerende bevoegdheden van de Commissie zoveel mogelijk inperkte. De Raad hield de uitvoering liefst voor zichzelf. De Commissie beschouwde "de ontwikkeling op dit gebied als strijdig met de geest van de Europese Akte en van zodanige aard dat de doelmatigheid van het communautaire optreden in het vooruitzicht van de verwezenlijking van de grote markt in gevaar wordt gebracht."

Het Europees Hof van Justitie schoof in 1990 een deel van zijn werk door naar het op 31 oktober 1989 opgerichte Europese Gerecht van Eerste Aanleg. Dat neemt voortaan de zaken voor zijn rekening die betrekking hebben op het personeel, mededinging (maar niet de dossiers betreffende staatssteun), schade-eisen en de EGKS.

B. Europese Politieke Unie

De EMU-conferentie was al in 1989 gepland. Aanvankelijk was er geen sprake van een gelijklopende politieke conferentie. Aan de basis van het EPU-initiatief lag een Belgisch memorandum, dat de regering in maart 1990 naar haar partners stuurde. Daarin drong België, met het oog op de ontwikkelingen in Oost-en Centraal-Europa, aan op een sterkere Europese politieke integratie. Ze nam een uitgesproken federalistisch standpunt in. Een eerste deel over de institutionele structuur pleitte voor de uitbreiding van de Europese bevoegdheden, de veralgemening van de gekwalificeerde meerderheid in de Raad, meer uitvoerende macht voor de Europese Commissie, de verkiezing van de Commissie-voorzitter door het Europees Parlement en een versterking van het Europees Hof van Justitie. Deel twee handelde over het democratisch deficit van de Gemeenschap. Uitbreiding en versterking van de samenwerkingsprocedure met het Europees Parlement en initiatieven voor het Europa van de burger zouden dit deficit moeten wegwerken. De derde sectie wilde het principe van de subsidiariteit in de Europese Verdragstekst opgenomen zien, zodat het juridisch afdwingbaar zou worden. Een laatste deel pleitte voor een gemeenschappelijk buitenlands beleid (vooral t.a.v. Centraal-en Oost-Europa en veiligheid). Het Belgisch memorandum koos daartoe pragmatisch voor een versterking van de Europese Politieke Samenwerking.

Het memorandum kreeg een goede pers. In de tweede helft van april stelden de Duitse Bondskanselier Kohl en de Franse president Mitterrand voor om het onderwerp "Europese Politieke Unie", het vage einddoel van Europese integratie, op de agenda van de buitengewone Europese Raad van 28 april in Dublin te plaatsen. Daar besliste de Europese Raad om naast de intergouvernementele conferentie voor de EMU ook een conferentie voor een Europese Politieke Unie te lanceren.

De ministers van buitenlandse zaken moesten tegen de Europese Raad van 25 en 26 juni in Dublin een rapport neerleggen. Dat rapport kwam er en identificeerde vier domeinen voor discussie : verdere overdracht van bevoegdheden naar de Gemeenschap ; meer democratie door een versterking van het Europees Parlement en een nauwere betrokkenheid van de nationale parlementen ; efficiëntere Europese instellingen door meer stemmingen bij gekwalificeerde meerderheid in de Raad en betere implementatie ; een gemeenschappelijk buitenlands en veiligheidsbeleid, waarbij de rol van de Europese Commissie passend moet gedefinieerd worden. In Dublin bevestigden de staats- en regeringsleiders hun besluit over een EPU-conferentie.

Dat was de formele start voor een groot debat. Parlement, Commissie en Raad belegden in de loop van 1990 vier interinstitutionele bijeenkomsten ter voorbereiding van de intergouvernementele conferenties over EPU en EMU.

In de laatste week van november organiseerden het Europees Parlement en de nationale parlementen voor de eerste keer een interparlementaire conferentie. Het gebeuren ging door in Rome. Tot veler verrassing drongen nationale en Europese delegaties in de slotverklaring samen aan op een Europese federale unie, inclusief buitenlands en defensiebeleid. De delegaties van de Europese en nationale parlementen toonden zich allebei bekommerd om de democratische controle. Ze zouden een uitbreiding van de Europese bevoegdheden enkel goedkeuren, als de democratische component aanzienlijk versterkt werd. Het Europees Parlement moet volgens de verklaring medebeslissingsrecht bij de wetgeving krijgen (gekoppeld met minder beslissing bij consensus in de Ministerraad), een grotere controlebevoegdheid verwerven en de voorzitter van de Europese Commissie kunnen aanwijzen. Van zijn kant zou het Europees Parlement op een meer systematische wijze informatie over Europese wetgeving doorspelen naar de nationale parlementen, zodat deze laatsten hun nationale ministers ter verantwoording zouden kunnen roepen. Europarlement en nationale parlementen beslisten tenslotte van de interparlementaire conferentie geen nieuwe instelling te maken. Als de "unieke coalitie" (NRC-Handelsblad) tijdens de intergouvernementele conferenties standhoudt, kan ze van grote invloed zijn op de ontwikkeling van de Europese Gemeenschap.

Maar het blijven de lidstaten, die de teksten schrijven. Tot december bleef het Belgische memorandum het enige omvattende document van een lidstaat terzake. Kort voor de opening van de conferentie, op 6 december, maakten de Franse president François Mitterrand en de Duitse Bondskanselier Helmut Kohl een brief bekend. De twee staatslieden pleitten vooreerst voor een aanzienlijke uitbreiding van de communautaire bevoegdheden, o.m. wat betreft leefmilieu, gezondheid, sociale politiek, energie, onderzoek en technologie, immigratiepolitiek, misdadbestrijding. Om de democratische legitimiteit te verhogen zagen de twee leiders geen heil in een aanzienlijk sterker Europees parlement, maar eerder in procedures om de nationale parlementen en de regio's nauwer bij het Europese niveau te betrekken. De belangrijkste passages in de brief kwamen evenwel achteraan.

Op institutioneel vlak wordt de Europese Raad het centrale orgaan van de Unie : "pour l'efficacité de l'Union...il exerce la fonction d'arbitre, de garant et de promoteur d'un approfondissement cohérent de l'intégration". In de Ministerraad moet de gekwalificeerde meerderheid de regel worden. De tekst rept hier met geen woord over de Europese Commissie. De Benelux uitte al zijn twijfels over het voorstel van Mitterrand en Kohl om de rol van de Europese Raad te versterken. In het vierde en laatste deel stelden Parijs en Bonn voor om de politieke samenwerking inzake buitenlands beleid en veiligheid o.l.v. de Europese Raad gevoelig uit te breiden. De gemeenschappelijke veiligheidspolitiek zou op termijn naar een gemeenschappelijke defensie moeten leiden. De lidstaten zouden nu al moeten onderzoeken hoe de Westeuropese Unie nauwer bij de politieke unie kan betrokken worden, en er misschien kan in opgenomen worden. Alvast dat laatste punt leek voor het Verenigd Koninkrijk eind 1990 nog niet aanvaardbaar.

De intergouvernementele conferentie voor de EPU werd samen met die voor de EMU plechtig geopend door de Europese Raad op 15 december in Rome. De Europese Raad stelde een breed denkraam voor de besprekingen vast rond vijf punten : democratische legitimiteit, gemeenschappelijk buitenlands en veiligheidsbeleid, Europees burgerschap, uitbreiding en versterking van EG-bevoegdheden, effectiviteit en efficiëntie. De openingsgesprekken verliepen in een opperbeste stemming.

V. Landbouw en visserij

Het jaar 1990 is het eerste jaar waarin het nieuwe Gemeenschappelijk Landbouwbeleid volledig werd toegepast. Het was hervormd overeenkomstig de richtsnoeren van de Europese Raad van februari 1988. Landbouw legt nog altijd beslag op ruim de helft van het EG-budget.

A. *Het nieuw Gemeenschappelijk Landbouwbeleid*

Op die Raad lanceerden de staatshoofden en regeringsleiders een tweesporenbeleid. Enerzijds zouden de landbouwuitgaven worden afgetopt (efficiënter marktbeheer). De EG zou voor de gevoelige produkten (graan, vlees, olie, suiker...) produktiequota vastleggen. Zolang de produktie niet boven de overeengekomen quota uitsteeg, garandeerde ze een vaste prijs aan de landbouwers. Dit steunmechanisme trad in werking van zodra de marktprijs beneden een bepaald niveau (interventieprijs) zou zakken. Maar als de producenten de quota overschreden, zou ze automatisch sancties toepassen, m.n. door medeverantwoordelijkheidsheffingen op te leggen of door de interventieprijs te verlagen. Ze wilde eveneens besparen door geleidelijk de monetaire compenserende bedragen, d.i. de uitgaven die voortvloeien uit het verschil tussen de "groene" wisselkoers en de werkelijke wisselkoers tussen de Europese munten, af te bouwen. De Europese Raad was in 1988 ook overeengekomen om meer beslissingsbevoegdheid aan de Commissie te delegeren. Op het tweede spoor zette de Raad een sterker uitge-

bouwd structuurbeleid. De EG zou op korte termijn het uit productie nemen van landbouwareaal stimuleren, evenals de vervroegde pensionering van landbouwers of hun overschakeling naar andere sectoren. Op fundamenteel vlak zou ze haar structurele programma's (EOGFL-oriëntatie) inzake landbouw integreren in haar algemeen regionaal structuurbeleid (Europees Sociaal Fonds, Europees Fonds voor Regionale Ontwikkeling).

B. Marktbeheer

In 1990 zette de EG haar voorzichtig marktbeheer van de vorige jaren verder. De gemeenschappelijke marktordening zijn na de ingrijpende wijzigingen van de voorgaande jaren slechts in vrij beperkte mate aangepast. En ook de probleemsectoren bleven grotendeels dezelfde; in meerdere sectoren verslechterde de situatie zelfs aanzienlijk. Dat laatste was zo voor melk, suiker, schape- en geitevlees. Acute problemen waren er op de markt van het varkensvlees. De varkenspest in België zorgde er in grote mate voor dat de prijzen tot eind juli hoog bleven. Eind augustus hief de Commissie de beperkingen op de Belgische varkens op. Dat, samen met de snel stijgende invoer uit de Oostduitse gebieden, deed vanaf eind september de prijzen duikelen. Ook de rundvlessector kende scherpe prijsdalingen, die de Commissie vooral in Spanje tot rechtstreekse interventies noopte. Verse groenten en fruit, katoen en zelfs rijst (voor het eerst interventies sinds 1972) deden het evenmin schitterend.

C. Landbouwprijzen voor 1991

Het leek er niet op dat de marktprijzen in het seizoen 90/91 er beter zouden uitzien. Daarom besloot de Raad om de landbouwprijzen in Ecu voor het verkoopseizoen 1990/91 met gemiddeld 1,1% te verlagen. De Raad bereikte een akkoord op 27 april en keurde op 7 en 14 mei de besluiten formeel goed. Toch neemt het aandeel van de landbouwkredieten in de begroting van 1991 lichtjes toe.

Er zijn een drietal oorzaken voor die stijging. Vooreerst werd de medeverantwoordelijkheidshewing voor granen verlaagd. De sector granen was ook in de Gatt-besprekingen één van de gevoeligste dossiers. Ook de nieuwe regeling in de sector olijfolie zal de kosten opdrijven. Ten tweede speelt het effect van de vastgestelde landbouwprijzen voor het seizoen 1990/91. De lagere prijzen in Ecu komen in nationale prijzen eigenlijk neer op een gemiddelde verhoging met 1,6%. Dat is een gevolg van de veranderingen in het EMS. De Italiaanse lire vernauwde haar marge binnen het EMS van 6% tot 2,25% en paste gelijk haar groene koers aan, en het Britse pond trad eind 1990 tot het EMS toe. Daardoor kunnen de groene koersen, en bijgevolg de monetaire compenserende bedragen, grotendeels verdwijnen. Het effect van die operatie valt gunstig uit voor de landbouwers. Ten derde verzwaart een sterkere US dollar de exportrekening.

D. *Structuurbeleid*

De Europese Gemeenschap hield bij haar structuurbeleid in het bijzonder rekening met het kleinbedrijf. In juni keurde de Commissie 44 communautaire bestekken goed. Het ging hier om projecten voor regio's die onder "doelstelling 5b" (geïntegreerde plattelandontwikkeling) van de structuurfondsen vallen (zie later). De Commissie trok daarvoor 2,607 miljard Ecu uit. Een andere belangrijke beslissing betrof een verordening die het gebruik van landbouwprodukten voor niet-voedingsdoeleinden moet bevorderen. De Raad nam de verordening in juli aan. Een toepassing daarvan vond men in de wijnsector. Een deel van het wijnoverschot werd gedistilleerd en vervolgens als motorbrandstof verkocht aan Brazilië.

De Europese landbouwpolitiek bleef ook na de hervorming van 1988 bijna uitsluitend op het principe van de steun via het prijzenbeleid berusten. Pas in 1989 kon de Commissie de lidstaten er eindelijk toe brengen om rechtstreekse inkomenssteun aan de landbouwers te aanvaarden. De verordening laat de lidstaten zelf een grote controle over de precieze voorwaarden. Het zijn ook de lidstaten die de steun, ten dele Europees geld, verdelen. Nederland en Frankrijk hebben al regelingen getroffen, terwijl de Bondsrepubliek en Italië in 1990 programma's hebben ingediend. Het is niet duidelijk of deze timiede maatregel de voorbode is van een fundamentele heroriëntering in de Europese landbouwpolitiek, zoals vooral door de Verenigde Staten wordt geëist (zie Gatt-besprekingen).

Zoals elk jaar hield de Commissie de steun van de lidstaten aan hun landbouw of agro-industrie nauwgezet in de gaten. Ze stelde zich over het algemeen soepel op tegenover steun met betrekking tot milieu, fytosanitaire maatregelen, onderzoek en schadeloosstelling bij rampen. Vorig jaar leidde ze de procedure voor ingebrekestelling (procedure in Art. 93(2) van het EEG-verdrag) in voor 12 dossiers. Als de vijf betrokken lidstaten hun maatregelen niet aanpassen, kan de Commissie hen voor het Europees Hof van Justitie dagen. Twee andere dossiers kregen een negatieve aanbeveling.

E. *Duitse eenmaking, fraude en GATT*

Naast de traditionele beslommingen stond het landbouwbeleid van de Europese Gemeenschap in 1990 voor twee slopende bijkomende opdrachten. Veel sneller dan eind 1989 te voorzien was, ging Oost-Duitsland, opgedeeld in vijf nieuwe Länder in de Duitse Bondsrepubliek, integraal deel uitmaken van de Europese Gemeenschap. De Commissie werkte een reeks overgangsmatregelen uit tot eind 1992. Volgens Commissie-bronnen waren de financiële consequenties voor het lopende jaar 1990 "verwaarloosbaar klein". Voor 1991 voorspelt de Commissie extra-uitgaven tussen 850 en 1.350 miljoen Ecu. Op te merken valt dat de inschakeling van de Oostduitse landbouw pas na de economische en monetaire unie tussen de twee Duitslanden formeel op de agenda van de Ministerraad voor landbouw kwam. Die vergadering vond plaats op 24 juli. De Oostduitse minister van

landbouw was aanwezig. Op de informele top van Dublin eind april had de EG-Commissievoorzitter Delors Europese steun aangeboden aan de Duitse kanselier Kohl. Maar die had die steun van de hand gewezen.

Ook in het zog van de omwentelingen in Oost- en Centraal-Europa verleende de Europese Gemeenschap herhaaldelijk noodhulp aan de plaatselijke bevolking.

Ondertussen stond het Europees landbouwbeleid zowel binnen als buiten de Gemeenschap bloot aan zware kritiek. Intern wezen verscheidene waarnemers opnieuw op grootschalige fraude in de landbouwsector. Sommigen fluisterden bedragen van de orde van grootte van 10% van het EG-budget. De Commissie heeft voor 1990 en 1991 21 miljoen Ecu uitgetrokken om fraude te bestrijden. Maar zonder de volle medewerking van de lidstaten missen die maatregelen hun doel. In een landbouwbeleid dat meer en meer aan "her-nationalisering" lijkt toe te zijn, is die nationale medewerking allesbehalve vanzelfsprekend. Extern werd het landbouwbeleid fel bekritiseerd in het kader van de Uruguay-ronde in de GATT-onderhandelingen (zie hoger). De onderhandelingen sprongen in december op de slotzitting in Brussel af.

F. Visserijbeleid

Het visserijbeleid van zijn kant was in 1990 nog steeds ver verwijderd van een echt gemeenschappelijk beleid. De Commissie heeft in 1990 "kennis genomen" van 90 zogenaamde nationale instandhoudings-maatregelen, d.i. maatregelen om het visbestand in een bepaald gebied tegen overbevissing te beschermen. Tegen sommige onregelmatigheden heeft ze een administratief onderzoek ingesteld. In 1989 waren er 96.

Ook de visserijsector worstelt met een aanhoudende crisis. Om die te bestrijden wil de Commissie het structuurbeleid strakker op het gemeenschappelijk behoud van bestanden afstemmen en, naar analogie met de landbouw, bedrijven ertoe aanzetten zich op andere activiteiten te oriënteren. De Raad heeft in december zijn toestemming gegeven. Maar het valt af te wachten of er in de praktijk ook echt ruimte is voor een gemeenschappelijk beleid. Over de externe dimensie van het gemeenschappelijk visserijbeleid nog dit: de Gemeenschap wist een aantal belangrijke visserijakkoorden met derde landen af te ronden, w.o. met Noorwegen, Zweden en Groenland, en met de landen in de Middellandse Zee.

VI. Mededinging en industrie

De Europese Commissie is erg begaan met de bewaking van de vrije mededinging. Elk jaar publiceert de Commissie dan ook naast haar Algemeen Jaarverslag een speciaal verslag over het mededingingsbeleid.

A. *Competitiebeleid*

Op 21 september werd de verordening inzake de voorafgaande controle op bedrijfsfusies van kracht. Die voerde twee nieuwigheden in. Vooreerst zijn kandidaten verplicht om zich vooraf aan de Europese Commissie aan te melden ; volgens de vroegere regeling kreeg de Commissie alleen achteraf inzage. Ten tweede hebben de lidstaten over fusies met een gemeenschapskarakter nu niets meer te zeggen. Het is de Commissie die exclusief nagaat of de competitie binnen de Europese markt geschonden wordt. Als dat het geval is, kan ze de fusie verbieden. De beslissingen kunnen enkel bij het Europees Hof van Justitie aangevochten worden. De grote lidstaten hebben zich 16 jaar verzet tegen die verzwakking van hun nationale controlebevoegdheid. Ook volgens de nieuwe verordening moet een fusie hoge drempels overschrijden vooraleer ze als een concentratie met "gemeenschapsdimensie" gecatalogeerd wordt en dus onder de exclusieve bevoegdheid van de Europese Commissie valt. De Commissie verwacht jaarlijks veertig tot vijftig dossiers. Sinds de inwerkingtreding van de nieuwe verordening heeft de Commissie al twaalf aanmeldingen onderzocht.

Commissie en Raad hebben ook verdergewerkt aan regelingen voor onderlinge afspraken en samenwerking in bepaalde sectoren. De Raad heeft verordeningen goedgekeurd over samenwerking in de luchtvervoersector en de verzekeringen. Nieuwe regelingen voor het zeevervoer en opnieuw voor het luchtvervoer zijn op komst.

Op 31 december 1990 had de Commissie 2.734 gevallen over de toepassing van mededingingsvoorschriften in behandeling : 2.145 verzoeken of aanmeldingen (waarvan 201 in 1990 ontvangen), 345 klachten van ondernemingen (waarvan 97 ingeschreven in 1990) en 244 door de Commissie ambtshalve ingeleide procedures (waarvan 77 in 1990). Eén van die zaken was een klacht tegen de Belgische RTT wegens misbruik van haar machtspositie. De zaak werd zonder formele procedure beëindigd nadat de RTT bepaalde toezeggingen had gedaan.

De Commissie heeft controle uitgeoefend op nationale maatregelen voor algemene, sectoriële en regionale steun, op nationale monopolies van commerciële aard en op openbare bedrijven. Veel ophef maakte de zaak van de Franse staatsonderneming Renault, die op 22 mei veroordeeld werd tot de terugbetaling van 6 miljard FF, de helft van de verkregen staatssteun. Een maand later overkwam British Aerospace hetzelfde, dat 44,4 miljoen pond onrechtmatige steun moet terugbetalen.

B. *Industrie*

Het communautair industrieel beleid beperkt zich vooral tot informatievergaring en het stimuleren van gezamenlijk onderzoek. De EG is enkel meer substantieel bezig in de ijzer- en staalindustrie en in het kader van Pedip.

Pedip, het specifieke programma voor de ontwikkeling van de Portugese industrie, werd na een verordening van de Raad opgestart in 1988 en bestaat uit een reeks actieprogramma's, opgezet door de Portugese autoriteiten en de EG-Commissie. In 1990 besteedde de EG 108,8 miljoen Ecu aan vastleggingen en 101 miljoen aan betalingen. Voor 1991 werden ongeveer dezelfde bedragen uitgetrokken.

Op het vlak van het ondernemingsbeleid heeft de Commissie zich vooral gericht op de kleine- en middelgrote ondernemingen, o.m. via het netwerk van EG-adviescentra, verscheidene manifestaties, en pogingen om de communautaire acties op het gebied van onderzoek en technische ontwikkeling (OTO's) voor KMO's toegankelijker te maken.

VII. Energie en vervoer

Energie genoot de laatste jaren blijkbaar niet langer de hoogste prioriteit in de Europese Gemeenschap. Dat is normaal in tijden van olie-overvloed. De Iraakse inval in Koeweit en de daaropvolgende Golfcrisis brachten die comfortabele zekerheden toch wel eventjes aan het wankelen. Even belangrijk is dat na Tsjernobil het prestige van de kernenergie, eens de grote troef in de communautaire energiepolitiek, sterk gedaald is. De EG legt nu meer het accent op zachtere of propere energie en op energiebesparing. In 1990 probeerde de Europese Commissie langs verschillende wegen het communautaire gewicht in de energiepolitiek te vergroten, maar de lidstaten wisten die pogingen te pareren. Ook in de vervoersector, één van de vier tot vijf traditionele "communautaire" sectoren (naast landbouw, kool & staal, atoomenergie en handel), ging de integratie slechts aarzelend verder.

A. *Interne energiemarkt*

De interne energiemarkt, zoals voorgeschreven in het 1992-programma, is bijna rond. Op 21 mei legde de Raad een procedure vast die de tarifiering van aardgas en electriciteit voor industriële gebruikers doorzichtig moet maken. Een richtlijn van 29 oktober regelde de vrije doorvoer van electriciteit over de hoogspanningsnetten. Ten laatste vanaf 1 juli 1991 mag Spanje bijvoorbeeld niet langer taks heffen op het transport van Franse electriciteit naar Portugal. Dezelfde richtlijn voor aardgas is ook bijna rond. Daarmee zou de vrije doorgang van de belangrijkste energiebronnen tussen de netten verzekerd zijn. Een echte gemeenschappelijke energiemarkt vergt echter de invoer van een zogenaamde "common carrier", d.b. dat elke producent en consument van energie binnen de Gemeenschap vrije toegang zou hebben tot het net. Daartegen bleven de lidstaten zich heftig verzetten.

Thermie, het programma ter bevordering van de technologische ontwikkeling op energievlak, kreeg op 29 juni het fiat van de ministers en werkt voor de periode 1990-92 met een budget van 350 miljoen Ecu. Het programma zet projecten op rond rationeel gebruik van energie, hernieuwbare energiebronnen, milieuvriendelijker steenkoolverbranding en vervanging van koolwaterstoffen.

B. Oost-Europa en de Golf

Op het internationale forum trad de EG met wisselend succes op. Ze onderhield contacten met de OPEC en met de Internationale Organisatie voor Atoomenergie. De Commissie stelde de Raad voor dat Euratom met de Sovjetunie samenwerkingsakkoorden zou afsluiten over kernfusie, nucleaire veiligheid en handel in nucleair materiaal. Maar de Raad had zich eind 1990 nog niet uitgesproken. In het kader van het Phare-programma, het steunprogramma voor de Oost- en Centraaleuropese landen, is de EG beginnen samen te werken met deze landen (vooral met Polen en Tsjecho-Slovakije) rond de exploitatie en de veiligheid van kerncentrales. Op de top van december in Rome riep de Europese Raad op tot een internationale conferentie in 1991, die een paneuropees energiehandvest zou opstellen.

De Golfcrisis gaf de Europese Commissie de gelegenheid om nog maar eens de lidstaten proberen warm te maken voor een communautaire energiepolitiek. Echt veel concreets kwam er niet uit. Op 29 oktober verbond de Ministerraad er zich wel toe dat hij bij een eventuele energiecrisis zal luisteren naar het Internationaal Energieagentschap en de acties in de Europese Gemeenschap zal coördineren. De Commissie had voorgesteld dat zij zou oordelen of er zich een crisis voordeed, maar stootte op beslist verzet vanwege de lidstaten. De Commissie haalde vooral veel publiciteit met het SAVE-programma (Specific Action for Vigorous Energy efficiency). Op 3 oktober gaf ze tekst en uitleg aan de pers. Ze wilde binnen vijf jaar de vraag naar energie met 20% terugschroeven. Om die doelstelling te halen waren een hele reeks technische, financiële en fiscale maatregelen op communautair vlak nodig, en moest er een systeem van informatie-uitwisseling over nationale wettelijke maatregelen komen. De energieraad van 29 oktober keurde het Commissie-voorstel principieel goed, maar hij nam de lijst met concrete maatregelen niet over. In de plaats daarvan gelastte hij de Permanente Vertegenwoordigers om de concrete uitwerking te onderzoeken. Het Save-plan was aanzienlijk ambitieuzer dan het oorspronkelijke communautaire actieprogramma, dat de Raad in juni was overeen gekomen. Dat stelde tegen 1995 een rendementsverbetering in energieverbruik van 20% voorop (niet noodzakelijk een reductie). Bovendien zou elke lidstaat de leiding behouden over de activiteiten in eigen land, terwijl de Commissie voor de coördinatie en aanvullende maatregelen zou zorgen. Eind 1990 zag het er naar uit dat Save tot de nederige proporties van dat oorspronkelijke programma zou herleid worden.

C. Vervoer

In 1990 legde de vervoersector de nadruk op de externe aspecten van het gemeenschappelijk vervoerbeleid. Maar de Europese Commissie was slechts gedeeltelijk succesvol. In juni kreeg ze toestemming om met Noorwegen en Zweden over luchtvaartbetrekkingen te gaan praten, terwijl ze een mandaat voor alle EVA-landen had gevraagd. Ze voerde ook besprekingen met belangrijke transitlanden voor

het wegvervoer, m.n. met Joegoslavië over infrastructuur, en met Oostenrijk en Zwitserland over uitlaatgassen en lawaai.

De opvallendste resultaten kwamen er in 1990 in de luchtvaart. In juni keurde de Raad een reeks verordeningen goed voor de liberalisering van de burgerluchtvaart, m.n. over tarieven, ruimere toegang van de grotere luchtvaartmaatschappijen tot de geregelde vluchten tussen de lidstaten, en verdeling van passagierscapaciteit voor die vluchten. Wat het vervoer te land betreft, bleek de Raad vooral gefascineerd door de TGV. Dat straalde ook af op het vervoersinfrastructuurplan 90-92, dat opvallend veel aandacht had voor de aanleg van de TGV-trajecten. In het infrastructuurplan staan een zevental breed gedefinieerde spoor-, water- of wegtrajecten "van communautair belang", waarbinnen de lidstaten voor specifieke projecten Europese financiële steun kunnen vragen. Verder heeft de Commissie zich bijzonder met de spoorwegen beziggehouden. In de loop van 1990 heeft ze een hele reeks voorstellen ingediend voor de sanering van de spoorwegmaatschappijen en de verbetering van de infrastructuur. Ze stelde als principes dat de spoorwegmaatschappijen zelfstandig moeten blijven; dat de spoorwegen financieel gezond moeten worden; dat men kosten en planning voor infrastructuur duidelijk gescheiden moet houden van die van exploitatie; dat men een onderscheid moet maken tussen de commerciële taken van een spoorwegmaatschappij en haar rol als openbare dienst. Maar de Raad moet de echte discussie over de toekomst van de spoorwegen nog beginnen.

Ook in het wegvervoer realiseert de eenheidsmarkt zich traag, erg traag. In maart werden de communautaire vergunningen (EG-quota tegenover de klassieke nationale quota) voor het goederenvervoer over de weg met 40% verhoogd. Tegen 1 januari 1993 zouden niet alleen alle nationale, maar gewoonweg alle quota moeten verdwenen zijn. Op 1 juli werd cabotage voor goederenvervoer gedeeltelijk vrijgemaakt. Dus een Belgische vrachtrijder die zijn vracht in Rome gaat afleveren, mag op de terugweg in Milaan een lading gaan oppikken voor Straatsburg. De Benelux besloot cabotage vanaf 1 januari 1991 volledig vrij te laten. Cabotage is nog een probleem in de scheepvaart, hoewel men ook daar enige vooruitgang heeft geboekt.

VIII. Andere sectoren

In het begin van de jaren 1980 waarschuwden een groeiend aantal Europese bedrijfsleiders (ondermeer W. Dekker van Philips en de European Round Table) ervoor dat Europa een onoverbrugbare technologische achterstand op Japan en de Verenigde Staten dreigde op te lopen. Bedrijven en lidstaten moesten hoogstnodig hun inspanningen bundelen, samen onderzoeksprogramma's opzetten en hun markten tegen buiten-Europese concurrentie verstevigen. Die bekommernis was één der voornaamste drijfveren van het interne markt-programma. Het lag dan ook in de logica der dingen dat de Europese Gemeenschap in de Eenheidsakte van 1987 ruime bevoegdheden kreeg voor onderzoek en technologie. Artikel 130F stelt dat "de Gemeenschap zich ten doel (stelt) de wetenschappelijke en techno-

logische basis van de Europese industrie te versterken en de ontwikkeling van haar internationale concurrentiepositie te bevorderen." Besluiten worden in de regel volgens gekwalificeerde meerderheid genomen.

De Eenheidsakte gaf de EG ook meer armslag voor leefmilieu (nieuw onderdeel), regionaal en sociaal beleid, en opleiding en (impliciet) cultuur. Precies in deze sectoren is het EG-budget de laatste jaren spectaculair toegenomen (zie hoofdstuk over budget). Ook hier kan de Raad nogal wat (maar niet alle) besluiten treffen met een gekwalificeerde meerderheid der stemmen, al dan niet onder de samenwerkingsprocedure met het parlement.

A. *Onderzoek en ontwikkeling*

In 1990 ging het nieuwe kaderprogramma Onderzoek en Technologische Ontwikkeling (OTO) 1990-94 van start. Het was eind 1989 goedgekeurd. Het vijfjarrenplan zou 5,7 miljard Ecu kosten. De grootste brok wordt, zoals in het vorige programma, gereserveerd voor de rubriek "activerende technologieën", namelijk 2.221 miljoen voor informatie- en telecommunicatietechnologie en 888 miljoen voor industriële en materiaaltechnologie. In de rubriek "beheer van de natuurlijke hulpbronnen" zouden de gelden voor milieu (518 miljoen) en biowetenschappen en biotechnologie (741 miljoen) sterk stijgen. Energie zou toch de grootste post blijven, namelijk 814 miljoen. Er gaat tenslotte ook meer aandacht naar de mobiliteit van onderzoekers (518 miljoen), d.i. de rubriek "beheer van de intellectuele hulpbronnen".

Dit derde kaderprogramma is overzichtelijker dan zijn voorgangers. Vooreerst wordt het uitgevoerd door vijftien specifieke programma's, wat minder is dan in de voorgaande rondes. De Commissie heeft de meeste ervan al voorgesteld aan de Raad. Bovendien is elk programma volgens een standaardmodel opgemaakt. Dat zou het beheer moeten vereenvoudigen en de programma's toegankelijker moeten maken voor KMO's.

Veruit de meeste inspanningen worden geleverd op het gebied van telecommunicatie en informatie-industrie. In 1990 bedroeg de wereldproductie in deze sector 750 miljard Ecu. Dat is ongeveer 5% van het BBP, een percentage dat tegen 2000 vermoedelijk 10% zal zijn. Daarvan neemt de Europese industrie een kwart voor zijn rekening. Volgens de Commissie was het Europese handelstekort in die branche in 1989 opgelopen tot 34,2 miljard dollar. Dat staat tegenover een Japans handelsoverschot van 60 miljard dollar en een recent tekort in de Verenigde Staten van 7,7 miljard. De grote Europese bedrijven hebben in de Gemeenschap meer dan 800.000 hooggeschoolde werknemers in dienst. Tegenover die harde concurrentie volgde de Europese Gemeenschap een driesporige strategie. Vooreerst werd het onderzoek verder gestimuleerd. De pre-commerciële programma's Esprit (European Strategic Programme for Research and Development in Information Technology) en Race (Research and Development in Advanced Communications Technologies in Europe) maakten in 1990 een goede beurt. In het kader

van het nieuwe kaderprogramma voor OTO diende de Commissie als opvolger van Esprit een programma voor informatietechnologie in bij de Raad. Ze trok er 1.352 miljoen Ecu voor uit. Ook Race krijgt een jongere broer ter waarde van 489 miljoen Ecu. Ten tweede gingen Commissie en Raad verder met de openstelling van de telecommunicatiemarkt en met de harmonisering. In maart besloot de Raad om de hoge-definitietelevisie (HDTV) zo snel mogelijk in te voeren. In juni stelde de Raad de kaderrichtlijn over Open Network Provision vast. Ze regelt de toegang van privépersonen en bedrijven tot openbare telecommunicatienetten. In opdracht van de Raad gaan ook de postbedrijven onderzoeken hoe ze meer kunnen samenwerken. Op de derde plaats probeerde de Europese Gemeenschap via haar talrijke telematica-projecten de uitwisseling van informatie verder te bevorderen. Het betreft o.m. informatie over de verschillende industrieën, normalisering, leer-systemen, wegverkeer, volksgezondheid, linguïstiek, bibliotheken. Het pas goedgekeurde OTO kaderprogramma maakt geld vrij om de verschillende netwerken in de lidstaten te koppelen, ten einde een "Europees zenuwstelsel" te creëren. Het gaat hier vooral, maar niet alleen, om de informatiestromen op het gebied van douane, transport en sociale zekerheid.

B. Regionaal en sociaal beleid

Het regionaal en sociaal beleid moet de uitgesproken liberaal-economische te-nuur van het interne markt-programma verzachten. Voor de armere streken in de Europese Gemeenschap was "Europa 1992" enkel aanvaardbaar als de inspanningen voor regionale ontwikkeling werden opgevoerd. De werknemers van hun kant waarschuwden voor de sociale kosten. Daarom werden de structuurfondsen (EFRO, ESF, EOGFL-Oriëntatie) grondig hervormd en werd het structuurbeleid hertekend.

De nieuwe regeling ging op 1 januari 1989 van kracht. Centraal staan de communautaire bestekken. De Commissie onderhandelt daarbij afzonderlijk met elke rechtstreeks betrokken lidstaat (of regio). De kaderwet voor de coördinatie van het structuurbeleid noemt vijf doelstellingen voor regionale en sociale cohesie op: ontwikkeling en structurele aanpassing in regio's met een ontwikkelings-achterstand (doelstelling 1), omschakeling in regio's met sterk achteruitgaande industrie (doelstelling 2), bestrijding van langdurige werkloosheid (doelstelling 3) en van jeugdwerkloosheid (doelstelling 4), beter rendement van de landbouwstructuren (doelstelling 5a), en geïntegreerde plattelandsontwikkeling (doelstelling 5b). De Commissie legt vervolgens de algemene richtsnoeren vast, d.i. de prioriteiten die ze in de verschillende programmafases zal in acht nemen. Daarop stelt de Commissie de lijst met de regio's die voor de verschillende doelstellingen in aanmerking komen, op en maakt ze de quotas voor de lidstaten voor 85% der kredieten bekend. De resterende 15% is voor communautaire quota-vrije acties. In oktober 1989 keurde de Commissie de globale financiële richtsnoeren goed per doelstelling voor het tijdvak 1989-1993. Van het totale bedrag van 60,3 miljard Ecu werd 63% voor doelstelling 1 uitgetrokken. Vervolgens onderhandelt de Commissie

voor de in aanmerking komende zones met de betrokken nationale, regionale en lokale partners de communautaire bestekken. Communautaire bestekken (CB's) zijn raamakkoorden, waarbinnen dan concrete projecten kunnen uitgetekend worden. Daarin staat met welke vormen projecten zullen gefinancierd worden; wat het aandeel van de EG, de lidstaten en hun diverse overheden, en de privé-sector is; hoe het toezicht en de evaluatie moeten gebeuren; hoe projecten moeten samenhangen met het communautaire en nationale beleid op andere terreinen. De meeste CB's werden nog in 1989 goedgekeurd.

Wat het regionaal beleid in enge zin betreft, zijn in 1990 een groot aantal programma's in uitvoering van die CB's goedgekeurd. Het Europees Fonds voor Regionale Ontwikkeling (EFRO) ging voor 5,2 miljard Ecu betalingsverplichtingen aan. Daarvan ging 1,3% naar België (bijna uitsluitend doelstelling 2). Spanje rijfde met 34,4% het grootste part in (hoofdzakelijk doelstelling 1).

Een veelgehoorde kritiek op de huidige Eurodynamiek is het zwakke "sociale Europa". Nochtans keurden de staats- en regeringsleiders het "Gemeenschaps-handvest van de sociale grondrechten van de werkenden" (kortweg: Sociaal Handvest) op de Europese top van Straatsburg in december 1989 goed. Het Sociaal Handvest betekende geen uitbreiding van de bevoegdheden van de Europese Gemeenschap. Het is evenmin rechtstreeks afdwingbaar voor het Europees Hof van Justitie. Op basis van een actieprogramma van de Commissie zette de Raad bepaalde elementen uit het Sociaal Handvest in de loop van 1990 in richtlijnen om. Het ging om "zachte" sociale rechten (organisatie van arbeid en atypische arbeid, raadpleging, voorlichting van arbeiders, meer doorzichtige rechten en plichten van werknemers en werkgevers, gezondheid en veiligheid op het werk). De "harde" sociale rechten (sociale zekerheid, Europese collectieve arbeidsovereenkomsten, overleg van sociale partners op Europees vlak...) bleven taboe. Zoals het EFRO valt ook het Europees Sociaal Fonds (ESF) onder de nieuwe kaderregeling inzake CB's. In 1990 trok de Europese Gemeenschap 3,543 miljard Ecu uit (vooral doelstelling 1 en 3 en 4). Opnieuw ging het leeuwedeel ervan (20,5%) naar Spanje.

Het landbouwfonds (EOGFL-garantie), besteedde in 1990 1,651 miljard Ecu. Die werden voornamelijk ingezet voor doelstelling 1, 5a en in mindere mate 5b.

C. Leefmilieu

Milieu, nieuw in de Europese verdragen sinds 1987, is voorlopig nog een materie waar de Raad met unanimiteit beslist en waar het Europees parlement enkel geraadpleegd wordt.

Volgens artikel 130R van het EEG-verdrag vormen de eisen van milieubescherming een bestanddeel van de andere takken van het gemeenschapsbeleid. De Commissie concretiseert dat door bijvoorbeeld bij de projecten voor de structuurfondsen met de milieu-effecten rekening te houden.

Europees milieubeleid is tot dusver op de eerste plaats een studie- en bewustmakingsbeleid. Op 7 mei zette de Raad het licht officieel op groen voor de oprich-

ting van het Europees Milieubureau. Eind 1990 was het bureau nog altijd niet geïnstalleerd omdat Frankrijk weigerde een vestigingsplaats aan te duiden zolang de zetelkwestie voor het Europees Parlement niet was beslist. Frankrijk kwam in de loop van 1990 herhaaldelijk zwaar in aanvaring met België over die kwestie. Op 7 juni kwam een opmerkelijke richtlijn tot stand: ze verplicht overheidsinstanties (onder bepaalde basisvoorwaarden) om het publiek inzage te geven in hun verzamelde milieugegevens.

De Commissie is in 1990 herhaaldelijk internationaal opgetreden, in naam van of samen met de milieuministers van de lidstaten. Op 16 juni kwamen in Dublin de milieuministers van Centraal- en Oost-Europa en van de Europese Gemeenschap voor de eerste keer samen. De Europese Gemeenschap heeft ondermeer via Phare al acties voor milieusanering genomen.

Ook in 1990 hebben Commissie en Raad Europese milieunormen uitgewerkt in de meest diverse terreinen. De meeste publiciteit kreeg wellicht het verordeningvoorstel over de CFK's, waarover de Raad in december principieel overeenstemming bereikte. Tegen 1997 moeten alle stoffen die de ozonlaag afbreken uit de industrie gebannen zijn. Het tweede gevoelige thema in 1990 was het broeikas-effect. Om dat tegen te gaan besliste de Raad op 29 oktober om de uitstoot van CO₂ in het jaar 2000 op het niveau van 1990 te stabiliseren.

IX. Ontwikkelingsbeleid

Lomé IV werd op 15 december 1989 ondertekend. Er maken nu 69 staten uit Afrika, het Caraïbisch gebied en de Stille Zuidzee (ACP) deel van uit. Namibië, het jongste lid, trad in de loop van 1990 toe. Het nieuwe verdrag treedt pas in werking als het geratificeerd is door de twaalf lidstaten en tweederde van de ACP-landen. De stand van zaken op 31 december 1990 toonde aan dat vooral de EG-landen andere prioriteiten hadden gesteld: slechts twee lidstaten hadden Lomé IV al geratificeerd, terwijl 33 ACP-landen zover waren. Op 1 maart 1990 werden wel overgangsmaatregelen van kracht, die de leegte tussen Lomé III en Lomé IV moeten overbruggen.

A. *Lomé IV*

Het akkoord volgt grotendeels gekende paden. De financiële middelen werden opgetrokken van 8,5 miljard Ecu in Lomé III tot 12 miljard voor de eerste vijf jaar in Lomé IV. Daar zijn 10,8 miljard subsidies of giften bij, ten laste van het Europees Ontwikkelingsfonds (EOF), en 1,2 miljard goedkope leningen voor risicodragend kapitaal uit de Europese Investeringsbank (EIB). Daarnaast blijven de drie specifieke fondsen bestaan. STABEX is veruit het belangrijkste. Uit een speciaal aangesteld fonds wordt geld doorgestort naar de landen waarvan de uitvoer van hun landbouwproducten in waarde ernstig gedaald is. SYSMIN financiert goedkope leningen ten behoeve van de mijnbouw. Het fonds Spoedhulp komt ondermeer tussen bij natuurrampen en bij vluchtelingenproblemen.

Drie vernieuwingen zijn het vermelden waard. Ten eerste geldt het akkoord voor tien jaar in plaats van voor vijf jaar. Ten tweede besteedt het meer aandacht aan een beleid van structurele aanpassing. Een ACP-land dat een economisch saneringsbeleid doorvoert, kan voor structurele hervormingen om geld vragen uit een nieuw gecreëerd steunfonds van 1,15 miljard Ecu. De Europese Gemeenschap zal daarbij nauw samenwerken met het IMF en de Wereldbank. De derde belangrijke innovatie is de erkenning van het schuldprobleem, al blijven de concrete stappen bescheiden. De belangrijkste tegemoetkoming is dat alle EOF-bijdragen, de Stabex-en Sysmin-transfers voortaan giften worden. In de vorige regelingen stonden ze als goedkope leningen geboekstaafd. In november 1990 stelde de Commissie voor om de schulden die de ACP-landen in het kader van de vorige overeenkomsten tegenover de Europese Gemeenschap hadden opgebouwd, maar meteen te annuleren. De Raad had zich hierover eind 1990 nog niet uitgesproken.

B. Lomé in 1990

1990 was dus het laatste jaar onder de voorwaarden van Lomé III. Daarin werd nog maar eens gedemonstreerd dat de Stabex-formule niet in staat is om de structurele economische problemen van de ACP-landen aan te pakken. Stabex is ontworpen om beperkte conjuncturele inzinkingen in de landbouwmarkt op te vangen, niet om structurele scheefgroei recht te trekken. Verscheidene landbouwbasisproducten waren in 1989 laag geprijsd. Daardoor dienden twintig landen samen 34 aanvragen in voor een Stabex-transfert in 1990. Voor het derde opeenvolgende jaar lagen de noden (415 miljoen) ver boven de gewone middelen van Stabex (141 miljoen). De ACP-EG Raad vulde de gewone middelen aan met overschotten uit het Sysmin-fonds en uit andere Lomé-fondsen. In totaal keerde het Stabex-fonds 212 miljoen uit; het kon m.a.w. slechts 51% van de noden dekken. Van het uitgekeerde bedrag diende 70% om de lage koffieprijsen te compenseren en 20% om de verliezen op de cacaomarkt te milderen.

Stabex vertegenwoordigt gemiddeld niet meer dan 15% van de totale ACP-uitgaven. In 1990 realiseerde de EG bovenop Stabex voor 677 miljoen Ecu vastleggingen voor tal van investeringsprojecten. Dat bedrag is de helft van dat in 1989 en minder dan een derde van 1988 of 1987. Dat komt omdat 1990 slechts een overgangsjaar tussen Lomé III en Lomé IV was. De EG en de ACP-landen pakten vooral kleine projecten aan.

C. Andere EG-acties

Buiten het Lomé-kader werkte de Europese Gemeenschap mee aan internationale initiatieven onder VN-vlag. De EG probeert al enkele jaren volwaardig lid te worden van de Wereldvoedselorganisatie (FAO). De organisatie heeft die beslissing in 1990 afhankelijk gemaakt van een verdragswijziging, omdat volgens het huidige verdrag alleen staten lid kunnen worden. Op het vlak van de wereldakkoorden over basisproducten viel er weinig goed nieuws te rapen voor de ACP-

landen : er kwam géén akkoord over koffie en het cacao-akkoord maakt niemand enthousiast. De EG neemt ook deel aan internationale programma's voor de bestrijding van druggebruik en Aidsbestrijding.

D. ACP en 1992

Een speciaal nummer van het *Journal of Common Market Studies* probeerde de impact van 1992 op de ontwikkelingslanden in te schatten. De bevindingen zijn nogal verontrustend. Vooreerst blijkt men in of buiten de EG nauwelijks over de problematiek nagedacht te hebben. Als het dan toch gebeurt, ontbreekt het volgens één auteur vaak aan kritische zin : "...a staking single-mindedness, some would call it an irresponsible optimism, of the Community in the 1992 debate when it comes to the effects on developing countries" (blz. 252). Ten derde lijken de gevolgen voor de ACP-landen op dit moment zeer moeilijk voorspelbaar. Er zijn tegelijkertijd verschillende cruciale onderhandelingen bezig of net afgerond : algemene preferenties, Uruguay-ronde, multivezels, Lomé IV. De uitkomst van die onderhandelingen is, op korte termijn althans, van directer belang dan de realisering van de interne markt. Als de ééngemaakte markt inderdaad een grotere Europese groei stimuleert en de invoer doet stijgen, zal Europa vooral meer industriële goederen willen aantrekken. De invoer van de primaire landbouwproducten uit de ACP-landen zal er nauwelijks door beïnvloed worden.

Maar op langere termijn kunnen de gevolgen heel wat groter zijn. Het is niet uitgesloten dat de EG zozeer door zijn eigen dynamiek en door de integratie van Oost-Europa in beslag genomen wordt dat haar belangstelling voor de ACP-landen fel verzwakt. Tijdens de periode van Eurosclerose in het begin van de jaren tachtig riep een EG-commissaris het ontwikkelingsbeleid ooit uit tot de "cornerstone" van de Europese integratie. In tijden van Euroforie zoekt de Europese Gemeenschap haar hoekstenen vermoedelijk heel wat dichterbij de bouwwerf.

Verder lezen

COMMISSIE, *XXIVde algemeen verslag over de werkzaamheden van de Europese Gemeenschappen* : 1990, 1991.

COMMISSIE, *Bulletin van de Europese Gemeenschappen*, 1990, 23ste jaargang, nrs. 1-11 (met vier supplementen).

COMMISSIE, *Voltooiing van de interne markt : een ruimte zonder binnengrenzen. Verslag over de voortgang van de werkzaamheden overeenkomstig artikel 8B van het verdrag*. COM(90)552, (6 december 1990)

COMMISSIE, *SCAD-Bulletin*, 1990, 29ste jaargang.
(Wekelijks bulletin van analytische referenties. Het vermeldt de belangrijkste communautaire handelingen, de publikaties van de Europese instellingen en geselecteerde artikelen van tijdschriften van communautair belang.)

EUROPESE INVESTERINGSBANK, *Jaarverslag 1989*, 3 april 1990.

European Access: the current awareness bulletin to the policies and activities of the European Communities, Cambridge, Chadwyck-Healey, 1990, 11de jaargang (zes nummers per jaar).

EUROPE- Agence internationale d'info pour la presse
(Overzicht van EG-politiek van dag tot dag)
(Uitgegeven in Luxemburg en Brussel.)

Europe 1992 and the developing countries, *Journal of Common Market Studies*, 29, 1990, 2 (themanummer).

Summary: 1990 review of the activities of the European Community

The democratic revolutions in Eastern Europe, the speedy unification process of the two Germanies, growing economic disarray in the Soviet Union and the Gulf War put great pressure on the European Community - and raised high expectations throughout 1990. The external challenges initially seemed to slow down the internal integration process. But by the end of 1990 the Twelve (including Britain after Mrs. Thatcher's resignation) committed themselves to further European political union (stronger institutions, common foreign and security policy, new competences) and European economic union culminating into a central bank and a common currency. The two intergovernmental constitutional conferences on EPU and EMU were installed on December 15. The execution of the internal market programme is on schedule with 70% of the directives adopted by late 1990, although the Commission expressed concern about timely transposition of the directives into national law. The EC's record on external relations is mixed: appreciation for its stepped-up cooperation with Eastern Europe, criticism for its tough stand on agriculture at the Gatt-conference, weak diplomatic performance during the Gulf War.

STATISTICAL REVIEW OF THE POLITICAL YEAR 1990
Table of contents

I.	Politics and government	433
	A. Legislative assemblies	433
	B. Executives / Cabinets	436
	C. Legislation	439
	D. Elections	441
	E. Civil service	444
II.	Policy	445
	A. Public finances	445
	B. Economics	453
	C. Employment and unemployment	455
III.	Indices of legitimacy	458
	A. Public opinion	458
	B. Cabinet stability	464
	C. Membership : political parties and trade unions	464
	D. Protests : strikes in 1989 and 1990	465

STATISTIQUE DE L'ANNEE POLITIQUE 1990
Table des matières

I.	Politique et gouvernement	433
	A. Assemblées législatives	433
	B. Exécutifs	436
	C. Législation	439
	D. Elections	441
	E. Administration	444
II.	Politique	445
	A. Finances publiques	445
	B. Economie	453
	C. Emploi et chômage	455
III.	Indices de légitimité	458
	A. Opinion publique	458
	B. Stabilité gouvernementale	464
	C. Adhésion : partis politiques et syndicats	464
	D. Protestations : grèves en 1989 et 1990	465

Statistical review of the political year 1990

by Mieke VERMINCK,

Research Fellow at the Section of Political Sociology of the
Catholic University of Leuven.

I. Politics and government

A. Legislative assemblies

1. Chamber and Senate¹

Political parties ²	Dutch-language members	Chamber French-language members	Total	Dutch-language members	Senate French-language members	Total
CVP	43		61	39		55
PSC		18			16	
SP	31		72	29		65
PS		40			36	
PVV	25		48	18		39
PRL		23			21	
VU	16		16	13		13
Agalev	6		9	5		8
Ecolo		3			3	
FDf		3	3		2	2
Vl. Blok	2		2	1		1
Independent	1	1	2			
Total	124	88	212	105	78	183

a. Resignation and succession of the members of the Chamber³

- Félix Dielens succeeded Edgard Coppens, SP (October 10, 1989).
- Victor Vanderheyden left the SP parliamentary party and now sits as an independent (October 10, 1989).

(1) These data concern the Session from October 10, 1989, to October 9, 1990.

(2) CVP (Christelijke Volkspartij), PSC (Parti Social Chrétien), SP (Socialistische Partij), PS (Parti Socialiste), PVV (Partij voor Vrijheid en Vooruitgang), PRL (Parti Réformateur Libéral), VU (Volksunie), Agalev (Anders Gaan Leven), Ecolo (Ecologistes Confédérés pour l'Organisation de Luttes Originales), FDF (Front Démocratique des Bruxellois Francophones), Vl. Blok (Vlaams Blok).

(3) The date between brackets is the date of publication in 'Het Belgisch Staatsblad'.

- Viviane Jacobs succeeded Charles Picqué, PS (February 1, 1990).
- Etienne Van Vaerenbergh succeeded Daan Vervaet, VU (April 19, 1990).
- Jean-Marie Léonard succeeded André Cools, PS (May 3, 1990).
- Alfons Laridon left the SP parliamentary party and now sits as an independent (September 26, 1990).

b. Resignation and succession of the Senators³

- Maria Van Den Bogaert-Ceulemans succeeded Joseph Vanroy, CVP (October 10, 1989).
- Isidore Egelmeers succeeded Joseph Wyninckx, SP (resignation January 1, 1990 ; succession January 9, 1990)⁴.
- Philippe Mahoux succeeded Jean Leclercq, PS (resignation January 1, 1990 ; succession January 30, 1990).
- Lambert Cools succeeded Isidore Egelmeers, SP (resignation January 9, 1990 ; succession February 15, 1990)⁴.

2. Flemish Community Council

Political parties	Members
CVP	65
SP	48
PVV	36
VU	24
Agalev	9
VI. Blok	3
Independent	1
Total	186

3. Walloon Regional Council

Political parties	Members
PSC	25
PS	51
PRL	25
Ecolo	2
FDF	1
Total	104

4. French Community Council

Political parties	Members
PSC	27
PS	60
PRL	35
FDF	4
Ecolo	5
Independent	1
Total	132

5. German-language Community Council

Political parties ⁵	Members	
	Before elections	After ⁶ elections
CSP	10	8
PDB	5	4
PFF	5	5
SP	3	4
Ecolo	1	4
SEP	1	
Total	25	25

(4) I. Egelmeers resigned his seat as Antwerp Provincial Senator to become the elected Senator for Antwerp.

(5) CSP (Christlich Soziale Partei), PDB (Partei der Deutschsprachigen Belgier), PFF (Partei für Freiheit und Fortschritt), SP (Sozialistische Partei), Ecolo (Ecolo), Sep (Solidarität und Partizipation).

(6) Cfr. I.E.5.

6. Brussels Regional Council⁷

Political parties	Members	Political parties	Members
Language group of the Flemish Community Commission		Language group of the French Community Commission	
CVP	4 (1)	PS	18 (2)
PVV	2	PRL	15
SP	2 (1)	FDf-ERE	12 (2)
VU	1 (1)	PSC	9 (1)
Vl. Blok	1	Ecolo	8
Agalev	1	FN-NF	2
Total	11 (3)	Total	64 (5)

7. Index of fractionalization¹

Legislative assembly	Index
Chamber	0.8619
Senate	0.8542
Flemish Community Council	0.7546
Walloon Regional Council	0.6434
French Community Council	0.6789
German-language Community Council	0.7424
Brussels Regional Council	0.8455

(1) Index of fractionalization = $1 - \frac{\sum_1^n S_i^2}{n}$, S_i is expressed as a percent of the strength of the parties in the legislative assembly.

(7) The Flemish Community Commission has 14 members (11 active members and 3 successors); the French Commission has 69 members (64 active members and 5 successors). The successors of the ministers and secretaries of state of the Brussels Regional Government are authorized to participate the Brussels Regional Council and the Community Commissions. The successors are mentioned between parentheses.

B. Executives/cabinets

1. National Government (Martens VIII)

Political parties	Ministers		Secretaries of State		Total	
	Dutch-language	French-language	Dutch-language	French-language	Dutch-language	French-language
CVP	4		4		8	
PSC		3		1		4
SP	3		2		5	
PS		5		3		8
VU	2		—		2	
Total per language group	9	8	6	4	15	12
Total	17		10		27	

a. The government reshuffle

- On January 18, 1990, Erik Derycke (SP) was named State Secretary for Scientific Affairs, replacing of Pierre Chevalier (SP).
- On May 3, 1990, Alain Van der Biest (PS) resigned as Minister of Pensions. He became Minister of Local Governments, Subsidized Works and Water of the Walloon Region, replacing André Cools (PS), who retired. Gilbert Mottard (PS) was named Minister of Pension.

b. Continuous and cumulative cabinet experience of the national government ministers from 1981 to 1990¹

Cabinets	Duration of the Cabinet	Continuous Experience			Cumulative experience			Interim adaptation
		Beginning	Interim adaptation		Beginning	Interim adaptation		
			Before	After		Before	After	
Martens V 1981-1985	47 months 12 days	223	622	606	769	1168	1150	
			746	703		1290	1247	
			1257	1235		1824	1674	
								2000
Martens VI 1985-1987	22 months 24 days	1082	1406	1322	1470	1794	1773	
			1464	1448		1915	1898	
								2124
Martens VII 1987-1988	6 months 20 days	1674	1779	1815	2124	2229	2282	
								2378
Martens VIII 1988-	31 months 23 days (until Dec. 31, 1990)	702	834	830	1051	1183	1206	Sept. 18, 1988
			860	849		1236	1226	Oct. 18, 1988
			939	930		1316	1326	Jan. 16, 1989
			975	850		1371	1246	March 2, 1989
			959	865		1355	1276	June 19, 1989
			887	888		1298	1329	July 11, 1989
			1079	1062		1520	1503	Jan. 18, 1990
			1166	1139		1607	1581	May 3, 1990

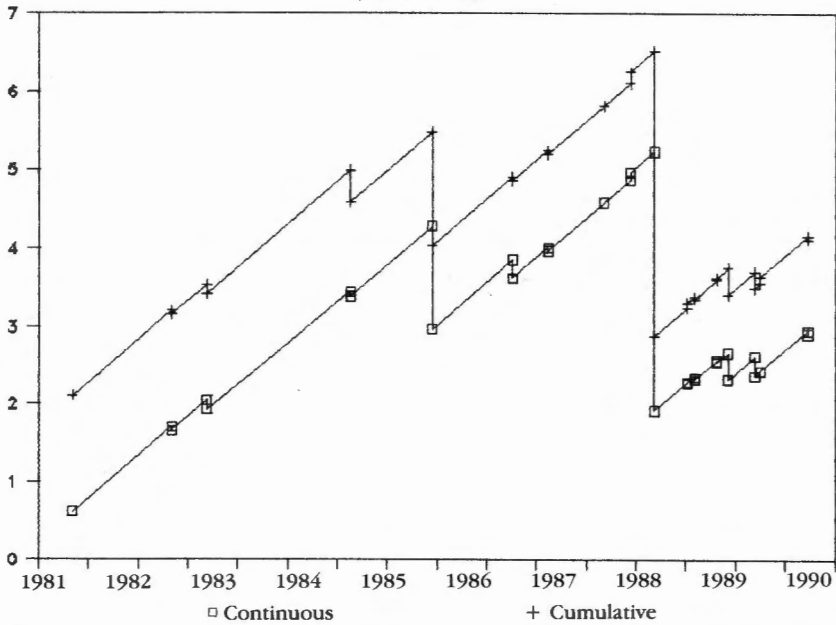
(1) Continuous experience : average of uninterrupted service of all ministers and statesecretaries (in days).

Cumulative experience : average of total service of all ministers and statesecretaries.

Previous figures of the continuous and cumulative cabinet experience in : M. HODGES, *The Belgian Political Elite : A Study of the Composition and Transformations of the Political Elite in Belgium since the End of World War Two*. Ann Arbor, 1971 ; W. DEWACHTER, *In-stabilité gouvernementale et stabilité ministérielle en Belgique*. In : *Pouvoirs. Revue Française d'études constitutionnelles et politiques*. 1990, no 54, p. 37-49.

FIGURE I

Continuous and cumulative cabinet experience of the national government ministers (1981-1990)

2. Flemish Community Executive

Political parties	Ministers
CVP	5
SP	3
PVV	2
VU	1
Total	11

3. Walloon Regional Executive

Political parties	Ministers
PS	4
PSC	3
Total	7

The executive reshuffle.

- Alain Van der Biest (PS) was appointed Minister of Local Governments, Subsidized Works and Water, replacing André Cools (PS), who retired (May 3, 1990).

4. French Community Executive

Political parties	Ministers
PS	3
PSC	1
Total	4

5. German-language Community Executive

Political parties	Ministers	
	Before election	After election ⁸
CSP	2	1
PFF	1	1
SP		1
Total	3	3

(8) Cfr. I, E, 5.

6. Brussels Regional Executive

Political parties	Ministers		Secretaries of State	
	Dutch-language	French-language	Dutch-language	French-language
PS		1		1
SP	1			
CVP	1			
PSC		1		
FDF		1		1
VU			1	
Total		5		3

C. Legislation

1. Proceedings of the Chamber and the Senate during the 1989-1990 session

	Chamber	Senate
1. Public sessions		
Number of meeting days	49	54
Number of plenary meetings	75	97
- morning	27	21
- afternoon + evening	48	76
2. Legislative activities		
a) Government bills		
Introduced	61	40
Passed by Senate/Chamber	56	74
Amended by Senate/Chamber	3	-
Total received	120	114
Accepted	113	123
Rejected	-	-
Revoked	-	-
Total examined	113	123
Under consideration	7	
b) Parliamentary bills		
Introduced	193	110
Accepted	27	17
Rejected	6	3
Revoked or lapsed	12	16
Total examined	45	20
Under consideration	148	
3. Control activities		
a) Interpellations		
Introduced	226	96
Discussed	202	89

Revoked	6	2
Introduced motions	109	22
b) Questions		
In writing	2546	2100
Verbally	206	145
Urgent questions	—	—
Clarification	—	—
4. Commission activities		
a) Permanent commissions		
Number of meetings	243	
b) Particular commissions		375
Number of meetings	106	

Source: Chamber, *Parliamentary proceedings*.

Senate, Documentation Service, *Internal document*.

2. Passed, ratified and promulgated laws during the parliamentary sessions 1982-1983 to 1989-1990, by initiator ⁹

Session	Government initiative		Parliamentary initiative				Total
			Chamber	Senate	Total		
	N	%	N	N	N	%	N
1982-1983	145	89.5	12	5	17	10.5	162
1983-1984	163	95.3	5	3	8	4.7	171
1984-1985	115	74.7	22	17	39	25.3	154
1985-1986	53	81.5	8	4	12	18.5	65
1986-1987	113	86.3	12	6	18	13.7	131
1987-1988	25	92.6	1	1	2	7.4	27
BZ 1988	47	95.9	2	—	2	4.1	49
1988-1989	110	86.6	12	5	17	13.4	127
1989-1990	104	81.9	15	8	23	18.1	127
1968-1990	2800	87.5			401	12.5	3201

(9) For the period from 1968 to 1981-1982, see: M. Verminck, *Statistisch overzicht van het politieke jaar 1987*. In: *Res Publica*, 1988, nos 2-3, p. 240.

3. Passed, ratified and promulgated substantive laws ¹⁰ during the parliamentary sessions of 1982-1983 to 1989-1990, by initiator ¹¹.

Session	Government initiative		Parliamentary initiative		Total N
	N	%	N	%	
1982-1983	44	72.1	17	27.9	61
1983-1984	59	88.1	8	11.9	67
1984-1985	45	53.6	39	46.4	84
1985-1986	14	53.8	12	46.2	26
1986-1987	57	76.0	18	24.0	75
1987-1988	4	66.7	2	33.3	6
BZ. 1988	10	83.3	2	16.7	12
1988-1989	38	69.1	17	30.9	55
1989-1990	43	65.2	23	34.8	66
1968-1990	1177	74.7	399	25.3	1576

Source : *Parliamentary proceedings*.

D. Elections

1. Parliamentary elections of December 13, 1987

See : W. FRAEYS, Les élections législatives du 13 décembre 1987. Analyse des résultats. In : *Res Publica*, 1988, no 1, p. 3-24.

Basic results : Ministerie van Binnenlandse Zaken en Openbaar Ambt/Ministère de l'Intérieur et de la Fonction Publique, *Parlementsverkiezingen. Uitslagen der verkiezingen van 13 december 1987. Elections législatives. Résultats des élections du 13 décembre 1987*. Brussels, 1988.

2. Municipal elections of October 9, 1988

See : J. ACKAERT, De gemeenteraadsverkiezingen van 9 oktober 1988. In : *Res Publica*, 1989, no 3, p. 359-384.

Basic results : Ministerie van Binnenlandse Zaken en Openbaar Ambt/Ministère de l'Intérieur et de la Fonction Publique, *Gemeenteraadsverkiezingen. Uitslagen der verkiezingen van 9 oktober 1988. Elections communales. Résultats des élections du 9 octobre 1988*. Brussels, 1989, 176 p.

(10) Material laws are formal laws without budgets, ratifications of international acts, declarations constitutional amendments and assessments of armed forces.

(11) For the period 1968 to 1981-1982, see : M. Verminck, Statistisch overzicht van het politieke jaar 1987. In : *Res Publica*, 1988, nos 2-3, p. 241.

Source : Ministerie van Binnenlandse Zaken en Openbaar Ambt / Ministère de l'Intérieur et de la Fonction Publique, *Verkiezing van de Brusselse Hoofdstedelijke Raad. Officiële uitslagen van 18 juni 1989. Election du Conseil de la Région de Bruxelles-Capitale. Résultats officiels du 18 juin 1989.* Brussels, 1989.

St.Gillis-St.Gilles		St.Joost-St.Josse		Schaarbeek		Ukkel-Uccle		Totals		Seats
Number	%	Number	%	Number	%	Number	%	Number	%	
19,390		90,989		76,630		78,123		582,947		
15,515	80.02	75,162	82.61	62,748	81.88	64,108	82.06	477,689	81.94	75
14,434	93.03	70,301	93.53	56,403	89.89	59,735	93.18	438,192	91.73	
1,081	6.97	4,861	6.47	6,345	10.11	4,373	6.82	39,497	8.27	
960	6.65	6,552	9.32	6,798	12.05	5,811	9.73	44,874	10.24	8
1,528	10.59	15,258	21.70	9,497	16.84	16,382	27.42	83,011	18.94	15
682	4.72	8,563	12.18	5,143	9.12	6,140	10.28	51,904	11.85	9
8,651	59.93	9,662	13.74	13,918	24.68	14,708	24.62	96,189	21.95	18
67	0.46	135	0.19	186	0.33	139	0.23	1,283	0.29	
35	0.24	161	0.23	220	0.39	139	0.23	1,229	0.28	
693	4.80	18,525	26.35	7,402	13.12	7,838	13.12	64,489	14.72	12
139	0.96	275	0.39	362	0.64	656	1.10	2,558	0.58	
150	1.04	413	0.59	444	0.79	666	1.11	4,190	0.96	
78	0.54	838	1.19	614	1.09	632	1.06	3,976	0.91	
150	1.04	351	0.50	253	0.45	352	0.59	2,290	0.52	
234	1.62	1,679	2.39	2,212	3.92	1,378	2.31	14,392	3.28	2
9	0.06	48	0.07	63	0.11	49	0.08	402	0.09	
7	0.05	55	0.08	65	0.12	41	0.07	405	0.09	
								371,192	84.70	64
150	1.04	746	1.06	1,406	2.49	526	0.88	9,006	2.06	1
79	0.55	578	0.82	723	1.28	272	0.46	4,821	1.10	1
112	0.78	995	1.42	1,083	1.92	785	1.31	9,053	2.07	1
140	0.97	1,041	1.48	1,709	3.03	573	0.96	11,710	2.67	2
267	1.85	1,491	2.12	1,578	2.80	1,018	1.70	12,143	2.77	2
268	1.86	2,749	3.91	2,450	4.34	1,508	2.52	18,523	4.23	4
17	0.12	54	0.08	82	0.15	36	0.06	519	0.12	
8	0.06	76	0.11	125	0.22	58	0.10	832	0.19	
10	0.07	56	0.08	70	0.12	28	0.05	393	0.09	
								67,000	15.29	11

5. Elections of the German-language Community Council of October 28, 1990 (per electoral canton)

	Eupen		St. Vith		Total		
	Number	% ¹	Number	% ¹	Number	%	Seats
Cast ballots	22,630		19,251		41,881		25
Valid ballots	21,115	93.31	18,105	94.05	39,220	93.65	
Blank and invalid ballots	1,515	6.69	1,146	5.95	2,661	6.35	
PFF	4,151	19.66	3,605	19.91	7,756	19.78	5
PDB	2,260	10.70	3,722	20.56	5,982	15.25	4
ECOLO	3,938	18.65	1,959	10.82	5,897	15.04	4
SP	3,673	17.40	2,734	15.10	6,407	16.34	4
CSP	7,093	33.59	6,085	33.61	13,178	33.60	8

(1) Personal calculations

Source: *Wahlen der Deutschsprachigen Gemeinschaft vom 28. Oktober 1990. Offizielle Ergebnisse* (Rat der Deutschsprachigen Gemeinschaft).

E. Civil service

Sector/Department	Number of persons employed on June 30, 1989
1. Ministries and scientific organization of the state	
Prime Minister	503
Internal affairs and civil service	2.511
Foreign affairs, foreign trade and development cooperation	3.427
Finance	34.058
Justice	6.938
Economic affairs	2.993
Agriculture	1.872
Middle class	345
Traffic	2.369
Education Dutch-language system	2.103
Education French-language system	1.539
Labor	1.544
Social welfare	774
Health care and environment	1.488
Public works	7.490
Defense	7.075
Brussels Region	203
Total	77.232

2. Particular bodies	
Judicial order	9.273
Council of State	244
Provincial governors, district commissioners, etc.	315
Military personnel	58.246
Gendarmerie	15.940
Total	84.018
3. Communities and Regions	
Ministries	7.848
Institutions for the public utilities	13.634
Teaching personnel	268.947
Total	290.429
4. Local powers	
Municipalities	93.124
Agglomerations	2.268
Societies for public welfare	60.307
Intercommunales	17.469
Provinces	15.388
Total	188.556
5. Institutions for the public utilities	166.098
6. Legislative branch	1.773
Total	808.106

Source : Ministerie van Binnenlandse Zaken en Openbaar Ambt, *Overzicht van de personeelssterkte in de overheidssector. Toestand op 30 juni 1989. Figures for 1990 not yet available.*

II. Policy

A. Public finances

1. National budget of revenues and expenses of 1990 (in billion BF)

- Revenues	
- Current revenues	1,103.2
- Capital revenues	7.4
Total	1,110.6
- Expenses	
- Current expenses	1,377.2
- Capital expenses	80.0
Total	1,457.2

- Balance	
- Balance of current transactions	- 274.0
- Balance of capital transactions	- 72.6
Net balance	- 346.6
- Balance of treasury transactions	- 1.8
- Net financing balance	- 348.4
- Repayments of public debt	192.0
- Cross-financing balance	- 540.4

2. National budget of revenues and expenses of 1990 and 1991 by ministry (in million BF)

a. Revenues

	1990		1991	
	Current revenues	Capital revenues	Current revenues	Capital revenues
Finance	1,092,719.2	7,332.7	1,177,333.8	5,884.7
Prime Minister	41.4	2.0	294.2	102.2
Justice	731.1		744.8	1.5
Internal affairs and civil service	273.0		460.4	51.2
Foreign affairs, Foreign trade and development cooperation	305.3		430.6	184.9
Defense	145.1		1,784.1	700.0
Gendarmerie			1.0	
Agriculture	36.0		1,133.7	0.8
Economic affairs	443.6	12.0	663.5	91.0
Traffic	2,837.1	40.0	990.7	-
Post office, telegraphy and telephony	8,265.4		6,971.3	1,892.0
Public works	143.0		21.4	-
Labor	86.4		2,557.9	0.1
Social welfare	32.5		69.1	-
Middle class			1.7	0.5
Health care and environment	105.7	50.0	704.4	50.0
Pensions			36,161.9	-
Cultural and scientific affairs - education			0.5	-
Total	1,556,728.6	6,843.3	1,230,465.9	9,034.9

b. Expenses

	1990		1991	
	Initial	Adapted	Before restructuring	After restructuring
I. Current/Capital expenses				
A. Public debt	516,363.3	549,531.4	584,183.2	639,238.4
B. Major departments	248,591.2	246,033.5	268,227.6	285,388.1
Grants	5,493.3	5,493.3	5,887.5	9,676.5
Prime Minister	8,257.5	8,181.9	9,071.3	21,720.7
Justice	24,935.1	24,925.3	27,246.1	27,287.6
Internal affairs	14,433.7	14,217.9	14,393.0	14,239.3
Foreign affairs	10,634.1	10,165.9	10,869.2	11,066.5
Development cooperation	16,820.1	16,614.6	17,875.7	16,006.0
Defense	98,748.0	98,046.9	100,443.5	102,931.9
Gendarmerie	20,287.7	20,306.8	22,732.6	22,734.7
Finance	48,981.7	48,080.9	59,708.7	59,724.9
C. Social area	472,484.9	465,074.7	451,217.4	507,635.5
Pensions	210,762.1	209,800.5	202,417.1	238,795.1
Middle class	6,927.7	6,889.2	6,922.9	6,925.1
Labor	38,783.5	35,184.3	34,727.8	37,280.6
Social welfare	169,268.8	166,012.1	181,310.7	198,465.9
Particular allowance/ no payment			-21,000.0	-21,000.0
Health care	46,742.8	47,188.6	46,838.9	47,168.8
D. Economic area	205,806.5	208,667.7	205,571.9	153,066.0
Agriculture	10,690.5	10,725.0	10,645.5	12,013.2
Economic affairs	37,549.8	40,110.6	39,055.4	39,839.3
Traffic	75,148.4	75,541.3	72,171.5	87,674.8
PTT	12,582.9	13,195.5	13,538.7	13,538.7
Public works (Road fund included)	69,834.9	69,095.3	70,160.8	(b)
E. Culture, science, communities	20,053.8	20,254.9	15,757.8	
Culture, science, education	14,527.5	14,758.4	11,968.8	(c)
Regions and Communities	5,526.3	5,496.5	3,789.0	(d)
F. Incidental expenses	-6,009.0	5,692.1	3,137.1	1,387.6
Provisions - Restructuring funds			1,755.4	
Provisions	2,395.0	1,940.3	1,200.0	1,200.0
Incidental expenses	-8,404.0	3,751.8	181.7	187.6
		(f)		

G. Balance of current and capital expenses	1,457,290.7	1,495,254.3	1,528,095.0	1,586,715.6
II. Repayments of debt				
Public debt	191,865.2	191,865.2	193,161.9	771,593.2
Economic affairs	100.0	100.0	1,100.0	1,100.0
Total repayments	191,965.2	191,965.2	194,261.9	772,693.2
III. Total	1,649,255.9	1,687,219.5	1,722,356.9	2,359,408.8

(a) Movements between departments and adjustments of funds.

(b) Admitted by Traffic and Public debt.

(c) Admitted by Prime Minister.

(d) Admitted by Donations.

(e) Of which : 190,7 billions repayments of public debt

30,2 billions other repayments (o.a. Road fund)

446,4 billions repayments at last maturity.

105,4 billions repayments before last maturity (debt policy).

(f) Including credits previous years.

3. Public debt (in billion BF)

1985	4,914.6
1986	5,418.3
1987	5,872.5
1988	6,362.3
1989	6,788.2
1990 January	6,868.4
February	6,982.4
March	7,102.2
April	7,071.6
May	7,120.4
June	7,164.5
July	7,179.2
August	7,192.8
September	7,244.5
October	7,231.2
November	7,259.0
December	7,224.6

4. Budget of the Flemish Community (in million BF)

a. Revenues

- Current revenues	341,363.2
- Capital revenues	7,761.2
	<hr/>
Total	349,124.4

b. Expenses

	Non-divided credits	Divided credits	
		Budgetary commitments	Cash credits
Flemish Community Council	350.0	—	—
Flemish Community Executive	4.0	450.0	—
Cabinet expenses	1,002.3	—	—
Central services	12,409.4	456.7	344.5
General administrative logistics (p.m.)	—	—	—
General financial logistics	6.0	—	—
General technical logistics (p.m.)	—	—	—
General external relations	336.7	—	—
Relations with local and regional governments	42,686.9	82.3	92.4
General science policy	14.9	—	—
Scholarships and study financing	2,650.1	—	—
Primary education	42,457.1	—	—
Secondary education (non-vocational, technical, professional and art education)	76,039.2	22.5	—
Special education	9,132.9	—	—
Higher education outside university	12,748.6	—	—
Higher education	17,695.2	1002.0	809.7
Social promotion education	5,236.6	—	—
Psycho-medical-social centres	2,451.0	—	—
Student transport	1,259.7	—	—
Correspondence, television and radio courses	81.9	—	—
Professional education	2,416.6	—	—
SMB education	1,253.5	60.0	60.0
Agricultural education	99.1	—	—
General education	1,425.5	—	—
Art	1,281.9	903.9	710.5
Youth	761.9	63.9	66.9
Adult education	1,126.4	218.6	308.5
Public libraries	1,029.2	99.0	89.5
Sports and recreation	386.1	317.3	321.2
Tourism	588.2	32.0	37.0
Media	6,339.4	—	—
International cultural relations	209.2	—	—
General cultural policy	25.0	13.2	22.2
Youth welfare work	3,855.0	—	—
Care of the elderly	1,336.3	—	—
Family affairs	7,095.9	99.0	33.5

	Non- divided credits	Divided credits	
		Budgetary commitments	Cash credits
Care of handicapped persons	15,067.2	31.5	20.5
Community structure	113.9	—	—
Social welfare	769.8	547.0	23.0
Public health	3,347.6	—	—
Socio medical policy	1,627.8	—	—
General economic policy	6,961.0	—	—
Economic expansion and regional development (big enterprises)	7,442.4	—	—
Economic expansion and regional development (small and medium sized enterprises)	4,204.8	—	—
Foreign trade and promotion of export	185.5	—	—
Energy	191.3	—	—
Exploitation of natural resources	57.7	68.2	34.1
Industrial modernisation	4,829.1	—	10.0
Employment	18,076.7	—	—
Environment	1,981.0	1,792.1	1,555.9
Conservation of nature and town planning	155.3	406.0	100.7
Rural planning	927.2	1,005.8	906.0
Water supply	641.5	511.5	340.5
Environmental and town planning	387.1	898.0	530.0
Conservation of monuments and historic buildings	41.9	717.4	385.3
Housing	12,424.8	1,210.0	766.5
Waterways and inland navigation	1,159.5	1,824.3	1,292.9
Harbours, pilotage and maritime services	3,523.7	5,973.6	4,111.3
Sea- and river dams	308.7	965.5	611.5
Roads	3,306.3	6,318.6	3,626.7
Public transport	6,901.7	1,395.8	1,042.8
Regional airports and airfields	63.1	—	—
Buildings	—	216.3	536.6
General infrastructure and traffic policy	235.2	40.0	30.0
Provisional credits	6,091.7	—	—
Expenses as a result of the attribution of the guarantee through the Flemish Community	3.5	400.0	373.0
Expenses as a result of the direct debt of the Flemish Community	1,275.0	—	—
Monuments and landscape	—	—	266.5
Brussels initiatives	324.2	60.0	40.0
Total	358,417.9	28,202.0	19,499.7

5. Budget of the Walloon Region (in million BF)

a. Revenues

- Current revenues	79,962.1
- Capital revenues	5,257.7
Total	85,219.8

b. Expenses

	Non-divided credits	Divided credits	
		Budgetary commitments	Cash credits
Grant to the Walloon Regional Council	182.0	-	-
Cabinet expenses	856.3	-	-
Executive services and organisms not allied with organic sections	135.3	-	-
General secretariat of the Ministry of the Walloon Region	10,272.9	100.0	260.0
Economy and labor	13,594.1	10,985.3	8,570.7
Technologies and research	583.6	2,454.4	2,201.3
Natural resources and environment	1,415.9	2,920.9	2,702.8
Local governments	29,261.4	1,398.8	1,127.0
Environmental planning and housing	3,583.8	2,348.5	2,334.3
Foreign relations	375.6	-	-
General secretariat of the Walloon ministry for facilities and transport	4,521.3	862.2	183.1
Roads	3.2	7,149.8	6,100.7
Waterways	448.2	2,684.0	1,717.8
Technical services	99.0	1,527.9	1,517.0
Transport	6,147.3	791.7	525.0
Total	71,479.9	33,223.5	27,239.7

6. Budget of the French Community (in million BF)

a. Revenues

- Current revenues	173,445.0
- Capital revenues	0.3
Total	173,445.3

b. Expenses

	Non- divided credits	Divided credits	
		Budgetary commitments	Cash credits
I. Expenses concerning cultural and personal matters			
Cabinet expenses	365.9	—	—
General secretariat	2,953.6	—	—
Infrastructure and patrimony	2,368.4	1,588.1	1,534.9
Social affairs	14,486.3	—	—
Health	4,419.8	—	—
Culture	9,396.0	—	—
Sports and tourism	862.4	—	—
Education	—	—	—
	34,852.4	1,588.1	1,534.9
II. Expenses concerning education, formation and scientific research			
a. Expenses for education and scientific research (the powers of Ministre Ylieff)			
Cabinet expenses	145.3	—	—
General secretariat and common services	2,388.1	—	—
Pre-school and primary education	31,655.4	—	—
Secondary education	60,092.5	—	—
Special education	7,643.3	—	—
Higher education and scientific research	15,940.0	225.0(I)	437.0(I)
Higher education outside university and scientific research	7,744.3	—	—
Social promotion education	2,742.9	—	—
Student transport	774.0	—	—
Organisation of education (including management of Psycho-medical-social centres)	2,152.3	—	—
Schoolbuildings	2,125.0(I)	—	—
	133,403.1	225.0	437.0
b. Expenses for education and formation and cultural expenses for education (the powers of Ministre Grafé)			
General affairs	15.6	—	—
Formation	2,946.2	—	—
Art education and artistic formation	3,079.9	—	—
Higher education	1,895.6	—	—

	Non-divided credits	Divided credits	
		Budgetary commitments	Cash credits
Académie Royale des Sciences, des Lettres et des Beaux-Arts de Belgique	37.8	-	-
Scientific research, education and formation	54.8	-	-
Correspondence, television and radio course	100.7	-	-
Scholarships and -renting, education and formation	1,328.0	-	-
Organisation of education, education and formation	9,271.5	21.5	21.5
	9,546.5	21.5	21.5

(D) Credits for the realisation of investment-programs.

B. Economics

1. Gross National Product¹

	GNP (market price ; in real prices)		GNP (market price ; in prices of 1985)	
	Absolute numbers (in thousand million BF)	Growth percentage	Absolute numbers (in thousand million BF)	Growth percentage
1985	4,792.8	6.7	4,792.8	0.6
1986	5,068.2	5.7	4,888.7	2.0
1987	5,311.0	4.8	5,014.8	2.6
1988	5,637.4	6.1	5,240.0	4.5
1989	6,122.3	8.6	5,447.6	4.0

(1) Numbers from 1990 are not yet available.

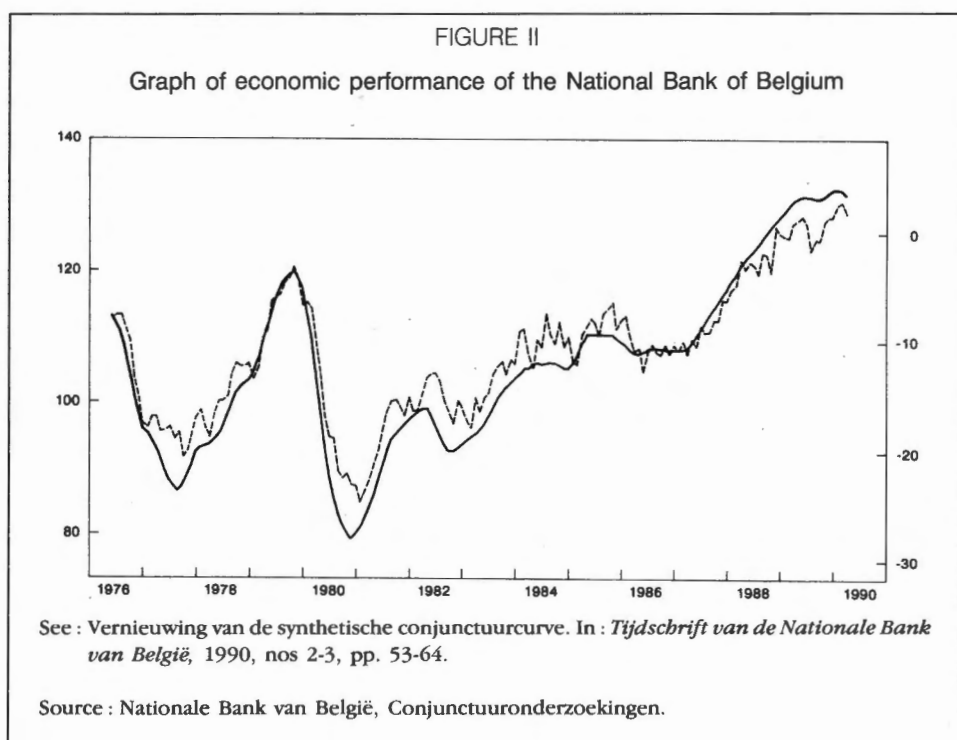
Source : NIS, *Statistical Journal*.

2. Graph of economic performance of the National Bank of Belgium

	January	February	March	April	May	June
1985	-11.9	-11.1	-10.3	-9.6	-9.4	-9.4
1986	-10.3	-10.8	-11.0	-11.0	-10.9	-10.6
1987	-10.8	-10.8	-10.5	-10.1	-9.6	-8.9
1988	-4.5	-3.9	-3.1	-2.5	-1.9	-1.4
1989	2.0	2.6	3.0	3.3	3.4	3.4
1990	4.2	4.0	3.6	2.9	1.9	0.9

	July	August	September	October	November	December
1985	-9.4	-9.4	-9.4	-9.4	-9.7	-9.9
1986	-10.4	-10.5	-10.5	-10.6	-10.8	-10.8
1987	-8.2	-7.6	-7.0	-6.3	-5.7	-5.0
1988	-1.0	-0.3	0.3	0.7	1.2	1.6
1989	3.3	3.3	3.5	3.8	4.1	4.2
1990	-0.1	-1.0	-2.1	(1)	(1)	(1)

(1) Numbers are not yet available

3. Gross index of industrial production (1980 = 100)

	Belgium	Flanders	Wallonië	Brussels
1985	90.2	98.0	82.8	71.4
1986	91.1	99.5	79.5	79.6
1987	92.8	101.8	82.5	75.2
1988	99.2	108.1	86.8	85.7
1989	103.5	114.2	91.2	82.5
1990				
January	113.5	117.3	91.4	93.1
February	109.4	124.6	97.6	105.2
March	123.9	133.3	105.8	110.7

April	111.3	124.7	104.2	103.7
May	115.5	125.5	102.4	103.7
June	116.3	130.6	106.1	111.9
July	80.0	87.4	68.0	61.0
Augustus	108.6	113.4	92.5	92.7
September	116.7	131.8	104.3	111.4
October	127.7	124.7	102.4	107.7
November	117.8	130.6	108.7	120.2
December	95.9			

Source : NIS, *Industrial Statistics, Weekly Report.*

4. Consumer price index numbers (1981 = 100)

	General index		Food products	Non-food products	Services	Rent
	1988 = 100	1981 = 100				
1985	96.00	129.87	131.88	131.52	125.82	130.09
1986	97.25	131.56	134.44	129.00	132.38	134.96
1987	98.76	133.60	133.90	130.43	136.52	140.72
1988	100.00	135.15	133.88	131.91	138.59	145.85
1989	103.01	139.35	138.07	136.37	142.14	151.24
1990						
January	104.82	141.80	141.25	139.24	143.31	154.03
February	105.07	142.14	141.94	139.00	144.09	155.10
March	105.33	142.49	142.47	139.24	144.50	155.39
April	105.81	143.14	142.89	139.66	145.76	155.53
May	105.84	143.18	142.72	139.53	146.09	156.08
June	105.91	143.27	142.47	139.53	146.60	156.06
July	106.28	143.78	142.31	139.52	148.49	156.19
August	106.90	144.61	142.99	141.03	148.57	156.37
September	107.87	145.93	144.04	143.64	148.43	156.52
October	108.60	146.92	145.41	145.51	148.02	156.70
November	108.21	146.39	145.01	144.52	147.73	157.62
December	108.08	146.21	144.63	143.67	148.72	157.41

Source : NIS, *Statistical Journal.*

C. Employment and unemployment

1. Average gross hourly earnings in industry¹

	October 1980 = 100	1990 January	October 1980 = 100	January 1990 = 100
1985	129.1		146.8	100.0
1986	131.2		149.1	101.6
1987	133.1		149.6	101.9
1988	135.7		151.2	103.0
1989	141.6			

(1) Results of the limited quarterly survey on the evolution of the gross hourly earnings of the adult employees in industry.

2. Employed persons in the primary, secondary and tertiary sector^{1 2}

	Primary sector	Secondary sector	Tertiary sector	Total domestic employment	Re-employment programmes (3)
1985	109,006	1,061,391	2,390,370	3,560,767	114,517
1986	107,177	1,047,758	2,428,865	3,583,800	129,134
1987	104,484	1,026,971	2,468,679	3,600,134	117,299
1988	102,337	1,021,496	2,529,511	3,653,334	121,119
1989	100,962	1,046,333	2,564,532	3,711,827	120,486

(1) These data are different from early published data (cfr. Statistisch Overzicht in het Political Year-books 1985 to 1988) because the Labor Ministry changed the method of calculating the series. This new method assures a higher degree of reliability.

(2) Each time the situation on June 30. Data for 1990 are not yet available.

(3) Including special employment programs as: Bijzonder Tijdelijk Kader, Derde Arbeidscircuit, Tewerkgestelde Werklozen, Jongerenstages and Gesubsidieerde Contractuelen. This category is added only as a reminder because the data have already been included into the other three categories.

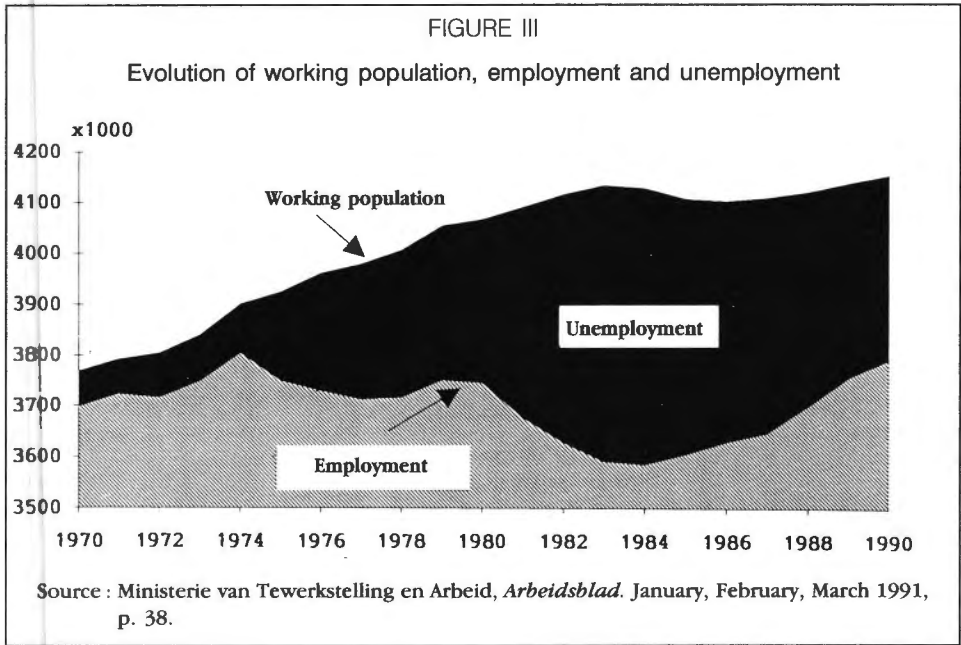
Source: Ministerie van Tewerkstelling en Arbeid. *De beroepsbevolking in België. Deel 1. Toestand op 30 juni 1988. Deel 2. Overzichtstabellen sinds 1970*, Brussels, 1989, 45 p. 84 p. *De beroepsbevolking in België. Deel 1. Toestand op 30 juni 1989*, 56 p.

3. Number of unemployed persons entitled to benefits¹

	Belgium	Flemish Region	Walloon Region	Brussels Region
1985	477,464	252,438	170,938	53,878
1986	442,348	225,124	167,004	50,220
1987	434,714	219,133	170,268	45,313
1988	397,864	193,771	160,654	43,439
1989	363,937	166,054	155,679	42,204
1990				
January	361,669	163,148	156,706	41,815
February	357,059	160,402	155,768	40,889
March	351,559	155,987	154,398	41,174
April	342,514	149,669	151,455	41,390
May	335,369	145,385	149,248	40,736
June	331,767	143,037	147,866	40,864
July	352,255	156,106	154,463	41,686
August	353,350	154,812	155,654	42,884
September	343,480	147,338	153,344	42,798
October	344,502	151,193	152,723	40,586
November	345,823	148,880	155,146	40,797
December	355,825	154,505	158,784	42,536

(1) Number of unemployed persons "entitled to benefits", excluding the elder unemployed persons who receive benefits but who, at their request, are not registered as job-seekers.

Source: NIS, *Statistical Journal*.

III. Indices of legitimacy

A. Public opinion

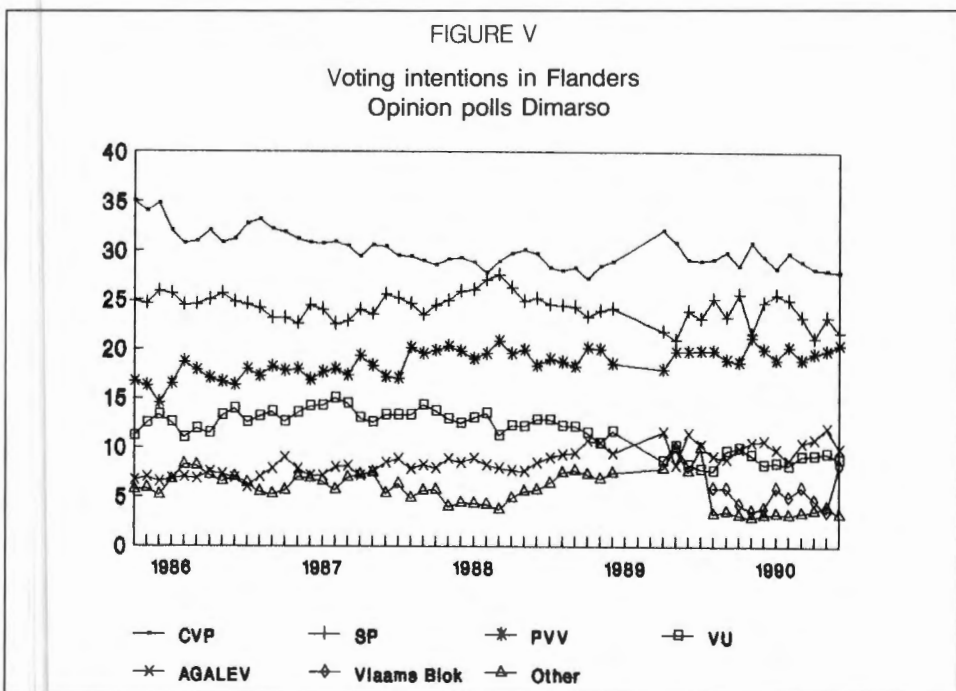
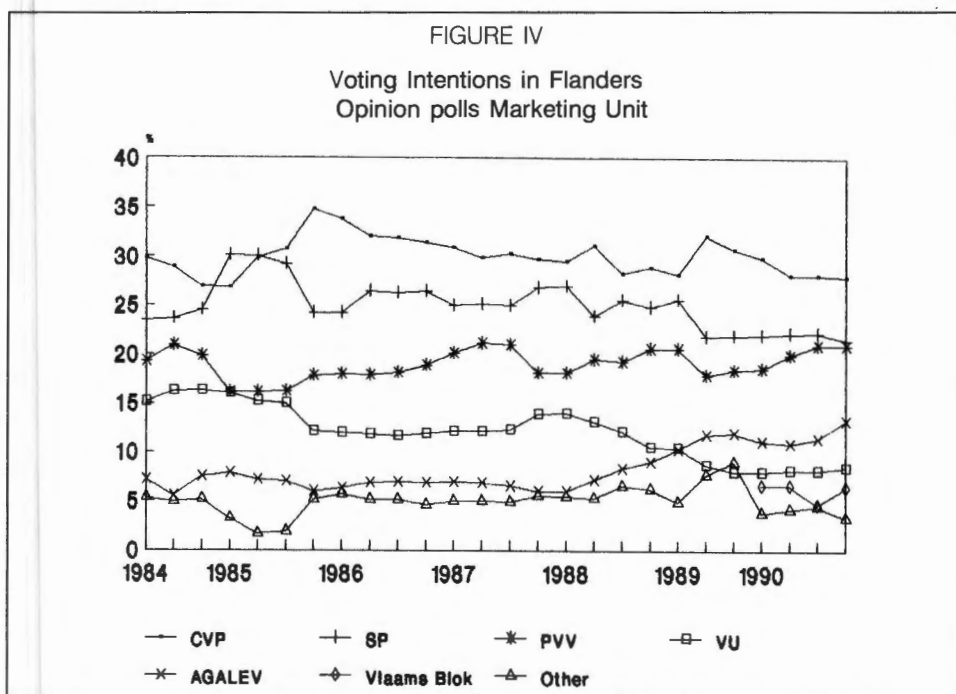
1. Voting intentions according to the opinion polls¹

a) Flanders

Elections/ Opinion polls	CVP	SP	PVV	VU	Agalev	Vlaams Blok	Other
Parliamentary ² elections 1987	31.4	24.2	18.5	12.9	7.3	3.0	2.7
European ² elections 1989	34.0	20.2	16.8	8.6	12.2	6.3	1.9
MARKETING UNIT							
March 1988	28.2	25.6	20.6	10.4	10.3		4.9
September 1989	31.1	21.8	17.9	8.7	11.8		7.7
December 1989	30.7	21.9	18.4	8.0	12.0		9.0
March 1990	29.9	22.0	18.6	8.0	11.1	6.6	3.8
June 1990	28.1	22.1	20.0	8.1	10.9	6.6	4.2
September 1990	28.1	22.2	21.0	8.1	11.4	4.7	4.5
December 1990	28.0	21.5	21.0	8.4	13.3	6.4	3.4
DIMARSO							
September 1989	32.1	21.8	17.9	8.7	11.6		7.9
October 1989	30.9	21.0	19.7	10.2	8.2		10.0
November 1989	29.1	23.9	19.7	8.3	11.4		7.6
December 1989	29.0	23.1	13.8	7.8	10.3		10.0
January 1990	29.1	25.1	19.8	7.7	9.1	5.9	3.3
February 1990	29.9	23.3	18.9	9.7	8.8	5.9	3.5
March 1990	28.4	25.6	18.7	10.0	9.9	4.3	3.1
April 1990	30.9	21.6	21.2	9.3	10.5	3.6	2.9
May 1990	29.4	24.7	20.0	8.3	10.7	3.8	3.1
June 1990	28.2	25.5	18.9	8.4	9.8	5.9	3.3
July 1990	29.8	25.0	20.2	8.2	8.7	5.0	3.1
August 1990	28.9	23.3	18.9	9.1	10.4	6.0	3.4
September 1990	28.1	24.1	19.5	9.2	10.8	4.7	3.6
October 1990	28.0	23.3	19.8	9.4	12.0	3.5	4.0
November 1990	27.8	21.7	20.4	8.8	9.9	8.2	3.2

(1) Because of the European elections of June 18, 1989, the seasonal barometer of June 1989 (Marketing Unit) is not registered.

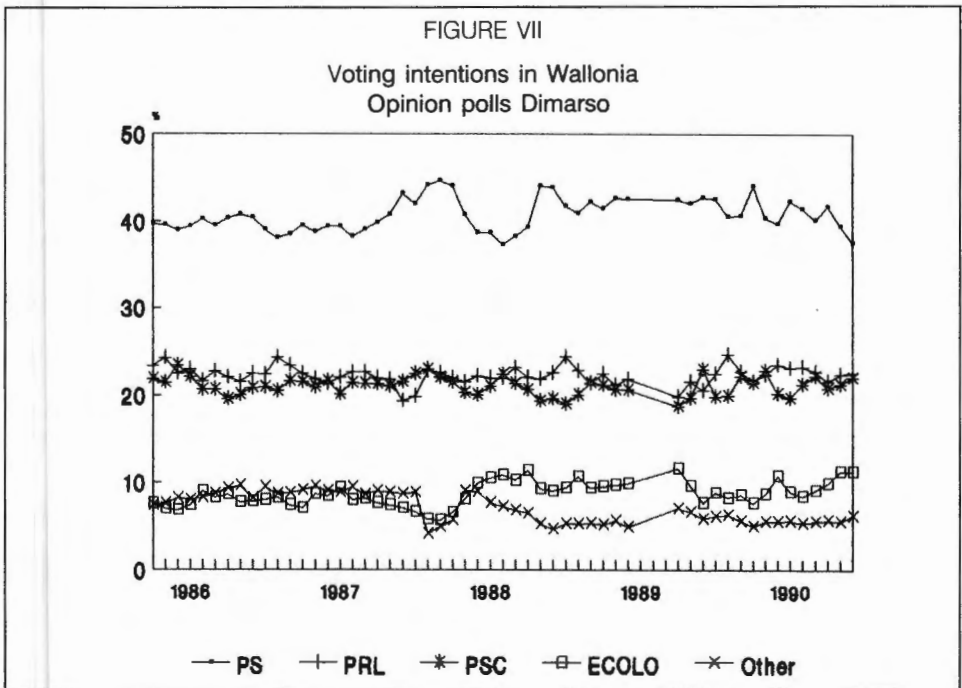
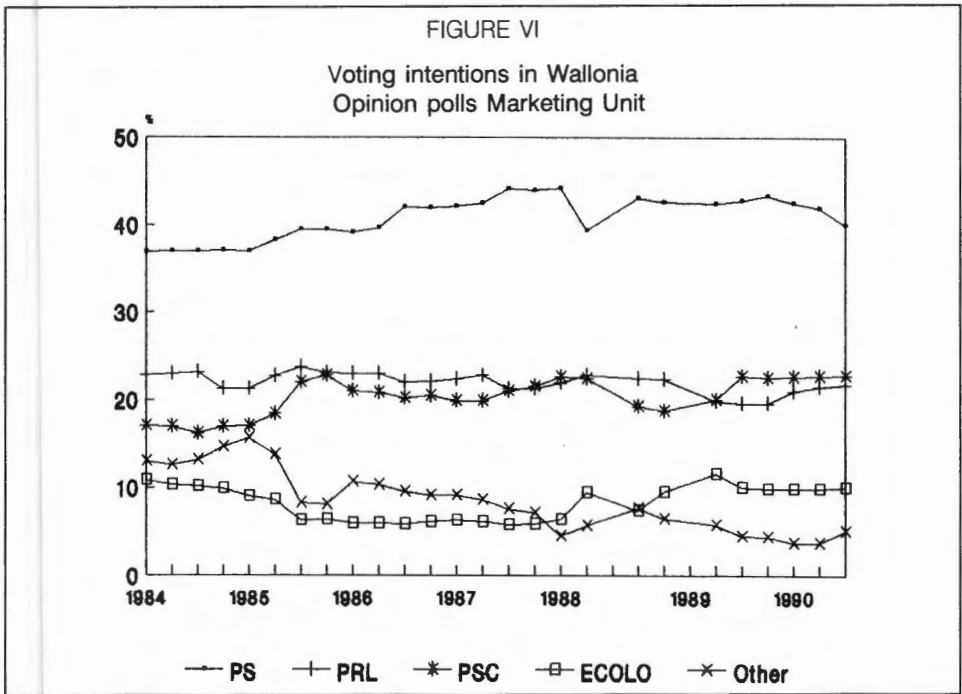
(2) Flemish electoral cantons.

b) Wallonia

Elections/ Opinion polls	PS	PRL	PSC	Ecolo	Other
Parliamentary elections					
1987 ¹	43.9	22.2	23.2	6.5	4.2
European elections					
1989 ¹	41.5	17.0	23.2	16.0	2.3
MARKETING UNIT					
March 1989	42.7	22.4	18.8	9.6	6.5
September 1989	42.5	19.9	20.1	11.7	5.8
December 1989	42.9	19.7	22.8	10.1	4.5
March 1990	43.4	19.7	22.6	9.9	4.4
June 1990	42.6	21.1	22.7	9.9	3.7
September 1990	42.0	21.6	22.8	9.9	3.7
December 1990	40.1	21.8	22.9	10.1	5.1
DIMARSO					
September 1989	42.5	19.9	18.8	11.7	7.1
October 1989	42.1	21.7	19.8	9.7	6.7
November 1989	42.8	20.6	23.0	7.7	5.9
December 1989	42.6	22.5	19.9	8.9	6.1
January 1990	40.6	24.8	20.0	8.3	6.3
February 1990	40.7	22.8	22.3	8.6	5.6
March 1990	44.1	21.7	21.5	7.7	5.0
April 1990	40.5	22.4	22.9	8.7	5.5
May 1990	39.8	23.6	20.3	10.8	5.5
June 1990	42.4	23.2	19.8	9.0	5.6
July 1990	41.5	23.3	21.3	8.5	5.4
August 1990	40.2	22.8	22.3	9.2	5.5
September 1990	41.8	21.7	20.9	9.9	5.7
October 1990	39.5	22.4	21.3	11.3	5.5
November 1990	37.6	22.6	22.1	11.3	6.2

(1) Walloon electoral cantons.

c) Brussels

Opinion polls	CVP	PSC	SP	PS	PVV	PRL	VU	FDJ	Agalev	Ecolo	Vl. Blok	Other
MARKETING UNIT												
March												
1989	12.5	6.8	10.0	15.7	9.0	18.2	6.4	8.6		7.0	-	5.8
September												
1989	12.1	7.7	9.8	18.2	9.6	17.3	5.2	5.7		9.6	-	4.8
December												
1989	12.1	7.9	9.7	18.0	9.7	17.8	5.3	6.4		9.2	-	3.9
March												
1990	11.9	7.9	9.8	18.3	9.9	17.7	5.1	5.9	3.0	6.1	2.9	1.5
June												
1990	10.4	8.2	9.7	18.5	9.8	18.1	5.1	6.0	3.1	6.7	3.0	1.4
September												
1990	10.4	8.7	9.4	18.5	9.5	18.1	5.1	6.0	3.0	7.0	3.8	0.5
December												
1990	10.3	8.9	9.2	18.2	9.7	17.9	5.2	6.1	3.3	7.1	3.1	1.0

Source : - Marketing Unit, The seasonal barometer of the public opinion.

Publication : *La Libre Belgique*.

- Dimarso, Monthly opinion poll of voting intentions.

Publication : *De Morgen*.

2. Popularity of the Prime Minister¹

	March 1989	Sept. 1989	Dec. 1989	March 1990	June 1990	Sept. 1990	Dec. 1990
Flanders	45	46	44	41	39	41	37
Wallonia	20	18	19	18	18	24	24
Brussels	28	28	30	27	20	27	26

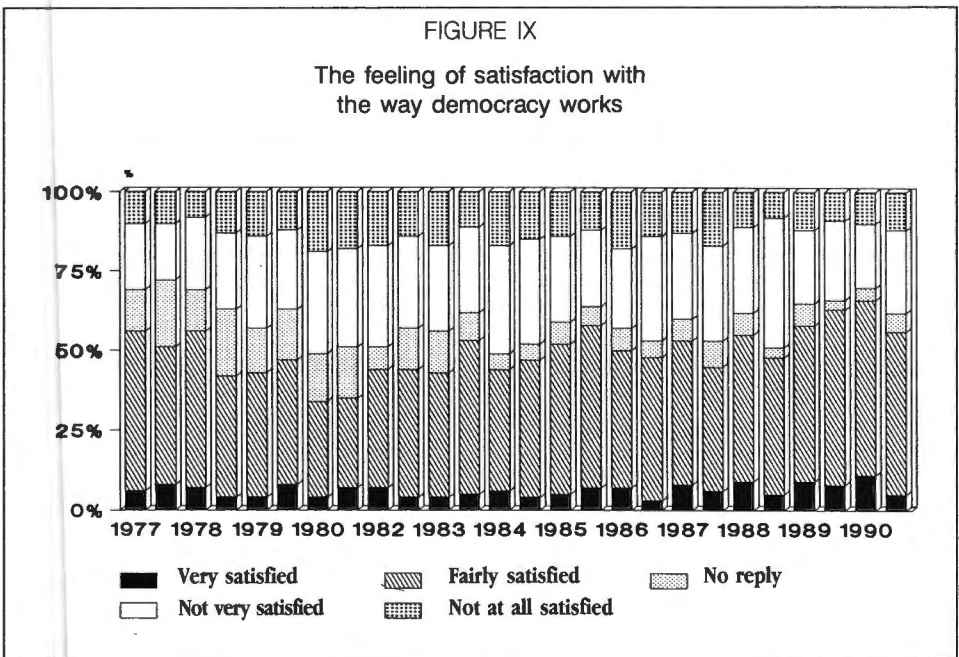
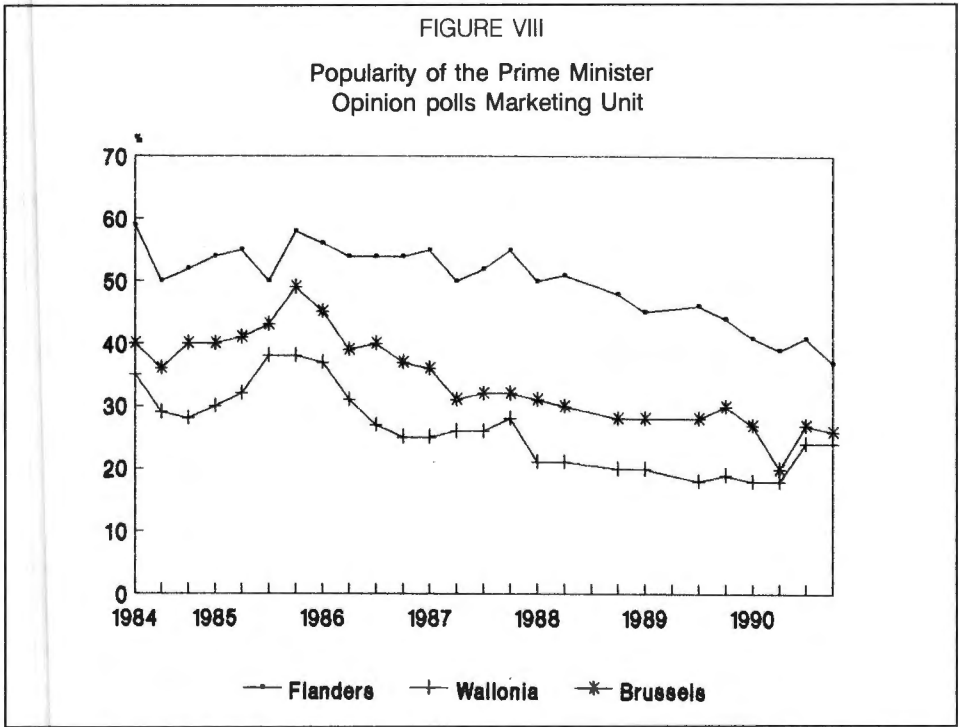
(1) Percentage of respondents who want Wilfried Martens to have an important influence during the coming months.

Source : Marketing Unit. The seasonal barometer of the public opinion.

Publication : *La Libre Belgique*.

3. The feeling of satisfaction with the way democracy works

Source : Commission des Communautés Européennes, Eurobaromètre. 1974-1990

B. *Cabinet stability*: see I, B, b.

C. *Membership: political parties and trade unions*

1. Political parties

See:

- (1) M. MAES, *De ledenaantallen van de politieke partijen in België, 1945-1987. Een documentaire studie*. Leuven, Afdeling Politologie, 1988, 172 p.
- (2) M. VERMINCK, *Morfologie van de Vlaamse politieke partijen in 1987 en 1988*. In: *Res Publica*, 1989, no 3, p. 385-440.
- (3) M. VERMINCK, *Morphologie des partis politiques francophones de 1988 et 1989*. In: *Res Publica*, 1990, nos 2-3, p. 313-348.
- (4) M. VERMINCK, *Morfologie van de Vlaamse politieke partijen in 1989 en 1990*. In: *Res Publica*, 1991, no 3, p. 523-584

a) Flemish political parties

	CVP	SP	PVV	VU	AGALEV	VL.BLOK
1987 (1)	139,398	103,778	75,393	49,134	1,375	4,213
1988 (2)	133,688		75,327	47,582	1,800	
1989 (4)		99,112	75,390	43,898		
1990 (4)			71,051	40,779	2,130	
					(91)	

b) French political parties

	PSC	PS	PRL	FDJ	ECOLO
1987 (1)	42,838	154,000	76,298	13,488	1,317
1988 (3)	43,284	155,300	45,824		1,400
1989 (3)	43,353	157,000	45,430	10,587	1,990

2. Trade Unions

	ACV ¹	ABVV ¹	ACLVB
1970	812,026	836,963	123,210
1975	1,042,291	1,062,604	160,903
1980	1,151,835	1,126,814	199,455
1985	1,190,560	1,097,594	210,936
1986	1,205,562	1,036,028	211,048
1987	1,212,117	1,029,074	212,672
1988	1,209,716		211,114
1989	1,240,953		213,019
1990			215,759

(1) Recent numbers not yet available.

Source: ACV: P. PASTURE, J. MAMPUYS, *In de ban van het getal. Ledenanalyse van het ACV 1900-1990*.

K.U. Leuven, Hoger Instituut voor de Arbeid, 1990, p. 222

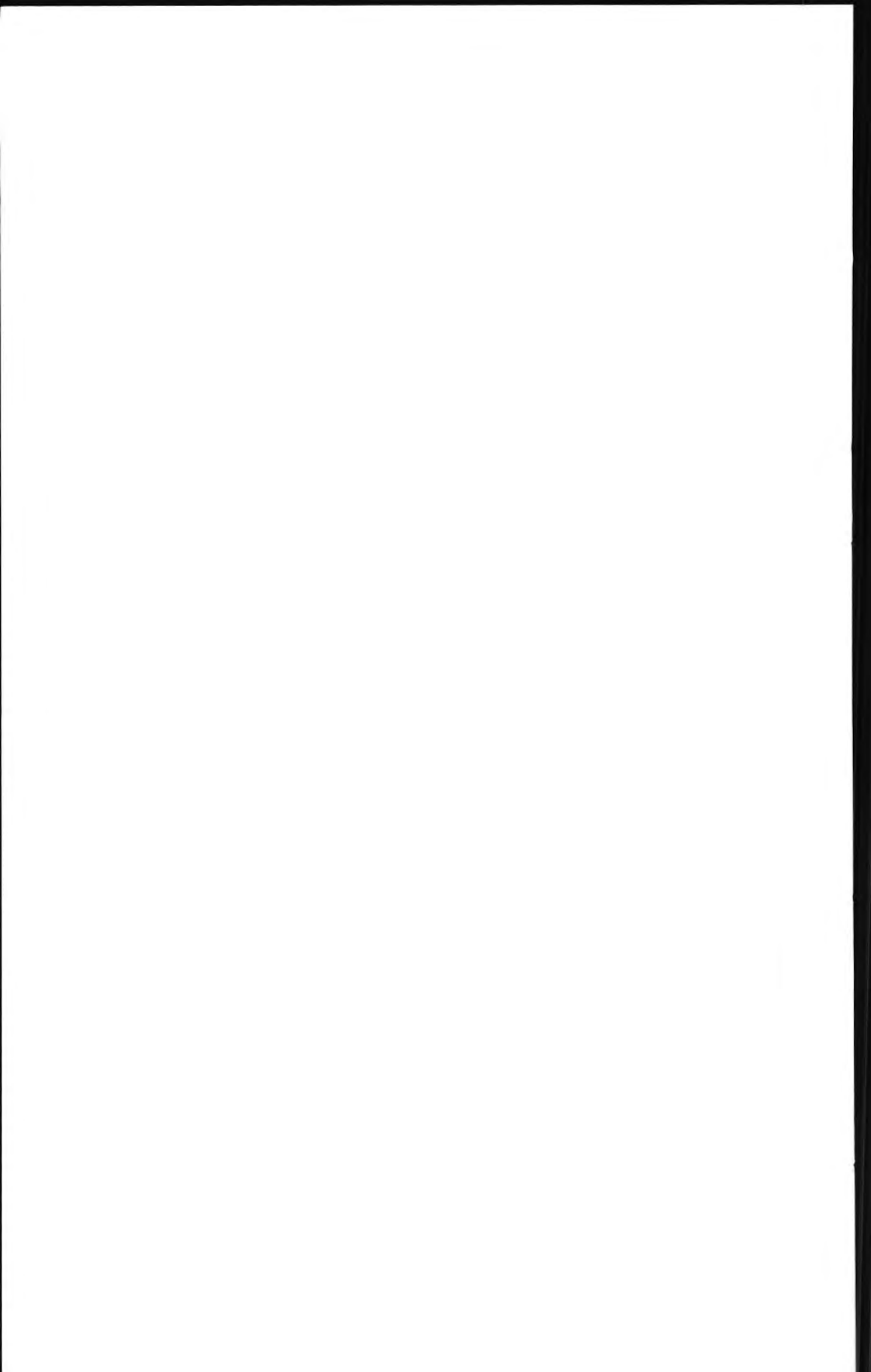
ABVV: *Statutair Congres ABVV*, September 1989, p. 311.

ACLVB: *Internal document*.

D. Protests: strikes in 1989 and 1990.

		Disputes	Number of establishments involved	Strikers	Working days lost	
1989	January	8	8	1,203	3,545	
	February	16	16	2,771	8,844	
	March	33	33	4,109	18,866	
	April	9	8	5,735	16,611	
	May	7	5	1,400	6,729	
	June	3	3	2,714	33,359	
	July	1	1	23	330	
	September	1	1	139	834	
	November	5	5	1,457	25,970	
	December	1	1	14	17,802	
	1990	January	6	6	966	11,253
		February	2	2	78	6,043
March		2	2	3,344	14,109	
April		7	12	735	15,688	
May		4	4	2,385	20,568	
June		3	3	2,428	25,344	
July		1	1	162	738	
August		1	1	160	2,998	
September		3	3	292	1,235	
October		1	1	144	2,600	

Source : NIS, *Statistical Journal*.

Le mouvement des enseignants francophones en 1990

par Pierre BOUILLON,
Journaliste au Le Soir.

I. Introduction

En mai 1990, les enseignants francophones se répandent dans la rue. Multipliant les arrêts de travail, enchaînant manifestation sur manifestation, l'école entame un des conflits les plus longs et les plus vigoureux de son histoire. En juin, nombre d'établissements ont fermé leurs grilles. Et on est loin de se douter, à l'époque, qu'il faudra encore cinq longs mois de négociations et six semaines de grève d'octobre à novembre, avant que s'apaise la colère des enseignants.

A l'origine de ce mouvement de protestation : la difficulté, pour la Communauté française, de payer aux enseignants les 2 % d'augmentation, accordés, quelques mois auparavant, aux agents de la Fonction publique. Mais il ne s'agit là que d'une étincelle. L'école est rongée par un malaise qui n'attendait qu'un prétexte pour s'exprimer. Un malaise ancien, diffus, généralisé. Il a pris racine dans le souvenir mal cicatrisé des restrictions décidées au conclave de Val-Duchesse, en 1986, par le gouvernement Martens-Gol. Et il s'inspire du constat d'un enseignement miné par le dysfonctionnement, l'échec scolaire, la pauvreté des moyens, les conditions de travail pénibles, l'absence de projet... Le malaise est profond : son expression n'en sera que plus explosive.

Aussi, la difficulté pour la Communauté française de payer ces 2 % - et a fortiori de céder à toute revendication salariale dépassant ce minimum accordé à la Fonction publique - apparaît, pour les enseignants, d'autant plus insupportable qu'en 1990, l'école aspire à profiter des effets d'une reprise économique dont seul le secteur privé paraît profiter. En 1986, Martens VI cherchait à réaliser 200 milliards d'économies. Les mesures de restriction appliquées à l'école seront désastreuses. Que l'on songe seulement aux mesures touchant à l'emploi. Comme le rappelle Anne-Marie Pirard dans son ouvrage "Le tableau noir de l'école", c'est près de 18.000 postes qui seront supprimés dans l'enseignement et la recherche¹. Mais l'ère était à l'austérité. Et à comparer l'ampleur des remous soulevés par Val-Duchesse et le mouvement de 1990, l'école donne l'impression d'avoir finalement mieux supporté de payer son tribut à la crise que de se sentir exclue des effets d'une relance. Laquelle donnait d'autant plus d'espoirs aux enseignants (qui aspiraient précisément à ce que l'on rétablisse les conditions de travail d'avant Val-

(1) A.M. PIRARD, *Le tableau noir de l'école*. Bruxelles, 1990, p.65.

Duchesse) que celle-ci avait inspiré le discours politique, annonçant qu'il ferait de la revalorisation de la Fonction publique, l'une de ses priorités.

Ce mouvement - ancré dans les difficultés budgétaires de la Communauté française, donc - trouve encore l'explication de son ampleur par la superposition de multiples débats d'ordre institutionnel qu'il a ouverts ou relancés. Qu'il s'agisse du débat sur l'avenir même de cette Communauté (qui, divisera notamment le Parti Socialiste (PS) où s'opposeront les défenseurs du statu-quo et les partisans de sa suppression pure et simple). Qu'il s'agisse du débat sur la régionalisation de l'enseignement, notamment défendue par certains membres des interrégionales wallonnes de la FGTB ou de la CGSP (et certains socialistes, comme José Happart). Songeons encore au Parti Social Chrétien (PSC) qui plaide la fusion de la Région wallonne et de la Communauté française. Mais observons que ces questions - même si elles sont étroitement liées à la problématique budgétaire qui provoque les événements de 1990 - ont été reléguées à l'arrière plan. Et la véritable dimension du mouvement des enseignants s'apprécie mieux si l'on mesure, non pas ses causes, mais ses enjeux. Ils portent sur la redéfinition des finalités de l'enseignement, sur les moyens à lui accorder, et d'une façon plus large encore, sur le financement et la reconnaissance du secteur "non-marchand".

Certes, 1990 laissera la plupart de ces questions sur le métier. Mais on notera toutefois un acquis majeur du mouvement : la prise de conscience que le secteur non-marchand - et singulièrement l'enseignement - contribue à la richesse nationale. Partant, les enseignants feront admettre la nécessité - pour ne pas dire l'urgence - de corriger la loi de janvier 1989 qui organise le financement des Communautés et des Régions. Non pas qu'il faille en modifier le principe. Les francophones sont les premiers à s'en défendre. Philippe Moureaux, vice-Premier ministre (PS), et principal négociateur de cette loi avec le vice-Premier Jean-Luc Dehaene (CVP), rappellera plus qu'à son tour que cette loi consacre une "notion de solidarité unique dans le monde des états fédéraux"². Elle établit que le partage des dotations (prélevées sur le produit de la TVA) entre Communautés flamande et française est déterminé - non pas par le montant du produit des recettes fiscales de chaque communauté comme le voulait la thèse flamande - mais par le nombre d'élèves de 0 à 18 ans. Cette loi consacre donc le principe "un enfant égale un enfant".

Certes, il n'a pas fallu attendre la fronde des enseignants pour instruire le procès d'une loi dont on savait qu'elle n'ouvrait aucune marge de manoeuvre au financement des programmations sociales de la fonction publique. Mais le conflit de 1990 - parce qu'il a été la première démonstration de ce scénario prévisible - amènera PS et PSC à convenir de façon explicite qu'il faudra, à tout le moins, moduler la loi pour lui imprimer un caractère d'évolutivité (autre que la simple indexation

(2) J.-M. DEHOUSSE, J. DOOMS, P. MOUREAUX, *Communautarisation ou régionalisation de l'enseignement*. Editions liégeoises des enseignants socialistes, p. 37.

des montants transférés par l'Etat) en liant, même partiellement, les dotations à l'évolution du Produit national brut³.

Il s'agit là d'un bénéfice majeur des événements de 1990 dont les premières foulées n'ont guère dépassé le cadre d'un conflit traditionnel opposant un secteur de la Fonction publique à son pouvoir de tutelle. Le mouvement de l'école francophone s'est ancré sur deux types de soucis bien distincts. Un : exercer une pression sociale de type classique - même si celle-ci fut d'ampleur peu commune - sur l'exécutif de la Communauté française pour, d'une part, obtenir les 2 % promis aux agents de la Fonction publique et d'autre part, pour obtenir, dans le cadre d'un accord sectoriel, des avantages (principalement salariaux) complémentaires. Second souci : dans une optique à plus long terme, interpellier les partis francophones pour les engager à promettre le "refinancement" de l'enseignement. A cet égard encore, 1990 s'achèvera sur des interrogations. Certes, en novembre, les présidents du PS et du PSC, Guy Spitaels et Gérard Deprez, s'engageaient à faire de l'enseignement une "priorité de leur programme politique et à dégager, si nécessaire, les moyens complémentaires pour y parvenir". Mais c'est en 1991, voire en 1992, que l'on devrait vérifier si, comment, et dans quelle mesure, PS et PSC pourront matérialiser cet engagement. Mais il est évident - et les syndicats en étaient conscients - que le refinancement des Communautés par l'Etat ne sera négociable avec les partenaires nationaux que si les Flamands aspiraient, eux aussi, à augmenter leur dotation. En 1990, les Francophones étaient isolés dans leurs difficultés budgétaires : ils ont été condamnés à recourir à l'astuce.

II. Le "maillon faible"

Si mai 1990 marque l'amorce de la phase la plus spectaculaire du mouvement des enseignants, en octobre 1989, déjà, l'école donnait les premiers signes de mauvaise humeur. A l'automne, les six "patrons" de la Fonction publique (le gouvernement et les exécutifs des Communautés flamande, française et germanophone et des Régions bruxelloise et wallonne) négocient, avec les syndicats, la convention intersectorielle 1989/1990 des fonctionnaires. Très vite, les enseignants apprennent de l'exécutif de la Communauté française que toute augmentation concédée dans le cadre de cette convention risque d'entraîner des compressions d'emploi et/ou la réduction des subventions de fonctionnement des écoles.

C'est une mauvaise nouvelle. Mais ce n'est pas une surprise.

La loi de financement ne laisse aucune marge de manoeuvre, à la Communauté française, pour supporter les éventuelles programmations sociales. Et la menace

(3) Une étude menée par Régis Dohogne, secrétaire général de la Fic, indique qu'à loi de financement inchangée, en l'an 2000, l'écart entre recettes et dépenses au poste enseignement serait de 8,5 %. Cet écart serait de 22,9 % si la dotation allouée à la Communauté suivait l'évolution du PNB.

sur l'emploi est d'autant plus précise que sur un budget de 133,8 milliards de Fb au poste enseignement (au budget 1990), près de 85 % de cette masse portent sur des dépenses de personnel. Quant aux possibilités d'augmenter les recettes, elles sont quasi-nulles. La Communauté n'a pas de pouvoir fiscal. L'exécutif refuse de s'engager dans la voie de l'emprunt. Et la seule soupape possible consiste à augmenter le montant du produit de la redevance radio-TV (un montant global de 22 milliards) dont près de 73 % sont déjà ristournés aux trois Communautés. A plusieurs reprises, Valmy Féaux, ministre-président de l'exécutif de la Communauté française, a réclamé au comité de concertation (qui réunit les six exécutifs) l'intégralité de cette redevance. En vain. Il se heurte à la thèse flamande selon laquelle ce transfert d'argent doit impliquer, en retour, un transfert de compétences vers les Communautés.

La situation budgétaire de la Communauté française - désignée comme le "maillon faible" du banc "patronal" - rend donc la négociation intersectorielle difficile. Et la Fonction publique grogne. Début novembre, les enseignants francophones, les fonctionnaires de la Communauté française et le personnel de la RTBF organisent des actions de protestation. Du bout des lèvres, Valmy Féaux, accepte de s'associer à un projet de convention intersectorielle 89/90 qui accordera 2 % à l'ensemble des fonctionnaires en novembre 1990.

Ces 2 % pour la Communauté française représentent une charge d'environ 2 milliards (à année pleine, pour l'enseignement). Pour 1991, la Communauté devra aussi supporter des accroissements de charge salariale dus au vieillissement des enseignants (plus de 750 millions par l'effet de l'évolution des biennales) et dus à l'impact de la dénatalité sur le montant de sa dotation (près de 600 millions). Au budget 1991, l'Inspection des finances prévoiera un dépassement budgétaire à 3,93 milliards.

La convention intersectorielle 89/90 sera officiellement signée le 8 janvier. Sur fond de grogne. La CCSP (Centrale chrétienne des services publics) et le SLFP (Syndicat libéral de la Fonction publique) la jugent insuffisante. La CGSP (Centrale chrétienne des services publics) (contre l'avis de son secteur enseignement) la signera, estimant notamment que c'était le maximum à espérer. La signature d'une organisation suffit. En vertu de la loi sur la statut syndical, la conclusion d'un accord intersectoriel permet le démarrage de négociations au niveau de chaque secteur.

Les enseignants, eux, sont déjà sur le pied de guerre. Le 16 novembre, la CSC-enseignement invite la CGSP à se réunir en front commun (ce qui n'était plus arrivé depuis Val-Duchesse). C'est que du côté de l'exécutif, on indique de plus en plus clairement que le paiement des 2 % intersectoriels impliquera des réductions d'emploi, la réduction de 5 % des subsides de fonctionnement des écoles, l'augmentation des droits d'inscription des étudiants de l'enseignement supérieur de type court et de type long, et du minerval des universités.

III. Une négociation sectorielle qui ne parvient pas à démarrer

La négociation sectorielle des enseignants francophones démarre officiellement le 22 février, quand les syndicats, réunis en front commun CSC-CGSP-SLFP⁴, déposent leur cahier de revendications. Les quatre ministres de l'exécutif de la Communauté obtiennent que l'on ajourne le débat, le temps d'effectuer le contrôle budgétaire 1990.

Le cahier de revendications pose trois préalables : le maintien de l'emploi ; le maintien des montants des frais et crédits de fonctionnement des écoles (lesquels n'ont plus été indexés depuis 1984) ; des garanties de financement complémentaire de l'enseignement. Au delà de ces préalables, le front commun réclame la revalorisation des traitements, et en priorité, ceux des petits barèmes (institutrices maternelles, éducateurs et professeurs de pratique professionnelle). Il exige le renforcement de l'encadrement dans l'enseignement fondamental et, parmi d'autres points, il souhaite l'organisation de formation continuée (recyclage) pour tous les enseignants.

A ce stade, au sein du front commun se profile déjà un axe liant principalement la CGSP et la Fic (Fédération des instituteurs chrétiens). A eux seuls, les deux syndicats forment une majorité en termes d'affiliés (30.000 annonce-t-on au syndicat socialiste, 13.000 à la Fic) sur les quelque 70.000 que disent représenter les syndicats du front commun.

CGSP et Fic expriment une double modération : elles estiment qu'il faut modérer la revendication sectorielle afin d'éviter le risque d'acculer la Communauté à comprimer l'emploi. Aussi, la Fic - pour des raisons qui tiennent à la nature de ses membres qu'elle recrute aussi dans l'enseignement maternel - rejoint la CGSP pour inscrire en priorité la revalorisation des petits barèmes. D'autre part, s'agissant de la stratégie, Régis Dohogne, secrétaire général de la Fic et porte-parole du front commun, juge inopportun de tenter le bras de fer avec un exécutif dont il est peu probable, selon lui, qu'il réalise des miracles. Du reste, ni la Fic, ni la CGSP n'attendent du mouvement qu'il dépasse les frileuses mobilisations de mars. La prudence de l'axe CGSP/Fic irritera longtemps les autres centrales, et singulièrement la CEMNL et la CCPET. La CEMNL (qui affine régents et licenciés) redoute que les éventuels efforts budgétaires de la Communauté ne privilégient les petits barèmes. Quant à la CCPET, c'est, par nature, une centrale dure, ceci tenant

(4) Le front commun réunit la CGSP-enseignement (organisée en treize régionales), le SLFP (Syndicat Libre de la Fonction publique) et la CSC-enseignement, laquelle regroupe quatre centrales : la Fic (Fédération des instituteurs chrétiens), la CEMNL (Centrale chrétienne des membres du personnel de l'enseignement moyen et normal libre), la CCPET (Centrale chrétienne du personnel de l'enseignement technique) et l'Uceo (Union chrétienne des membres du personnel de l'enseignement officiel). A ces trois branches du front commun s'ajoute le Sel (Setca enseignement libre) dépendant de la FGTB et l'Appel (Association professionnelle du personnel de l'enseignement libre), dépendant de la Confédération générale des syndicats libéraux de Belgique.

aux conditions de travail particulièrement pénibles de l'enseignement technique et professionnel.

IV. La machine s'emballle

Le 19 avril, le front commun et l'exécutif se réunissent au "16 rue de la Loi", au cabinet du premier ministre Wilfried Martens. Cette première négociation officielle est un échec. Le contrôle budgétaire 1990 n'est pas terminé. Il est vrai que l'exécutif est notamment paralysé par les querelles opposant les deux ministres chargés de l'enseignement, le PS Yvan Ylief et le PSC Jean-Pierre Grafé, lesquels, parmi d'autres, ne s'entendent pas sur le montant des économies qu'ils doivent chacun réaliser pour équilibrer le budget 1990.

L'exécutif répète son incapacité à respecter les préalables exprimés par le front commun. Celui-ci programme alors une manifestation à Bruxelles le 25 avril, des arrêts de travail au début mai et une grève le 21. La manifestation du 25 avril rassemblera plus de 5.000 personnes. Significatif: de nombreux calicots évoquent les 6 % accordés, en 3 ans, aux enseignants néerlandophones... mais sans trop d'allusion, toutefois, aux pertes d'emploi que les syndicats sont en voie d'accepter, et qui devront compenser la charge budgétaire correspondant à deux des 6 % concédés. Le 15 mai, syndicats et exécutif se rencontrent une deuxième fois. Sans résultat. Les syndicats ajoutent une journée de grève pour le 28 mai, et annoncent des manifestations pour le mois de juin et... septembre. La machine s'emballle. Les syndicats régionaux et provinciaux multiplient les actions locales. Des écoles partent en grève, anticipant le calendrier du front commun.

En ce début mai, le mouvement enflamme surtout les écoles secondaires du réseau libre, où l'on s'inquiète particulièrement des menaces qui pèsent sur les subventions de fonctionnement (qui n'ont plus été indexées depuis l'année scolaire 1984/1985). Les enseignants bénéficient là du soutien du Secrétariat national de l'enseignement catholique, et, plus décisif encore, des directions. Au reste, il ne sera pas rare de voir le personnel des écoles catholiques envahir les établissements de l'enseignement officiel (organisé par la Communauté, les provinces ou les communes) pour inviter les collègues à arrêter le travail...

À la mi-mai, le mouvement dessine quelques noyaux durs qui resteront à la pointe de la lutte jusqu'à la fin novembre: Bruxelles et le Brabant wallon où syndicats socialiste, chrétien et libéral resoudent un front commun local traditionnellement très actif. Des foyers de contestation se forment à Liège et du côté de Huy-Waremme, où les coordinations d'enseignants activent le mouvement. Ces collectifs - que l'on verra ensuite éclore à travers toute la Communauté et se fédérer, en juin, au sein du Front des enseignants unis - rassemblent des enseignants de plusieurs écoles au cours d'assemblées quasi-quotidiennes. On y relaie l'information syndicale et on veille à l'organisation pratique de la grève. Si ces collectifs suscitent la méfiance des syndicats, à l'origine, certains organisations, et singulièrement la CEMNL, en favoriseront l'éclosion. La vigueur de ces structures (associant indif-

féremment non-syndiqués et syndiqués) contribuera à déborder le front commun qui devra progressivement durcir le ton.

V. Les Régions au secours de la Communauté

Devant la pression croissante des enseignants, et pour combler le trou de 3,9 milliards de son budget 1991, la Communauté va solliciter l'aide de la Région wallonne et de la Région de Bruxelles-capitale. Le 21 mai, alors que 15.000 enseignants manifestent dans la capitale, (et que d'imposants cortèges défilent dans les villes de Liège, Namur, Marche et Charleroi), une poignée de ministres francophones du gouvernement (le PS Philippe Moureaux et les PSC, Philippe Maystadt et Melchior Wathelet) rencontrent les ministres-présidents de la Communauté française, de la Région bruxelloise et de la Région wallonne (les socialistes Valmy Féaux, Charles Picqué et Bernard Anselme). Ils sont accompagnés des ministres PSC Jean-Louis Thys, Albert Liénard et Jean-Pierre Grafé.

Réunis au château de La Hulpe, ceux-ci dessinent les premières épures d'un accord visant à soulager la Communauté à hauteur de 1,5 milliard (dont 106 millions provenant de l'indexation de la redevance radio-TV, ce qui représente l'effort consenti par l'Etat). L'opération consiste à transférer la gestion de certaines compétences communautaires vers les Régions, sans transférer les masses budgétaires correspondantes.

S'agissant de la Région wallonne, l'opération se concrétisera par un accord de coopération qui prévoit l'exercice conjoint de compétences communautaires : tutelle sur les CPAS, certaines matières liées au tourisme et transports scolaires. Leur gestion sera confiée à l'"Etablissement", organe géré par les deux institutions mais financé par la seule Région (à hauteur de 936 millions). La Communauté supprimant, de son budget 1991, les dépenses liées aux matières gérées par l'"Etablissement".

En outre, la Région wallonne augmente, de 237 millions, la part qu'elle apporte dans le financement du Forem (chargé de la formation et du placement des chômeurs), lequel, aux termes d'un accord de coopération datant de mars 1989, est cogéré et cofinancé par la Région et la Communauté.

S'agissant de la Région bruxelloise, l'opération amènera la Communauté à rayer de son budget 1991, les dépenses relatives au transport scolaire, au financement des infrastructures sportives communales et au financement des infrastructures valorisant l'image nationale et internationale de Bruxelles. Ici, la Communauté économise 200 millions. Mais pour la Région, la dépense sera moindre. Elle refusera de prendre en charge les transports scolaires⁵. Ce qui ramènera la barre

(5) Au moment de boucler son budget 1991, la Communauté française ignore que la Région bruxelloise refusera d'assurer les dépenses liées au transport scolaire. Dans son budget, elle ne prévoit donc rien pour les financer. En mars 1991, les écoles situées sur le territoire de la capitale, seront invitées à assurer eux-mêmes les frais liés aux transports sco-

à une facture théorique de 135,5 millions. Cette somme correspondant aux montants que la Communauté consacrait, en 1990, aux infrastructures sportives (22,5 millions) et aux infrastructures valorisant l'image de la capitale (113 millions). Mais s'agissant de cette dernière matière, la Région s'inspirera, non pas du montant inscrit au budget 1990, mais de ce que la Communauté aurait inscrit à son budget 1991 si elle n'avait pas sollicité l'aide des Régions. Soit 46 millions au lieu de 113. Ce qui réduit la facture réelle à 68,5 millions.

Ce ballon d'oxygène de 1,5 milliard permet à Valmy Féaux de lever la menace que le paiement des 2 % "intersectoriels" faisait peser sur l'emploi. Le premier préalable syndical est rencontré. Mais à dire vrai, on est encore loin du compte...

VI. Payer ses propres augmentations de salaire ?

Le financement des 2 % intersectoriels étant assuré, le 29 mai, l'exécutif rédige une première proposition d'accord sectoriel accordant un complément salarial aux 2 % intersectoriels. Le financement de la proposition repose sur la perception, dès 1992, de la totalité de la redevance radio-TV, et sur le report, de décembre 1990 à janvier 1991, du paiement de la prime de fin d'année des enseignants (une astuce qui libère 1,5 milliard). Ce scénario sera coulé à pic par les enseignants, jugeant qu'on les invite à "autofinancer" leurs augmentations.

Le 8 juin, l'exécutif et négociateurs syndicaux rédigent une deuxième proposition. Elle s'inspire des mêmes modes de financement. Mais, fait nouveau, elle comporte un engagement du PS et du PSC, "à demander, au terme de la présente législature, des moyens complémentaires de financement de l'enseignement". Malgré cette promesse - les enseignants attendront cinq mois pour la réentendre - cette proposition capote à son tour : le PS conditionne son engagement à la suspension de la manifestation prévue le 14 juin, à Ath (commune de Guy Spitaels). Les syndicats refusent.

VII. Les chèques-repas à la rescousse

Le mois de juin s'achève dans l'orage. Les manifestations se multiplient sur fond de grève. Dans nombre d'écoles, les examens sont supprimés, ou présentés aux élèves sous forme "allégée". Les enseignants ont découvert les vertus des piquets croisés. Le système amène le personnel d'une école à bloquer l'accès de l'établissement voisin, et vice-versa. Ceci permet aux enseignants de se déclarer "empêchés de travailler" et d'éviter les retenues sur salaire. Un système auquel l'endurance du mouvement devra énormément...

L'exécutif, pour sa part, s'est fort irrité de l'échec de sa dernière proposition. Celle-ci avait pourtant été rédigée avec des négociateurs syndicaux qui la jugeaient favorable et susceptible de passer la rampe des affiliés.

lares internes (transport au bassin de natation, etc). La Communauté devant ajuster son budget pour dégager les fonds nécessaires au financement des transports externes.

La négociation est donc au point mort. Officiellement.

Car en coulisses, on s'active à chercher une alternative au report de paiement de la prime de fin d'année. On songe ainsi à transformer la prime de fin d'année des enseignants en chèques-repas. Exonérés de cotisations fiscales et sociales, ceux-ci seront accordés à concurrence du montant de la prime de fin d'année que les enseignants percevaient, en moyenne, en net (soit 18.000 Fb). La Communauté-employeur épargne la cotisation patronale, et en tire une économie de 1,2 milliard (pour 1991) à 1,3 milliard (pour 1992).

Début juillet, tandis que l'on étudie la praticabilité de cette formule, l'exécutif se hâte de mettre au point le décret prévoyant les mesures qui permettront de financer les 2 % intersectoriels. Le temps presse : la session du Conseil de la Communauté française se clôture le 10 juillet. Le décret prévoit notamment d'augmenter le minerval et les droits d'inscription des étudiants. Mais si l'exécutif tablait, d'autre part, sur la réduction des subventions de fonctionnement, in extremis, le PSC, sous la pression du réseau libre, s'y opposera. L'exécutif fonctionne selon la règle du consensus : le 2 juillet, il doit céder au veto social-chrétien, relayé par le ministre Grafé. Les 665 millions que la mesure affectant les subventions de fonctionnement promettait de dégager - et nécessaires à l'équilibre du budget 1991 - seront compensés par une partie du bénéfice tiré de la transformation des primes de fin d'année en chèques-repas.

VIII. Une proposition à cinq variantes

Pendant le mois d'août, les deux ministres de l'enseignement, Jean-Pierre Grafé et Yvan Ylieff vont rédiger un troisième projet d'accord sectoriel, financé par l'opération chèques-repas. Ils proposent cinq scénarios d'affectation. L'un d'eux privilégie l'aspect salarial en consacrant l'essentiel des masses disponibles à l'octroi d'une prime unique pour les enseignants. Les autres scénarios réduisent le volet salarial pour augmenter les subventions de fonctionnement et d'équipement des écoles. Dans chaque version, on propose de consacrer 100 millions pour parer aux hausses éventuelles du coût de l'énergie (dûes aux menaces qui pèsent dans le Golfe) et 200 millions aux universités. Aussi, on entame la correction des anomalies barémiques des institutrices maternelles, éducateurs et professeurs de pratique professionnelle.

Invités à faire leur choix, les syndicats rejettent les cinq scénarios, relevant, pour l'essentiel, que l'opération chèques-repas (dont ils désapprouvent le principe) porte sur la transformation d'un élément de la rémunération, et que, partant, les masses dégagées ne peuvent être affectées qu'à la revalorisation des traitements. Le front commun programme six jours de grève et une manifestation, le 27 septembre, à Namur, où doit se dérouler l'essentiel des animations entourant la fête de la Communauté française.

IX. La non-fête de la Communauté française

Le 21 septembre, l'exécutif enregistre le refus syndical des dernières propositions d'accord sectoriel. Officiellement, la négociation sectorielle des enseignants est clôturée.

Du côté syndical, c'est le dépit. L'école avait démontré que l'été n'avait pas entamé son ardeur : ils étaient 5.000, le 1er septembre, à défiler à Bruxelles. Mais cette fois, le débat avec l'exécutif est clos. Et les organisations se font peu d'illusions pour la suite du mouvement, voué à s'essouffler.

Ce pronostic se serait peut-être vérifié, si la manifestation du 27 septembre, à Namur, n'avait pas viré à l'affrontement. Déferlant dans la cité mosane avec l'intention de chahuter les festivités prévues à l'occasion du double anniversaire de la Communauté française (vingt ans en tant qu'institution, dix ans d'exécutif autonome), les enseignants se heurtent aux forces de l'ordre qui tentent de les empêcher de cerner l'accès de la Maison de la Culture où doit se dérouler une réception officielle. Le choc est rude. Neuf manifestants seront blessés et une personne sera hospitalisée.

L'effet est immédiat. La communauté éducative - déjà ulcérée par l'enlisement des négociations avec l'exécutif - se sent cette fois insultée. Ces événements donnent un vigoureux coup de fouet au mouvement : dès le lendemain, des enseignants partent spontanément en grève, sans attendre le mot d'ordre du front commun qui invitera à bloquer les écoles pour la semaine suivante. Personne, à ce stade, ne peut prévoir que l'école va mener près de six semaines de grève sans interruption.

X. La ronde des partis

Le coup de colère des syndicats va relancer la ronde des manifestations. Le 5 octobre, ils seront de quinze à vingt mille à défiler à Bruxelles, Namur, Charleroi et Liège.

Et les syndicats modifient leur stratégie. Comme le débat sectoriel avec l'exécutif de la Communauté est clos, ils se tournent vers le national, pour interpeller gouvernement et partis sur leur volonté de refinancer l'enseignement. Ce changement d'orientation prend d'abord une forme symbolique. Le 9 octobre, le jour de la rentrée parlementaire, plus de 20.000 enseignants envahissent Bruxelles pour encercler la zone neutre protégeant le Parlement.

A leur demande, les représentants du front commun sont reçus par le Premier ministre, Wilfried Martens. Mais celui-ci, entouré des vice-Premiers, remet les pendules à l'heure. "L'Etat n'est pas compétent". "Le gouvernement n'est pas la cour d'appel des Communautés" ajoute Philippe Moureaux. Martens rappelle, comme il l'avait indiqué le 7 octobre, à la RTBF, à l'émission "Faire le point" que toute augmentation des dotations accordées aux Communautés se ferait au détriment du budget national, et qu'au reste, ce débat doit attendre la prochaine législature.

Les syndicats rencontrent les présidents du PS et PSC, Guy Spitaels et Gérard Deprez. Mais ces contacts ne donnent rien de vraiment concret. A peine la perspective - toute aléatoire - que l'Etat, dès 1992, transfère l'intégralité de la redevance radio-TV (une rallonge d'environ 2 milliards pour la Communauté française). Les présidents de parti invitent les syndicats à renouer le dialogue avec l'exécutif. Au reste, de façon informelle, le contact s'est rétabli : en coulisse, le débat sectoriel des enseignants est virtuellement rouvert. Mais comme l'école est toujours en attente d'une promesse formelle des partis à refinancer l'enseignement, les syndicats prolongent leur mot d'ordre de grève.

XI. Deux essais sociaux-chrétiens

C'est du côté chrétien que le contact s'est rétabli. Après quelques jours de discrets conciliabules entre le PSC et la CSC-enseignement, dans la nuit du 30 octobre, Gérard Deprez, président du PSC, Jean-Pierre Grafé, Raymond Langendries, ministre de la Fonction publique et Régis Dohogne (Fic), jettent les bases d'une quatrième proposition d'accord.

Elle prévoit une augmentation de salaire, pour 1991 et 1992, allant de 1.500 à 2.000 F. Le salaire de l'institutrice maternelle est relevée à concurrence de 70 % de la distance qui le sépare du traitement de l'instituteur. Le texte propose d'abandonner le recours aux chèques-repas dès 1992. Il s'engage aussi à mener une "analyse de l'emploi" dont les premiers effets auraient lieu dès septembre 1991. Il prévoit encore d'associer, dès 1993, les enseignants à la révision générale des barèmes qui sera amorcée, au niveau de la fonction publique, dans le cadre de la prochaine convention intersectorielle 1991/1992. Concrètement, il s'agirait d'aligner maternelles, instituteurs et régents au niveau d'un nouveau barème 2 + (à créer entre les niveaux 2 et 1) correspondant au diplôme de l'enseignement supérieur de type court (graduat).

D'un point de vue budgétaire, cette copie innove par rapport aux trois propositions précédentes. Son financement repose toujours sur l'opération chèques-repas et on table encore sur l'hypothèse du transfert intégral, dès 1992, de la redevance radio-TV. Mais l'exécutif s'engage à dégager de nouveaux moyens (1,7 milliard) par une meilleure gestion du département de l'enseignement. Et il prévoit aussi des transferts de charge, de la Communauté vers le budget pensions de l'Etat, via des formules d'aménagement de la fin de carrière (favoriser les départs anticipés à la retraite, par exemple).

Ce texte ne passera pas la rampe. Le projet de mener une "analyse de l'emploi" crispe le banc syndical, et en particulier la CEMNL, la CCPET et la CGSP traditionnellement plus sensibles au maintien de l'emploi⁶.

(6) Notons que la différence entre la norme organique d'encadrement et la norme budgétaire est plus importante dans l'enseignement officiel que dans les autres réseaux. Des

Mais l'opposition la plus vive émane de la CEMNL qui juge la revalorisation salariale insuffisante. En fait, depuis le début du mouvement, la CEMNL qui affine les "gros salaires" de l'enseignement (régents et licenciés) rejette les augmentations exprimées en montants (favorables aux petits revenus) et souhaite qu'on les traduise en pourcent. L'exécutif prend acte.

Le 12 novembre, une cinquième proposition d'accord sectoriel est sur la table. Les auteurs du texte sont pratiquement tous les mêmes du côté politique (ce qui, au reste, finit par irriter le PS et la CGSP). Mais c'est avec la CEMNL que l'on négocie. On prend la proposition précédente. Et on la corrige.

Le volet salarial prévoit cette fois d'accorder 2.000 F en avril 1991. Et de majorer cette augmentation de manière à ce qu'elle atteigne, en octobre 1992, 4 % de la rémunération due en mars 1991. S'agissant de l'emploi, le texte prévoit qu'aucune mesure ne sera envisagée avant la réalisation d'une "étude objective des besoins de l'enseignement".

Cette fois l'optimisme est grand : la CGSP est réticente (elle aspire à une garantie formelle du maintien de l'emploi et relève l'absence de promesse de refinancement à long terme de l'enseignement). Mais trois centrales CSC sur quatre (CEMNL, Fic et Uceo) défendent l'accord devant leur base. On pronostique un accord du côté chrétien, et à bref délai, la reprise des cours. Mais c'est à nouveau l'échec. Seule la Fic accepte la proposition. Si le volet salarial passe la rampe, c'est le volet "qualitatif" qui prête le flanc à la critique. Les enseignants estiment que l'aspect "qualité de l'enseignement" est négligé. Le front commun relance la grève.

XII. Un accord sous les projecteurs

Le dimanche 18 novembre, près de 40.000 personnes manifestent à Bruxelles à l'appel de la Cnap (Confédération nationale des associations de parents) et de la Fapeo (Fédération des associations de parents de l'enseignement officiel). Cette imposante manifestation est placée sous le thème "Enseignement, priorité d'une démocratie".

Tranchant avec l'enthousiasme qui marque cette imposante manifestation, au devant des écoles, l'ambiance devient insupportable. Les grévistes sont là. Les parents sont ulcérés. Le soutien que beaucoup apportaient au mouvement a décliné. Cnap et Fapeo multiplient leurs appels à reprendre les cours.

Les syndicats comprennent qu'il faut absolument conclure. Mais cette fois, la négociation change de main. Le 22 novembre, Régis Dohogne convainc le président du PS, Guy Spitaels de prendre part à la négociation. Que cherche Dohogne ? Analysant la succession d'échecs comme l'expression d'une crise de confiance

chiffres, rendus publics en septembre 1990, indiquaient des écarts de 20 % dans le secondaire de l'enseignement officiel (6 % dans l'officiel subventionné et 5 % dans le libre).

aigüe entre le monde politique et les enseignants, il tente de persuader Spitaels, d'une part, d'accepter de s'engager à refinancer l'enseignement, et, d'autre part, de solenniser cet engagement.

Dans la soirée du 23, les syndicats, les deux ministres de l'enseignement, Spitaels, Deprez et les syndicats s'entendent sur une sixième proposition d'accord sectoriel. Elle reprend les grandes traits de la cinquième proposition. Le volet sur l'emploi a été précisé: "Pour l'année scolaire 1991/1992, les règles d'encadrement seront maintenues. Pour l'avenir, la réorganisation des structures de l'enseignement et l'aménagement de l'encadrement ne seront arrêtés qu'après la réalisation d'une étude objective des besoins de l'enseignement et la mise en place de mesures d'aménagement de la carrière (...). Elle déterminera les conditions de travail, d'encadrement, d'équipement et de fonctionnement afin d'assurer une meilleure qualité de l'enseignement et de garantir aux élèves, des chances égales de formation et de réussite jusqu'à 18 ans".

Au volet "qualitatif" de l'accord, un budget de 75 millions est prévu pour développer les zones d'éducation prioritaire. Le texte prévoit la promotion de la formation continuée, la recherche d'un meilleur aménagement des rythmes scolaires, etc. Au volet salarial, on précise que les 4 % accordés en octobre 1992 sont "à valoir sur les résultats de la convention intersectorielle 1991/1992 pour la partie supérieure à 1.200 F". Le texte ajoute encore que l'on organisera des "passerelles" entre l'enseignement et le secteur public" pour permettre aux enseignants de "changer d'air".

Le 24 novembre, devant les caméras de la télévision, Spitaels et Deprez s'engagent solennellement, au nom du PS et du PSC, "à assurer le financement de la présente convention collective et ses effets permanents". Le texte de la convention ajoute que PS et PSC s'engagent à "faire de l'enseignement une priorité essentielle de leur programme politique et à dégager, si nécessaire, les moyens complémentaires pour y parvenir".

Le projet d'accord est défendu par tous les syndicats.

Il sera accepté du côté des syndicats chrétiens (à l'exception de la CCPET) et rejetée par la CGSP, le SLFP, le Sel et l'Appel.

Il est vrai que cette convention sectorielle a peu résolu le problème de fond de l'enseignement, et que les professeurs posaient en terme de nouveau projet pour l'école, de formation continuée pour tous, de diminution des prestations au profit de la concertation pédagogique, de renforcement de l'encadrement, de revalorisation substantielle des traitements (certains ne parlaient-ils pas de 10 % d'augmentation d'un coup?), etc. Mais on notera que cet accord - peu ambitieux à court terme, et c'était forcé - s'est calqué sur un scénario que les syndicats avaient analysé depuis le début: le refinancement de l'enseignement oblige à une négociation au niveau national et ne pourra être posé qu'au moment de la formation d'un nouveau gouvernement. Et c'est à ce moment là, sans doute, que l'on pourra mesurer le poids de l'engagement des deux présidents de parti. Lequel peut déjà

s'apprécier si l'on en juge seulement par la capacité de mobilisation dont les enseignants ont fait la démonstration. Cela, pour autant, bien sûr, qu'il soit vrai qu'une promesse vaut souvent le poids de celui à laquelle elle s'adresse.

Relevons encore que la convention - en plusieurs de ses points - oblige au re-financement. Songeons seulement au fait que, sortant de son cadre 1990/1991, celle-ci accorde des augmentations en 1992 et prévoit d'associer les enseignants à la révision générale des barèmes. Et si elle protège l'emploi pour l'année scolaire 1991/1992, et qu'elle prive ainsi la Communauté d'une économie substantielle possible, il n'est pas sûr que, d'autre part, l'analyse des besoins de l'enseignement, conclue à une réduction linéaire d'emploi ; elle pourrait, à tout le moins, préconiser des glissements entre niveaux (renforcer l'encadrement dans le fondamental, par exemple) et conduire ainsi au maintien global de l'encadrement. En clair, il s'agit d'une convention qui pose un certain nombre d'obligations, bien moins chiches qu'il n'y paraît à première vue, et que celles-ci doivent s'apprécier à moyen et long terme.

Le 28 novembre, l'école a repris les cours. Le 7 décembre, la CSC signera la convention sectorielle. La CGSP - dont les affiliés avaient pourtant rejeté le texte - le signera également afin d'être associée aux trente-trois groupes de travail chargés de négocier la concrétisation des différents points de l'accord.

Summary: The educational strike in the French-speaking Community of Belgium

In 1990, an unprecedented strike of the French-speaking teachers stirred up political life in Belgium. The conflict started in February, when the unions demanded a two percent wage increase. Such an increase had been promised a couple of months earlier to all civil servants in Belgium. However, the French-speaking community could only implement this decision by cutting jobs. The anger of the teachers was also rooted in a profound malaise about their profession. In May and June, most schools were on strike.

The French-speaking community receives a dotation from the federal government, the amount of which is determined by the law of January 1989. Politicians will eventually agree on the necessity of revising this law, but they did not do so in 1990. As a consequence, the Community had to appeal to the Walloon and Brussels Regions for financial aid, so as to be able to meet the demands of the teachers without having to cut jobs. At the cost of a strike which lasted for about six weeks, the teachers have obtained a four percent wage increase. In addition, politicians have formally promised not to take any measures affecting employment until they have received the conclusions of a large-scale study of the educational system in the French-speaking Community. Those conclusions are expected to be available in 1992.

Het Vlaamse welzijnszorgbeleid in de jaren tachtig : een overzicht

door Frans LAMMERTYN,

Gewoon hoogleraar aan de Katholieke Universiteit te Leuven.

Met de bijzondere wet tot hervorming van de instellingen van 8 augustus 1980 werden de Gemeenschappen onder meer bevoegd voor de "bijstand aan personen". Onder deze benaming gaan een aantal materies schuil die behoren tot wat men de welzijnszorg is gaan noemen. Hoe zijn die zorg en het beleid ter zake voor het ogenblik uitgebouwd in de Vlaamse Gemeenschap? Hoe hebben zij zich ontwikkeld vanaf het moment dat de Vlaamse Gemeenschap bevoegd werd voor deze materie? Dat zijn de vragen waar deze bijdrage een antwoord wil op geven. In een eerste paragraaf wordt een overzicht gegeven van de belangrijkste momenten in de reglementering ten aanzien van de tien deelsectoren die in de welzijnszorg te onderkennen zijn. In een tweede paragraaf volgt een overzicht van de (evolutie van) financiële middelen ten behoeve van de welzijnszorg in de Vlaamse Gemeenschap. Vooraleer hiermee van start te gaan, staan we even stil bij de betekenis van de termen welzijn, welzijnsbeleid en welzijnszorg(-beleid).

Welzijn, aldus de Koning Boudewijnstichting in haar "Welzijnsplanning. Praktijk en perspectieven"¹, kan worden omschreven als een toestand van wel-bevinden die ontstaat wanneer iemand tot ontplooiing van zijn bestaan komt in zijn verschillende facetten (lichamelijke conditie, psychische gezondheid, relaties met anderen, materieel een menswaardig bestaan kunnen leiden...) en dit met respect en engagement voor de ontplooiing van de anderen. Onmiddellijk hierop aansluitend is er de term welzijnsbeleid; zijnde een beleid dat erop gericht is (of zou moeten zijn) de toestand van wel-bevinden waarover daarnet sprake te realiseren. Dit is een vorm van beleid die zich vertakt in de verschillende sectoren van de samenleving. Het is een vorm van beleid die ernaar streeft dat alle initiatieven in en van de samenleving in het bereik komen van eenieder, dat te nemen initiatieven hun grondslag vinden in onderkende behoeften en daardoor ook georiënteerd blijven en dat de direct betrokkenen naar eigen mogelijkheden ook aan die initiatieven kunnen participeren.

Om welzijn te bereiken behoeven sommige personen een bijzondere zorg. Hier ligt de basis van de welzijnszorg en het welzijnszorgbeleid. Wanneer iemands welzijn bedreigd is of ontoereikend blijft, dient extra zorg geboden te worden. Enerzijds gaat het hierbij om sociaal zwakke bevolkingsgroepen en anderzijds om

(1) KONING BOUDEWIJNSTICHTING, *Welzijnsplanning. Praktijk en perspectieven*. Brussel. 1987, blz. 102.

(groepen van) personen die - ofschoon niet sociaal zwak - zich in een situatie bevinden waarin ze geconfronteerd worden met problemen die ze moeilijk zelf aankunnen. Voor wie relatieproblemen heeft, over onvoldoende bestaansmiddelen beschikt, zich niet langer kan handhaven in zijn omgeving,... werden in de loop van de voorbije decennia tal van specifieke voorzieningen opgericht en/of maatregelen uitgevaardigd. Zorgen voor mensen wier welzijn bedreigd of ondermaats is werd stilaan een afzonderlijke maatschappelijke sector en een afzonderlijk beleidsterrein. Deze sector is men gaandeweg de welzijnszorg gaan noemen. Het beleid ten aanzien van deze sector kreeg de naam: welzijnszorgbeleid.

I. Het welzijnszorgbeleid in de jaren tachtig

De jaren tachtig zijn gekenmerkt door een intense activiteit op het vlak van het welzijnszorgbeleid. In vogelvlucht wordt onder deze paragraaf voor elk van de tien sectoren van de welzijnszorg een overzicht gegeven van de belangrijkste beleidsmaatregelen.²

A. De Openbare Centra voor Maatschappelijk Welzijn³

De bijzondere wet van 8 augustus 1980 tot hervorming van de instellingen heeft het beleid inzake het maatschappelijk welzijn toevertrouwd aan de Gemeenschappen. Meteen werden er evenwel een aantal uitzonderingen gemaakt. Zowel de wetgevende bevoegdheid betreffende de inrichting van de OCMW's als de wetgeving in verband met de instelling van het recht op het bestaansminimum (wet van 7 augustus 1974) bleven behoren tot de bevoegdheid van de nationale regering. Toch kan de Gemeenschapsminister van Welzijn en Gezin zijn stempel drukken op het OCMW-beleid. Hij kan dit onder meer via het administratief toezicht op de Vlaamse OCMW's, het Bijzonder Fonds voor Maatschappelijk Welzijn (BFMW), het opzetten van samenwerkingsmodellen, het beleid betreffende de welzijnsvoorzieningen die ook door de OCMW's kunnen worden opgericht.

Voor een belangrijk deel heeft het beleid vanwege de Vlaamse Gemeenschap ten aanzien van de OCMW's zich tijdens het voorbije decennium voltrokken via de vele maatregelen die deze overheid heeft genomen ten aanzien van de welzijnsvoorzieningen die ook door de OCMW's kunnen worden uitgebouwd: Diensten voor gezins- en bejaardenhulp, rusthuizen, dienstencentra, Diensten voor maaltijdenbedeling enz. De belangrijkste veranderingen ter zake komen aan bod onder de volgende punten van deze paragraaf.

(2) Voor meer gedetailleerde informatie over deze maatregelen, alsook over de voorzieningen die ressorteren onder de tien deelsectoren van de welzijnszorg, hun cliënteel, personeel en financiële middelen kan men terecht bij: F. LAMMERTYN, *De welzijnszorg in de Vlaamse Gemeenschap. Voorzieningen en overbeidsbeleid*. Deurne, 1990. 543 blz.

(3) Voor meer informatie zie: F. LAMMERTYN, *De welzijnszorg in de Vlaamse Gemeenschap. Voorzieningen en overbeidsbeleid. Monografie 1. De Openbare Centra voor Maatschappelijk Welzijn*. Leuven, Departement Sociologie, K.U.Leuven, 1990. 90 blz.

Wat het specifiek beleid van de Vlaamse Gemeenschap ten aanzien van de OCMW's betreft is er het Bijzonder Fonds voor Maatschappelijk Welzijn. Middels dit fonds worden de OCMW's betoelaagd voor de activiteiten die zij ondernemen. Voor elk van die activiteiten is een bepaald percentage van het fonds voorbehouden. Tabel I toont aan dat de onderscheiden verdelingscriteria vrij sterk geëvolueerd zijn in de beschouwde periode. Deze evolutie zegt meteen ook een en ander over het gevoerde of geplande beleid. Zo blijkt vooreerst dat de uitgaven voor de bejaardenzorg werden verhoogd. Tussen 1984 en 1990 steeg het hiervoor voorziene totale bedrag van 24% naar 30%. Berekend op basis van de begrotingen van de Vlaamse OCMW's voor 1989 is dit 558 miljoen fr. (de BFMW-inkomsten voor de OCMW's uit het Vlaamse Gewest werden voor dat jaar begroot op 1.859 miljoen fr). Voor de toekomst wordt een verdere stijging in het vooruitzicht gesteld. Opmerkelijk is ook dat, meer dan in het verleden, de nadruk hierbij gelegd wordt op de ambulante zorg. Een nog grotere verschuiving werd doorgevoerd in de subsidiëring van de OCMW-uitgaven voor de bestrijding van de (kans)armoede. Hiervoor wordt tot op heden 53% van de BFMW-middelen voorzien. In 1984 was dat slechts 39,5%. Voor de periode 1992-'95 is een stijging voorzien met 10%.

B. *Het (kans)armoedebeleid*⁴

Evenals het beleid ten aanzien van de OCMW's, is ook het (kans)armoedebeleid een materie waar de Gemeenschappen en de nationale overheid verantwoordelijk voor zijn. We gaan hier voorbij aan de maatregelen genomen door de nationale overheid en richten ons tot de Vlaamse Gemeenschap.

Naast het kansarmoedebeleid gevoerd via het BFMW is er op dit vlak vooreerst de "Beleidsnota Armoedebestrijding"⁵ die door de Vlaamse Executieve goedgekeurd werd op 5 juli 1989. In deze nota wordt een Vlaams actieprogramma voorgesteld voor de armoedebestrijding. Deze nota bevat een omschrijving van het armoedeprobleem en van de maatregelen die zich opdringen binnen de welzijnssector, de gezondheidszorg, de tewerkstelling en de beroepsopleiding, het onderwijs, het sociaal cultureel werk, de huisvesting en de mobiliteit.

In 1989 werd de Gemeenschapsminister van Welzijn en Gezin aangeduid als verantwoordelijke voor de coördinatie van de armoedebestrijding in de Vlaamse Gemeenschap. Op 9 februari werd de Vlaamse Intersectoriële Commissie voor Armoedebestrijding (VICA) geïnstalleerd en binnen de Administratie voor Gezin en Maatschappelijk Welzijn werd een "Cel Kansarmoedebestrijding" opgericht.

(4) Voor meer informatie zie : D. LUYTEN, F. LAMMERTYN, *De welzijnszorg in de Vlaamse Gemeenschap. Voorzieningen en overheidsbeleid. Monografie 2. Het (kans-)armoedebeleid.* Leuven, Departement Sociologie, K.U.Leuven, 1990. 222 blz.

(5) J. LENSSENS, *Beleidsnota. Armoedebestrijding.* Brussel, Vlaamse Gemeenschap, 1989. 40 blz. + bijlagen

TABEL I

Evolutie van de verdeelcriteria door het BFMW in de periode 1984-1995. (in%)

criterium	1984- '88 (1)	1989 (2)	1990- '93 (2)	1991 (3)	1992- '95 (3)
Bejaardenzorg					
Residentiële zorg	22	20	20	20	20
Ambulante zorg	2	8	10	10	14
Subtotaal	24	28	30	30	34
Kansarmen - Armoedebestrijding					
Uitgaven voor bestaansminimum	14	14	14	14	15
Uitgaven voor steun andere dan het bestaansminimum	13,5	20	20	20	24
Kosten voor tewerkstelling	10	15	15	15	18
Uitgaven voor projecten voor kansarmen	2	3	4	4	6
Subtotaal	39,5	52	53	53	63
Sociale diensten					
Aantal maatschappelijke werkers	26	14	14	14	0
Kinderzorg					
Uitgaven voor plaatsing van kinderen in kindertehuizen	2	1,5	1,5	1,5	1,5
Uitgaven voor plaatsing van kinderen in pleeggezinnen en/of gezinstehuizen	2	1,5	1,5	1,5	1,5
Andere					
Aantal geregistreerde dossiers	3	-	-	-	-
Uitgaven voor vormingsactiviteiten	0,5	-	-	-	-
Garantiefonds	3	3	-	-	-

(1) Het betrof hier een verdeling van 67,8%; 32,1% werd verdeeld tussen Antwerpen en Gent.

(2) BVE 27 juli 1988

(3) BVE 6 februari 1991

Bron : Het Bijzonder Fonds voor Maatschappelijk Welzijn. Nieuwe criteria 1991-1995. In : *OCMW Focus*, 1991, nr. 3, blz. 25.

Daarnaast zijn er de twee bijzondere kredieten die sinds 1989 aan de OCMW's en aan de gemeenten ter beschikking worden gesteld. Hieruit kunnen zij putten voor het nemen van maatregelen in het kader van de strijd tegen de kansarmoede.

Een eerste krediet van 500 miljoen fr. werd ingeschreven op de begroting van de Gemeenschapsminister van Welzijn en Gezin onder de benaming: "Allerhande uitgaven van gemeenten en OCMW's in het kader van de strijd tegen de kansarmoede". Het kreeg de officiële benaming van "Vlaams Fonds voor de Integratie van Achtergestelden". Een tweede krediet van 1,757 miljard fr. werd ingeschreven op de begroting van de Gemeenschapsminister van Binnenlandse Aangelegenheden en Openbaar Ambt. Het dient ter ondersteuning van het gemeentelijk beleid t.a.v. zwakke bevolkingsgroepen. In mei 1990 besliste de Vlaamse Executieve om vanaf 1991 tot en met 1998 deze kredieten (de zogenaamde Sint-Catharina-bonus, dit is de bonus die Vlaanderen ontving als compensatie voor de overname door de nationale schatkist van een gedeelte van de schulden van enkele Waalse steden) samen te voegen en in twee helften te splitsen. De besteding van de ene helft (1,128 miljard fr.) werd ondertussen geregeld door het decreet van 10 juli 1990 houdende de instelling van het Vlaams Fonds voor de Integratie van Kansarmen (VFIK). Dit geld zal ter ondersteuning van het lokaal beleid verdeeld worden over 15 geselecteerde gemeenten die te kampen hebben met een concentratie van armoede-, migranten- en werkloosheidsproblemen. Jaarlijks wordt ook 40 miljoen fr. van dit bedrag voorafgenomen voor de Vlaamse Gemeenschapscommissie van het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest. Deze commissie moet deze middelen besteden aan initiatieven die rechtstreeks ten goede komen aan kansarme bevolkingsgroepen. De andere helft zal worden verdeeld over de resterende 293 gemeenten. Dat zal gebeuren door toevoeging van dit bedrag aan het Gemeentefonds. Bij organisaties van welzijnswerkers leeft de vrees dat deze gelden (voor een deel) voor andere doeleinden zullen worden aangewend dan wel voor de kansarmoedebestrijding.

C. De ambulante maatschappelijke dienstverlening⁶

De ambulante maatschappelijke dienstverlening bestaat uit dat welzijnswerk dat verloopt via mobiele contacten tussen hulpvrager en hulpverlener, hetzij aan huis, hetzij in een centrum. Behalve de Tele-onthaaldiensten kregen alle voorzieningen die tot deze sector gerekend worden in de loop van het voorbije decennium een nieuwe basisreglementering. De Centra voor maatschappelijk werk kregen deze met het besluit van de Vlaamse Executieve (BVE) van 28 juli 1983 en de Centra voor levens- en gezinsvragen met het BVE van 11 april 1985. Met het BVE van 28 maart 1990 kregen deze laatste daarenboven een taak toebedeeld in het kader van de voorkoming van ongewenste zwangerschap en de begeleiding van vrouwen die ongewenst zwanger zijn. Op 27 november 1985 werd het MB uitgevaardigd met betrekking tot de erkenning en subsidiëring van de Jongeren-

(6) Voor meer informatie zie: S. STEYAERT, F. LAMMERTYN, *De welzijnszorg in de Vlaamse Gemeenschap. Voorzieningen en overheidsbeleid. Monografie 3. De ambulante maatschappelijke dienstverlening*. Leuven, Departement Sociologie, K.U.Leuven, 1990. 161 blz.

informatie- en adviescentra ; een besluit dat ondertussen vervangen werd door het BVE van 12 december 1990 houdende de voorwaarden inzake erkenning en subsidiëring van de Jongerenadviescentra.

Deze besluiten bouwen verder op vroegere reglementeringen ; de erin aangebrachte veranderingen zijn qua uitgangspunten niet fundamenteel. Wel grondige wijzigingen werden, met het BVE van 24 juli 1985, aangebracht in de forensische welzijnszorg. Nieuw aan dit besluit is dat de Diensten voor forensische welzijnszorg zich niet alleen meer richten tot gedetineerden en ex-gedetineerden, maar ook tot de naastbestaanden van deze categorieën en tot de slachtoffers van misdrijven en hun naastbestaanden. Ook in de opdrachten is, in vergelijking met de vroegere situatie, duidelijk een en ander veranderd. Opmerkelijk is dat de klassieke taken van detentiebegeleiding en reclasseringshulp werden aangevuld met vroeghulp en slachtofferhulp. Grensverleggend in de omschrijving van de taken van de forensische welzijnszorg is dat deze gekoppeld wordt aan de voorwaarde dat het dienstenaanbod door de betrokken persoon gevraagd en aanvaard moet worden. Hiermee wordt op een expliciete wijze het vrijwillig karakter van de door de Gemeenschap ter harte genomen welzijnszorg onderlijnd. Het klassiek justitieel sociaal werk was traditioneel werkzaam in nauwe verbondenheid met activiteiten als de voorbereiding en de tenuitvoerlegging van strafrechtelijke maatregelen. Complementair hieraan is nu de mogelijkheid gecreëerd voor een nieuw type van forensisch welzijnswerk. Dit nieuw type kan zich thans autonoom ontwikkelen als een van de justitiële benaderingen en bekommernissen onafhankelijk antwoord op individuele en maatschappelijke problemen.

Wat het totaal van deze sector betreft werd er in 1989 een aanzet gegeven tot harmonisering.⁷ Er werd voorgesteld om deze vijf diensten samen te brengen onder de benaming : "Centra voor Ambulant Welzijnswerk" en hen een aantal gemeenschappelijke opdrachten toe te kennen. Mede naar aanleiding van reacties en kritieken uit deze sector stelde het kabinet van de Gemeenschapsminister van Welzijn en Gezin de concretisering van deze beleidsopties aanvankelijk uit tot 1992. Tegen de verwachtingen in werd door Gemeenschapsminister J. Lenssens op 6 maart 1991 een ontwerp van decreet betreffende het Algemeen Welzijnswerk ingediend. Aan dit ontwerp ligt de bedoeling voor om een aantal vormen van hulpverlening die momenteel ressorteren onder de ambulante en de residentiële (cfr. infra) hulpverlening een decretale basis te geven, anders te gaan organiseren en meer coördinatie te betrachten in het aanbod. Het ontwerp spreekt van Centra voor ambulant welzijnswerk en Centra voor residentieel welzijnswerk. Een centrum van het eerste type kan erkend worden voor één of meerdere van de volgende erkenningscategorieën : algemeen ambulant welzijnswerk, ambulant welzijnswerk in het kader van de ziekenfondsen, gezins- en relationeel ambulant welzijnswerk, telefonisch ambulant welzijnswerk, ambulant welzijnswerk voor min-

(7) KABINET VAN DE GEMEENSCHAPSMINISTER VAN WELZIEN EN GEZIN, *Werknota betreffende de harmonisering van de ambulante welzijnssector*. Brussel, 1989. 12 blz.

derjarigen en jong-volwassenen, justitieel ambulante welzijnswerk, begeleid wonen voor jong-volwassenen, begeleid wonen voor thuislozen. Een centrum voor residentiële welzijnswerk kan erkend worden voor een of meerdere van de volgende erkenningscategorïën: algemene residentiële opvang, residentiële opvang van vrouwen met kinderen, residentiële opvang van jong-volwassenen, residentiële crisisopvang.

D. De residentiële maatschappelijke dienstverlening⁸

De residentiële maatschappelijke dienstverlening omvat deze vormen van welzijnswerk die gepaard gaan met een residentiële opname van beperkte duur van burgers die tijdelijk niet in staat zijn zelfstandig te wonen of die in acute woningnood verkeren. Het beleid ten aanzien van deze sector is in de jaren tachtig sterk geëvolueerd. In het begin van dit decennium kregen de onthaalcentra voor volwassen thuislozen met het KB van 30 oktober 1981 eigen erkennings- en subsidiëringmogelijkheden; de Opvangcentra voor jongeren kregen een eerste reglementering in de MB van 22 december 1981.

Als gevolg van een aantal maatschappelijke ontwikkelingen kwamen sindsdien "nieuwe" sociale problemen aan de oppervlakte of werden bestaande problematieken "herontdekt". Denken we maar aan problemen zoals nieuwe armoede, echtscheiding, vrouwenmishandeling, éénoudergezinnen, (jeugd)werkloosheid, (drug)verslaving, ... Ook de thuislozenproblematiek onderging hierdoor een wijziging: naast de traditionele daklozenproblematiek begon zich een "nieuwe thuisloosheid" af te tekenen, die meer acute noodsituaties veroorzaakte en een meer gespecialiseerde en intensieve begeleiding vereiste. Vermits deze aanpak veelal niet adequaat kon gebeuren binnen de klassieke algemene opvangcentra, heeft de thuislozenzorg op deze nieuwe realiteit gereageerd met de uitbouw van een aantal gespecialiseerde werksoorten. Naast de algemene opvangcentra werden sedert het begin van de jaren tachtig heel wat kleinschalige werksoorten opgericht: centra voor opvang van vrouwen (met kinderen), vluchthuizen voor vrouwen, crisisopvangcentra, beschut wonen en diverse niet-residentiële werkingen. De hulpverlening aan thuislozen heeft zich de laatste jaren derhalve sterk gedifferentieerd en uitgebreid. Het KB van 1981 was echter vooral gericht op algemene en niet-gespecialiseerde opvangcentra. Er ontstond dus een ambigue situatie, waarbij evoluties in de praktijk leidden tot een diversiteit van werksoorten, die geen weerspiegeling vonden in de bestaande reglementeringen. Enkel de reglementering van de Opvangcentra voor jongeren werd naderhand verder uitgewerkt via het MB van 8 juli 1985. Van de andere werksoorten maakte de wetgeving zelfs geen mel-

(8) Voor meer informatie zie: C. VAN PEER, F. LAMMERTYN, *De welzijnszorg in de Vlaamse Gemeenschap. Voorzieningen en overheidsbeleid. Monografie 4. De residentiële maatschappelijke dienstverlening*. Leuven, Departement Sociologie, K.U.Leuven, 1990. 126 blz.

ding, laat staan dat er sprake was van nuanceringen wat betreft werking, erkenning en subsidiëring.

De sociale realiteit vroeg om een nieuwe en verfijnde reglementering waarbinnen ruimte geboden werd aan de eigen aard van de centra, de eigen methodische aanpak en de verschillende probleemgroepen. Het duurde tot 1990 vooraleer de overheid werk maakte van een nieuwe reglementering. Met het BVE van 4 april 1990 werd de reglementering geharmoniseerd en aangepast aan de reële noden inzake thuislozenopvang door het voorzien van vier erkenningscategorieën: algemene opvang, opvang van vrouwen met kinderen, crisisopvang en beschut wonen.

E. De gezins- en de bejaardenzorg⁹

1. Kind en Gezin

Inzake de gezins- en de bejaardenzorg werd vooreerst werk gemaakt van de uitbouw van Kind en Gezin (decreet van 29 mei 1984), een instelling die de taken moest overnemen van het vroegere Nationaal Werk voor Kinderwelzijn. Kenmerkend voor deze sector in de loop van de jaren tachtig is de sterke toename van de vraag naar opvangplaatsen voor kinderen. Aan de basis hiervan liggen de dalende werkloosheid, de stijgende arbeidsmarktparticipatie van de vrouwen, het groeiend aantal éénoudergezinnen en de flexibilisering van de arbeid. Ook de partiële defiscalisatie van de kosten voor de kinderopvang (wet van 7 december 1988) heeft ter zake een belangrijke rol gespeeld evenals de kwalitatief sterk verbeterde aanpak van de kinderen in de kinderdagverblijven. De vrijwel volledige budgettaire stop die sedert 1980 gehandhaafd werd was dan ook niet langer houdbaar. Eind 1989 werden verschillende maatregelen genomen, waaronder de uitbreiding van de tewerkstelling via het Interdepartementaal Begrotingsfonds (IBF), de uitbreiding van de tewerkstelling in de sector van de kinderopvang via een overeenkomst met de Minister van Tewerkstelling en Arbeid in het kader van het KB ter bevordering van de tewerkstelling in de non-profit sector. Deze maatregelen boden Kind en Gezin de mogelijkheid om ruim 3.000 extra plaatsen te scheppen voor de kinderopvang. In het voorjaar van 1990 werd de situatie opnieuw geëvalueerd. Hieruit resulteerden maatregelen die toelieten de opvangcapaciteit met 6.298 plaatsen uit te breiden.

In de activiteiten van Kind en Gezin wordt er een onderscheid gemaakt tussen de activiteiten van de instelling die uitbesteed worden (via subsidiëring) en de activiteiten waarvan Kind en Gezin initiatiefnemer is en waarvoor het zelf de verantwoordelijkheid draagt. De laatstgenoemde activiteiten zijn op te delen naar gelang van de fase in de ontwikkeling van het kind. In de prenatale periode ver-

(9) Voor meer informatie zie: C. MEULDERS, S. STEYAERT, F. LAMMERTYN, *De welzijnszorg in de Vlaamse Gemeenschap. Voorzieningen en overheidsbeleid. Monografie 5. De gezins- en de bejaardenzorg*. Leuven, Departement Sociologie, K.U.Leuven, 1990. 284 blz.

loopt de begeleiding van Kind en Gezin via de preventieve medisch-sociale begeleiding op de Prenatale consultatiebureaus, de psychosociale begeleiding door sociaal verpleegkundigen tijdens huisbezoeken aan zwangere vrouwen en de groepsbijeenkomsten voor aanstaande ouders. Tijdens de natale periode verlopen de activiteiten van Kind en Gezin door middel van : huisbezoeken aan pasbevallen vrouwen in de kraamklinieken, neonatale huisbezoeken en groepsbijeenkomsten voor pasbevallen vrouwen in de kraamklinieken. Ook in de postnatale periode is er een drievoudige manier van zorgverlening : erkenning en subsidiëring van de Consultatiebureaus voor het jonge kind, huisbezoeken door sociaal verpleegkundigen en groepsbijeenkomsten voor jonge ouders. Onder de uitbestede zorgverlening vallen de activiteiten die worden toevertrouwd aan andere initiatiefnemers. Kind en Gezin heeft ter zake enkel een reglementerende, controlerende en subsidiërende functie. Hier wordt een onderscheid gemaakt tussen de dagopvang, op te delen in gesubsidieerde (kinderdagverblijven, Diensten voor opvanggezinnen) en niet-gesubsidieerde dagopvang, de bijzondere opvang (Kinderdag en -nachtverblijven, Kinderopvangcentra, Tehuizen voor moeders, Diensten voor private gezinsplaatsing) en de bijzondere hulpverlening (Centra voor hulpverlening inzake kindermishandeling).

2. De bejaardenzorg

Als er in het gevoerde welzijnszorgbeleid t.a.v. bejaarden één bekommernis centraal staat dan is dat wel deze om de bejaarde zo lang mogelijk in het eigen vertrouwde milieu te laten blijven. Het Bejaardendecreet van 5 maart 1985 is in deze ongetwijfeld het belangrijkste stuk wetgeving. Dit beleid bestaat uit de volgende schakels.

Vooreerst zijn er de Diensten voor Gezins- en Bejaardenhulp (DGBH). Met het BVE van 22 juni 1988 tot regeling van de erkenning en subsidiëring van de DGBH werd gepoogd de reglementering aan te passen aan de eisen van de praktijk. In de tweede helft van de jaren '70 hebben deze diensten een grote expansie gekend (van 6,1 miljoen gepresteerde uren in 1975 tot 8,9 miljoen in 1980). Aan deze opgang werd in 1980 een einde gesteld door de plafonnering van het aantal prestatie-uren op het niveau van 1979. Deze beperking werd evenwel deels gecompenseerd door de mogelijkheden geboden via de programma's ter bevordering van de werkgelegenheid, namelijk het DAC en het IBF. In 1988 waren er reeds 941 IBF-ers (voltijdse equivalenten) bij deze diensten tewerkgesteld. Deze erkenningsstop ligt eveneens aan de basis van de snelle ontwikkeling van de poetsdiensten, de klusjesdiensten en dergelijke. In tegenstelling tot de DGBH worden de poetsdiensten niet erkend en gesubsidieerd door de overheid. Wel worden de poetsvrouwen betaald via de bijzondere tewerkstellingsmaatregelen (eerst het BTK, later het DAC en vervolgens het GESCO-stelsel). Sinds de oprichting van de eerste poetsdiensten in 1978 is, hetgeen aanvankelijk een experiment was, flink gegroeid : van 641 poetsvrouwen in 1979 tot 3.571 poetsvrouwen in het DAC-stelsel in 1989. De Diensten voor maaltijdenbedeling zijn een volgende schakel in

het beleid gericht op een zo groot mogelijke zelfstandigheid van de bejaarden. Met ingang van 1 januari 1989 werden deze diensten, behalve één, betoelaagd via het BFMW. Een vierde schakel in de milieugerichte zorg voor de bejaarden wordt gevormd door de dienstencentra. Deze centra (geregeld via het decreet van 5 maart 1985) hebben van de decreetgever de uitdrukkelijke opdracht meegekregen aan de bejaarden diensten van materiële, hygiënische en sociale aard te verlenen teneinde hen te helpen zo lang mogelijk hun zelfstandigheid en hun geïntegreerdheid in de gemeenschap te behouden. Met deze opsomming zijn nog lang niet alle voorzieningen opgesomd. Er kan voorts nog verwezen worden naar initiatieven zoals het personenalarm, de klusjesdiensten, de woningen voor bejaarden, de dagcentra...

Op het snijvlak van de extramurale en de intramurale zorg bevinden zich de serviceflats en de woningcomplexen met dienstverlening. Zij komen tegemoet aan de behoeften van (semi-)valide bejaarden die verlangen naar een autonome en individuele woon- en levenswijze in een beschermd milieu. Wat deze voorziening betreft is gebleken dat er nog altijd een grote niet gedekte behoefte bestaat. Per 1 januari 1990 waren er 573 erkende wooneenheden in de serviceflats en woningcomplexen met dienstverlening. Voor 6.934 was er een voorafgaande vergunning toegekend. Volgens de normen ter zake hadden er op dat ogenblik reeds 22.459 eenheden moeten zijn en zal dit aantal oplopen tot 25.427 in het jaar 2000. De programmering voor de woonvormen met dienstverlening is nog lang niet bereikt. Op 28 maart 1990 hechtte de Vlaamse Executieve, op voorstel van de Gemeenschapsminister van Welzijn en Gezin, haar goedkeuring aan een reglementering die voorziet in de subsidiëring van 5.000 bijkomende wooneenheden in het kader van de serviceflats en woningcomplexen met dienstverlening in de komende 5 jaar. De grote achterstand op de geraamde behoefte kan hiermee ten dele worden weggewerkt.

Alle extramurale initiatieven ten spijt blijft er, meer dan ooit zelfs, ook een nood bestaan aan residentiële voorzieningen voor bejaarden zoals rusthuizen en rust- en verzorgingstehuizen. Aan de basis hiervan ligt de toenemende (dubbele) vergrijzing van de bevolking. Deze voorzieningen hebben hun basisreglementering gekregen in respectievelijk het decreet van 5 maart 1985 en de wetgeving in verband met de ziekenhuizen en sommige andere vormen van verzorging. De rusthuizen willen aan bejaarden een collectieve woonst bezorgen waar ze zich thuisvoelen en waar indien nodig de vereiste gezins- en huishoudelijke verzorging wordt geboden. De rust- en verzorgingstehuizen zijn specifiek gericht op de zwaar verzorgingsbehoevende bejaarden.

F. De bijzondere jeugdbijstand¹⁰

De basisfilosofie van de huidige structuur en werking van de bijzondere jeugdbijstand ligt vervat in het decreet van 27 juni 1985 inzake de bijzondere jeugdbijstand. Door de goedkeuring van dit decreet is de wet op de jeugdbescherming van 8 april 1965 grondig gewijzigd. Het decreet huldigt het principe van de jeugdbijstand. Dit principe betekent : (1) dat zowel aan de jongere als aan diens ouders om hun visie of zelfs goedkeuring gevraagd wordt ; (2) dat bij de hulpverlening rekening gehouden wordt met het feit dat de jongere deel uitmaakt van een gezin (in het decreet heeft men het over een "problematische opvoedingssituatie", waarbij gans het gezin betrokken is) en (3) dat de jongere zo veel mogelijk in het gezinsmilieu gelaten dient te worden. Het decreet steunt verder op vier centrale beginselen.

- De erkenning van een eigen rechtspositie van de jongere. De jongere en zijn ouders krijgen inspraak. Ze moeten akkoord gaan met de hulpverlening. Bij hulp die de persoonlijke vrijheid raakt moeten jongeren boven de 14 jaar akkoord gaan en aan jongeren beneden de 14 jaar moet ook hun mening gevraagd worden.
- Er komt een strenge scheiding tussen hulpverlening op aanvraag en het gerechtelijk optreden. De hulp- en dienstverlening in vrijwillig verband dienen zo autonoom mogelijk te kunnen functioneren. In de wet van 8 april 1965 vloeiden bijstand en gerechtelijke maatregelen automatisch in elkaar over. Het Jeugdbeschermingscomité had een dubbele en ambigue opdracht. Enerzijds werd verwacht dat het de vrijwillige individuele hulpverlening voor jongeren en hun gezinnen zou organiseren en anderzijds diende het opdrachten van de Jeugdrechtbank uit te voeren. Door het nieuwe decreet worden de Jeugdbeschermingscomités afgeschaft. In de plaats daarvan komen de Comités voor bijzondere jeugdzorg die zich richten op vrijwillige dienstverlening en bijstand, helemaal los van het gerecht.
- Het subsidiariteitsbeginsel. Gerechtelijke maatregelen dienen voorkomen te worden wanneer een probleemoplossing mogelijk is in het kader van de vrijwillig aanvaarde dienstverlening. Gerechtelijke tussenkomst moet wel mogelijk zijn wanneer er geen hulp in vrijwillig verband voorhanden is of wanneer zij aangewezen is in het belang van de jongere. Om dit beginsel te concretiseren werd een nieuwe institutie in het leven geroepen, met name de Bemiddelingscommissie voor bijzondere jeugdbijstand.

(10) Voor meer informatie zie : P. ANTOONS, F. LAMMERTYN, *De welzijnszorg in de Vlaamse Gemeenschap. Voorzieningen en overheidsbeleid. Monografie 6. De bijzondere jeugdbijstand*. Leuven, Departement Sociologie, K.U.Leuven, 1990. 130 blz.

- Uiteindelijk is het de bedoeling van het decreet om een grotere verscheidenheid van het hulpverleningsaanbod te bewerkstelligen. Dit om een hulpverlening op maat van de jongere te bewerkstelligen. Het decreet werd uitgewerkt als een kader dat het mogelijk moet maken huidige en toekomstige ontwikkelingen via subsidieerbare voorzieningen en projecten ten dienste te stellen van het cliënteel. Het wil bovendien de kwaliteit van de voorzieningen bevorderen door bij de erkenningsvoorwaarden meer nadruk te leggen op dit aspect en door de reeds erkende voorzieningen aan een periodieke evaluatie te onderwerpen.

De goedkeuring van dit decreet ergerde de toenmalige Minister van Justitie, J. Gol. Bij verzoekschrift van 18 februari 1987 tekende de Ministerraad beroep aan bij het Arbitragehof met het verzoek dit decreet te vernietigen wegens bevoegdheidsoverschrijding. De uitspraak viel op 30 juni 1988 (arrest nr. 66). Op een aantal artikelen na werd het decreet van 27 juni 1985 inzake bijzondere jeugdbijstand onberoerd gelaten. Nauwelijks één maand na dit arrest werd de wet van 8 augustus 1988 tot wijziging van de bijzondere wet van 8 augustus 1980 tot hervorming der instellingen gestemd. Hierin worden de bevoegdheden van de Gemeenschappen inzake de jeugdbescherming verder uitgebreid. In artikel 5, par. 1, II, 6° staat dat tot de persoonsgebonden aangelegenheden behoren: "de jeugdbescherming met inbegrip van de sociale en gerechtelijke bescherming...".

De wet van 8 augustus 1988 was het definitieve startsein voor een verdere communautarisering van de bijzondere jeugdbijstand. Nu kon ook het gerechtelijke luik van de bijzondere jeugdbijstand verder geregionaliseerd en hervormd worden. Op 28 maart 1990 werd het decreet tot wijziging van het decreet van 27 juni 1985 inzake bijzondere jeugdbijstand door de Vlaamse Executieve bekrachtigd. In dit decreet bevindt zich, naast een aantal wijzigingen van het vroegere decreet, een luik met betrekking tot de gerechtelijke jeugdbijstand, een luik betreffende de voortzetting van de hulpverlening bij meerderjarigheid op 18 jaar, een aantal wijzigingen van de wet van 8 april 1965 en een reeks overgangsbepalingen. Tevens wordt een Vlaamse Hoge Raad voor de Bijzondere Jeugdbijstand met adviserende bevoegdheid opgericht. Deze heeft als taak de Vlaamse Executieve tot advies te dienen omtrent alle aangelegenheden die van aard zijn het beleid inzake bijzondere jeugdbijstand bij te sturen.

Het juridisch kader van de bijzondere jeugdbijstand van de Vlaamse Gemeenschap werd er na de goedkeuring van het decreet van 28 maart 1990 niet eenvoudiger op. De decretale basis van de bijzondere jeugdbijstand wordt gevormd door 3 verschillende decreten. Om die reden werd op 4 april 1990 een besluit van de Vlaamse Executieve goedgekeurd, dat de verschillende decreten inzake bijzondere jeugdbijstand samenbrengt en coördineert.

G. De gehandicaptenzorg¹¹

De twee grote pijlers waarop de gehandicaptenzorg berustte tot vóór 13 juni 1990 waren het Fonds voor Medische, Sociale en Pedagogische Zorg voor Gehandicapten (het zogenaamde Fonds 81) en het Rijksfonds voor Sociale Reclassering van de Minder-Validen.

Opgericht in 1967 (KB nr. 81) lag het eerstgenoemde fonds aanvankelijk aan de basis van een ware explosie van (semi-)residentiële voorzieningen voor, in hoofdzaak, minderjarige gehandicapten. Gaandeweg deed zich de nood gevoelen aan een geëigende opvang voor volwassen gehandicapten en werd de éénduidige kanalisering van de middelen naar de residentiële voorzieningen doorbroken. De eerstgenoemde beweging voltrok zich via de Tehuizen voor werkende meerderjarige gehandicapten, de Tehuizen voor niet-werkende meerderjarige gehandicapten en de Dagcentra voor meerderjarige niet-werkende gehandicapten. De tweede beweging manifesteerde zich in twee richtingen. Enerzijds ontstond er een uitgroei naar meer ambulante begeleidingsvormen en anderzijds werden de bestaande instellingen en diensten georiënteerd naar meer gezinsgerichte benaderingen en/of in functie van nieuwe noden (crisisopvang, meervoudig gehandicapten...) Deze doorbraak veruitwendigde zich in de totstandkoming in de loop van de jaren tachtig van de Centra voor ontwikkelingsstoornissen, de Thuisbegeleidingsdiensten, de Diensten voor zelfstandig wonen voor gehandicapten, de Diensten voor begeleid wonen voor volwassen mentaal gehandicapten. Aanvankelijk waren dit stuk voor stuk niet-gereguleerde diensten die facultatief betoelaagd werden. Door artikel 20 van het decreet van 20 december 1989 houdende de bepalingen tot de uitvoering van de begroting van de Vlaamse Gemeenschap werden deze voorzieningen opgenomen in het Fonds 81. In de eerste helft van 1990 kregen ze (bijna) allemaal een eigen reglementering: de Thuisbegeleidingsdiensten met het BVE van 7 februari 1990, de Diensten voor begeleid wonen met een BVE van 4 april 1990, de Diensten voor zelfstandig wonen voor gehandicapten met het BVE van 31 juli 1990.

Het Rijksfonds werd opgericht bij de wet van 16 april 1963 betreffende de sociale reclassering van de minder-validen. Het had tot taak alle mogelijke maatregelen te treffen om de gehandicapte persoon in staat te stellen zelf zijn plaats in het economisch en sociaal leven in te nemen. Grosso modo had het hiervoor twee mogelijkheden. Enerzijds kon het personen of instellingen betoelagen die de reclassering mogelijk maken. Anderzijds informeerde en adviseerde het Rijksfonds de gehandicapte persoon en/of verstreekte het financiële tussenkomsten.

De bijzondere wet van 8 augustus 1980 tot hervorming van de instellingen droeg de bevoegdheid inzake de zorg voor gehandicapte personen over aan de

(11) Voor meer informatie zie: S. HENDERIECKX, F. LAMMERTYN, *De welzijnszorg in de Vlaamse Gemeenschap. Voorzieningen en overheidsbeleid. Monografie 7. De gehandicaptenzorg*. Leuven, Departement Sociologie, K.U.Leuven, 1990. 235 blz.

Gemeenschappen. Artikel 5, par. 1, II, 4° van deze wet omschrijft deze bevoegdheid als volgt: "... het beleid inzake minder-validen, met inbegrip van de beroepsopleiding, de omscholing en de herscholing van minder-validen, met uitzondering van: (a) de regelen betreffende de financiering van de toelagen aan minder-validen, met inbegrip van de individuele dossiers; (b) de regelen betreffende de financiële tegemoetkomingen voor de tewerkstelling van minder-valide werknemers, die toegekend worden aan de werkgevers die minder-validen tewerkstellen...".

De effectieve overdracht van de bevoegdheden gebeurde echter niet ineens. Een gedeelte van de gehandicaptenzorg, namelijk het Fonds 81, werd onmiddellijk naar de Gemeenschappen overgedragen. Anders was het met die aspecten van de zorg voor personen met een handicap die terug te vinden zijn in de opdrachten en activiteiten van het Rijksfonds. Het zou duren tot de bijzondere wet van 16 januari 1989 betreffende de financiering van de Gemeenschappen en de Gewesten vooraleer de bevoegdheden en de financiële verantwoordelijkheid inzake het Rijksfonds effectief overgedragen werden aan de Vlaamse Gemeenschap.

Binnen de Vlaamse Gemeenschap was vroeger al de optie genomen om één alomvattend Vlaams Fonds voor de Gehandicaptenzorg op te richten. Zoals te lezen valt in het 'EPOS'¹² van de toenmalig bevoegde Gemeenschapsminister R. Steyaert was het de bedoeling alle aspecten van de gehandicaptenzorg op het gemeenschapsniveau door dit ene Fonds te laten coördineren. Men wou er detectie, diagnose, oriëntering, begeleiding, opvoeding, wonen, werken, informatie en toegepast onderzoek in onderbrengen. Het moest optreden als enige toegangspoort tot alle voorzieningen die overheidssubsidie ontvangen. Het op te richten fonds zou de opdrachten integreren zowel van het Fonds 81 als die van het Rijksfonds, voor zover het geen nationale materies betrof. R. Steyaert had in die zin op 27 mei 1986 een ontwerp van decreet voorgesteld. In juni 1987 had de Raad van State hieromtrent, na een vraag voor hoogdringend advies, nog altijd geen uitspraak gedaan. De frequente regeringswisselingen uit die periode maakten dat het ontwerp van decreet in "de" lade verdween.

Gemeenschapsminister van Welzijn en Gezin, J. Lenssens, legde omwille van het uitblijven van het advies van de Raad van State en omdat een aantal aanpassingen ondertussen noodzakelijk bleken, op 28 juni 1989 een gewijzigde versie van het ontwerp van decreet voor aan de Vlaamse Executieve. Op 13 juni 1990 gaf de Vlaamse Raad zijn goedkeuring aan het ontwerp van decreet van de Gemeenschapsminister J. Lenssens, houdende de oprichting van een Vlaams Fonds voor de Sociale Integratie van Personen met een Handicap. Dit decreet beoogt tegemoet te komen aan vele verzuchtingen; verzuchtingen die wijzen op de behoeften aan een grotere zekerheid en duidelijkheid, een betere coördinatie, een grotere coherentie, een sterkere participatie en een brede basisomschrijving van

(12) R. STEYAERT, *Een nieuw Vlaams gehandicaptenbeleid. Een aangepast EPOS*. Brussel, Gemeenschapsminister van Gezin en Welzijnzorg, 1984. 102 blz.

de opdrachten. De oprichting van een Vlaams Fonds wil : een administratieve vereenvoudiging en een betere coördinatie doorvoeren, één toegangspoort en één dossier creëren, verder een diversiteit aan hulpverleningsmogelijkheden organiseren, één globale en multi-disciplinaire evaluatie laten uitvoeren en in functie hiervan een individueel integratieprotocol opstellen en tenslotte een structurele band tussen alle betrokkenen in de gehandicaptenzorg smeden.

H. Migranten, vluchtelingen, woonwagewoners¹³

Het onthaal en de begeleiding van migranten kregen in de loop van de jaren tachtig een eerste reglementering met het BVE van 13 juni 1984 houdende de regeling van de erkenning en subsidiëring van de begeleidingsdiensten inzake de integratie van migranten. Daarnaast bestonden er een drietal, minder belangrijke reglementeringen, en vooral een ganse resem niet-gereguleerde initiatieven ten behoeve van migranten (taalinitiatieven, initiatieven ten behoeve van migrantenvrouwen, toelagen voor migrantenverenigingen en integratie-activiteiten,...). Met ingang van 1 oktober 1990 werd het BVE van 18 juli 1990 houdende de voorwaarden inzake erkenning en subsidiëring van Integratiecentra voor Migranten, van kracht. Dit besluit vervangt de begeleidingsdiensten waarover daarnet sprake en heeft als bedoeling de vele initiatieven die voor het ogenblik integratie-activiteiten opzetten en die betoelaagd worden via niet-gereguleerde subsidies, te stroomlijnen. Op het niveau van de Vlaamse Gemeenschap wordt voorzien in de oprichting van een "Vlaamse Centrum voor Integratie van Migranten". Op intermediair niveau komen er Regionale Integratiecentra en op lokaal niveau Lokale Integratiecentra. Dit nieuwe besluit is ongetwijfeld te zien als een uiting van de stroomversnelling waarin het migrantenvraagstuk de laatste jaren is terechtgekomen. Ook de beleidsnota : "Migrantenbeleid van de Vlaamse Executieve"¹⁴ is tegen die achtergrond te situeren. Voor de migrantenwerking werden voorts middelen ter beschikking gesteld in het kader van de Fondsen Lenssens en Van den Bossche.

Al even pregnant gedurende de voorbije tien jaar is het vraagstuk van de vluchtelingen. Tegenover de 2.725 aanvragen tot het bekomen van het vluchtelingenstatuut in 1980, staan de 8.112 en de 12.964 aanvragen in respectievelijk 1989 en 1990. De Vlaamse Gemeenschap is ter zake enkel bevoegd voor een deel van het onthaalbeleid. Het toelatings- en erkenningsbeleid behoren tot de bevoegdheid van de Minister van Justitie en ook de eerste opvang van vluchtelingen, de spreiding van vluchtelingen over de Belgische gemeenten en de terugbetaling van de door de OCMW's in dit kader gemaakte kosten zijn nationale materies. De Ge-

(13) Voor meer informatie zie : C. VAN PEER, F. LAMMERTYN, *De welzijnszorg in de Vlaamse Gemeenschap. Voorzientingen en overbeidsbeleid. Monografie 8. De welzijnszorg ten behoeve van migranten, vluchtelingen en woonwagewoners*. Leuven, Departement Sociologie, K.U.Leuven, 1990, 176 blz.

(14) J. LENSSENS, *Migrantenbeleid van de Vlaamse Executieve*. Brussel, 1989.17 blz.

meenschapsminister verantwoordelijk voor de welzijnsmaterie is bevoegd voor het toezicht op de werking van de OCMW's en voor de integratie van vreemdelingen en dus ook van de kandidaat-, en vooral van de erkende vluchtelingen. De OCMW's vormen de belangrijkste schakel in het onthaal- en integratiebeleid. Zij moeten dit beleid in de praktijk omzetten.

Qua voorzieningen ten behoeve van de woonwagenbewoners valt een onderscheid te maken tussen de woonwagenterreinen en het woonwagenwerk. Wat het eerstgenoemde aspect betreft besliste de Vlaamse Executieve op 28 februari 1990 de tussenkomst in de kosten van de ondergeschikte besturen voor de verwerving, inrichting en uitbreiding van woonwagenterreinen te verhogen van 60% tot 90%. Voor het woonwagenwerk is er een niet-gereguleerde toelage voorzien.

I. *De samenlevingsopbouw*¹⁵

De sector van de samenlevingsopbouw heeft in de loop van de jaren tachtig een bewogen geschiedenis gekend. In 1982 werd een amalgaam van initiatieven dat zich aandienende onder benamingen als buurtwerk, territoriaal opbouwwerk, categoriaal opbouwwerk, functioneel opbouwwerk, geconfronteerd met een beleidsnota van K. Poma, de toenmalige Gemeenschapsminister van Cultuur, waarin een herstructurering van de sector werd voorgesteld. Die nota was de aanleiding tot een periode van kritiek, overleg en compromissen. Vanaf 1983 kreeg de sector stilaan een nieuwe structuur met het Vlaams Instituut ter Bevordering en Ondersteuning van de Samenlevingsopbouw (VIBOSO) en de Regionale Instituten voor de Samenlevingsopbouw (RISO's). Het lag in de bedoeling van K. Poma om na een paar jaar experimenteren met deze nieuwe structuren te komen tot een eigenlijke wettelijke reglementering. Daar is vooralsnog niets van in huis gekomen. Wel werden in de loop van de daaropvolgende jaren, eerst gedurende zijn ambstermijn en later onder die van P. Dewael pogingen ondernomen om te komen tot een decretaire regeling. Op 3 februari 1988 werd Gemeenschapsminister J. Lenssens bevoegd voor de sector. De verhuis van de sector samenlevingsopbouw van de Gemeenschapsminister van Cultuur naar de Gemeenschapsminister bevoegd voor de welzijnsmaterie, die begonnen was op 1 januari 1984, was daarmee definitief rond. Er werden nieuwe accenten gelegd, zoals het centraal stellen van de kansarmoedebestrijding als taak voor de samenlevingsopbouw. Deze nieuwe beleids-opties zijn vooralsnog niet neergelegd in één of andere wettelijke regeling. Jaar na jaar worden de richtlijnen en procedurevoorschriften inzake de erkenning en subsidiëring van het VIBOSO, de RISO's en de organisaties met niet "gepoolde" opbouwwerkers per omzendbrief geregeld. Op 6 maart 1990 maakte de Gemeenschapsminister van Welzijn en Gezin via een voorontwerp van besluit van de Vlaamse Executieve tot regeling van de erkenning en subsidiëring van de samen-

(15) Voor meer informatie zie: S. STEYAERT, F. LAMMERTYN, *De welzijnszorg in de Vlaamse Gemeenschap. Voorzieningen en overbeidsbeleid. Monografie 9. De samenlevingsopbouw*. Leuven, Departement Sociologie K.U.Leuven, 1990. 58 blz.

levingsopbouw, zijn intenties bekend inzake een wettelijke regeling voor de sector. Deze intenties zijn sinds 13 juni 1991 omgezet in het decreet betreffende het maatschappelijk opbouwwerk.

J. De informele zorg en het vrijwilligerswerk¹⁶

In de welzijnszorg zijn niet alleen betaalde beroepskrachten ingeschakeld. Daarnaast zijn er nog tal van vrijwilligers en is er wat men noemt de informele zorg, zijnde de mantelzorg en de zelfhulpgroepen. Over de omvang van deze vormen van zorg is men voor het ogenblik nog niet zo goed gedocumenteerd. Er is geweten dat zowel bij de opvang van kinderen als bij de hulpverlening aan bejaarden de mantelzorg een erg omvangrijk aandeel van de totale zorg op zich neemt. Er is geweten dat de ongeveer 1.000 zelfhulpgroepen ontelbare activiteiten ontplooiën rond de meest uiteenlopende moeilijkheden waarmee mensen te kampen hebben. Dat ook het aantal vrijwilligers in de welzijnszorg erg groot moet zijn, valt af te leiden uit de vele vrijwilligersorganisaties. Hoeveel het er zijn is niet te achterhalen. Een onlangs in Nederland hieromtrent opgezet onderzoek¹⁷ raamt de omvang van het georganiseerd vrijwilligerswerk in de hulpverlening op 5,6% van de bevolking van 18 jaar en ouder. Indien we dit cijfer mogen overbrengen op Vlaanderen, met nadruk op 'indien', dan zou dit neerkomen op een 238.813 vrijwilligers.

Iets meer informatie is beschikbaar over de kenmerken van de mantelzorgers. Eén gegeven maar, wellicht ook een erg belangrijk. Uit de meeste onderzoeken komt naar voor dat de mantelzorg staat of valt met de centrale verzorger, dat de zorg zeer sterk geconcentreerd is bij één persoon en dat de hulp van (vooral vrouwelijke) gezinsleden van wezenlijk belang is. De zo geprezen zorg "door de gemeenschap" blijkt in grote mate neer te komen op een "zorg door het gezin" en deze laatste valt in de praktijk meestal samen met een "zorg door de moeder en/of door de vrouwelijke gezinsleden".

De mantelzorg, de zelfhulp(groepen) en het vrijwilligerswerk mogen zich sinds enige tijd verheugen in een levendige, vooralsnog overwegend verbale, belangstelling van de overheid. Aan deze belangstelling kleeft iets onbehaaglijks zolang deze zorgsystemen niet meer dan nu het geval is kunnen rekenen op een actieve ondersteuning van de overheid. Neem nu de mantelzorg. Op dit vlak is er onrechtstreeks wat gebeurd via het stimuleren van diensten die de "mantelzor-

(16) Voor meer informatie zie : H. SABBE, C. VAN PEER, F. LAMMERTYN, *De welzijnszorg in de Vlaamse Gemeenschap. Voorzieningen en overheidsbeleid. Monografie 10. De informele zorg en het vrijwilligerswerk*. Leuven, Departement Sociologie, K.U.Leuven, 1990. 180 blz.

(17) H. VAN DAAL, *Vrijwilligerswerk en informele hulp in Nederland. Een inventarisatie van onbetaald werk buiten het eigen huishouden, in het bijzonder op het gebied van de hulpverlening*. 's-Gravenhage, Nederlands Instituut voor Maatschappelijk Werk Onderzoek, 1990. 240 blz.

gers" op bepaalde tijdstippen kunnen ontlasten en werden er ook door bepaalde provincies, gemeenten en OCMW's initiatieven genomen. Er is samenwerking groeiende tussen de gezondheidszorg en de welzijnszorg, tussen de formele en de informele zorg. Er is evenwel meer nodig; er is een beleid nodig dat de mensen moet toelaten in alle vrijheid de rol van mantelzorger op zich te nemen, een beleid dat hen ondersteunt in hun zorgactiviteiten. Die ondersteuning is broodnodig. Thuis zorgen voor een zieke, een bejaarde, een gehandicapte brengt heel wat lasten met zich mee: financiële, fysieke en emotionele lasten. Tal van maatschappelijke veranderingen verhogen daarenboven de draaglast van de mantelzorg en verlagen de draagkracht ervan. Denk in dit verband aan de alsmaar groter wordende groep alleenwonende bejaarden, aan de stijgende arbeidsmarktparticipatie van de vrouwen, aan de privatisering en de individualisering van het gezin. Ook de vaststelling dat de mantelzorg in belangrijke mate synoniem is met "zorg door de vrouw" is een gegeven - dat niet alleen in kringen van feministen - heel wat vragen doet rijzen.

II. De middelen

Niemand kan na lezing van het voorgaande deel ontkennen dat er inzake het welzijnszorgbeleid in de voorbije jaren een enorme dynamiek aan de dag werd gelegd. Vooral in de tweede helft van de jaren tachtig en meer in het bijzonder nog gedurende de laatste jaren werden tal van besluiten genomen en decreten uitgevaardigd. In die periode werd voor een deel verder gebouwd op de inspanningen geleverd tijdens de eerste helft van het decennium waar gaandeweg vorm werd gegeven aan een autonoom Vlaams welzijnszorgbeleid. De bevoegdheidsverdeling na de staatshervorming van 1980 liep niet altijd van een leien dakje, integendeel. De bevoegdheidsconflicten waren legio. Tal van bevoegdheden moesten als het ware ontfutseld worden aan de nationale overheid.

Deze dynamiek vindt een duidelijke weerspiegeling in de evolutie van de financiële middelen voor de welzijnszorg. Tabel II en grafiek I geven een overzicht van de evolutie van de begrotingscijfers van de respectieve Gemeenschapsministers bevoegd voor de welzijnszorg. Zij is ontleend aan een studie gemaakt door H. Spinnewyn en J. Pacolet.¹⁸ Ter verduidelijking van de onderscheiden begrotingsposten, worden de belangrijkste componenten ervan vermeld alsook de bedragen voor 1989.

De rubriek "Maatschappelijk welzijn" bevat in hoofdzaak de uitgaven ten behoeve van de ambulante maatschappelijke dienstverlening (483,3 miljoen fr.), de residentiële maatschappelijke dienstverlening (85,9 miljoen fr.) en de voorzieningen voor migranten (46,1 miljoen fr.). Sinds 1989 bevat deze post ook de gelden van wat toen genoemd werd het Vlaams Fonds voor de Integratie van Achterge-

(18) H. SPINNEWYN, J. PACOLET, *Economische betekenis van de welzijnszorg in Vlaanderen. Gegevensverzameling 1980-1990 en analyse 1988*. Leuven, HIVA, 1990. 99 blz.

stelden en momenteel (met ingang van 10 juli 1990) het Vlaams Fonds voor de Integratie van Kansarmen (500 miljoen fr. in 1989). Voor 1991 werd dit bedrag verhoogd tot 1.128 miljoen fr. en werden ook de middelen van het BFMW (1.800 miljoen fr.) onder deze post ingeschreven op de begroting van de Gemeenschapsminister van Welzijn en Gezin. De financiële middelen onder de post "Gezinsaanlegenheden" bestaan in hoofdzaak uit de dotatie voor Kind en Gezin (3.166,7 miljoen fr.) en de middelen ten behoeve van de Diensten voor gezins- en bejaardenhulp (3.445,1 miljoen fr.). Onder de rubriek "Bejaardenzorg", goed voor 1.073,2 miljoen fr. in 1989, ressorteert in hoofdzaak de dotatie voor het Fonds bouw en andere financiële lasten (1.021,3 miljoen fr.). Quasi de totaliteit (3.862,2 van de 3.938,4 miljoen fr.) van de uitgaven begroot voor de "Jeugdzorg" gaat op in de dotatie aan het Fonds jeugdzorg. Dit fonds financiert de privé-voorzieningen uitgebouwd in het kader van de bijzondere jeugdbijstand. Tot 1989 bestaat de post "Gehandicaptenzorg" (9.659,3 miljoen fr.) quasi volledig uit de dotatie aan het Fonds voor gehandicapten waarmee de voorzieningen die ressorteren onder het Fonds 81 worden betaald (9.181,2 miljoen fr.). Daarnaast is er nog een kleinere dotatie aan het Fonds bouw (294,7 miljoen fr.). Met ingang van 1990 moeten aan deze rubriek de toelagen (5.334,1 miljoen fr.) toegevoegd worden die voortvloeien uit de overheveling van het grootste deel van de taken van het vroegere Rijksfonds voor Sociale Reclassering van de Minder-Validen. De andere posten spreken voor zich. In 1989 werden de middelen voor de samenlevingsopbouw begroot op 109,9 miljoen fr. Voor de lasten uit het verleden betreffende de dotatie van het Fonds bouw werd in de begroting van 1989 462,1 miljoen fr. voorzien en voor de kabinetsuitgaven 80,9 miljoen fr.

TABEL II

Evolutie van de begrotingsuitgaven van de Gemeenschapsminister van Welzijn en Gezin. (In miljoenen fr.)*

	1981	1983	1985	1986	1987	1988	1989	1990
Maatschappelijk welzijn	338,4	473,5	487,4	527,8	578,1	662,8	1.203,8	1.351,0
Gezinsaangelegenheden	3.900,6	4.029,6	4.814,6	4.664,9	5.307,7	6.306,8	6.726,4	7.255,3
Bejaardenzorg	17,8	161,6	413,3	1.119,7	942,8	1.008,6	1.073,2	1.351,3
Jeugdzorg	2.297,8	2.651,6	3.196,5	3.586,1	3.629,7	3.700,8	3.938,4	3.790,9
Gehandicaptenzorg	4.464,3	5.935,1	7.399,2	7.974,0	8.025,6	7.567,7	9.673,4	15.372,3
Samenlevingsopbouw	71,1	64,7	69,3	96,6	103,7	104,8	109,9	113,9
Dotatie fonds bouw	1.662,4	2.895,2	849,6	1.063,6	545,1	480,6	462,1	
Kabinetsuitgaven		54,2	42,7	57,7	62,2	83,8	80,9	82,7
Totaal welzijnszorg	12.752,4	16.265,3	17.272,3	19.090,7	19.194,9	19.915,9	23.252,2	29.317,4

* De cijfers voor de jaren 1981 tot en met 1989 hebben betrekking op de niet gesplitste kredieten én de gesplitste ordonnanceringskredieten. De cijfers voor 1990 zijn voorlopig en betreffen de aangepaste kredieten.

** Voor de jaren 1989 en 1990 werd voor deze post telkens de 500 miljoen fr., uitgetrokken in het kader van de armoedebestrijding, ingeschreven. Het betreft hier wel een vastleggingskrediet.

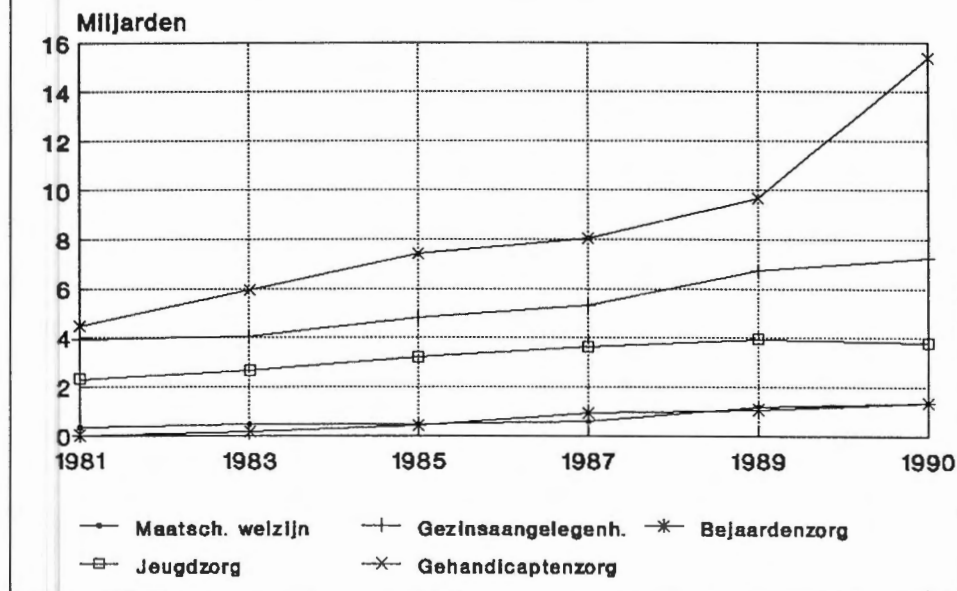
** Deze post betreft de lasten van investeringen in de welzijns- en gezondheidsvoorzieningen aangegaan vóór de regionalisering (sectie 23, algemene technische diensten : dotatie fonds bouw voor lasten uit het verleden 1980-1989). De uitgaven specifiek voor de welzijnszorg staan in de begrotingsdocumenten niet afzonderlijk vermeld.

Bron : Vlaamse Raad : Stuk 8-nr.1-bijlage II, Stuk 6B-nr.1 (1988-1989), toelichtingen begrotingsjaar 1990 ; Stuk 9-II-B (1989-1990), Handeling nr. 20 (1989).

Bewerking : H. Spinnewyn, J. Pacolet, o.c., 1990, 12-14.

GRAFIEK I

Evolutie van de begrotingsuitgaven van de Gemeenschapsminister van Welzijn en Gezin. (belangrijkste posten)

Besluit

De ontwikkeling van de welzijnszorg in de Vlaamse Gemeenschap is tijdens het voorbije decennium zowel in negatieve als in positieve zin getekend geworden door de staatshervorming. In negatieve zin doordat tal van pogingen om het welzijnszorgbeleid een andere richting uit te sturen (denk aan de bijzondere jeugdbijstand, de gehandicaptenzorg, het forensisch welzijnswerk...) af te rekenen hadden met bevoegdheidsconflicten tussen de Vlaamse Gemeenschap en de nationale overheid. Positief in die zin dat de herverdeling van de bevoegdheden aan de Vlaamse Gemeenschap de kans bood om met een nieuwe lei te beginnen. Bijna alle terreinen van de welzijnszorg hebben in de loop van de jaren tachtig dan ook een nieuwe reglementering gekregen en er zijn zich nieuwe krachtlijnen aan het aftekenen. Met name kan hier worden verwezen naar het principe van de emancipatie van de cliënt dat zijn belichaming kreeg in de bijzondere jeugdbijstand, in de reglementering betreffende de Diensten voor forensische welzijnszorg, in het Bejaardendecreet van 1985 en in het decreet op het Vlaams Fonds voor de Sociale Integratie van Personen met een Handicap. Opvallend aan het welzijnszorgbeleid van de laatste jaren is verder dat er zich een verschuiving heeft voorgedaan van een residentiële zorg naar een milieugerichte zorg; van - bij wijze van

spreken - een "zorg buiten de gemeenschap" naar een "zorg in de gemeenschap". Deze verschuiving was reeds aan de gang vóór de jaren tachtig maar ze heeft zich sindsdien nog sterker doorgezet onder de vorm van het uitbouwen van semi-residentiële en in de thuissituatie zelf opererende voorzieningen. Een derde principe is dat van de "zorg op maat". Het is een principe op basis waarvan het voorzieningenapparaat tijdens het voorbije decennium als maar meer en meer werd gedifferentieerd. Kenmerkend voor de jaren tachtig is tenslotte de aandacht voor het thema van de effectiviteit en de efficiëntie en in het verlengde hiervan ook dat van de kwaliteit van de welzijnsvoorzieningen. Voor de jaren negentig zal het er op aankomen deze principes (verder) te concretiseren.

Summary: The Flemish social welfare policy during the eighties

During the last decades Belgium has undergone a fundamental change in its political structure. The state reform of 1970-71 ended the unitary state. Three new territorial divisions were included in the constitution: the linguistic Regions, the Cultural Communities and the Regions. With the state reform of 1980, a further step on the road toward federalization was taken. The Cultural Communities were remodeled into Communities. From that moment on these legislative bodies were also in charge of health and social services. This article looks at the way the Flemish Community has developed its social welfare policy during the last decade. It gives an overview of the legislative work concerning the ten parts of the social welfare sector and of the evolution of the financial means the Flemish Executive has appropriated for it.

Belgians and security issues : a trend analysis (1970-1990)¹

by Philippe MANIGART,

Chair in Social Sciences of the Royal Military Academy of Belgium,

and Eric MARLIER,

Eurobarometer, Commission of the European Communities.

I. Introduction

The goal of this article is to study, in a quantitative way, how security/defense issues have been perceived in Belgium since the early 1970s. This period has been characterized by breathtaking changes in the political and military world environment². At the end of the 70s, Belgium, as other European countries, was agitated by the Intermediate Nuclear Forces (INF) issue. Then Gorbachev came to power in the USSR and launched his "New thinking" program, which led to revolutionary changes in the East and the unification of Germany. The CFE talks, begun in Vienna, led to the signature in Paris, in November 1990, of a treaty formally ending the Cold War. Then, just when there was hope for a "peace dividend", Iraq invaded Kuwait, reminding us that the end of East-West tensions does not necessarily mean "the end of history", as some had perhaps prematurely thought. Finally³, on December 15 1990, the Heads of States and Governments of the 12 E.C. countries decided to study the possibility of a common European defense and foreign policy.

The end of the East-West conflict and the emergence of new security threats have rendered old security arrangements largely obsolete. Although elite manoeuvre room is probably greater in the security domain than in other political domains,⁴ security policy in the recent years has been increasingly the object of

(1) We are grateful to Dr. Karlheinz Reif, director of the unit "Surveys, Research, Analyses" of the Commission of the EEC, for having provided us with the results of Eurobarometers and to the U.S. Information Agency for its permission to use some of its data. We also wish to thank the Zentrum für Europäische Umfrageanalysen und Studien (Mannheim, Germany) for its kind cooperation. The data analyzed here are available from the Zentralarchiv für Empirische Sozialforschung (Köln, Germany).

(2) See for example P.J. BYRD, *The re-emergence of defence as a political issue*. In D.W. URWIN, W.E. PATERSON (eds), *Politics in Western Europe Today: Perspectives, Policies and Problems Since 1980*. London, 1990, pp. 85-113.

(3) The article was written before the Gulf War broke out.

(4) As an empirical evidence, see for example P. MANIGART, *Distribution et nature de l'influence dans la politique belge de défense dans les années 1980*. In : *Res Publica*, 1987, n° 1, pp. 31-52.

public scrutiny and controversies. In this context, the study of public opinions on security issues is of particular relevance. As Dalton ⁵ rightly notes, "the public's view generally defines the acceptable bounds of politics, within which political elites can resolve the remaining controversies."

II. The data base

The study consists in a secondary analysis of Belgian public opinion surveys covering the last 20 years. As far as Belgium is concerned, the only data base that allows for trend analysis is the series of *Eurobarometer* surveys (EB). These are conducted on behalf of the unit "Surveys, Research, Analyses" of the *Commission of the European Communities* each spring and autumn since autumn of 1973. They consist of an identical set of questions put to representative samples of the population aged fifteen and over in each country. The use of approximately the same sampling design, field periods and sizes across countries ⁶ minimizes sampling variability and thus ensures a relatively good reliability, often a problem with secondary analysis of trend data ⁷.

The main goal of the Eurobarometer series is to measure the "European mood" and to follow its changes. Among the EB surveys' topics are several questions about Europe's defense, the great causes which nowadays are worth the trouble of defending, NATO, level of defense expenditures, patriotic feelings, etc. Most of these questions however are not suitable for trend analysis because asked only once. In this paper, we will mainly concentrate on the questions that have been asked at least twice during the period covered (1970-1990).

The initial step in this secondary analysis of Belgian public opinion data was to identify all the questions dealing with security issues (in a broad sense) that were ever asked in the *Eurobarometer* surveys series since 1973. In the 34 surveys, 151 such questions were found. From these 151 questions, a database was constructed. It gives for each question the following information: the name of the variable, the year the question was asked, the Eurobarometer number, the question number, the general theme of the question, its content, the exact wording of the question (in English), and whether it is a trend variable or not. In a second

(5) R.J. DALTON, *Citizen Politics in Western Democracies: Public Opinion and Political Parties in the United States, Great Britain, West Germany and France*. Chatham, 1988.

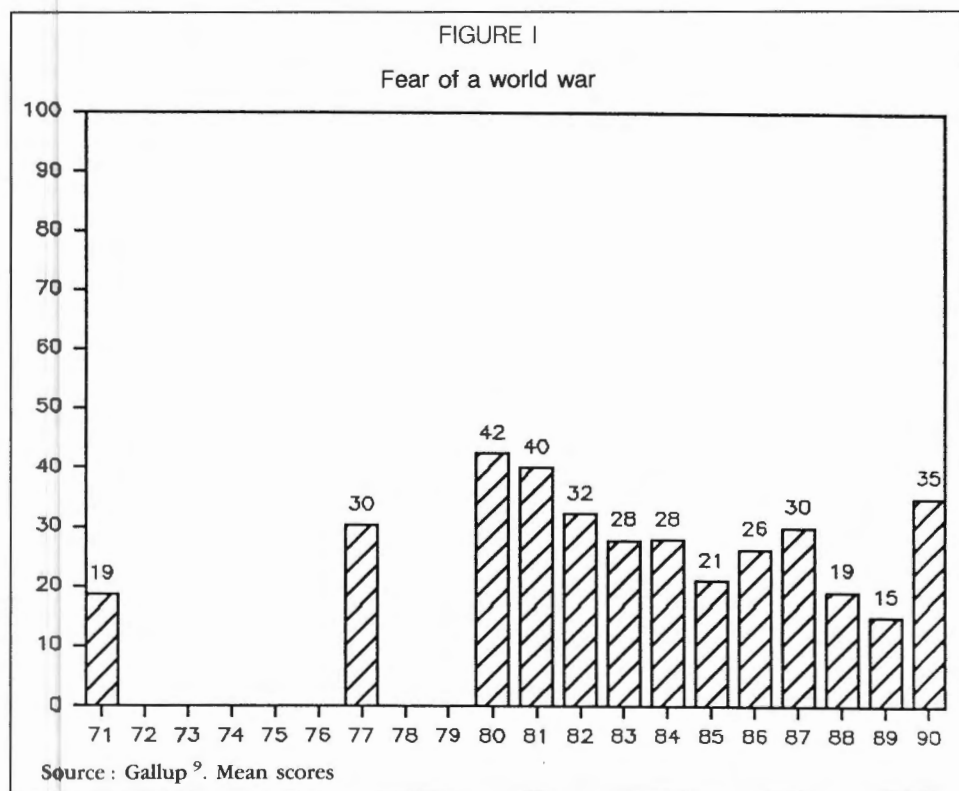
(6) The Belgian samples consist of approximately 1000 respondents each. For more details on the sampling methods used and sample characteristics, see Eurobarometers 1 through 33. See also what we call Eurobarometer 0 (Autumn 73).

(7) See N.D. GLENN, Problems of comparability in trend studies with opinion poll data. In: *Public Opinion Quarterly*, Spring 1970, pp. 82-91, and K.J. KIECOLT, L.E. NATHAN, *Secondary Analysis of Survey Data*. Sage University Paper series on Quantitative Applications in the Social Sciences, n° 07-001. London, 1985.

step, the national and standard demographic crosstabulations for these variables were collected⁸. This paper presents an analysis of some of these variables.

III. Findings

A. Fears of a major war

As figure I clearly shows, public perceptions on the risk of war are largely related to the international situation. So, after a dramatic drop between 1987 and 1989 of the perceived danger of a world war, largely due to the removal of the Iron Curtain, the Gulf crisis caused an upsurge of fear among the Belgian public. While in 1989, Belgians thought it was highly unlikely that a world war would break out

(8) The database as well as these crosstabulations are available from the Department of Social Sciences of the Royal Military Academy.

(9) We wish to thank Dimarso-Gallup Belgium (member of E.O.S. Gallup Europe) for having made available to us the November 1990 results.

in the next 10 years ¹⁰, in November 1990 ¹¹, the fear of war was again almost as high as in the early 80s, in the worst days of East-West tensions.

The early 70s saw the heyday of traditional military *detente*. In 1971, the mean score was 19, i.e. very low. Then, a series of events - Afghanistan, the Soviet buildup of SS-20s in Europe, unrest in Poland, the Reagan administration defense buildup, Nicaragua, NATO's double-track decision - revived concerns about the possibility of war. The Soviet Union was again perceived as an adventurous power and thus the fear of a major war between East and West grew significantly. In 1980, a few months after the Soviet invasion of Afghanistan (December 1979), the fear of a major war between East and West reached its highest level, with a mean score of 42. It then progressively declined to an absolute low in 1989 (15). Then the Gulf crisis shattered that renewed optimism. In November 1990, the mean score was up to 35.

If, through the whole period covered, the Belgian mean score has been lower than 50, it has also been always a little higher than the European mean score. For instance, in 1990, the European mean score was 31 (vs 35 for Belgium). Belgium is significantly less optimistic than the Netherlands (29) ¹² or the ex-FRG (21). Great Britain and Ireland with a mean score of 46 and 47 respectively were the least optimistic nations.

B. *Expectations for next year*

Respondents were also asked whether they thought that next year would or would not be a peaceful year, more or less free of international disputes ¹³. Figure II presents the percentages of people expecting a peaceful year.

Here also, optimism among Belgian citizens dramatically dropped in November 1990. After rising by 7 points between 1987 and 1989 (from 9% to 16%), the percentage of optimists went back to 8% in 1990.

(10) The question wording is: "Here is a sort of scale. Would you tell me how you assess the chance of a world war breaking out in the next 10 years?". The scale goes from 0 (no danger of war) to 100 (world war certain within the next 10 years). The figure gives the mean scores.

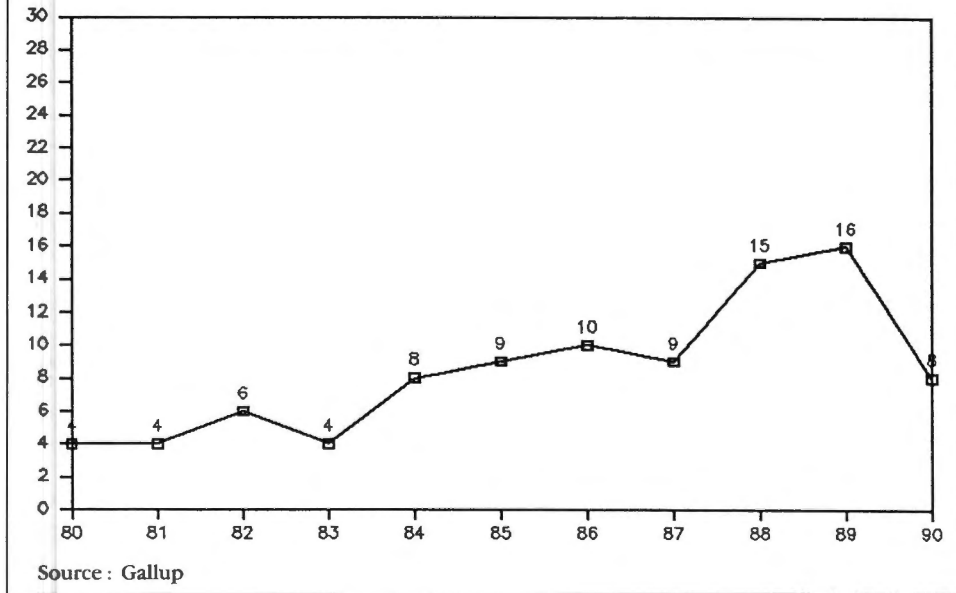
(11) Fieldwork took place between November 11 and December 1, i.e. after the ultimatum against Iraq was voted by the Security Council.

(12) See P. EVERTS, A. FABER, *Publieke opinie en veiligheid*. In: *Jaarboek Vrede en Veiligheid 1989-90*. Nijmegen: Studiecentrum Vredesvraagstukken, 1990, pp. 136-154, and J. VAN DER MEULEN, *After the cold war: Dutch public opinion on the armed forces*. Paper presented at the second Conference of the *European Research Group on Military and Society*. Utrecht, March 28-April 1, 1990.

(13) The exact question wording is: "Looking ahead to (next year), do you think it will be a peaceful year more or less free of international disputes, a troubled year with much international discord, or remain the same?".

FIGURE II

Percentages of people expecting a peaceful year next year

On a comparative level, Belgians are less optimistic than Europeans as a whole : in 1990, the percentage of Europeans who thought 1991 would be a peaceful year was 13%. In 1990, the most optimistic European citizens were the Irish (21%) and the Italians (18%). The least optimistic were the Dutch (6%) and the French (7%).

C. Attitudes towards national defense

The traditional response to international threat is to strengthen one's national defense. So it is interesting to look at the evolution of Belgian public's attitudes towards a stronger military defense during that period¹⁴ (table I) and see whether these attitudes fluctuate with their assessments of the international situation. By and large, the two attitudes seem indeed to covary (at least for the period covered, i.e. 1976-1987).

(14) Except for small differences from year to year, the question wording was: "Here is a list of problems that people of our country are more or less interested in. Could you please tell me for each one whether you personally consider it is a very important problem, important problem, fairly important, or not important at all?". Among the various items proposed was: "Strengthen our military defense against possible enemies".

TABLE I
Importance of defense

	1976	1978	1983	1987
Very important	12 %	12 %	18 %	15 %
Important	24	24	34	29
Fairly important	22	22	28	28
Not important at all	30	26	11	18
DK/NA	12	16	9	10

Source : EB 6, 10, 20, 28

Over a period of more than 10 years pro-military feelings have increased in Belgium: the percentage of people considering that strengthening our defense against possible enemies was very important or important has gone up from 36% in 1976 to 44% in 1987. The pattern however is curvilinear.

Study after study has shown that Flemish people tend to be less pro-military than Walloons¹⁵. Our data confirm this observation: while, in 1987, 22% of Walloons thought that strengthening our defense was very important, only 11% of Flemish thought so (and 14% of inhabitants of Brussels).

If Belgian attitudes are compared to European ones, the trends appear to be quite similar: it increases up to 1983 and then drops. However, for the whole period, the percentage of people who think that strengthening our defense against possible enemies is very important or important is systematically lower in Belgium than in the Community as a whole. For example, in 1987, the percentage reached 57% in the E.C. versus 44% in Belgium. One other difference between Belgium and the E.C. is that the growing trend between 1976 and 1983 was much steeper in Belgium than in the E.C. In the E.C. as a whole, the percentages of people considering defense was very important or important went from 56% in 1976 to 61% in 1983 and 57% in 1987.

The older Europeans are, the more they think stronger defense is important: in 1987, 54% of Europeans aged 15-24 thought it was important or very important, versus 66% for those aged 55 or more. But, pro-military orientations go down with educational level and income. Not surprisingly, the more on the left one is, the less pro-military one is: 40% of Europeans with far-left political views considered

(15) See, for instance, P.M.G. LEVY, *Les Belges et la défense du pays (sondage et analyse)*. In: *Communications au Colloque: La Belgique vue par la sociologie. Tome 1*. Louvain-la-Neuve: Groupe de sociologie Wallonne. Collection Dossier Wallon Levy, 1979, pp. 41-58; P. MANIGART, *Civil-military relations in Belgium: military and civilian opinions about security-related issues*. In: R. ZOLL (ed.), *Public Opinion on Security Policy and Armed Forces: Analyses and Data From Eight Countries*. Munchen: SOWI (Forum International, vol. 1, 1982), pp. 145-163; R. REZSOHAZY, J. KERKHOFS (eds), *L'univers des Belges: valeurs anciennes et valeurs nouvelles dans les années 80*. Louvain-la-Neuve, 1984.

defense was important or very important against 75% of those on the far-right. There is no statistically significant difference according to sex.

TABLE II
Importance of defense as a cause worth fighting for ¹⁶

Year	% of people choosing defense	Relative place
1982	13 %	8/10
1987	16	9/11
1988	27	8/11

Source : EB 17, 28, 30

Table II confirms the rising pro-military trend observed in table I. A growing number of Belgians (up from 13% in 1982 to 27% in 1987) say that defense of their country is a cause worth fighting for. Nevertheless, defense still gets low priority (8th item cited over 11).

Older Belgians tend to be more numerous in thinking Belgium's defense is a cause worth fighting for, than younger people : 33% among people in their mid-fifties and over versus 26% and 23% among those aged 15-24 and 25-39 respectively. As was the case with the preceding question, pro-military sentiments vary according to political attitudes (leftists are less pro-military) and with educational level (the more educated, the less pro-military). But these differences are quite small. If one compares Belgian attitudes with European ones, one observes that defense has a lower priority in Belgium than in the Community as a whole (defense occupied the 6th position in the E.C. in 1987).

Two related questions (but without trend) were also asked to respondents : one in 1984 (Eurobarometer 21), the other in 1985 (Eurobarometer 24). In 1984, people were asked how much they agreed with the statement "One should be ready to sacrifice oneself for one's country". Only 19% of the Belgian public broadly or completely agreed, 28% just about agreed, 47% disagreed completely or to some extent and 6% did not know. Here again, the percentage of people who agreed was much lower in Belgium than in the E.C. (19% vs 28%). Nevertheless, the percentage of disagreement was quite the same : 47% for Belgium, 46% for the E.C.

In 1985, interviewees had to answer the following question : "Of course, we all hope that there will not be another war, but if it were to come to that would you be willing to fight for your country?". Only 36% of the Belgian public answered yes (51% of the Europeans), 52% no (34% in the E.C.), and 12% did not know

(16) Except for slight changes from year to year, the question was : "Which of the ideas or causes in the following list are sufficiently important for you to do something about, even if this might involve giving up other things?". The respondents were shown a list of about 10 possible causes. Among the items was "our country's defense" (the list of items varied to some extent from year to year); they could choose several items.

(15% in the E.C.). Although the percentages of Belgians willing to fight for their country in case of war is somewhat higher than the percentage of Belgians willing to make sacrifices for their country, it is still well below the 50%. As table III indicates, this percentage vary with age, sex, educational level, income, and political attitudes.

TABLE III
Willingness of Belgians to fight for their country

Age		Age they left school		Sex	Income	Political orientations	
15-24	41%	15 or less	36%	M 38%	--	28%	Left 32%
25-39	39	16-19	34	F 34	-	32	Center 40
40-54	33	20 or more	40		+	43	Right 35
55 or more	31				++	40	

Source : EB 24

Contrary to what one could have expected, the younger one is, the more willing one is to fight for Belgium. Better educated and more affluent people are also more willing to fight for Belgium than less educated and less affluent ones. The relationship between political orientations and willingness to fight is no more linear (as it was the case for the preceding question), but curvilinear.

Another question dealt with national goals¹⁷. What is particularly interesting about this question is that the trend goes back to 1973. Table IV presents the results for Belgium.

TABLE IV
Importance of a strong defense

	1973	1978	1979	1988
Most important thing	2 %	3 %	3 %	6 %
2nd most important thing	5	4	4	8

Source : EB 0, 10, 11, 29

Once again, pro-military feelings appear to have increased during the period studied. That is, in 1988, there were proportionally a few more people in Belgium who thought defense was the most important national goal (6%) than in 1973 (2%). One should note however that, although this represents a threefold increase, the growth is too small (4%) to be really statistically significant. If one now looks at the percentage of respondents who chose defense as their first or second choice,

(17) The question was: "There is a lot of talk these days about what the aims of our country should be for the next 10 years. On this card, are listed some of the goals which different people would give top priority. Would you please say which of these, you, yourself, consider the most important? And which would be the next most important?". Among the four items was "Making sure that our country has strong defense forces".

the trend is more significant: one goes from 7% in 1973 to 14% in 1988. The increase occurred between 1979 and 1988.

However, notwithstanding the small increase in pro-military sentiments among the Belgian public, one should not forget that the proportion of Belgians thinking defense is an important national goal, is very low, lower than in the E.C.: in 1988, 20% of the Europeans chose defense as their first or second choice. Contrary to the Belgian figures, the Europeans ones display no trend at all. Thus, as in the trend of table I, Belgian and European opinions seem to become more similar. This movement is rather due to a shift in Belgian public attitudes than to a shift in European ones.

The next question (table V) is very similar to the preceding one. The main difference is that it asks the goals which are considered as "desirable" ¹⁸ rather than "important".

TABLE V
Desirability of a strong defense

	1973	1978	1988
Most desirable	1 %	0 %	2 %
Second most desirable	1	2	2
Least desirable	60	46	36

Source: EB 0, 10, 29

For the whole period, very few Belgians (4% in 1988) think defense is the most or second most desirable goal. As usual, it is lower than in the E.C. (6% in 1988). While belief in strong defense has remained quite constant in Belgium, the proportion of people saying that "strong defense" is the least desirable goal has dropped from 60% in 1973 to 36 % in 1988. It is now closer to the European average (31% in 1988).

D. *Opinions about defense expenditures*

A related issue concerns the appropriate level of military expenditures. The only indication of this in the Eurobarometer series is a 1984 question on opinions about the reduction of military expenditures ¹⁹.

(18) The question was worded as follows: "Could you tell me which of the following goals you think is the most desirable of all? And which is the next most desirable? And which one of all the aims is least important from your point of view?". Among the 12 items was "Strong defense".

(19) The exact question wording was: "I will now ask your opinion on a number of items. Will you please, for each item, select on this list the answer which best describes your opinion?". Among the proposed items was "Military expenditures must be reduced".

TABLE VI
Opinions about the reduction of military expenditures

	Belgium	E.C.
Disagree completely	3 %	9 %
Disagree to some extent	8	16
Agree if anything	17	16
Broadly agree	27	24
Completely agree	37	27
DK/NA	8	8

Source : EB 21

As table VI shows, a majority of Belgian and European people completely or broadly agreed with the proposition that military expenditures should be reduced (64% and 51% respectively). Once again, the proportion of pro-defense sentiments is higher among Europeans than among Belgians : only 11% of Belgians completely or somewhat disagreed compared to 25% of Europeans.

Except for age and political orientations, there are few statistically significant variations. As usual, young Belgians tended to be more anti-military : they were more favorable to a reduction in military expenditures (70% of the people aged 25-39 agreed versus 59 % of those aged 55 or more). People on the left were also more favorable to cuts in the defense budget than people on the right (70% vs 63%).

In 1989, a similar question was asked to a representative sample of Belgians aged 18 and over ²⁰. Although the wording was different, the results are broadly comparable with those of 1984. Respondents were asked if the Belgian defense budget should be increased, remain the same or be reduced. 57% of the respondents thought it should be reduced, a somewhat lower percentage than in 1984, 4% that it should be increased and 27% that it should remain the same. 12% had no opinion. Once again, French-speaking respondents were significantly more pro-military than Dutch-speaking ones : only 47% of French-speaking respondents were favorable to cuts in defense spending versus 63% of Dutch-speaking respondents.

So far, Europeans appear more defense-oriented than Belgians : they are more inclined to defend their country and to strengthen their military defense against possible enemies than the Belgians, even if, as we observed, those attitudinal differences tend to become smaller through time. What about orientations towards NATO, arms limitation or peace ? Do we observe similar trends ? One now turns to these topics.

(20) The question was asked on behalf of De Morgen by DIMARSO. See De Morgen, december 18, 1989.

E. *Opinions on NATO*

TABLE VII
Opinions on NATO

	1980	1988	1989
Still essential	45 %	65 %	55 %
No longer essential	10	22	30
Was never essential	5	-	-
DK/NA	39	12	14

Source : EB 14, 30, 32 (USIA)

On the whole, Belgians are rather positive about NATO (table VII)²¹. Among those expressing an opinion, more than half think NATO is still essential. But if support for NATO has been quite high throughout the whole period, in 1989, the number of persons believing in NATO's continued essential role dropped sharply : from 74% of those who expressed an opinion in 1980 and 1988 to 64% in 1989. This decrease is surely the result of the changing international situation.

The 1989 interviews were indeed conducted during the revolutionary developments in East Germany. With the Warsaw Pact having all but disintegrated, it is quite understandable to review the role of NATO. NATO was after all founded to counter the Soviet threat. It is thus quite logical that NATO be considered less important if people believe the Soviet Union is less threatening than before. An indication of this is provided by a question on people's opinion about the USSR. In 1989, 56% of Belgians had a favorable overall opinion of the Soviet Union²².

Flemish respondents are significantly less pro-NATO than Walloons : in 1989, among those who had an opinion, 51% of Flemish people thought NATO was still essential versus 60% of Walloons. Inhabitants of Brussels were the most pro-NATO (65%).

In 1989, as far as NATO support is concerned, Belgium was slightly above the EC average (50%)²³. It was in Denmark and in Great Britain that the number of respondents considering NATO still essential was the highest (68% and 67% respectively) and in Spain that it was the lowest (24%). This question on the usefulness of NATO naturally lead us to the European defense issue. This is the topic dealt with in the following section.

(21) Except for 1980 where it was asked in a slightly different way, the question was : "Some people say that NATO is still essential to (OUR COUNTRY'S) security. Other say NATO is no longer essential. Which of these views is closer to your own?" In 1980, the respondents could volunteer their own answer, beside the two proposed choices. 5 % said that NATO had never been essential. This question, attached to the standard Eurobarometer survey, was asked on behalf of USIA.

(22) Eurobarometer 32.

(23) The question was not asked in Luxemburg.

F. Opinions about a common European defense

TABLE VIII

Who should decide about strengthening military defense? ²⁴

Year	Separately	Together	NA/DK
1976	27%	50%	23%
1978	27	44	29
1987	22	51	27
1989	38	58	4
1990	39	53	8

Source : EB 6, 10, 28, 32, 33

Pro-European orientations concerning defense issues were at their peak (in our time-series) in 1989 : 58% of the respondents thought decisions about defense should be taken by the European Community acting together. Among those who expressed an opinion, the trend is quite stable : around 60% of Belgians believed that defense policy should be decided jointly within the European Community (except in 1987, when the percentage was 70%).

As far as defense policy is concerned, Flemish people are more pro-European than Walloons. In 1990, 58% of Flemish respondents thought that security and defense should be decided jointly within the E.C. versus 53% of Brussels inhabitants and only 44% of Walloons. This is a further indicator of the fact that Walloons tend to be more nationalistic than Flemish people.

Differences between Belgian and European opinions are negligible : in 1990, the percentage of Europeans thinking defense policy should be decided at the European level was 48%. The most nationalist in matter of defense were the Irish (70% thought it should remain a national matter) and the Greeks (68%); the least nationalists were the Luxemburgers (27%) and the Dutch (33%).

In the perspective of "1992" and at a time of revived discussions about European unity, it is interesting to analyze what the Belgian and European citizens think about the creation of a collective European organization for defense. A question on this topic was asked in Autumn 1988 (table IX):

"Are you in favor of going even further than the Single Common European Market towards the unification of Europe? (Yes or no) (IF YES), in which directions mainly? (SEVERAL RESPONSES POSSIBLE)

- 1) A collective organization for defence
- 2) A collective economic and social policy, particularly in the area of employment
- 3) A single European currency, the ECU

(24) The question wording has differed over the years. So a rigorous comparison is not possible. Between 1976 and 1987, the item was "Strengthen our military defense against possible enemies". In 1989 and 1990, one asked only about "security, defense".

- 4) A single common foreign policy for relationship with the countries outside the EC
- 5) A reinforced common regional policy, particularly for the regions in economic and social difficulties
- 6) Other (specify)"

TABLE IX
Areas of cooperation in a united Europe

	Belgium	E.C.
Defense policy	46 %	44 %
Economic and social policy	61	64
European currency	62	46
Foreign policy	40	37
Regional policy	33	41
Other	3	2

Source : EB 30

In 1988, 46% of Belgians (versus 44% of Europeans) were in favor of creating a collective European organization for defense. The differences between Belgians and Europeans were negligible.

Defense however was not the highest priority, neither for Belgians, nor Europeans. It came third for both. For Belgians, the highest priority was the European currency (62%) and for Europeans economic and social policy (64%).

So a large majority of Belgians and Europeans support the creation of a common European defense organization. But which institution should become the most important forum for making decisions about security in Western Europe in the future : NATO, the EC, the West European Union or another organization ? (see table X) ²⁵

(25) The question was : "In your opinion, should NATO continue to be the most important forum for making decisions about the security of Western Europe in the future, or should the European Community make these decisions, or should some other organization make these decisions ?" Question not asked in Luxemburg ; in France, one spoke about "Atlantic Alliance" instead of "NATO".

TABLE X
Best forum for making decisions about West European security

	Belgium	E.C.
NATO	36 %	30 %
E.C.	33	36
W.E.U.	5	5
Other organizations	5	3
Nobody, we should make our own decisions (spontaneous)	8	7
DK/NA	13	19

Source : EB 32 (USIA)

Belgian and European publics are almost equally divided between those who think NATO should remain the most important place for deciding about the security of Western Europe (Belgians : 36%; EC : 30%) and those who believe the E.C. should supersede or replace NATO (Belgians : 33%; EC : 36%). Very few people cited the West European Union (Belgium and EC : 5%), probably because it is a low profile institution for most Europeans. Danes and Germans were the most pro-NATO (60% and 45% respectively), while Greeks were the most pro-E.C (49%) and the most anti-NATO (8%).

G. Orientations towards arms limitation

Popular concerns about the arms race spawned an active peace movement over all in Europe in the early 80s²⁶. Thousands of Belgians demonstrated against the stationing of new nuclear weapons in Western Europe. These groups represented a growing popular doubt that armaments were the road to national security. These sentiments can be clearly seen in table XI, which gives the answers of Belgians and Europeans to a question on the importance of arms limitation asked in March-April 1989²⁷.

(26) See W. KALTEFLEITER, R. PFALTZGRAFF (eds), *The Peace Movements in Europe and the United States*. London, 1985.

(27) The question was : "I should like to hear your views on some political issues and problems. Could you please tell me for each issue or problem whether you consider it to be very important or not very important?". Among the proposed items was "Arms limitation". The results of this question have been made available by Herman Schmitt (Mannheim) of the European Election Study 1989 (EES 89). EES 89 is an international research project directed by a group of five researchers : R. Cayrol, Paris ; C. van der Eijk, Amsterdam ; M. Franklin, Strathclyde ; M. Kuechler, New York ; and H. Schmitt, Mannheim.

TABLE XI
European and Belgian opinions about arms limitation

	Belgium	E.C.
Very important	73 %	85 %
Not very important	22	13
DK/NA	5	2

Source : EB 31a

73% of Belgians thought arms limitation was a very important issue (versus 85% in the E.C.) while 22% thought it was not very important (versus 13% in the E.C.)²⁸. Belgians are thus not only less defense-oriented, but also less interested in arms limitation. This is an interesting and quite unexpected finding. One might have inferred that Belgians would attach more importance to arms limitation because they are less pro-defense. This is not the case, as the data show. It means that being anti-military is not a sufficient condition for being supporter of arms limitation (or vice versa). As one will see below, this observation remains valid for opinions about world peace and peace movements. One possible explanation to these somewhat counter-intuitive findings could be that Belgians are simply less concerned by security issues in a broad sense and more interested in domestic, bread and butter issues.

The opinion that arms limitation is an important issue is widely shared among the Belgian public. One observes few variations across the standard socio-demographic variables. One will just cite the fact that the youngest and the best educated (at least in terms of years of schooling) were among those who thought arms limitation is important.

As already noted, in Belgium, as far as security matters are concerned, one variable has usually a greater impact than the standard socio-demographic variables : it is the linguistic or regional variable. Dutch-speaking persons tend to be less pro-military (or more peace-oriented) than French-speaking ones. A further illustration of this can be provided by a question on an issue that divided European public opinion and political elites in the early 1980s : the deployment of missiles in Europe²⁹. In answer to a question on whether they were for or against deployment of missiles in Europe, both in the East as in the West, and whether they would accept this deployment on Belgian territory, Dutch- and French-speaking respondents showed greatly differing opinions. French-speaking respondents were sig-

(28) The same question had also been asked in October-November 1988. The results were the same, within the bounds of sampling error : 72 % of the Belgian sample thought it was important vs 83 % of the Europeans ; 26 % thought it was not very important (vs. 15 %).

(29) Source : Sobemap, October 1981. Cited in L. DE SMET, *Belgian public opinion in the security debate, 1979-1985*. Paper presented at the First Biennial Conference of the European Research Group on Military and Society, Vienna, March 19-22, 1988, p. 18.

nificantly more favorable to deployment in Belgium than Dutch-speaking ones (12% against 5%), although approval was still low.

H. *Orientations towards peace issues*

The following questions deal with the peace issue. Table XII shows the evolution, between 1982 and 1988, of the percentages of people believing world peace is a cause worth fighting for³⁰.

TABLE XII
Importance of peace as a cause worth fighting for

Year	% of people choosing world peace	Relative place
1982	65 %	1/10
1987	60	1/11
1988	69	1/11

Source: EB 17, 28, 30

During the whole period covered, a high proportion of Belgians (around 65%) thought peace is a cause worth taking risks for. But contrary to the other topics reviewed, there is no clear trend. Similarly, throughout the whole period, in terms of relative place, peace has remained top of the list³¹. In the E.C. as a whole, the most popular item was also peace, with percentages varying between 67% in 1982 and 75% in 1988. It thus appears to be one of the cause with the greatest support among the European public.

If one now turns to the opinions of Belgians on peace movements³², one interesting result is the evolution of the proportion of "no answers" (table XIII), significantly decreasing between 1982 and 1986, both in Belgium (from 18 to 5%) and the EC (from 12 to 7%). One explanation is surely the massive media coverage of the "Euromissiles" debate.

(30) Except for slight differences from year to year, the question was: "In your opinion, in this list, which are the great causes which nowadays are worth the trouble of taking risks and making sacrifices for?". Among the items was "world peace".

(31) Among the other items were "defense of one's country", "freedom of the individual", "human rights",...

(32) The question was: "There are a number of groups and movements seeking the support of the public. For each of the following movements, can you tell me whether you approve or you disapprove?". Among the proposed items was "anti-war and anti-nuclear weapons movements".

TABLE XIII
Opinions about peace movements

	1982		1986	
	Belgium	E.C.	Belgium	E.C.
Approve	66 %	63%	75%	72%
Disapprove	16	25	20	21
DK/NA	18	12	5	7

Source: EB 17, 25

Another observation is that approval of peace movements was high: both in Belgium and the E.C., 2 respondents out of 3 in 1982 and 3 out of 4 in 1986 had a positive opinion. Although the number of persons approving anti-nuclear weapons movements seems to be increasing over the years (from 66% to 75%), when only considering people who had an opinion, percentages appear to remain stable: in 1982, 80% of Belgians who expressed an opinion approved the activities of peace movements, versus 79% in 1986. In the E.C. as a whole, the approval was equally massive (72% and 77% of those who expressed an opinion respectively).

TABLE XIV
Partisans of peace movements, by socio-demographic variables

Age		Age they left school		Political orientations	
15-24	57 %	15 or less	66 %	Left	74 %
25-39	66	16-19	68	Center	66
40-54	70	20 or more	73	Right	64
55 or more	74				

Source: EB 25

Surprisingly, approval of peace movements among Belgians was increasing with age, while in the EC as a whole, it was sharply decreasing (from 72% among people aged 15-24 to 56% among the oldest age group). As expected however, it also increased among those with more years of education and greater leanings to the left (table XIV).

Belgium and the E.C. as a whole show largely similar levels of approval and an identical increase of 9 points. For the level of disapproval however, the trends were dissimilar: it was going up in Belgium and down in the E.C., meaning that differences between Belgium and the E.C. tend to disappear. One will also note that the growth of the peace movement's popularity, both in Belgium and in the E.C., coincided with a small decrease of the fears for a world war: on a scale from 1 (no risk within the next 10 years) to 100 (war is certain), the mean went from 32 in 1982 to 26 in 1986 (and from 30 to 24 in the E.C.) (cf. figure I).

Did this massive approval of peace movements translate itself into active support for specific organizations? Put otherwise, were the people approving the goals of

peace movements also ready to become active members of these organizations, or were they already militants? This is the last topic one will investigate in this paper.

TABLE XV
Opinions about joining peace movements

	1982	1986
Is a member	1 %	1 %
Might join	11	4
Would not join	59	69
DK/NA	29	26

Source: EB 17, 25

As table XV shows, if approval of peace movements in general was massive, the percentage of Belgians who were members of or planned to join a peace movement was extremely small³³: only 1% of the respondents were members of a peace movement in 1982 and 1986. This very low and stable proportion was to be expected. From the now classic works of Olson, Oberschall and Tilly,³⁴ among others, one can indeed predict that, because of the costs of collective action and the fact that peace is a collective or public good, membership in peace movements should be low.

The number of people who might join has been decreasing. At first, such a result is surprising because the peace movement's popularity was increasing at the same time. The explanation lies perhaps in the specific periods during which the question was asked: 1982 marked the mid-point of the Euromissiles debate. The anti-missile mobilization was high. It was the time of big demonstrations all over Europe. In such a context, one can understand that more persons had considered the possibility of joining the peace movement. By contrast, in 1986, mobilization was low, the two superpowers had agreed to dismantle their medium-range missiles, so the incentive to join the peace movement was smaller, even though more people had by then become convinced of the peace movement's goals.

(33) The exact question wording was: "There are a number of groups and movements seeking the support of the public. For each of the following movements, can you tell me whether you are a member or might probably join or would certainly not join?". Among the proposed items was "anti-war and anti-nuclear weapons movements".

(34) M. OLSON, *The Logic of Collective Action*. Cambridge, 1971; A. OBERSCHALL, *Social Conflict and Social Movements*. Englewood Cliffs, 1973; and C. TILLY, *From Mobilization to Revolution*. Reading, 1978.

IV. Conclusions

The evidence reviewed in this article about Belgians and security issues is mixed. On the one hand, their orientations towards peace movements and arms limitations are more positive than before.

On the other hand, many other indicators point simultaneously to an increase in pro-defense orientations (although the proportion is lower than in the E.C. as a whole). This is a bit surprising: one could have thought that if Belgians became more favorable to arms limitations and the peace movement in the 80s, they would consequently become less defense-oriented. This is not the case, as the data show. It means that, as said above, becoming more favorable to arms limitation or the peace movement does not necessarily mean becoming less pro-military (or vice versa).

As for "Europe 1992", Belgians and other Europeans are overwhelmingly favorable to the creation of a collective organization for defense. It is one of many indicators of the decline of nationalism, in Belgium and in Europe³⁵. This does not mean however that NATO is no longer essential or that the E.C should supplant or replace NATO as the most important forum for making decisions about the security of Western Europe. While pro-NATO feelings are on the wane, Belgians still considered, in 1989, NATO to be important for their security.

Finally, on a comparative level, most of the trend data point to a growing similarity of opinions between Belgium and the E.C. as a whole. If in the 70s, there were almost systematically great differences of opinions between Belgians and Europeans concerning security issues, at the present time, the differences tend to be smaller. One explanation, to be tested in a future paper, could be that the increasing trend toward European integration at the economic and institutional levels has an homogenizing effect on the attitudes of Europeans, so that one could more and more speak of an "European public". Future research might show whether national public opinions in the 12 E.C. countries, and not only Belgian public opinion, have become more convergent.

Summary: Belgians and security issues

This article attempts to assess, in a quantitative way, how security/defense issues have been perceived in Belgium since the early 1970s among the mass public. This period has been characterized by breathtaking changes in the political and

(35) For empirical evidences of this decline, see for instance R. INGLEHART, *Culture Shift in Advanced Industrial Society*. Princeton, 1990; S. HARDING, D. PHILLIPS, *Contrasting Values in Western Europe*. London, 1986; P. MANIGART, E. MARLIER, *Value change and its impact on orientations towards security policy in Belgium*. Paper presented at the second Conference of the European Research Group on Military and Society. Utrecht, March 28-April 1, 1990; and J. STOETZEL, *Les valeurs du temps présent: une enquête européenne*. Paris, 1983.

military world environment. How have Belgians reacted to these changes? The empirical evidence is based on a secondary analysis of public opinion data from the Eurobarometer series.

The picture that emerges from the trend analysis is mixed. On the one hand, orientations towards the peace movement and arms limitations are more positive than before. On the other hand, many other indicators point to an increase in pro-defense orientations. Belgians are also overwhelmingly favorable to the creation of a collective organization for defense.

Morfologie van de Vlaamse politieke partijen in 1989 en 1990

Opgesteld door Mieke VERMINCK,

Assistente aan de Afdeling Politologie
van de Katholieke Universiteit te Leuven,
in samenwerking met de nationale secretariaten van de politieke partijen.

De studie van de politieke partijen verdient om verschillende redenen bijzondere aandacht in de politologie.

In de eerste plaats spelen de politieke partijen een overwegende rol in de Belgische politieke besluitvorming. Niet zelden wordt België gekenmerkt als een partitocratie¹. Voorts is de studie van de evoluties die zich intern het partijenlandschap afspelen bijzonder interessant. Er zijn een aantal nieuwe partijen ontstaan, sommigen onder invloed van een aantal algemeen maatschappelijke processen en anderen als gevolg van enkele zeer typische veranderingen binnen het Belgisch staatsbestel. Deze laatste evoluties zijn ook verantwoordelijk voor de splitsing van de drie traditionele partijen in België. Tenslotte is het bijzonder moeilijk om op een adequate en systematische wijze informatie te verzamelen over het verleden van de politieke partijen. Doorgaans gaat de prioritaire aandacht van de politieke partijen naar andere zaken dan archivering. Als gevolg daarvan is het archief van vele partijen zeer onvolledig en vaak onbetrouwbaar.

Daarom is de Afdeling Politologie in 1982 gestart met het opstellen van een 'Morfologie van de politieke partijen'. Jaarlijks verschijnt de Morfologie van afwisselend de Vlaamse en de Franstalige politieke partijen in het Politiek Jaarboek van Res Publica. In de tweede helft van 1988 heeft de Afdeling Politologie in samenwerking met de redactie van Res Publica het plan opgevat om de Morfologie die in 1982 gestart is, in de tijd naar voren te verschuiven, en met name in 1970 te laten starten. De weergave van dit project is gepubliceerd in het Jubileumnummer verschenen ter gelegenheid van het dertig-jarig bestaan van Res Publica². De beschikbare informatie over de nationale partijorganen, de positiebekleders en de communicatiemiddelen van de partijen, is op die manier aanzienlijk uitgebreid.

Onderhavige uitgave geeft de Morfologie weer van de grote Vlaamse politieke partijen: CVP, PVV, SP, VU en Agalev. Deze uitgave, evenals alle voorgaande trou-

(1) W. DEWACHTER, De partijstaat in de Westeuropese polyarchie: een proeve tot meting, en W. DEWACHTER, Noodzaak en overwicht van de politieke partij in de polyarchie. In: *Res Publica*, 1981, nr. 1, blz. 115-151.

(2) W. DEWACHTER e.a., Morfologie van de Belgische politieke partijen 1970-1985 – Morphologie des partis politiques belges 1970-1985. In: *Res Publica*, 1988, nr. 4, blz. 483-698.

wens, kon enkel gerealiseerd worden dank zij de uitgebreide en bereidwillige medewerking van de partijsecretariaten. Bij deze willen wij de nationale partijsecretariaten dan ook oprecht danken. Onze dank gaat in het bijzonder uit naar de heer P. Willems van de Christelijke Volkspartij, de heer G. van Hevele van de Partij voor Vrijheid en Vooruitgang, de heer M. Verstraete van de Socialistische Partij, de heer N. Moyaert van de Volksunie, mevrouw C. Delannoy en de heer J. Malcorps van AGALEV en de heer H. Santy van de Belgische Radio en Televisie.

Synoptische tabel van de Morfologieën

1970-1985

W. Dewachter, e.a., Morfologie van de Belgische politieke partijen 1970-1985 / Morphologie des partis politiques belges 1970-1985. In: *Res Publica*, 1988, n° 4, pp. 481-698.

Franstalige partijen

I. Vanpol, Morphologie des partis politiques francophones en 1983. In: *Res Publica*, 1984, n° 4, pp. 503-540.

I. Vanpol, Morphologie des partis politiques francophones en 1984 et 1985. In: *Res Publica*, 1986, n° 3, pp. 503-541.

M. Verminck, Morphologie des partis politiques francophones en 1986 et 1987. In: *Res Publica*, 1988, n° 2-3, pp. 311-343.

M. Verminck, Morphologie des partis politiques francophones en 1988 et 1989. In: *Res Publica*, 1990, n° 2-3, pp. 313-348.

Vlaamse partijen

I. Vanpol, Morfologie van de Vlaamse politieke partijen in 1982. In: *Res Publica*, 1983, n° 2-3, pp. 417-472.

I. Vanpol, Morfologie van de Vlaamse politieke partijen in 1983 en 1984. In: *Res Publica*, 1985, n° 2-3, pp. 311-367.

M. Verminck, Morfologie van de Vlaamse politieke partijen in 1985 en 1986. In: *Res Publica*, 1987, n° 3, pp. 311-367.

M. Verminck, Morfologie van de Vlaamse politieke partijen in 1987 en 1988. In: *Res Publica*, 1989, n° 3, pp. 385-440.

DE CHRISTELIJKE VOLKSPARTIJ (CVP)

1. Nationaal Partijcongres

In 1989 en 1990 werden in totaal drie congressen georganiseerd.

1.1. Gent, 4 maart 1989 : Congres 'Partij en beweging'

Agenda : Goedkeuring van de nieuwe partijstatuten.

Opkomst : 1100 aanwezigen.

1.2. Gent, 25 november 1989 : Actualiteitscongres.

Agenda : Mobiliteit, migranten, vergrijzing. Derde fase van de staatshervorming.

Opkomst : 1150 aanwezigen.

1.3. De Haan, 6-7 oktober 1990 : Congres over Ecologie en Economie.

Agenda : Ecologie en economie.

Opkomst : 6 oktober : 950 aanwezigen

7 oktober : 1170 aanwezigen.

2. Nationaal Partijbestuur

2.1. Samenstelling

Partijstatuten : Art. 42.1 ¹

Congres 25 november 1989

Coöptatie 5 december 1989

A. Het nationaal partijbestuur wordt om de drie jaar opnieuw samengesteld. Dit gebeurt in principe op het eerste congres na de vernieuwing van de arrondissementele besturen.

De organisatie van deze samenstelling wordt geregeld in een bijzonder reglement dat door het nationaal partijbestuur wordt uitgevaardigd.

(1) De partijstatuten werden goedgekeurd op het congres van 4 maart 1989 (Gent)

B. Het nationaal partijbestuur bestaat uit :

1. Leden met stemrecht :

- a) De leden aangewezen volgens artikel 23.2.e. door de arrondissementale partijbesturen. Voor het arrondissement Brussel-Halle-Vilvoorde voegt zich hierbij een lid aangewezen uit en door het partijbestuur van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest. Elke arrondissementale afdeling is gerechtigd tenminste één afgevaardigde aan te wijzen als lid van het partijbestuur. Daarenboven is elke arrondissementale afdeling gerechtigd vanaf 5000 leden en daarna per schijf van 5000 leden een extra afgevaardigde aan te wijzen. Waar de afvaardiging vanuit de arrondissementale afdeling uit 3 of meer leden bestaat moet minstens 1/3 jonger dan 35 jaar en er moet minstens één vrouw, respectievelijk man zijn in opgenomen.
- Benoit Marc
 Bergmans Lisette
 Borloo Cyriac
 Cooreman Paul
 Crabbé Roland
 De Bakker Bert
 De Crem Pieter
 De Vlies Carl
 Delvou Monique
 D'Hooghe Jacques
 Doomst Michel
 Geeroms Hans
 Ghysels Jan
 Gilis Georges
 Hellemans Jos
 Jacobs Julia
 Lambers Peter
 Mangeleer Dirk
 Martens Luc
 Ostijn Guido
 Philips Tuur
 Sannen Jos
 Segers Leonard
 Staepels Hedwige
 Stammen Michel
 Traest-Orlans Geneviève
 Vaasen Raf
 Van Den Bogaert Guido
 Van Der Borgh Vera
 Van Outryve Jacques
 Vandenberghe Pieter
 Vandewalle Erwin
 Vanleenhove Gilbert
 Vliegen Leon
 Vranken Lieve
 Wambacq Frans
 Windels Roger

b) De leden die rechtstreeks verkozen worden. Dit zijn :

1. de voorzit(s)ter, gekozen door het nationaal partijcongres ;

2. een aantal leden, te kiezen door het nationaal partijcongres. Dit aantal is 1/2 van het aantal leden die door de arrondissementen worden afgevaardigd.

Minstens 1/3 van de rechtstreeks gekozen leden moeten jonger zijn dan 35 jaar ; minstens 1/5 moeten vrouwen, respectievelijk mannen zijn.

Van Rompuy Herman

Amssoms Chris

Baeck Karel

Buijs Willy

De Schamphelaere Mia

Everaet Karel

Helsen Ludo

Lambrecht Jaak

Lyben Hubert

Manteleers Michel

Swinnen Monique

Taes Chris

Thyssen Marianne

Van Campen Marcel

Vandenberghe Hugo

Vandeurzen Jo

Vandevelde Dirk

Vleeschouwers Bart

Willems Annick

Willems Luc

c) De leden die ambtshalve toetreden. Dit zijn :

1. de voorzit(s)ter en 4 leden van de CVP-Kamerfractie, de voorzit(s)ter en 4 leden van de CVP-Senaatsfractie, de voorzitter en 4 leden van de CVP-fractie in de Vlaamse Raad en de voorzit(s)ter van de Vlaamse EVP-fractie in het Europees Parlement, de voorzitter van de CVP-fractie in de Brusselse Hoofdstedelijke Raad, alle gekozen door hun respectievelijke fracties ;

Senaat

Gijs Bob

(fractievoorzitter)

Arts Alex

De Seranno Jos

Deneir Adhémar

Kelchtermans Lambert

Kamer

Dhoore Luc

(fractievoorzitter)

Beerden Georges

De Roo Johan

Bourgeois André

Van Peel Mark

(eerste ondervoorzitter)

2. twee leden van het dagelijks bureau van de CVP-jongeren en twee leden van het dagelijks bureau van de CVP-werkgroep 'Vrouw en Maatschappij', waaronder de respectievelijke voorzitters ;

3. de CVP-leden van de Nationale, de Vlaamse Regering en de Brusselse Hoofdstedelijke Executieve, de CVP-Voorzit(s)ter van de parlementaire instelling(en);

4. een vertegenwoordig(st)er, aangeduid door de leden bij de BSD (Duitsland) en overzee ;

Vlaamse Raad

Verhaegen Guido
(fractievoorzitter)
Merckx-Van Goey Trees
(tweede ondervoorzitter)
Deprez Paul
Olivier Marc
Van Hecke Johan

Europees Parlement

Tindemans Leo

Brusselse Hoofdstedelijke Raad

Vandenbossche Walter

CVP-Jongeren

Caluwé Ludwig
Schuermans Eddy
(Afgevaardigde Bureau CVP-Jongeren)

CVP-Werkgroep Vrouw & Maatschappij

De Bethune Sabine
Eeckelaers Lieve
(Afgevaardigde Bureau Vrouw en Maatschappij)

Leden van de Nationale Regering

Martens Wilfried
Eyskens Mark
Demeester-De Meyer Wivina
Dehaene Jean-Luc
De Keersmaecker Paul
Smet Miet
Van Den Brande Luc
Dupré Jos

Leden van de Vlaamse Regering

Geens Gaston
Coens Daniël
Lenssens Jan
Kelchtermans Theo
Weckx Hugo

Lid van de Brusselse Executieve

Chabert Jos

Voorzitter van de Senaat

Swaelen Frank
Van Bladel Paul

5. de voorzit(st)er van de Vereniging van oud-CVP-parlementsleden ; Devos Godelieve
6. de voorzit(st)er van de Vereniging van CVP-Raadsleden ; Ansoms Jos
- d)* de bestuursleden, gecoöpteerd door bovenvermelde leden, voor maximum 1/2 van het onder a) aangegeven aantal leden. De coöptatie moet rekening houden met bijzondere ervaring, deskundigheid of functie en moet gebeuren met het oog op het verzekeren van een evenwichtige vertegenwoordiging van de maatschappelijke geledingen, de arrondissementen, de jongeren, de vrouwen.
- Minstens 1/3 van de gecoöpteerde leden moet jonger zijn dan 35 jaar ; minstens 1/5 moeten vrouwen, respectievelijk mannen zijn.
- Personeelsleden van de partij en haar bijzondere organen en organisaties, personeelsleden van parlementsleden, leden van ministeriële kabinetten of medewerkers verbonden aan één van de parlementaire fracties komen evenwel niet in aanmerking voor coöptatie. Gecoöpteerde partijbestuursleden krijgen ambtshalve ontslag indien zij een ambt van kabinetslid of van medewerker bij één van de parlementaire fracties aanvaarden. Het nationaal partijbestuur kan op de kandidatuurstelling voor de coöptatie met een 2/3 meerderheid een uitzondering toestaan.
2. Leden met raadgevende stem :
- a)* de nationale secretaris ; Delcroix Leo
- b)* de secretarissen van de CVP-kamerfractie, CVP-senaatsfractie en de CVP-fractie in de Vlaamse Raad ; De Jonghe Mark
- c)* de directeur van de studiedienst ; Bresseleers Jan
- d)* de directeur van het IPOVO ; Schietecatte Jean-Pol
- Maertens Paul
- Deckers Miet
- Adriaens Bart
- Audoor Caroline
- Becq Sonja
- Bevernage Carl
- Daniels Jos
- Gotzen Rudi
- Justaert Marc
- Keyers Ludo
- Matthys Eric
- Peers-Geuens Régine
- Schouppe Etienne
- Schuurmans Theo
- Thuysbaert Georges
- Thys Petrus
- Vandamme Bart
- Vandormael Jeaninne
- Vanvelk Dirk
- Van Tuyckom Leo
- Wulleman Gerard

- e) de woordvoeder van de CVP. Hij/zij staat in voor het verslag van de bestuursvergaderingen ;
- f) de personeelsleden-secretarissen van één van de bijzondere vaste commissies en werkgroepen en van de bijzondere organisaties, zoals beschreven in de artikelen 50 en 60 en van de CVP-Jongeren en van de CVP-werkgroep 'Vrouw en Maatschappij' zoals beschreven in de artikelen 70 en 80.

De Backer Dirk

C. Het nationaal partijbestuur kan alle personen die het wenst te raadplegen, uitnodigen en horen.

2.2. *Frequentie van samenkomst en werking* (Art. 42.3)

a) Het nationaal partijbestuur komt behoudens de vakantiemaanden maandelijks samen.

b) Voorts komt het partijbestuur samen, wanneer het partijbureau en/of de voorzit(st)er daartoe besluit en/of wanneer ten minste één vijfde van de leden van het partijbestuur en/of 3 arrondissementele besturen, met opgave van redenen, dit verzoeken.

Dit laatste verzoek moet schriftelijk ingediend worden bij de nationale voorzit(st)er, die het aan het partijbureau voorlegt. Het partijbestuur moet binnen de vier weken na de betekening van het verzoek samenkomen. Voldoet het partijbureau niet aan dit verzoek, dan hebben de bedoelde leden en/of arrondissementele besturen de bevoegdheid zelf voor de bijeenroeping te zorgen, waarbij zij tevens zelf kunnen voorzien in de leiding van de vergadering van het partijbestuur.

c) De plaats en het tijdstip van de vergadering worden door het partijbureau bepaald. In principe gaan deze bijeenkomsten door op een vaste datum.

d) De vergaderingen van het partijbestuur zijn besloten, tenzij en voorzover het partijbestuur zelf anders beslist.

e) De leiding van het partijbestuur berust bij de voorzit(st)ter en de leden van het partijbureau.

f) Op de agenda staan, mits goedkeuring van het partijbestuur, de punten die door het partijbureau worden voorbereid of waarvoor de bijeenroeping wordt gevraagd.

g) De voorzit(st)ter zorgt er in overleg en in samenwerking met de secretaris, voor dat de bestuursleden uiterlijk 10 dagen vooraf worden uitgenodigd voor de

vergaderingen van het partijbestuur en dat vooraf alle relevante en noodzakelijke gegevens aan de leden van het partijbestuur worden toegezonden.

h) Elk lid van het partijbestuur is bevoegd voorafgaand aan of tijdens een vergadering voorstellen ter behandeling door het partijbestuur te doen. Het partijbestuur beslist met een 2/3 meerderheid of deze punten tijdens de vergadering worden besproken dan wel ter bespreking worden doorgeschoven naar de eerstvolgende bijeenkomst van het partijbestuur.

i) In elk geval moeten de bestuursvergaderingen steeds worden uitgebouwd rond een aantal belangrijke beslissingsmomenten.

j) Alle beslissingen van het partijbestuur geschieden met een gewone meerderheid van de aanwezige leden, behoudens die gevallen waarvoor statutair een 2/3 meerderheid is vereist.

Alle beslissingen over personen geschieden bij geheime stemming.

3. Nationaal Partijbureau

3.1. Samenstelling

Art. 43.1.2.

Congres 25 november 1989

Coöptatie 5 december 1989

Samenstelling bureau 5 december 1989

A. Het nationaal partijbureau is samengesteld uit :

1. Leden met stemrecht :

a) de partijvoorzit(s)ter en de beide ondervoorzit(s)ters waaronder minstens 1 man of vrouw ;

Van Rompuy Herman
(voorzitter)
Van Peel Mark
(eerste ondervoorzitter)
Merckx-Van Goey Trees
(tweede ondervoorzitter)

b) tien niet-parlementsleden, te kiezen door en uit het nationaal partijbestuur ;

Hellemans Jos
Amssoms Chris
Baeck Karel
Vaasen Raf
Vandeurzen Jo
Vandenberghe Hugo
Thyssen Marianne
Manteleers Michel
Lyben Hubert
Thys Petrus

- c)* de voorzit(s)ters en een tweede vertegenwoordig(st)er van de CVP-fractie(s) in de parlementaire instellingen en in het Europees Parlement ;
- d)* de Eerste Minister of eventueel vice-Eerste-Minister en de Voorzit(s)ter van de Vlaamse Executieve wanneer zij tot de CVP behoren en één lid uit de nationale én uit de Vlaamse Regering én uit de Brusselse Hoofdstedelijke Executieve ;
- e)* de voorzit(s)ters van de parlementaire instellingen, indien zij tot de CVP behoren ;
- f)* de nationale voorzit(s)ter van de CVP-Jongeren ;
- g)* de nationale voorzit(s)ter van de CVP-Werkgroep Vrouw & Maatschappij ;
Overigens moeten minstens 2 leden van het nationaal partijbureau jonger zijn dan 35 jaar en vrouw respectievelijk man zijn ;
- h)* de voorzit(s)ter van de Vereniging voor CVP-raadsleden ;
2. Leden met raadgevende stem :
- a)* de nationale secretaris ;
- b)* de directeur van de studiedienst IPOVO,
- c)* vertegenwoordigd door ;
- d)* de woordvoerder van de partij ;
- Senaat**
Gijs Bob
Kelchtermans Lambert
- Kamer**
D'Hoore Luc
Bourgeois André
- Vlaamse Raad**
Verhaegen Guido
Olivier Marc
- Europees Parlement**
Tindemans Leo
Martens Wilfried
(Eerste Minister)
Dehaene Jean-Luc
(Vice-Minister)
Geens Gaston
(Voorzitter Vlaamse Executieve)
Lenssens Jan
(Minister Vlaamse Executieve)
Chabert Jos
(Minister Brusselse Executieve)
Swaelen Frank
(Voorzitter Senaat)
- Caluwé Ludwig
- De Bethune Sabine
- Ansoms Jos
- Delcroix Leo
Maertens Paul
- Van Peel Mark
(Afgevaardigd Bestuurder)

Bij de samenstelling van het bureau moet het aantal leden, dat via verkiezing of door aanduiding uit en door de arrondissementele besturen tot het bestuur is toegetreden, verhoudingsgewijs minstens zo hoog zijn als binnen het bestuur.

B. Het partijbureau kan ook in functie van de agenda andere leden van de Nationale en Vlaamse Regeringen en van de CVP-fracties in de parlementaire instellingen uitnodigen.

Ook de voorzit(s)ters en/of secretarissen van bijzondere werkgroepen of commissies, organen en organisaties kunnen in functie van de agenda worden uitgenodigd en worden gehoord.

Uitgenodigd worden: de leden van de Regering

Leden Nationale Regering:

Eyskens Mark
Demeester-De Meyer Wivina
De Keersmaecker Paul
Smet Miet
Van den Brande Luc
Dupré Jos
Coens Daniël
Kelchtermans Theo
Weckx Hugo

Leden v/d Vlaamse Executieve:

C. Personeelsleden van de partij en haar bijzondere organen en organisaties, personeelsleden van mandatarissen of kabinetmedewerkers, die werkzaam zijn op het kabinet van een (Gemeenschaps)-Minister, Staatssecretaris, Lid van de Brusselse Hoofdstedelijke Gewestexecutieve of die als medewerk(st)ter verbonden zijn aan één van de parlementaire fracties kunnen niet als lid van het nationaal partijbureau worden verkozen. Leden van het partijbureau krijgen ambtshalve ontslag indien zij één van de eerder vermelde functies opnemen.

Het nationaal partijbestuur kan hierop met een 2/3 meerderheid een uitzondering toestaan.

3.2. *Frequentie van samenkomst en werking* (Art.43.3)

A.a) Het bureau komt behoudens de vakantiemaanden minstens wekelijks samen.

b) Voorts komt het partijbureau bijeen wanneer de voorzitter daartoe besluit en/of tenminste drie leden van het partijbureau, met opgave van redenen, dit schriftelijk verzoeken aan de voorzit(s)ter. Voldoet deze niet binnen de twee weken na verzending aan het gestelde verzoek, dan kan men zich richten tot het nationaal partijbestuur dat dan instaat voor een bijeenroeping van het partijbureau binnen de 4 weken na de betekening van het verzoek. De bureauvergadering wordt dan geleid door een persoon, die hiertoe door het nationaal partijbestuur is aangeduid.

c) De plaats en het tijdstip van de vergaderingen van het partijbureau worden door de voorzit(s)ter in overleg met de secretaris bepaald.

d) De vergaderingen van het partijbureau zijn besloten.

e) De leiding van het partijbureau berust bij de voorzitter. Hij stelt een agenda voor de vergaderingen voor. Hierbij wordt gestreefd naar een evenwicht tussen de politieke agenda en de agendapunten m.b.t. de beweging. Regelmatig wordt verslag uitgebracht over het bewegingsleven in de gemeentelijke, arrondissementale en provinciale afdelingen en minstens maandelijks zal het partijbureau een bijzondere bijeenkomst wijden aan de organisatie en werking van de partij als beweging.

f) de voorzit(s)ter zorgt, in overleg en samenwerking met de secretaris voor een zoveel mogelijk tijdige oproep tot deelname aan een vergadering van het partij-

bureau en voor de verzending van alle relevante en noodzakelijke gegevens aan de leden van het partijbureau.

B. De leden van de CVP-fracties in de parlementaire instellingen komen behoudens de vakantiemaanden wekelijks met hun fractieleiders bijeen om o.m. het politiek overleg in het nationaal partijbureau en partijbestuur voor te bereiden en om na te gaan hoe zij vanuit hun eigen verantwoordelijkheid opvolging kunnen geven aan de standpunten van de partij en hun werk onderling kunnen afstemmen. De nationale voorzit(s)ter woont deze fractievergaderingen stipt bij.

C. Ook de CVP-leden van de regering en de Vlaamse Executieve komen behoudens de vakantiemaanden wekelijks samen om o.m. het politiek overleg in het nationaal partijbureau en -bestuur voor te bereiden en om na te gaan hoe zij vanuit hun eigen verantwoordelijkheid opvolging kunnen geven aan de standpunten van de partij en hun werk onderling kunnen afstemmen. De nationale voorzit(s)ter woont deze overlegvergaderingen stipt bij.

4. Nationaal Partijvoorzitter

Op 17 september 1988 verkozen de congresafgevaardigden tijdens het Congres te Antwerpen Herman Van Rompuy tot partijvoorzitter.

Er waren geen tegenkandidaten.

Herman Van Rompuy werd verkozen met 79% van de stemmen of 717 op 909. (147 afgevaardigden stemden tegen en 45 personen onthielden zich).

5. Kaderleden - Militanten

5.1. Kaderleden

Mandatarissen

Burgemeesters	174
Bestendig afgevaardigden + provincieraadsleden	135
Schepenen	849
OCMW-Raadsleden	1.308
Gemeenteraadsleden	2.987
OCMW-Voorzitters	120
Senatoren	39
Volksvertegenwoordigers	43

Bestuursleden

5.2. *Militanten*: preciese gegevens ontbreken. De kern van de militantengroep wordt gevormd door de vermelde bestuursleden.

6. Partijleden

6.1. *Aantal*

1989: 125.768

1990: 131.719

6.2. *Arrondissementele spreiding*

Arrondissement	1989	1990
Aalst	9.207	8.768
Antwerpen	13.421	13.795
Brugge	5.650	5.120
Brussel	1.798	1.985
CVP Overzee	188	168
Dendermonde	5.429	5.459
Gent-Eeklo	9.776	10.406
Halle-Vilvoorde	13.943	15.025
Hasselt-Sint-Truiden	7.807	8.025
Ieper	1.838	2.293
Kortrijk	3.660	4.010
Leuven	10.047	10.088
Mechelen	10.919	11.484
Oostende-Veurne-Diksmuide	5.038	5.436
Oudenaarde	2.885	3.088
Roeselare-Tielt	3.317	4.594
Sint-Niklaas	3.942	4.077
Tongeren-Maaseik	7.592	8.277
Turnhout	9.311	9.621
Totaal	125.768	131.719

6.3. *Indeling naar leeftijd*

	1989	1990
- 25 jaar	8,8%	8,7%
26-35 jaar	27,2%	28,0%
36-45 jaar	21,6%	22,5%
46-55 jaar	21,0%	18,8%
56-65 jaar	12,2%	12,0%
+ 65 jaar	9,2%	10,0%

6.4. Indeling naar geslacht

	1989	1990
Mannen	69.736	74.596
Vrouwen	56.032	57.123

7. Personeelsbestand

Nationaal Voorzitter	Van Rompuy Herman
Nationaal Secretaris	Delcroix Leo
Adjunct-Nationaal Secretaris	Leterme Yves
Instituut voor Politieke Vorming	Deckers Miet
Vereniging voor CVP-Raadsleden	Van Loock Raymond
CVP-Werkgroep Vrouw & Maatschappij	Scheerlinck Leen
Christen-Democraten voor Europa CDE	Willems Paul
Dienst Ledenadministratie	Dewaerheid Herman
Centrum voor Politieke, Economische en Sociale Studies	Maertens Paul
Persattaché	De Backer Dirk
Communicatie	Delcroix Leo
ZEG	Heymans Mark
Christen-Democratische Omroep	Vanhegen Dirk
Boekhouding	Vandervorst Robert
Secretaris CVP-Jongeren	Thys Erika

8. Publikaties

8.1. Instituut voor Politieke Vorming

a) Cursusmappen

- Ekologie en Economie werkmap met :
 - Uitwerking jaarthema
 - Milieu : een stand van zaken (Zeg-dossier)
 - Enquête gemeentelijk leefmilieu
 - Milieu-audit voor de gemeente
 - Zeg-kaders (januari 1990)
 - Telegram (gemeentelijk milieubeleid)
 - Actieboek *Leven in Vlaanderen*
 - Sticker en kleurboek.
- Begroting, rekening en gemeentelijk beleid (actualisering map '89)
- Cursusmappen Politieke Academie

Voorjaar '90 : naar een duale samenleving, gezin en samenleving, over media en cultuur, de kwaliteit van de democratie, Oost-West relatie opnieuw bekeken.

Najaar '90 : de standen in de Christelijke Volkspartij en de Parti Social Chrétien, de christendemocratische identiteit, geloof en politiek, de andere politieke stromingen.

- Een pleidooi voor een zindelijk debat (verzuiling)
- Een gemeentelijk CVP-blad
- Omgaan met de pers
- Dossier *Militaire dienstplicht*

b) Brochures

- Gemeentelijk welzijnsbeleid, basismap voor OCMW-mandatarissen
- Begroting, rekening en het gemeentelijk beleid
- Groepsvaardigheden
- Basisvaardigheden
- Vergadertechnieken
- Een nieuw elan voor een gemeentelijke partijwerking
- Zeg-dossier gemeenteraadsverkiezingen 1989
- Zeg-dossier Europese en Brusselse verkiezingen 1989
- Actiekaart *Milieu, de tijd van slogans is voorbij*
- Verslagboek denkdag mobiliteit
- Verslagboek denkdag derde faze
- Verslag denkdag openbaar ambt
- Politieke Academie : *Geschiedenis van de CVP*
- Politieke Academie : *De Christen-Democratie – Beginselen*
- Politieke Academie : *De geschiedenis van de Christen-Democratie*
- Politieke Academie : *De Christen-Democratie in Latijns-Amerika*
- Politieke Academie : *De verzuiling*
- Politieke Academie : *De Politieke Deontologie*
- Politieke Academie : *De Overige Politieke Stromingen*

8.2. Vereniging van CVP-Raadsleden

1989 :

Dossier : - *Gemeente en OCMW-wetgeving*

Dossier : - *Intercommunales*

Dossier : - *Gemeentelijk cultuurbeleid*

Dossier : - *Gemeentelijk mobiliteitsbeleid*

1990 :

Dossier : - *Veilig en gezond de gemeente rond*

Dossier : - *Gemeentelijk sportbeleid*

Dossier : - *Ontwikkelingssamenwerking*

Dossier : - *Vergrijzing - Gemeentelijk bejaardenbeleid*

Maandelijks verschijnt bij de Vereniging de *Telegram*, een info-blad voor gemeentelijke mandatarissen.

8.3. Vrouw en Maatschappij

Brochure : *In kinderschoenen*. 1989.

Brochure : *Handleiding voor een gemeentelijke emancipatiebeleid*. 1989.

Charter over kinderopvang. 1989.

Nota : *Pensioenen*. 1990.

Discussienota : *Wegwijzers voor meer participatie van mannen en vrouwen in gezin en arbeid*. 1990.

Nota : *Kind en Gemeente*. 1990.

Themamap : *Kinderopvang*. 1990.

Themamap : *Thuiszorg*. 1990.

Themamap : *Positieve Actie*. 1990.

Vademecum voor gemeentelijke werkgroepen van de CVP-Werkgroep Vrouw en Maatschappij. 1990.

Witboek van Gemeentelijke initiatieven voor kinderopvang. 1991.

8.4. CEPES

- Verschenen in het *Nieuw Tijdschrift voor Politiek* :

1989 : nr. 1-2/3/4/5/6

1990 : nr. 1/2/3/4/5-6

- *CEPES-bladen* (4 nummers)

- Maandelijks verschijnen de *CEPESS-kronieken* met een beschrijving van de gebeurtenissen van de voorbije maand op o.m. economisch-financieel-sociaal en internationaal vlak.
- Andere publikaties :
 - *Een hervorming van de fiscale procedure*. 1989.
 - *1992 : de Europese opbouw in een personalistisch perspectief*. 1989.
 - *Het pensioendossier : de Gordiaanse knoop doorhakken*. 1989.
 - *Staatshervorming. De nieuwe Grondwet en haar uitvoeringswetten* (A. Alen-J. Dujardin). 1990.
 - *De Grondwetsberzienting van 1988 en het onderwijs. De schoolvrede en zijn toepassing* (J. De Groof). 1990.
 - *De Schoolpactwet : Coördinatie en annotatie* (J. De Groof). 1990.
 - *De Rijksbegroting in het federale België* (A. Vande Voorde. G. Stienlet). 1990.

8.5. CVP-Jongeren

- Maandelijks wordt het ledenblad *Radikaal* uitgegeven.
- Informatiemap voor 18-jarigen. 1989.

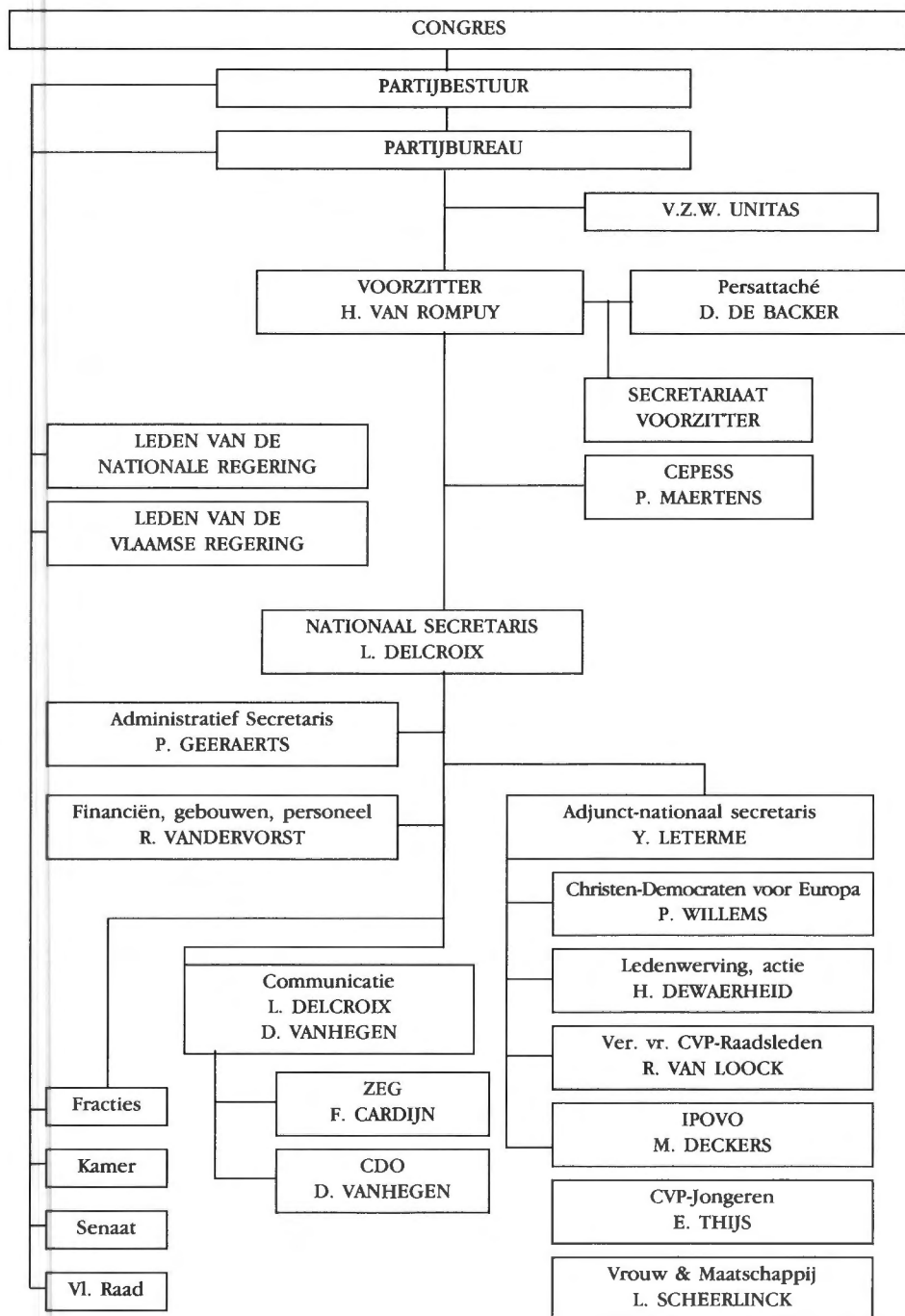
8.6. Christen-Democraten voor Europa (CDE)

Onderwijsproject voor het lager onderwijs ; *Met Europa samen op weg naar een nieuwe toekomst*. 1989.

8.7. Publikaties vanwege het nationaal secretariaat CVP

- *ZEG*: Veertiendaags ledenblad
- *ZEG-kaders*: Maandelijks tijdschrift voor de partijkaders (i.c. plaatselijke bureau-leden en arrondissementele kaders en verkozenen plaatselijk, provinciaal en nationaal)
- *ZEG-dossier*:
 - Gemeenteraadsverkiezingen 1988
 - Europese verkiezingen 1989

Organigram van de Christelijke Volkspartij

DE SOCIALISTISCHE PARTIJ (SP)

1. Congres

In 1989 en 1990 werden vijf congressen georganiseerd.

1.1. Brussel, 14 januari 1989 : Administratief Congres.

Agenda : Partijwerking en politieke actie. Verkiezing voorzitter.

Opkomst : 780 aanwezigen.

1.2. Aalst, 26 februari 1989 : Verkiezingscongres.

Agenda : Programma en lijst voor de Europese verkiezingen van 18 juni 1989.

Opkomst : 870 aanwezigen.

1.3. Antwerpen, 21 en 22 oktober 1989 : Politiek Congres.

Agenda : Balans regeringswerk, actieprogramma 1990.

Opkomst : 980 aanwezigen (zaterdag), 820 aanwezigen (zondag).

1.4. Gent, 13 oktober 1990 : Politiek Congres.

Agenda : Balans regeringswerk, actieprogramma 1991.

Opkomst : 760 aanwezigen.

1.5. Brussel, 8 en 9 oktober 1990 : Sociaal Congres.

Agenda : Sociaal Actieprogramma jaren '90.

Opkomst : 850 aanwezigen (zaterdag), 680 aanwezigen (zondag).

2. Algemene Raad

In 1989 en 1990 werden drie Algemene Raden georganiseerd.

2.1. Brussel, 4 februari 1989.

Agenda : Vlaams regeerakkoord, aanvulling Partijbureau.

Opkomst : 300 aanwezigen.

2.2. Gent, 2 december 1989.

Agenda : Migrantenbeleid.

Opkomst : 300 aanwezigen.

2.3. Brussel, 19 mei 1990

Agenda : "Wonen in Vlaanderen".

Opkomst : 300 aanwezigen.

3. Administratieve Commissie

3.1. Samenstelling

Art. 25. De Administratieve Commissie telt naast de Partijvoorzitter 22 leden.

a) de Partijvoorzitter ;	Vandenbroucke Frank
b) elf leden, verkozen op het Administratief Congres,	Beckers Wies
Decamp Jean-Pierre
De Leeuw Rudy
Derycke Eric
Dielens Fred
Dyck Jef
Huybrechts Wim
Marnef Patrick
Moens Guy
Triest Guido
Van den Heule Roger
c) vier leden, aangeduid door het partijbureau ;	Bujok Ernest
Egelmeers Isidoor
Talboom Constant
Willockx Freddy
d) vier leden aangeduid door het College van federale secretarissen ;	André Alain
Dewulf Frank ¹
Van Puyvelde Edi
Vanlerberghe Myriam
e) één lid, aangeduid door de Jongsocialisten ;	Vermyle Marc
f) één lid, aangeduid door de Socialistische Vrouwen ;	Devriese Georgette
g) één lid, aangeduid door CSC-Vormingswerk	Lemonnier Martine

Leden met raadgevende stem :

a) de Nationaal Secretaris ;	Galle Carla
b) Secretaris Administratieve Commissie ;	Peeters Frans

3.2. Frequentie samenkomst

De Administratieve Commissie kwam in de verslagperiode vijfmaal plenair bijeen, maar diverse werkgroepen vergaderen regelmatig.

(1) Dewulf Frank overleed op 18 maart 1989. Hij werd vervangen door Verkruyssen Freddy.

4. Partijbureau

4.1. Samenstelling

Art. 31. Het Partijbureau bestaat uit :

a) de Partijvoorzitter ;	Vandenbroucke Frank
b) de Nationale Secretaris ;	Galle Carla
c) 16 leden, verkozen op het Administratief Congres ;	Baldewijns Eddy
	Bossuyt Gilbert
	Chevalier Pierre ²
	Claes Willy ²
	Colla Marcel ²
	De Batselier Norbert ²
	De Pauw-Deveen Lydia
	De Wulf Roger ²
	Egelmeers Isidoor
	Galle Marc
	Sleeckx Jef
	Tobback Louis ²
	Vanden Bossche Luc ²
	Van der Sande Jean
	Vanvelthoven Louis
	Willockx Freddy ³
d) Gecoöpteerde leden (art. 33 van de statuten : quota vrouwen en jongeren).	Desmet Dominique
	Dirickx Viviane
	Lemonnier Martine
	Talboom Constant
	Van Geertsom Julien

Art. 32. Wonen de vergadering van het Bureau bij, met raadgevende stem :

a) de directeur van het Emile Vander-
velde Instituut ;	Mangé Etienne ⁴
b) de voorzitters van de fractie in Ka-
mer, Senaat, Vlaamse Raad ;	Willockx Freddy
	Seeuws Willy
	Hancké Lode

(2) Als plaatsvervangers voor de ministers en staatssecretarissen werden verkozen op het Congres van 14 januari 1989 : Beke Frank, Bujok Ernest, Erdman Fred, Geuens Jos, Laridon Alfons (tot 1 september 1990), Leclercq Jan en Stroobant Maxime. De plaatsvervangers worden leden met stemrecht, de ministers worden leden met raadgevende stem.

(3) Wordt per 16 januari 1989 raadgevend lid. Het aantal plaatsvervangende leden met stemrecht bleef gelijk, na dat Chevalier Pierre weer stemgerechtigd lid werd.

(4) Op 8 maart vervangen door Swijngedouw Marc, op zijn beurt op 1 oktober 1990 vervangen door Colpaert Toon.

c) de internationale secretaris ;	Debunne Oscar ⁵
d) Ministers en staatssecretarissen ;	Claes Willy
Colla Marcel
De Batselier Norbert
Derycke Eric
Detiège Léona
De Wulf Roger
Grijp Rufin
Tobback Louis
Van den Bossche Luc
e) de afgevaardigden van de andere takken van de Socialistische Gemeenschappelijke Actie ;	Van den Broucke André (ABVV) ⁶
Lemaire Henri
(Federatie Belgische Coöperatieven)
Ramaekers Roger
(Federatie Belgische Coöperatieven)
Boussy Marcel
(De Sociale Voorzorg - PS)
Peeters Guy
(Nationaal Verbond van de Socialistische Mutualiteiten)
Derieuw Georges
(Vlaamse Intergewestelijke ABVV) ⁷
Van Haegendoren Mieke
f) een afgevaardigde van de Socialistische Vrouwen ;	
g) een afgevaardigde van de Jongsocialisten ;	Van Rompaey Luc ⁸
h) een afgevaardigde van de Centrale voor Socialistisch Cultuurbeleid ;	Seeuws Willy ⁹
i) de ondervoorzitter van de Administratieve Commissie ;	Willockx Freddy ⁹
j) de Ministers van State ;	Van Acker Frank
Van Eynde Jos
Vermeylen Piet
k) een afgevaardigde van de Vlaamse Federatie van Socialistische Gepensioneerden.	Wijninckx Joz

OPM.: Regelmatig werden parlementsleden uitgenodigd om een specifiek punt toe te lichten. Daarnaast werd Europees Commissaris Karel Van Miert uitgenodigd.

(5) Op 1 juli 1990 vervangen door Drijbooms Dirk

(6) In de verslagperiode vervangen door De Vits Mia

(7) In de verslagperiode vervangen door Voorhamme Robert.

(8) In de verslagperiode vervangen door Vermeir René.

(9) Al raadgevend lid in een andere functie

4.2. *Frequentie samenkomst*

Wekelijks, op maandag, uitgezonderd tijdens de verlofperiode.

5. Uitvoerend Bestuur

5.1. *Samenstelling*

Partijstatuten Art. 37: Het uitvoerend bestuur is samengesteld uit:

a) de Partijvoorzitter;	Vandenbroucke Frank
b) de ondervoorzitter van de Administratieve Commissie;	Willockx Freddy
c) de voorzitters van de fracties in Kamer, Senaat en Vlaamse Raad;	Willockx Freddy
Seeuws Willy
Hancké Lode
d) de Nationale Secretaris;	Galle Carla
e) de directeur van het Emile Vanderfelde-Instituut;	Mangé Etienne ¹⁰
Werden eveneens uitgenodigd om de vergadering bij te wonen:	Claes Willy
Tobback Louis
De Batselier Norbert

5.2. *Frequentie*

Tweewekelijks (buiten zomerperiode)

6. Partijvoorzitter

Frank Vandenbroucke, werd op 14 januari 1989 als enige voorgedragen kandidaat bij handklap tot partijvoorzitter verkozen.

7. Partijsecretaris

Galle Carla

8. Kaderleden - Militanten

	1989	1990
8.1. Volksvertegenwoordigers	32	30
Senatoren	29	29
Provincieraadsleden	101	101
Gemeenteraadsleden	1260	1260

(10) vervangen door Swijngedouw Marc (8 maart 1990), vervolgens door Colpaert Toon (1 oktober 1990)

Voorzitters en secretarissen van de afdelingen	1290	1290
--	------	------

8.2. Militanten	99.112	
-----------------	--------	--

9. Partijleden (1989)

De SP telde in 1989, 99.112 partijleden.

9.1. Arrondissementele spreiding (1989)

Aalst	4.429
Antwerpen	16.387
Brugge	4.063
Brussel-Halle-Vilvoorde	9.377
Dendermonde	2.360
Genk-Eeklo	9.708
Hasselt-St. Truiden	8.422
Ieper	2.200
Kortrijk	3.673
Leuven	9.514
Mechelen	8.519
Oostende-Veurne-Diksmuide	3.380
Roeselare-Tielt	2.459
Oudenaarde-Ronse	2.074
St. Niklaas	2.271
Tongeren-Maaseik	6.153
Turnhout	4.123

10. Personeelsbestand van de Partij ¹¹

Nationaal Secretaris	Galle Carla
Socialistische Jongeren	Vermyle Marc De Coninck Monica
Socialistische Vrouwen	Lemonnier Martine
Internationaal Secretaris	Drijbooms Dirk
Vormingscentrum Herman Vos	Galle Carla, directeur Snoeck Mark, secretaris

(11) Het begrip 'personeelsbestand' wordt expliciet beperkt tot het kaderpersoneel in zijn strikte betekenis. Het administratief en technisch personeel wordt buiten beschouwing gelaten. Dit kaderpersoneel is effectief tewerkgesteld (voltijds of deeltijds) in vast dienstverband door de partij. Vrijgestelden, BTK'ers en gedetacheerden worden buiten beschouwing gelaten. Het personeelsbestand wordt daarenboven beperkt tot het nationaal niveau. Arrondissementele vrijgestelden of andere vormen van tewerkstelling door de partij op arrondissementeel of lager niveau worden buiten beschouwing gelaten.

Socialistische Omroep	Galle Carla
CSC-Vormingswerk	Lemonnier Martine
Studie- en Documentatiecentrum Emile Vandervelde-Instituut	Colpaert Toon, directeur
Instituut voor Plaatselijke Socialistische Actie	Triest Guido, secretaris
Administratieve Commissie	Devos Gio
	Peeters Frans (part-time)

11. Publikaties

11.1. *Programmatische publikaties*

a) Socialistische Partij

- *Werkingsverslag 1987-1988* (Administratief Congres, 14 januari 1989)
- *Europees Programma*, SP-verkiezingsprogramma, 1989, 55 blz.
- *De SP in actie – Resultaten – Nieuwe uitdagingen*. Discussienota Politiek Congres, 21-22 oktober 1989, 38 blz.
- *De SP maakt het waar – Balans regeringsdeelname*. Politiek Congres 13 oktober 1990, 74 blz.
- Ontwerp-resolutie Sociaal Congres + 9 achtergrondbrochures (sociale zekerheid algemeen, demografie, gezondheidsbeleid, seniorenbeleid, armoede, lokaal sociaal beleid, arbeidsecologie, arbeid en werkloosheid, sociaal Europa). Sociaal Congres 8-9 december 1990.

b) Jongsocialisten

- JS-map: *Nicaragua*, 1990.
- JS-map: *Europa*, 1990.
- JS-map: *Noord-Ierland*, 1990.

c) CSC-Vormingswerk

- *Schoon Vlaanderen? Te voet of per fiets*. Gids voor milieutochten, 1990.

d) Centrale voor Socialistisch Cultuurbeleid

- *Cultuur of Kijkcijfers?* Congresverslag, 1990.

e) Studie- en documentatiecentrum Emile Vandervelde Instituut *SEVI-Dossiers*

- *Bijzondere kredieten ter bestrijding van de kansarmoede*. 1989.
- *Een ombudsman voor de lokale besturen*. 1990.

SEVI-Paperclips

- *Het einde van de koude oorlog. Zes SP-voorstellen voor de veiligheid van Europa.* Mei 1989.
- *EEG-richtlijnen inzake milieu. Stand van uitvoering.* Juli 1989.
- *Wet op de bescherming van de gezinswoning.* Januari 1990.
- *Meerderjarigheid op 18 juni 1990.*
- *De reiziger is koning. SP-Visie op Star 21.* Juli 1990.
- *Welzijn: een socialistische visie.* Oktober 1990.

Teksten persconferenties

- *De acties in de zorgensector.* Februari 1989.
- *Voorstellen tot hervorming van de verplichte ziekteverzekering.* Maart 1989.
- *Wetsvoorstel Derijcke betreffende het verbruikskrediet.* April 1989.
- *De Vlaamse socialisten over het MINA-plan.* Mei 1989.
- *Huurwetgeving.* Mei 1989.
- *SST-informatie en inspraak bij de milieu-effecten-rapportering.* Mei 1989.
- *Orde van geneesheren.* Mei 1989.
- *SST-informatie en inspraak bij de MER.* Mei 1989.
- *Toelating en onthaal van vluchtelingen.* Juni 1989.
- *Beleid inzake psychiatrie.* Juni 1989.
- *SP-voorstellen betreffende de opleidings- en kwalificatieproblematiek van jonge langdurig werklozen.* September 1989.
- *Ontwerp van wet betreffende het statuut van de dienstplichtige.* Oktober 1989.
- *SP-ontwerp betreffende de reorganisatie van de controle op de nucleaire sector.* Oktober 1989.
- *SST: De SP blijft bij het regeerakkoord en eist terzake klaarheid.* September 1989.
- *Samenleven in de jaren '90: inzichten van de SP over het migrantenvraagstuk.* Oktober 1989.
- *Bestaansminimumtrekkers en de toegang tot de arbeidsmarkt.* November 1989.
- *De inrichting van de ruimte in Vlaanderen.* November 1989.
- *De houding van de Europese lidstaten t.a.v. de ontwikkelingen in Oost-Europa.* November 1989.
- *Arbeidsecologie.* December 1989.

- *Het Europees sociaal beleid*. December 1989.
- *1 jaar ARGO*. Januari 1990.
- *Moet er nog mest zijn? De SP wil een globale mestregeling in Vlaanderen*. Februari 1990.
- *De schoonmaak van de Noordzee: de beleidsfilosofie en voorstellen van de SP*. Maart 1990.
- *Vrouwen op en naar de arbeidsmarkt*. Maart 1990.
- *MER: op een nieuw Spoor*. Juni 1990.
- *Campagne jobstudenten*. Juni 1990.
- *Noord-Zuid: actuele uitdagingen voor het Belgisch Ontwikkelingsbeleid*. Juli 1990.
- *De gewone burger mag niet opdraaien voor de fiscale pretparken*. Juli 1990.
- *De reiziger is koning – Tienjarenplan NMBS*. Oktober 1990.
- *De Europese politieke, economische en monetaire unie*. November 1990.
- *Natte luiers, droge billen... resultaat van veel werk*. November 1990.
- *Betere kansen voor het hoger onderwijs*. December 1990.

f) Socialistische Vrouwen

- *Vrouw en media*. Juni 1989.
- *Nachtarbeid*. Juni 1989.
- *Abortus uit het strafrecht: een lange weg*. Oktober 1989.
- *Gemeentelijk emancipatiebeleid*. September 1990.
- *Sociaal Prioriteitenplan*. Oktober 1990.
- *Milieu bij jou thuis*. November 1990.

11.2. Organisatorische Publikaties

a) Vormingscentrum Herman Vos

- *ARGO. Handleiding voor attente schoolbestuurders*. 1989.
- *Een sociaal Vlaanderen voor de jaren '90*. 1990.

b) Instituut voor Plaatselijke Socialistische Actie

- Documentatiemap Bijzonder Krediet Kansarmoede. 1989.
- Documentatiemap Basiseducatie. 1989.
- *Afval... ons een zorg*. Dossier over huisvuilverwerking. 1990.
- *Wegwijs in de gemeentebegroting*. 1990.
- *De rechten van het gemeenteraadslid*. 1990.

11.3. *Periodieke Publikaties*

a) Socialistische Partij

- *Doorbraak 80*: partijledenblad (maandelijks, niet in juli en augustus).

b) Jongsocialisten

- *JS-Flash*: veertiendaags.

c) Vormingscentrum Herman Vos i.s.m. CSC-Vormingswerk

- *Golfengte*: driemaandelijks.

d) Socialistische Vrouwen

- *SV-info*: driemaandelijks.

e) Centrale voor Socialistisch Cultuurbeleid

- *De Hoogste Tijd*: driemaandelijks.

f) SEVI

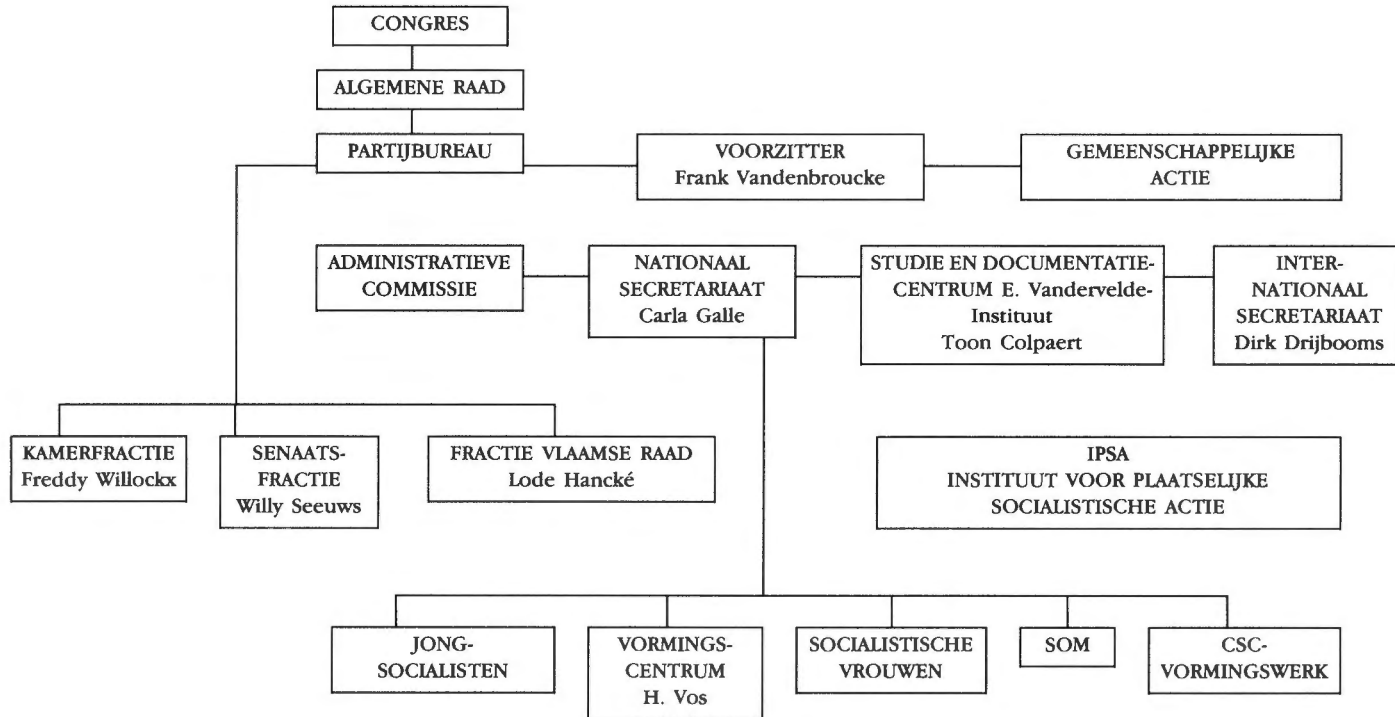
- *SEVI-tijdingen*: tweemaandelijks.

- *Socialistische Standpunten*: tweemaandelijks.

g) Socialistisch Jeugdverbond

- *SJV-Bulletin*: driemaandelijks.

Organigram van de Socialistische Partij

DE PARTIJ VOOR VRIJHEID EN VOORUITGANG (PVV)

1. Nationaal Partijcongres

In 1989 en 1990 werden vier congressen georganiseerd.

1.1. Gent, 26 juni 1989: Voorzitter verkiezingscongres.

Agenda: Verkiezing van de nieuwe partijvoorzitter.

Opkomst: Niet meegedeeld.

1.2. Gent, 4-5 november 1989: "Migranten, open en eerlijk".

Agenda: Congres inzake migrantenproblematiek.

Opkomst: Niet meegedeeld.

1.3. Oostende, 5-6 mei 1990: "Kiezen of verliezen".

Agenda: Het PVV-milieubeleidsplan 1990-2010.

Opkomst: Niet meegedeeld.

1.4. Kortrijk: 17-18 november 1990: "Opnieuw aan de slag".

Agenda: Het PVV-sociaal-economisch beleid voor de legislatuur 1991-1995.

Opkomst: Niet meegedeeld.

2. Partijraad

2.1. Samenstelling

Partijstatuten: Art. 7

a) de leden van het partijbureau;

b) de Ministers van Staat;

De Clercq Willy
Grootjans Frans
Kronacker Paul
Vanaudenhove Omer

c) de Ministers, Staatssecretarissen en leden van de Gemeenschaps- en/of Gewestelijke Executieve(n);

Waltniel Louis
Dewael Patrick

d) de PVV-leden van de Wetgevende Vergaderingen;

- Kamer van Volksvertegenwoordigers
- Devolder Jacques
 Decoster Marcel
 Kempinaire André
 Bril Louis
 Denys André
 Van Renterghem Willy
 Taelman Willy
 Vandermeulen Paul
 Vermeiren Francis
 Verhofstadt Guy
 Flamant Emile
 De Croo Herman
 Verberckmoes Frans
 Beysen Edward
 De Groot Etienne
 Dewael Patrick
 Vreven Freddy
 Cortois Willy
 Neyts-Uyttebroeck Anne-Marie
 Berben Peter
 Daems Rik
 Deswaene Roland
 Mahieu Marc
 Van Houtte Maurice
 Van Mechelen Dirk
- Senaat
- Vander Marliere Julien
 Pede Jean
 Van Den Broeck Octaaf
 Bosmans Jos
 Buchmann Jacky
 Vandersmissen Eloi
 Bascour Jan
 Waltniel Louis
 Noerens René
 Laverge Jacques
 Anthuenis Georges
 Herman-Michielsens Lucienne
 Peetermans Edgard
 De Backer Aloïs
 Declerck Willy
 Verlinden Amandus
 Van Aperen Arnold
 Van Thillo Herman
- e) de PVV-leden van het Euro-parlement;
- De Clercq Willy
 De Gucht Karel

- f) de PVV-bestendig gedeputeerden ; Heyvaert-Van Lindt Sonja (Brabant)
Wille Paul (Oost-Vlaanderen)
De Mol Alfons (Oost-Vlaanderen)
- g) de voorzitters van de PVV-provincie-
raadsfracties ; Deweze Charles (Antwerpen)
Vranckaert Jaak (Brabant)
Schiepers Piet (Limburg)
De Buck Marc (Oost-Vlaanderen)
Messiaen Geert (West-Vlaanderen)
- b) vijf afgevaardigden van de PVV-Jon-
geren ; De Braekeleer Francis
Flamand Guy
Vanden Broucke Wim
Ritzen Freddy
De Moyer Emmanuël
- i) vijf afgevaardigden van PVV-Vrou-
wen ; Hellemans Hélène
De Gucht-Schreurs Mireille
Schiepers Colette
D'Hondt-Decorte Monique
Ponsaerts Nadine
- j) één of twee vertegenwoordigers van
ieder door de partijraad erkende socia-
le, politieke, culturele en economische
organismen en studiecentra ;
- Liberaal Vlaams Studentenverbond Cornelis Lodewijk
Floru Jean-Paul
 - Middenstandsorganisatie De Smet Will
Macharis François
 - Nationale Bond der Liberale Mutuali-
teitsfederatiën van België Raymaekers Jacky
De Waele Roni
 - Algemene Centrale der Liberale Vak-
bonden van België -
 - "Solidariteit voor het Vlaamse Ge-
west" v.z.w. Devriendt Erwin
De Brock Pol
 - Rogiercentrum Vandenhout Jules
Engels Jan
 - Studiecentrum Paul Hymans De Koker Hedwig
Van Brabant Piet
Paulus Camille
 - Liberaal Vlaams Verbond Ysebaert Clair
Mergaerts Stefaan
 - Stichting Arthur Vanderpoorten Walkiers Hubert
Cloquet J.P.
 - Land- en Tuinbouworganisaties Du Coulombier Jacques
Van Oekelen Jef
 - Confederatie der Liberale Jeugdorga-
nisaties Ritzen Freddy
Machenil Geert
 - Omer Vanaudenhove Instituut voor
Kadervorming

- Coördinatiecentrum voor Liberaal socio-cultureel beleid Hannes Jules
- De sociale verzekeringskas "Maas en Schelde" Matthijs Patrick
- Lirti Vaeyens Frank
- Nationaal Verbond van de PVV-Mutualisten Strieleman Frans
- Instituut voor Volksopleiding Kader- Verhofstadt Dirk
- Socio-culturele vereniging van Vlaamse Liberale Vrouwen Boogaerts Jan
- Vlaamse federatie der liberale muziek- De Ceuninck Dirk
- Vrij Syndicaat voor het Openbaar Maesaert Paul
- Liberaal Economisch Verbond Vandenborre Georges
- Liberalen voor ontwikkelingssamen- Van Der Straeten Monique
- Twee afgevaardigden van het Liberaal Baeteman Miette
- Twee afgevaardigden van de vzw Prag- Helsmoortel-Pecher Antoinette
- één afgevaardigde van elke arrondis- Asselberghs Ludo
- één afgevaardigde van Brussel-Hoofdstad ; Versavel Guy
- één afgevaardigde van Brussel-Hoofdstad ; Janssens-De Jaeger Brigitte
- één afgevaardigde van Brussel-Hoofdstad ; Kerremans Jacques
- één afgevaardigde van Brussel-Hoofdstad ; Mortelmans Paul
- één afgevaardigde van Brussel-Hoofdstad ; Ghekiere Dany
- één afgevaardigde van Brussel-Hoofdstad ; Neyts Freddy
- één afgevaardigde van Brussel-Hoofdstad ; Janssens Philip
- één afgevaardigde van Brussel-Hoofdstad ; Van Roy Karin
- één afgevaardigde van Brussel-Hoofdstad ; Schulie Georges
- één afgevaardigde van Brussel-Hoofdstad ; Duyck Philippe
- één afgevaardigde van Brussel-Hoofdstad ; D'Haens J. (Antwerpen)
- één afgevaardigde van Brussel-Hoofdstad ; Vanosselaar Robert (Mechelen)
- één afgevaardigde van Brussel-Hoofdstad ; Coymans Bruno (Turnhout)
- één afgevaardigde van Brussel-Hoofdstad ; Van Gelder Eddy (Brussel)
- één afgevaardigde van Brussel-Hoofdstad ; Coppens René (Brussel-Hoofdstad)
- één afgevaardigde van Brussel-Hoofdstad ; Hendrickx Joseph (Leuven)
- één afgevaardigde van Brussel-Hoofdstad ; Jacobs Willy (Hasselt)
- één afgevaardigde van Brussel-Hoofdstad ; Box Eddie (Tongeren-Maaseik)
- één afgevaardigde van Brussel-Hoofdstad ; Herpelinck Herman (Aalst)
- één afgevaardigde van Brussel-Hoofdstad ; De Ridder Germain (Dendermonde)
- één afgevaardigde van Brussel-Hoofdstad ; Cools Paul (Gent-Eeklo)
- één afgevaardigde van Brussel-Hoofdstad ; Hoebeke Marcel (Oudenaarde)
- één afgevaardigde van Brussel-Hoofdstad ; Dierinck Edmond (Sint-Niklaas)
- één afgevaardigde van Brussel-Hoofdstad ; Devey André (Brugge)
- één afgevaardigde van Brussel-Hoofdstad ; De Roo Guido (Ieper)
- één afgevaardigde van Brussel-Hoofdstad ; Dehaene Fernand (Kortrijk)
- één afgevaardigde van Brussel-Hoofdstad ; Laridon Louis (Oostende-Veurne-Diksmuide)
- één afgevaardigde van Brussel-Hoofdstad ; Reynaert Frank (Roeselare-Tielt)
- één afgevaardigde van Brussel-Hoofdstad ; Bougeau-Dehennin (Bondsrepubliek Duitsland)

d) dertig leden bij betrekkelijke meerderheid verkozen door het partijcongres onder haar leden, voor een periode van 4 jaar, die een aanvang neemt met het mandaat van het voorzitterschap en het ondervoorzitterschap. (...)

Agneessens Jean-Francois
 Asselman Luc
 Bellin Annie
 Blanckaert Annie
 Boeykens Lily
 Bossuyt Marc
 Claes-Van Waes Simonne
 Corijn Raf
 De Cock-Callebaut Simonne
 De Cock-De Clercq Marianne
 Decremer Xavier
 De Meulemeester Marnic
 Eeman Jan
 Follet Martine
 Franckx-Thirionet Mady
 Ghekiere Danny
 Kempinaire-Decock Nicole
 Kenens-Spreuwers Mia
 Monset Ludo
 Monteyne André
 Pattyn-Traisnel Marie-Thérèse
 Roggen-Gilis Paula
 Schollaert Willy
 Serraes Guy
 Van Den Poel-Welkenhuysen Marilou
 Van Hevele Guy
 Van Hoek-Van Den Berghe Griet
 Van Riet Iris
 Van Wichelen Gustaaf
 Vanderpoorten Marleen

2.2. Frequentie samenkomst

Eénmaal per maand, namelijk op elke 4de dinsdag.

3. Partijbureau

3.1. Samenstelling

Partijstatuten : Art. 6

a) de Voorzitter ;	Verhofstadt Guy
b) de Ondervoorzitters ;	Vermeiren Francis
Kempinaire André
c) de Voorzitter van de PVV-fractie in iedere Wetgevende Vergadering ;	Cortois Willy
Herman-Michielsens Lucienne
Denys André

- d) een vertegenwoordiger van de PVV-leden in het Europees Parlement ; De Gucht Karel
- e) de gewezen Voorzitters ; Grootjans Frans
De Clercq Willy
- f) één afgevaardigde van de PVV-Jongeren en één afgevaardigde van de PVV-Vrouwen ; Leduc Jeannine
Serraes Guy
- g) vijf leden bij betrekkelijke meerderheid verkozen door de partijraad onder haar leden, voor een periode van 4 jaar, die aanvang neemt met het mandaat van het voorzitterschap en het ondervoorzitterschap ; Bosmans Jos
De Croo Herman
Pede Jean
Van Belle Ignace
Daems Rik
- h) op de eerste vergadering van het Partijbureau wordt/worden één of meer bijkomend(e) lid/leden van de Partijraad gecoöpteerd, (...) Beysen Edward
Goovaerts Leo
- i) van ambtswege en met raadgevende stem, in geval van deelname aan de regering of aan een Gemeenschaps- en/of Gewestelijke Executieve(n):
- één vertegenwoordiger onder de Ministers en/of Staatssecretarissen in de regering ;
 - één vertegenwoordiger van de leden in de Gemeenschaps- en/of Gewestelijke Executieve(n). Dewael Patrick
Walt Niel Louis

3.2. Verkiezing van vijf leden door de Partijraad

Partijraad d.d.: 25 september 1989

Stemgerechtigden : 142

Stembrieven in de bus : 124

Ongeldig : 3

Geldig : 121

Uitslag : Daems Rik

De Croo Herman

Pede Jean

Bosmans Jos

Van Belle Ignace

3.3. *Frequentie samenkomst*

Eénmaal per week (maandag)

4. **Partijvoorzitter**

4.1. *Verkiezing*

Congres dd.: 25 juni 1989

Kandidaat : Verhofstadt Guy

Uitslag : Uitgebrachte stemmen : 866

Ja : 728 (84,06%)

Nee : 92

Ongeldig : 1

Blanco : 2

5. **Ondervoorzitters**

5.1. *Verkiezing*

Congres dd.: 25 juni 1989

Kandidaten : Vermeiren Francis

Kempinaire André

Beysen Edward

Uitslag : één stembeurt : 1576 geldige stemmen

Vermeiren Francis : 574

Kempinaire André : 542

Beysen Edward : 460

6. **Partijleden**

6.1. *Aantal* : 75.390 (1989)

71.051 (1990)

6.2. *Indeling naar geslacht* :

gegevens niet beschikbaar.

6.3. *Indeling naar beroep* :

gegevens niet beschikbaar

6.4. *Indeling naar leeftijd:*
gegevens niet beschikbaar

7. Personeelsbestand

	1989	1990
Het Nationaal Secretariaat	6	6
PVV-Jongeren	1	1
PVV-Vrouwen	—	—
Instituut voor Volksopleiding en Kader- vorming	4	4
Liberaal Studiecentrum v.z.w.	7	6

8. Publikaties

8.1. *Programmatische publikaties:*

- *Verkiezingsprogramma juni 1989* (Europa).

8.2. *Organisatorische publikaties:*

Statuten 10 oktober 1986.

8.3. *Periodieke publikaties:*

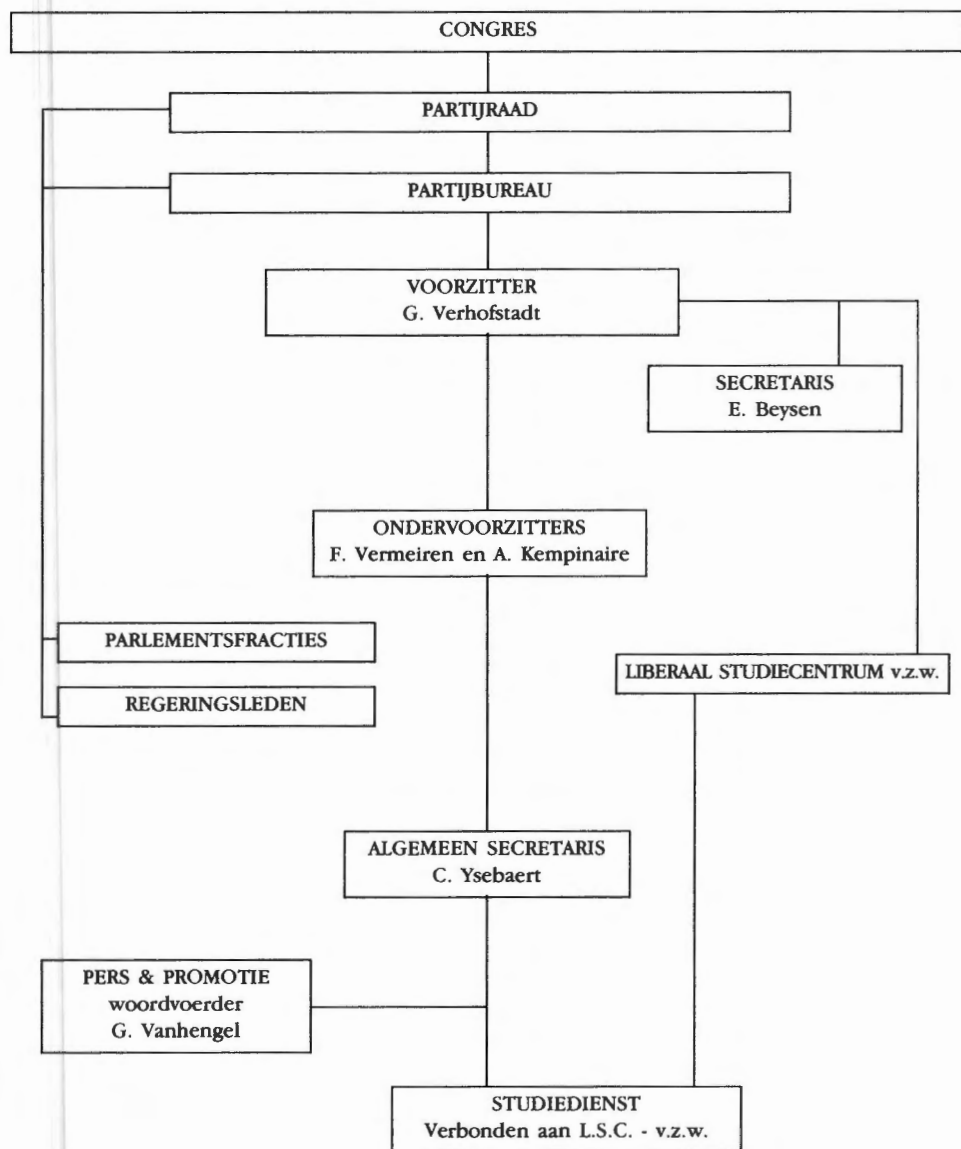
Partij voor Vrijheid en Vooruitgang:

- *Vrij* (maandelijks ledenblad, oplage: 60.000 exemplaren)
- *Liberaal Telex* (veertiendaags blad, oplage: 2.500 exemplaren)

Liberaal Studiecentrum:

- *Documenten Schaduwkabinet*
- *LSC-dossiers* (± 5 per jaar)

Organigram van de Partij voor Vrijheid en Vooruitgang

VOLKSUNIE-VLAAMSE VRIJE DEMOKRATEN (VU-VVD)

1. Congres

In 1989 en 1990 werden drie congressen georganiseerd.

1.1. Mechelen, 4 februari 1989.

Agenda : Vlaams Regeerakkoord.

Opkomst : 400 kaderleden.

1.2. Gent, 4 juni 1989.

Agenda : 'n Eigen gelaat, Europees formaat

Opkomst : 1000 aanwezigen.

1.3. Leuven, 12 en 13 mei 1990.

Agenda : Vrij Vlaanderen, Vrije mensen.

Opkomst : 950 aanwezigen.

2. Partijraad

2.1. A) *Samenstelling*

Partijstatuten.

Art. 5.1.2.1. Lid van de Partijraad zijn :

- Na de statutaire verkiezingen van 23 september 1989 :*
- a) De arrondissementsvoorzitters en -secretarissen met één plaatsvervanger voor beiden, aan te wijzen door het arrondissementsbestuur, uit eigen leden ;
	<i>Aalst</i>
De Saeger Willy	
Van Caenegem Maria	
De Lobel Koen*	
	<i>Antwerpen</i>
Raets Koen	
Pauli Koen	
Derveaux Erwin *	
	<i>Brugge</i>
Grootaerd Luc	
Vanoverschelde Gilbert	
Bousemaere Joël*	

* plaatsvervanger

Brussel

Anciaux Bert
 Verheirstraeten Herman Meyers Wim
 Schiltz Els* (10 november 1990)

Dendermonde

Struynckx Jan
 Van Acker Chris
 De Bruyne Jef* Van Schuylenbergh Piet*
 (9 juni 1990)

Gent

Van de Kerckhove Guido
 De Paepe Peter
 Goethyn Denise*

Hasselt

De Bruyn Urbaan Remy Wilfried
 Coninx Ivo (8 mei 1990)
 Vandermaesen Freddy* Guypen Lo
 (18 november 1989)

Halle-Vilvoorde

Van Biesen Luk
 Rummens Stephane
 De Craen Rom* Wouters W.*
 (21 april 1990)
 Van Ransbeeck Frans
 (15 december 1990)

Ieper

Meersseman Marc
 Lefever Brigitte Lamaire Catherine
 Maddens Wout* (15 december 1990)

Kortrijk

Erik Waelkens Beelen Staf
 Verreth Guido (18 november 1989)
 Van Nieuwenhove Rudy*

Leuven

Vanden Bempt Paul
 Ruytings Annie
 Van Melkebeek André*

Mechelen

Van Weert Jef
 Billiet Mia Lemmens Jef*
 (10 maart 1990)

Oostende-Veurne-Diksmuide

Nolf Pierre
 Devolder Walter Lambert Geert*
 (14 oktober 1989)

Oudenaarde

Herteleer Eddy
 Van Der Haeghen Jacques
 Van den Heede Frans*

Roeselare-Tielt

Verbeke Joris
 Jacques Wim
 Raes Georges
 Debusseré Firmin*
 (21 april 1990)

Sint-Niklaas

Weyers Jan
 Maes Jan-Pieter
 Spinoy Raf*

Tongeren-Maaseik

Mouling Nand
 Truyen Diane
 Van Bree Jef*
 De Ceulaer Maarten*
 (14 oktober 1989)

Turnhout

Driesen Staf
 Vankrunkelsven Patrik
 Dockx Georges*
 Dockx Georges
 (13 januari 1990)
 Vankrunkelsven Patrik
 (10 maart 1990)

Aalst

Vermeire Erwin
 Van Mossevelde Willy
 Borremans Rita*

Antwerpen

Crick Fonne
 Gaublonne Eddy
 De Cleen Robert
 Loete Bob
 Meyntjens Oktaaf
 Van Putten Dirk
 Vergauwen Dirk
 Bergers Thor*
 Bral Luk
 (10 november 1990)
 Bryssinck Marleen
 (18 november 1989)
 Lemmens Luk
 (18 november 1989)
 Verhaegen Gusta
 (10 november 1990)

Brugge

Millecan Jos
 Vanhaverbeke Bob
 Priem Erwin*

b) De bijkomende arrondissementsafgevaardigden en één bestendig plaatsvervanger, door de arrondissementsraad uit de eigen leden verkozen. Hun aantal bedraagt één per schijf van 10.000 stemmen behaald op de kamerlijst van de Volksunie of kartellijst met de Volksunie, bij de jongste verkiezingen. Een laatste schijf van 7.500 stemmen of meer wordt beschouwd als een volledige schijf van 10.000 stemmen. Voor het arrondissement Brussel wordt aangenomen dat dit aantal ten minste twee bedraagt. Valt een van deze personen weg dan dient hij (zij) bij verkiezing te worden vervangen.

Mechelen

De Cuyper Danny
 Stevens Fred
 Lachi Frans
 Meys André*

Oostende-Veurne-Diksmuide

Christiaens Wilfried
 Van Synghel Toon
 Lambert Geert* tot 14 oktober 1989

Oudenaarde

—

Roeselare-Tielt

Coghe Robrecht
 Lampaert José
 Bourgeois Geert* Allewaert Patrick*
 (21 april 1990)

Sint-Niklaas

Demunck Lucie
 Denert Antoine
 De Boey Francis*

Tongeren-Maaseik

Cuppens Jaak
 Geebelen Jo
 Olaerts May
 Robijns Luk
 Roebben Jos
 De Ceulaer Maarten* Van Bree Jef*
 (14 oktober 1989)

Turnhout

Draulans Hugo
 Valgaeren Jo
 Sels Joris*

c). De bestendig afgevaardigden,
 de parlementsleden, de
 staatssecretarissen en de mi-
 nister :

- Volksvertegenwoordigers ;

Anciaux Vic
 Brepoels Frieda
 Candries Herman
 Caudron Jan
 Coveliers Hugo
 Gabriëls Jaak
 Lauwers Herman
 Loones Jan
 Maes Nelly
 Pillaert Jean-Pierre

Sauwens Johan
 Schiltz Hugo
 Vangansbeke Paul
 Van Grembergen Paul
 Vanhorenbeek Luk
 Vervaet Daan

Van Vaerenbergh
 Etienne
 (21 april 1990)

- Senatoren ;

Appeltans Laurens
 Baert Frans
 Capoen Michel
 De Belder Hans
 De Beul André
 Geens André
 Geeraerts Rob
 Kuijpers Willy
 Luyten Walter
 Peeters Walter
 Valkeniers Jef
 Vandekerckhove Rik

Van Bree Jef
 (8 september 1990)

- Lid Euro-Parlement ;

Van Hooland Bob
 Vandemeulebroucke
 Jaak

d) De leden van het Partijbestuur, voor de duur van hun mandaat als partijbestuurslid, voor zover zij nog geen lid van de Partijraad zijn :

- Stichter-voorzitter ;

Van der Elst Frans

e) De aftredende leden van het Partijbestuur.

Art. 5.1.2.2. De Partijraad vult zichzelf aan met :

a) De algemene penningmeester ; De Saeger Willy

b) De provinciale voorzitters :

Antwerpen :

Loete Bob
 (18 november 1989)

Brabant :	Maes Bob	
Limburg :	Truyen Jos	
Oost-Vlaanderen :	Ritzen Jan	
West-Vlaanderen :	Vandenbroeke Chris	
	Tommelein Bart	
	(18 december 1989)	
	Van Liedekerke Maurits	
c) De hoofdredacteur van het algemeen partijblad ;		
d) De algemeen directeur ;	Artois Johan	
e) Eén afgevaardigde van elke VU-fractie in de provinciale raden, en één vaste plaatsvervanger, aan te wijzen door de fractie ;		<i>Antwerpen</i>
	Roets Joris	
	Teuwkens Frans*	
		<i>Brabant</i>
	Denaeyer Juul	
	Kiesekoms Staf*	
		<i>Limburg</i>
	Maes Guido	
		<i>Oost-Vlaanderen</i>
	Brughgrave Herman	
	Beke Johan*	
		<i>West-Vlaanderen</i>
	Lamssens Erik	
	Fonteyne Jan*	
f) Vijf door de nationale raad van de Volksuniejongeren aan te duiden afgevaardigden alsmede één plaatsvervanger ;	Alpaert Frans	
	Bucquoy Erik	Remy Wilfried
(9 juni 1989)
		Constandt Jurgen
(15 december 1990)
	Callewaert Hildegard	Somers Bart
(19 oktober 1990)
	Muls Walter	
	Staes Bart	
	Remy Wilfried*	Somers Bart
(19 oktober 1990)
g. De directeur van het vormingsinstituut ;	Dehandschutter Lieven	
b. De stafmedewerker van VUJO ;	De Nijn Bart	
i. De algemeen voorzitter van V.V.M.	Bourgeois Geert	
	(10 maart 1990)	

Art. 5.1.2.3.

Bij 2/3 meerderheid kan de Partijraad ten hoogste 10 leden met stemrecht coöpteren.

Bonamie Jan
De Bruyne Hektor
De Schrijver Albrecht
Luyten Leo
Van In Guido
Willemen Erik

Vissers Linda
(21 april 1990)
De Bruyne Jef
(21 april 1990)

Art. 5.1.2.4

Aftredende parlementsleden blijven lid van de Partijraad, tot de eerstvolgende algemene vernieuwing van de raad, behoudens verzet van hun arrondissementsraad bij 2/3 meerderheid.

Blanpain Roger

2.1. B. *Samenstelling van het dagelijks bestuur van de Partijraad*

voorzitter :

Vanden Bempt Paul

leden :

Cuppens Jaak
Denert Antoine
De Schrijver Albrecht
Schiltz Els

2.2. *Frequentie samenkomst van de Partijraad*

De tweede zaterdag van elke maand.

3. Partijbestuur

3.1. *Samenstelling*

Partijstatuten.

Art. 5.2.1.1. Stemgerechtigde leden van het Partijbestuur zijn :

Na de statutaire verkiezingen van 23 september 1989

a) De leden van rechtswege :

- de stichter-voorzitter ;

Van der Elst Frans

- b) De algemeen voorzitter en de algemeen secretaris, beiden belast met de algemene politieke leiding en het algemeen beheer van de partij ;
- Gabriëls Jaak
Kuijpers Willy
- c) Twee ondervoorzitters, waarvan één bij voorrang geen parlementslid is ;
- Van de Castele An-nemie
Vandenbroucke Chris
- d) Acht door de Partijraad te verkiezen leden waarvan ten hoogste twee parlementslid zijn. Voor zover als nodig staan de laatst verkozen kandidaten – parlementslid hun plaats af aan de eerste niet verkozen kandidaten – niet-parlementslid. Hebben deze laatste kandidaten niet de vereiste meerderheid behaald dan wordt er opnieuw gestemd. Zijn er niet voldoende kandidaten – niet-parlementslid dan vervalt deze beperking tot beloop van het aantal ontbrekende kandidaten ;
- Bracquené Hans
Luyten Walter
Maes Bob
Van Biesen Luk
Peeters Walter
Tommelein Nora
Vankrunkelsven Patrik
Verheirstraeten Herman
- Loete Bob
(10 november 1990)
- e) De voorzitter van de fractie van de Vlaamse Raad, de voorzitter van de groep in het Europees Parlement en telkens twee door de Commissie Senaatsfracties aan te duiden leden, onder wie de fractievoorzitter :
- Vlaamse Raad ;
 - Euro-Parlement ;
 - Kamer ;
 - Senaat ;
- Van Grembergen Paul
Vandemeulebroucke Jaak
Candries Herman
Brepoels Frieda
Vandekerckhove Rik
De Belder Hans
- Valkeniers Jef
(8 september 1990)

- f) Één bijkomend lid verantwoordelijk voor een jongerenwerking, op voorstel van de nationale VUJO-raad, door de Partijraad uit eigen leden aangewezen. Deze persoon is een reële schakel tussen het Partijbestuur en VUJO : hij is tevens lid van het dagelijks bestuur van VUJO ; Muls Walter
- g) De algemene penningmeester, belast met het financieel beheer van de partij. De Saeger Willy

Art. 5.2.1.2. Lid van het Partijbestuur met raadgevende stem zijn :

- a) De aftredende algemeen voorzitter en de aftredende algemeen secretaris ; Gabriëls Jaak
Van Grembergen Paul
- b) De voorzitter van de Partijraad of zijn plaatsvervanger, aangewezen door de leden van het bureau van de Partijraad uit eigen leden ; Vanden Bempt Paul
- c) De algemeen directeur ; Artois Johan
- d) De ministers en staatssecretarissen, voor de periode van hun mandaat én de daaropvolgende bestuursperiode van het partijbestuur. Schiltz Hugo
Sauwens Johan
Geens André
Anciaux Vic
Valkeniers Jef tot 8 september 1990

4. Partijvoorzitter

Jaak Gabriëls werd op 23 september 1989 tot partijvoorzitter verkozen.

1ste stembeurt : Gabriëls Jaak : 68

Van Krunkelsven Patrik : 57

Onthouding : 1

Ongeldig : 1

2de stembeurt : Gabriëls Jaak : 75

Van Krunkelsven Patrik : 56

Onthouding : 1

Ongeldig : 1

3de stembeurt : Gabriëls Jaak : 78

Van Krunkelsven Patrik : 54

Ongeldig : 1

5. Ondervoorzitter(s)

Annemie Van de Castele en Chris Vandenbroucke werden op 23 september 1989 tot ondervoorzitters verkozen.

	1ste stembeurt	2de stembeurt	3de stembeurt
Bracquené Hans	31	32	37
Denert Antoine	18	—	—
Maton Jef	27	27	—
Peeters Walter	22	21	—
Van Biesen Luk	51	59	66
Van de Castele Annemie	49	55	71
Vandenbroucke Chris	51	59	69

6. Secretaris

Eveneens op 23 september 1989, werd Willy Kuijpers tot partijsecretaris verkozen. Kuijpers was als enige kandidaat.

1ste stembeurt : Ja : 82

Onthouding : 47

2de stembeurt : Ja : 84

Onthouding : 42

7. Kaderleden - Militanten

	1989	1990
<i>7.1. Nationaal niveau</i>		
Partijbestuur	21	21
Partijraad : effectieven	141	143
plaatsvervangers	37	40
<i>7.2. Arrondissementeel niveau</i>		
Arrondissementele besturen :	201	203
Arrondissementsraden :	± 1.000	± 1.000
<i>7.3. Afdelingsniveau</i>		
Afdelingsbesturen :	3.672	3.597

8. Partijleden

8.1. Aantal

1989: 43.898

1990: 40.779

8.2. Arrondissementele spreiding

	1989	1990
Brugge	1.262	1.134
Oostende-Veurne-Diksmuide	3.086	2.914
Ieper	901	886
Kortrijk	1.686	1.443
Roeselare-Tielt	2.202	2.055
Gent-Eeklo	4.377	4.219
Oudenaarde	462	478
Aalst	2.565	2.377
Dendermonde	2.022	1.885
Sint-Niklaas	2.622	2.208
Antwerpen	5.306	4.881
Mechelen	2.709	2.686
Turnhout	2.505	2.259
Tongeren-Maaseik	2.811	2.654
Hasselt	1.813	1.714
Leuven	2.444	2.231
Brussel	498	457
Halle-Vilvoorde	4.627	4.298

8.3. Indeling naar leeftijd

- 25 jaar	5,8%	5,9%
25 - 35 jaar	17,2%	17,3%
35 - 45 jaar	25,3%	25,2%
45 - 55 jaar	21,8%	21,8%
55 - 65 jaar	17,4%	17,5%
+ 65 jaar	12,5%	12,3%

8.4. Indeling naar geslacht

Mannen	61,4%	59,8%
Vrouwen	38,6%	40,2%

9. Personeelsbestand

Geen gegevens beschikbaar.

10. Publikaties

10.1. Programmatische publikaties

a) Dossiers

1989 :

- *Buitenlandse handel: regionalisering én een Vlaams beleid gewenst.*
- *Vlaamse begroting 1989. Waarheen met het Vlaams beleid?*
- *De ziekenhuisproblematiek: eigen begroting.*
- *Open ruimten in Vlaanderen: met uitroeiing bedreigd?*
- *Een jaar Martens VIII.*
- *Milieubeleid in Vlaanderen. Spijkers met koppen slaan.*
- *Een stevig alternatief voor mijnenloos Limburg.*
- *Een nieuwe politieke cultuur. Acht voorstellen voor een verfijning van de politieke democratie.*
- *Het sociaal statuut van de podiumkunstenaars.*
- *Derde fase staatsvorming: De kroon op het federalisme.*
- *Een voorstel tot een globaal en dynamisch Vlaams jeugdbeleid.*
- *De kostprijs van het Belgisch unitarisme in het onderwijs (of wat het uitstellen van een volwaardige federalisering aan Vlaanderen heeft gekost).*
- *De S.S.T. in Vlaanderen. Tijd is geld, onze leefomgeving onbetaalbaar.*
- *Moet er nog mest zijn? Over mengmestoverschotten en milieuvervuiling.*

1990 :

- *Politieke overloperij.*
- *Rijksbegroting 1989: een volksnationale benadering.*
- *Een vlaamsnationale visie op het buitenlands beleid.*
- *Einde loopbaanproblematiek: verantwoordelijk opnemen.*
- *Waarheen met ons kernafval?*
- *De zorg voor jonge mensen met een handicap.*
- *Zwangere vrouwen in een noodsituatie.*
- *Milieurechtbanken om milieuverstoorders aan te pakken.*
- *Beleidsnota demografie.*
- *Dossier splitsing provincie Brabant.*
- *Resultaten van de Bendecommissie.*

- *Ontzuiling.*
- *Afbouw van de grindsector in het Maasland en het Kempens plateau.*
- *Een fiscaal en sociaal rechtvaardige begroting '91.*
- *Nederlands-Vlaamse samenwerking.*
- *Drie jaar toekomstcontract Limburg – een evaluatie.*
- *De Baltische staten.*
- *Landsverdediging: een pacifistische benadering.*
- *Federale begroting '91: de schildpad en de baas.*
- *Vlaamse begroting '91: de groene groei.*
- *De Golfcrisis: pleidooi voor een Midden-Oostenpolitiek.*
- *Een goed gezag, een sterk bestuur, een professionele administratie in Vlaanderen.*
- *Vlaanderen in het Europa van morgen.*
- *Actie 11.11.11.*
- *Leefmilieubeleid in Vlaanderen: tussen droom en werkelijkheid.*
- *Migrantenbeleid niet meer taboe.*
- *Naar een nieuw beleid inzake migranten en politieke vluchtelingen.*

b) Brochures

1989 :

- *De macht van de middelen.*
- *Het betere Vlaanderen.*
- *Ankermomenten "Welzijn-Amnestie".*

1990 :

- *Congresteksten: Vrij Vlaanderen, Vrije mensen.*
- *Toekomstplan voor Vlaanderen: brochure, huisstijl, video-cassette.*
- *Wrede – ontwikkelingsamenwerking – mensen- en volkerenrechten.*
- *Marionet of Meester: een handboek voor leerkrachten.*
- *Brochures rond leefmilieu: waterzuivering, natuur en landschap, afval.*
- *Brussel, stuk van ons.*

10.2. Organisatorische publikaties.

- *Het LaWIJtje.*

10.3. *Periodieke publikaties*

- *WIJ-Vlaams-Nationaal* (wekelijks).
- *Vlaanderen in de Wereld* (3-maandelijks).
- *WIJ-jongeren* (10 × per jaar).
- *WIJ-vrouwen* (4 × per jaar).

11. **Organigram**

Gezien er zich geen wijzigingen hebben voorgedaan ten aanzien van de toestand dd. 1982 verwijzen we naar het organigram in de "Morfologie van de Vlaamse Politieke Partijen in 1982". In: *Res Publica*, 1983, nr. 2-3, blz. 473.

AGALEV (ANDERS GAAN LEVEN)

1. Nationaal Partijcongres

In 1989 en 1990 werden vier congressen georganiseerd.

1.1. Diepenbeek, 20 mei 1989 : Europees verkiezingscongres.

Agenda : De Europese Verkiezingen.

Opkomst : 290 leden.

1.2. Gent, 18 november 1989 : Statutair congres.

Agenda : Invoering intern referendum en rotatie.

Opkomst : 150 leden.

1.3. Antwerpen, 7 april 1990 : Mobiliteitscongres.

Agenda : Van auto-mobiliteit naar een ander-mobiele samenleving.

Opkomst : 130 leden.

1.4. Retie, 1-2 december 1990 : Tweede economisch congres.

Agenda : Groene produkt-politiek.

Opkomst : 250 leden.

2. Uitvoerend Comité

Samenstelling

- a) Vrijwilligers verkozen door het Congres ;
Lemiengre Luc
Declercq Veerle
Hamels Johan
Foubert Edwin
Desmet Riet
Vanden Bossche Roland
Petens Raf
Callebaut Joost
Janssens Johan
- b) Leden van het Coördinatiecomité.
Deruyck Bert
Moons Ellie
Malcorps Johan

3. Stuurgroep

Samenstelling

- a) Vrijwilligers, verkozen door de arrondissementen ;
- Lannoo Vera, gespreksleider
 - Barbé Luc
 - Bax Urbain
 - Bergers Felix
 - Bosmans Ward
 - Caen Ronny
 - Casier Tom
 - Debaere Juul
 - De Peuter Marja
 - Heyerick Paul
 - Hospied Jean-Marie
 - Lambrecht Eddy
 - Leestmans Jef
 - Libbrecht Jo
 - Lockefer Sylvain
 - Mariëns Franky
 - Matthieu Jan
 - Rosmeulen Raoul
 - Ruysschaert Mon
 - Salen Liebrecht
 - Slosse Pierre
 - Smaghe Danny
 - Stroobandt Roger
 - Van Bogaert Marijke
 - Vanderveken Wim
 - Vercammen René
 - Verstraeten Michel
 - Verté Dirk
 - Witters Hugo

Er is één lid van de Stuurgroep dat anoniem wenst te blijven.

- b) De parlamentsfractie en het Coördinatiecomité van het secretariaat zijn adviserende niet-stemgerechtigde leden van de Stuurgroep.

4. De Uitgebreide Fractiebijeenkomst

De Uitgebreide Fractiebijeenkomst behandelt de politieke actualiteit en bestaat uit de parlementairen en de politieke secretariaatsmedewerkers. Bovendien staan deze bijeenkomsten open voor alle Agalev-leden.

- Kamer :
- Vogels Mieke
 - Geysels Jos
 - Cuyvers Jo
 - Devlieghere Wilfried
 - Van Dienderen Hugo
 - Van Durme Wilfried

Senaat :	Aelvoet Magda Dierickx Ludo Janzegers Guido Harnie Cécile Gryp Eric
Europees Parlement :	Staes Paul
Politieke medewerkers :	Malcorps Johan Deruyck Bert Verbeeck Remi Bervoets Wilfried

5. Kaderleden

Mandatarissen

Provincieraadsleden : 23

Schepenen : 4

OCMW-Raadsleden : 42

Gemeenteraadsleden : 122

6. Partijleden

Agalev telt 2130 partijleden.

Opmerking :

Agalev registreert alleen congresleden d.w.z. leden die krachtens de statuten toelating hebben tot alle Agalev-geledingen.

Lokale en regionale participaties aan de partij werden nog niet geregistreerd.

7. Personeelsbestand

Politiek secretaris	Malcorps Johan
Partijsecretaris	Deruyck Bert
Groene Omroep	Boon Alex
Administratie en financiën	Moons Ellie

8. Publikaties

Brochures IPE (studiedienst):

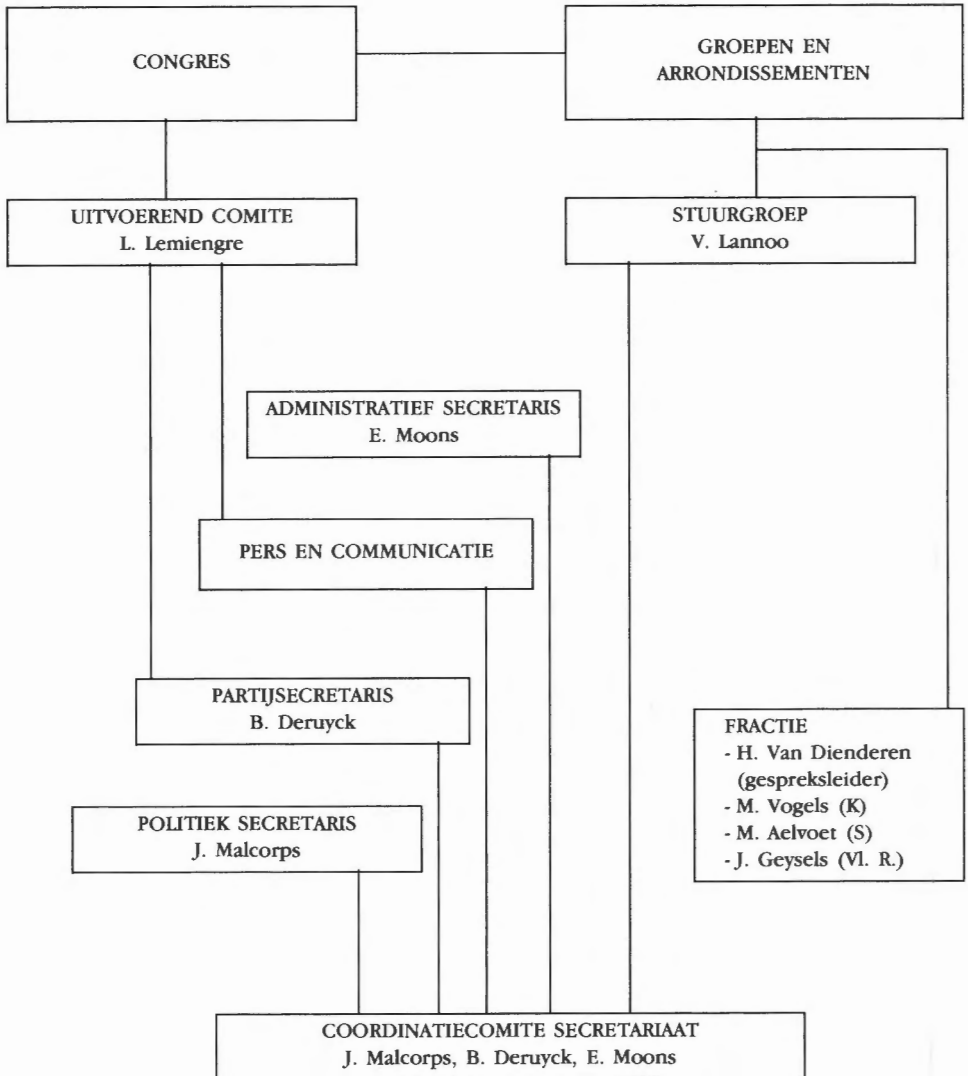
- *Van een 'zuiveringsbeleid naar zuiver waterbeleid'*. Maart 1990.

- *Afval verbranden, olie op het vuur*. Augustus 1990.

- *We rijden onze aarde naar de maan*. 1990.

- *Afval: preventie is de uitweg*. Januari 1991.

Organigram van AGALEV

BIJLAGE

Themata en deelnemers aan de televisiedebatten van BRT in 1989 en 1990

1989

Datum	Thema	CVP	PVV	SP	VU	AGALEV	Regering ¹	Gemiddelde kijkdichtheid ²
8-1-89	Hormonensla				J. Vandemeulebroucke		P. De Keersmaecker	3,1
15-1-89	Gesprek met de nieuwe SP-Voorzitter			F. Vandembroucke				5,4
29-1-89	Actuele thema's, zoals depolitizing, staats hervorming, begroting en abortus	H. Van Rompuy	A.-M. Neyts	F. Vandemboucke	J. Gabriëls			5,2
5-2-89	Het Vlaamse regeerakkoord						G. Geens J. Sauwens P. Dewael N. De Batselier W. Claes	4,9
12-2-89	De toestand van de Belgische economie							5,6
26-2-89	Abortus	F. Aerts	L. Herman-Michiëlsens	F. Erdman	W. Peeters			5,8
5-3-89	Het Belgische leger	J. Van Hecke		J. Timmermans		H. Van Dienderen P. Staes		2,4
12-3-89	De Europese Verkiezingen	L. Tindemans	W. Declercq	M. Galle	J. Vandemeulebroucke			3,0
19-3-89	Armoede		H. Van Breen	L. Hancké	E. Gaublomme		M. Smet W. Martens	3,4
9-4-89	Gesprek met de premier							3,3
16-4-89	Het rakettenbesluit	H. Van Rompuy	A.-M. Neyts	F. Vandembroucke	H. Ongena			3,4
23-4-89	Kempense steenkoolmijnen	L. Dhoore	P. Berben	L. Van Velthoven	J. Gabriëls			2,8
30-4-89	Onderwijs			J. Van Elewycq			D. Coens	2,4
7-5-89	Een balans van één jaar kabinet-Martens VIII		G. Verhofstadt				J.-L. Dehaene	3,7

(1) Het betreft zowel de nationale regering als de Vlaamse regering.

(2) 1% kijkdichtheid = 52.000 voor alle kijkers van 16 jaar en ouder. T.e.m. 4 maart 1990 werd de uitzending "De Zevende Dag" als een geheel behandeld. Vanaf 11 maart 1990 worden de verschillende delen afzonderlijk uitgerekend.

Datum	Thema	CVP	PVV	SP	VU	AGALEV	Regering ¹	Gemiddelde kijkdichtheid ²
21-5-89	Het Vlaamse cultuurdebat	G. Verhaegen		F. Vanden- broucke	A. De Beul		P. Dewael	2,0
28-5-89	Kempense steenkoolmijnen						N. De Batselier	2,2
4-6-89	Gesprek met jongeren in de partij- politiek	L. Caluwé	G. Versnick	R. Parijs	W. Muls			2,2
11-6-89	De Brusselse verkiezingen	J. Chabert	A.-M. Neyts	R. Garcia	V. Anciaux	A. Cauwelier		2,3
15-6-89	Europese verkiezingen : De vrouw in Europa	A. Hermans	J. Leduc	M. Van Hemeldonck	R. Lernout	J. Arickx		-
16-6-89	Europese verkiezingen : Gesprek met de lijsttrekkers	L. Tindemans	W. Declercq	M. Galle	J. Vande- meulebroucke	P. Staes		-
25-6-89	Brussel na de verkiezingen : con- frontatie met Ch. Piqué (PS)	J. Chabert						1,9
3-9-89	Herwaardering van het leraarsbe- roep						D. Coens	2,2
10-9-89	Gesprek met de premier						W. Martens	2,8
17-9-89	Gesprek met de Vlaamse partijvoor- zitters	H. Van Rompuy	G. Verhofstadt	F. Vanden- broucke	J. Gabriëls			2,7
24-9-89	De toekomst van de Volksunie				J. Gabriëls W. Kuypers			3,8
1-10-89	De TGV						J. Sauwens	3,6
8-10-89	Een nieuwe gemeentepolitiek						L. Tobback	3,3
15-10-89	Het nieuwe parlementaire jaar	L. Dhoore	W. Cortois	F. Willockx	H. Candries	M. Vogels		3,6
22-10-89	De Brusselse beleidsverklaring	J. Chabert	A.-M. Neyts			R. Gryp		3,6
12-11-89	Abortus	H. Van Rompuy	L. Herman- Michielsens					4,0
19-11-89	De Europese top en Oost-Europa						W. Martens	4,1
26-11-89	De migrantennota	P. D'Hondt	G. Verhofstadt			M. Vogels		5,2
3-12-89	Overleg regering-ambtenaren						R. Langendries L. Van Den Bossche	5,0
10-12-89	Ontwikkelingen in Oost-Europa						M. Eyskens	5,4
17-12-89	Beleidslijnen in de Vlaamse begro- ting		A. Denys		P. Van Grembergen	J. Geysels	G. Geens N. De Batselier	4,2
24-12-89	Bejaarden						J. Lenssens L. Detière	5,0

1990

Datum	Thema	CVP	PVV	SP	VU	AGALEV	Regering ¹	Gemiddelde kijkdichtheid ²
21-1-90	Het autosalon						J.-L. Dehaene J. Sauwens	5,1
28-1-90	De begroting		G. Verhofstadt				H. Schiltz	6,3
11-2-90	De Kempense steenkoolmijnen			G. Moens				5,5
18-2-90	De economische sancties tegen Zuid-Afrika	L. Dhoore			P. Van Grembergen			5,3
25-2-90	Het werk van de parlementaire enquêtecommissie inzake banditisme	A. Bourgeois	M. Mahieu	V. Peuskens	H. Coveliers			6,5
18-3-90	De ontzuiling in Vlaanderen	H. Van Rompuy	P. Dewael	W. Claes				3,5
25-3-90	Binnen- en buitenlandse actualiteit						W. Martens	6,3
8-4-90	De voorbije constitutionele crisis	H. Van Rompuy	G. Verhofstadt	F. Vandembroucke	J. Gabriëls			5,8
22-4-90	De derde fase van de staatshervorming	E. Van Rompuy	A. Denys	D. Van der Malen	F. Baert	M. Aelvoet		3,6
29-4-90	Het onderwijs						D. Coens	4,5
6-5-90	Het verkeer		H. Decroo				J.-L. Dehaene	3,1
13-5-90	Het liberale milieuplan		G. Verhofstadt			J. Geysels		4,9
20-5-90	Het decreet voor podiumkunsten						P. Dewael	3,6
27-5-90	De crisis van de Belgische justitie						M. Wathélet	2,9
10-6-90	Migranten	P. D'Hondt						3,3
17-6-90	Hervorming van de ambtenarij						W. Claes	2,9
24-6-90	De staatshervorming	J.-L. Dehaene	G. Verhofstadt	N. De Batselier	J. Sauwens			2,8
2-9-90	De houding van de Belgische regering in de Golfcrisis		F. Vermeiren			H. Vandierende-ren	M. Eyskens	4,2
9-9-90	De mogelijke economische gevolgen van de Golfcrisis						W. Claes	3,3
16-9-90	Confrontatie CVP-PVV	H. Van Rompuy	G. Verhofstadt					3,8

Datum	Thema	CVP	PVV	SP	VU	AGALEV	Regering ¹	Gemiddelde kijkdichtheid ²
23-9-90	De Golfcrisis: standpunten in het parlement	E. Dhoore	W. Courtois	F. Willockx	H. Candries	M. Vogels		4,4
30-9-90	De Golfcrisis en de start van het nieuw politiek jaar						W. Martens	4,5
7-10-90	Het universitair onderwijs						D. Coens	5,0
14-10-90	De rol van de SP in het kabinet-Martens			F. Vandembroucke		M. Aelvoet		5,2
21-10-90	Rwanda	H. Van Wambeke	W. Courtois	P. Chevalier	H. Candries	M. Vogels		4,5
28-10-90	Vragen aan de zwijgende coalitie		G. Verhofstadt			J. Geysels		7,0
4-11-90	De schuldenlast van de grote steden						L. Van den Bossche	4,0
11-11-90	Het 'dubbelven' van de buitenhuis werkende vrouw						M. Smet	5,7
25-11-90	Gesprek met de premier						W. Martens	6,5
2-12-90	Maaltijdchecks						L. Van den Brande L. Van den Bossche	6,7
9-12-90	De GATT-onderhandelingen						P. De Keersmaecker	7,3
16-12-90	Zijn socialisten en liberalen mogelijke partners?		G. Verhofstadt	F. Vandembroucke				6,9

**BELGIAN POLICY. CLASSIFICATION SCHEME FOR THE
BIBLIOGRAPHY AND FOR THE INVENTORY OF OPINION
POLLS.**

**LA POLITIQUE BELGE. SCHEMA DE CLASSIFICATION POUR LA
BIBLIOGRAPHIE ET POUR L'INVENTAIRE DES SONDAGES
D'OPINION.**

**BELEID IN BELGIE. CLASSIFICATIESCHEMA VOOR DE
BIBLIOGRAFIE EN DE INVENTARIS VAN DE OPINIEPEILINGEN.**

A. Foreign policy:

1. UNO and other world organizations
2. European policy
3. Policy vis-à-vis the developing countries
4. Policy vis-à-vis East-West relations
5. Defence policy
6. International relations
7. Foreign policy of other countries

A. Politique étrangère

1. ONU et autres organisations mondiales
2. Politique européenne
3. Politique vis-à-vis des pays en voie de développement
4. Politique relative aux rapports Est-Ouest
5. Politique de défense
6. Relations internationales
7. Politique étrangère des autres pays

A. Buitenlandse politiek:

1. UNO en andere wereldorganisaties
2. Europese politiek
3. Politiek ten overstaan van de ontwikkelingslanden
4. Politiek ten overstaan van de betrekkingen Oost-West
5. Defensiepolitiek
6. Internationale betrekkingen
7. Buitenlandse politiek van andere landen

B. Social policy:

1. Labour system
2. Employment policy
3. Professional organizations
4. Social security
5. Family policy and demographic policy
6. Public health
7. Housing
8. Social planning
9. Consumption

B. Politique sociale:

1. Régime du travail
2. Politique de l'emploi
3. Organisations professionnelles
4. Sécurité sociale
5. Politique familiale et démographique
6. Santé publique
7. Logement
8. Programmation sociale
9. La consommation

B. Sociale politiek:

1. Regime van de arbeid
2. Tewerkstellingsbeleid
3. Beroepsorganisaties
4. Sociale zekerheid
5. Familiale en demografische politiek
6. Volksgezondheid
7. Huisvesting
8. Sociale programmatie
9. Het verbruik

* General - Généralités - Algemeenheden

10. Environmental protection (including urban planning)

11. Welfare

10. Protection de l'environnement (y compris l'aménagement du territoire)

11. Bien-être

10. Leefmilieubescherming (met inbegrip van ruimtelijke ordening)

11. Welzijn

C. *Economic policy:*

1. Property
2. Organization of the economy
3. Prices policy
4. Subsidization policy
5. Policy regarding economic cycles
6. Energy policy
7. Infrastructure - transport and communications
8. Regional development
9. Industrial policy
10. Trade policy
11. Agricultural policy
12. Policy vis-à-vis the middle classes and the self-employed

C. *Politique économique*

1. La propriété
2. Organisation de l'économie
3. Politique des prix
4. Politique des subsides
5. Politique conjoncturelle
6. Politique énergétique
7. Infrastructure - transport et communications
8. Développement régional
9. Politique industrielle
10. Politique commerciale
11. Politique agricole
12. Politique relative aux classes moyennes et aux indépendants

C. *Economische politiek*

1. De eigendom
2. Organisatie van de economie
3. Prijzenpolitiek
4. Subsidiepolitiek
5. Conjunctuurpolitiek
6. Energiebeleid
7. Infrastructuur - vervoer en communicaties
8. Streekontwikkeling
9. Industriële politiek
10. Handelspolitiek
11. Landbouwpolitiek
12. Politiek ten overstaan van de middenstand en de zelfstandigen

D. *Financial policy:*

1. Investments and savings
2. Budget policy
3. Fiscal policy
4. Monetary and credit policy

D. *Politique financière:*

1. Investissements et épargne
2. Politique budgétaire
3. Politique fiscale
4. Politique monétaire et du crédit

D. *Financiële politiek:*

1. Investerings en sparen
2. Budgettaire politiek
3. Fiscale politiek
4. Munt- en kredietpolitiek

E. *Domestic policy:*

0. Chronicles

E. *Politique intérieure:*

0. Chroniques

E. *Binnenlandse politiek:*

0. Kronieken

1. Organization of the state	1. Organisation de l'Etat	1. Organisatie van de staat
2. National institutions	2. Institutions nationales	2. Nationale instellingen
3. Regional and local institutions	3. Institutions régionales et locales	3. Regionale en plaatselijke instellingen
4. Political parties	4. Partis politiques	4. Politieke partijen
5. Elections	5. Elections	5. Verkiezingen
6. Rights and liberties	6. Droits et libertés	6. Rechten en vrijheden
7. Administration of justice	7. Assistance juridique	7. Rechtsbedeling
8. Linguistic problems and minorities	8. Problèmes linguistiques et minorités	8. Taalproblemen en minderheden
9. Maintenance of public order	9. Maintien de l'ordre	9. Handhaving van de orde
10. War recovery	10. Séquelles des guerres	10. Nasleep van de oorlogen
11. Problems concerning aliens	11. Problèmes des étrangers	11. Vreemdelingenproblemen
12. Moral conceptions	12. Conceptions de la vie	12. Levensbeschouwelijke problemen
13. Church-State relations	13. Rapport entre l'Etat et les églises	13. Verhouding staat en kerken
14. Traffic problems	14. Problématique des transports	14. Verkeersproblematiek
<i>F. Cultural policy:</i>	<i>F. Politique culturelle:</i>	<i>F. Cultuurpolitiek:</i>
1. Education	1. Enseignement	1. Onderwijs
2. Scientific research	2. Recherche scientifique	2. Wetenschappelijk onderzoek
3. Adult education	3. Education populaire	3. Volksopvoeding
4. Leisure	4. Politique des loisirs	4. Vrijtijdsbesteding
5. Emancipation of women	5. Emancipation des femmes	5. Vrouwenemancipatie
6. Youth	6. La jeunesse	6. Jeugd
7. Art	7. Arts	7. Kunst
8. Mass communication	8. Communication de masse	8. Massacommunicatie
9. Cultural autonomy	9. Autonomie culturelle	9. Cultuurautonomie
10. Tourism	10. Tourisme	10. Toerisme
11. Sports	11. Sport	11. Sport

Liste des revues recensées

Arbeidsblad
Administration Publique
Belgisch Tijdschrift voor Sociale Zekerheid
Bevolking en Gezin
Bulletin de Documentation du Ministère des Finances
Bulletin de la Fondation André Renard
Cahiers Economiques de Bruxelles
Cahiers Marxistes
Contradictions
Courrier Hebdomadaire du CRISP
De Gids op Maatschappelijk Gebied
De Nieuwe Maand
Economisch en Sociaal Tijdschrift
Journal des Tribunaux
Kultuurleven
Nieuw Tijdschrift voor Politiek
La Revue Politique
Libéralisme
Ons Erfdeel
Recherches Economiques de Louvain
Recherches Sociologiques
Rechtskundig Weekblad
Reflets et Perspectives de la Vie Economique
Revue Belge de Sécurité Sociale
Revue Générale
Revue Nouvelle
Res Publica
Septentrion
Socialisme
Socialistische Standpunten
Streven
Studia Diplomatica
Tijdschrift voor Bestuurswetenschappen en Publiek Recht
Tijdschrift voor Economie en Management
Tijdschrift voor Sociale Wetenschappen
Tijdschrift voor Sociologie
Vlaams Marxistisch Tijdschrift
Wallonie

Bibliographie de l'année politique 1990

Etablie par Wladimir S. PLAVSIC,

Licencié en Journalisme et Communication sociale.

A. POLITIQUE ETRANGERE

1. ONU et autres organisations mondiales

CARTON B. et VAN REMOORTERE M., *Le monde selon GATT. La Revue Nouvelle*, 1990, n° 11, pp. 7-22.

PAUWELS A., *Juridische aspecten van de Belgische deelneming aan de V.N.-vrede-macht in Namibië. Tijdschrift voor Bestuurswetenschappen en Publiekrecht*, 1990, nr. 7, blz. 484-490.

2. Politique européenne

ANDRIESEN F., *Europe and the world in the 1990s. Documentatieblad van het Ministerie van Financiën*, januari-februari 1990, blz. 5-11.

BEIRNAERT W., *La dimension sociale de l'Europe : problèmes et possibilités. Libéralisme*, 1990, n° 2, pp. 76-83.

BLOMMAERT J. et T., *Intercompany-resultaten en de geconsolideerde jaarrekening : een analyse van de mogelijkheden voor het uitschakelen en involgen van intercompany resultaten op grond van de zevende E.E.G.-Richtlijn. Economisch en sociaal Tijdschrift*, 1990, nr. 2, blz. 231-247.

BODSON J.-Cl. et PELES S., *Une Charte pour une Europe sociale. La Revue Nouvelle*, 1990, n° 4, pp. 66-76.

BRITTAN L., *European Insurance in a Single Market. Tijdschrift voor economie en management*, 1990, nr. 4, blz. 411-423.

BRUSTEN E., *Europa op zoek naar nieuwe structuren. Streven*, mei 1990, blz. 699-711.

COENE L., *European integration after the single european act : a succesfull liberal approach. Libéralisme*, 1990, n° 2, pp. 70-74.

COGEN M., *The E.C. and Eastern Europe : the birth of Pan-European financial cooperation? Studia Diplomatica*, 1990, n° 2, pp. 45-56.

CRÉSPINET A., *La Conférence de Madrid des leaders socialistes de la C.E.E. - Leur déclaration. Socialisme*, 1990, n° 222, pp. 469-477.

DAWANCE J.-P., *L'unification monétaire européenne. Bulletin de la Fondation André Renard*, 1990, nr. 185, pp. 37-48.

DE BROUWER J.-L., *L'administration belge et la construction européenne. Quelques pistes de réflexion. Administration publique*, 1990, T.4, pp. 237-246.

DE CROO H., *L'Europe de 1993 : purgatoire ou paradis? Libéralisme*, 1990, n° 3, pp. 47-51.

DELCOURT J., *La reconnaissance et l'équivalence des diplômes et des qualifications dans la Communauté européenne. Centre de recherche et d'information socio-politiques (CRISP), Courrier hebdomadaire*, 1990, n° 1294, 35 p.

- DELHAUTEUR D., Faut-il fusionner l'U.E.O. avec la C.E.? *Socialisme*, 1990, n° 222, pp. 439-442.
- DELODDERE E., De voltooiing van de interne markt. *Documentatieblad van het Ministerie van Financiën*, juli-augustus 1990, blz. 17-47.
- DELORS J., La construction européenne : un défi à relever d'urgence. *La Revue Générale*, 1990, n° 6, pp. 5-24.
- DELWIT P., Interrogations sur l'avenir des relations C.E.E.-COMECON. *Socialisme*, 1990, n° 220, pp. 330-340.
- DUQUESNE A., Esquisser l'architecture de l'Europe de l'Atlantique à l'Oural. *Libéralisme*, 1990, n° 1, pp. 30-34.
- FRANCK Chr., Vers l'union européenne. *La Revue politique*, 1990, n° 5-6, pp. 61-76.
- GENSCHER H.-D., L'unification allemande : une contribution à la stabilité européenne. *La Revue Générale*, 1990, n° 5, pp. 5-17.
- HARMEL P., L'Allemagne dans l'Europe. *La Revue Générale*, 1990, n° 5, pp. 19-33.
- HATRY P., Deux années de transition vers l'Europe unie de 1993. *Libéralisme*, 1990, n° 4, pp. 17-22.
- HEREMANS D. en GULDEMONT J., De rol van de overheid in het Europeaniseringsproces van het bedrijfsleven in België. *Res Publica*, 1990, nr. 2-3, pp. 265-278.
- HERMAN F., La Communauté européenne sur le chemin de l'union monétaire. *La Revue politique*, 1990, n° 2, pp. 17-36.
- JARUZELSKI W., Une Pologne en changement dans une Europe qui change. *Studia Diplomatica*, 1990, n° 1, pp. 3-8.
- JELOWICKI J., Système monétaire européen. Adaptation du 21 septembre 1989. *Documentatieblad van het Ministerie van Financiën*, maart-april 1990, blz. 283-291.
- JONCKHEER P. et POCHET Ph., De la charte sociale au programme d'action de la Communauté européenne. Centre de recherche et d'information socio-politiques (CRISP), *Courrier hebdomadaire*, 1990, n° 1273-1274, 56 p.
- KEEREMAN F., De Europese financiële ruimte : resterende knelpunten. *Economisch en sociaal tijdschrift*, 1990, nr. 3, blz. 369-376.
- KORTLEVEN J., Enkele beschouwingen bij de verwezenlijking van de Europese eenheidsmarkt. *Documentatieblad van het Ministerie van Financiën*, juli-augustus 1990, blz. 49-186.
- KOSSMAN E.H., De passies van Europa. *De Nieuwe Maand*, 1990, nr. 8, blz. 12-15.
- LAERMANS R., Het Gerard-Mortier-effect. Over Vlaanderen, het Verenigde Europa en de culturele kapitaalvlucht. *De Nieuwe Maand*, 1990, nr. 5, blz. 2-4.
- LANNOO K., Het Europa van de Twaalf - Van Eenheidsakte naar economische en monetaire unie. *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, 1990, nr. 4, blz. 390-396.
- LAURENT P.-H., The second European relance. *Studia Diplomatica*, 1990, n° 1, pp. 82-90.
- LINDEMANS I., Welke Europa's voor het jaar 2000? *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, 1990, nr. 1, blz. 37-55.
- MARTENS W., Public finance : a federal Belgium within a unified Europe. *Documentatieblad van het Ministerie van Financiën*, november-december 1990, blz. 5-13.
- MASKENS Ch., L'histoire du Federal Reserve System peut-elle fournir des enseignements pour une future banque centrale européenne? *Documentatieblad van het Ministerie van Financiën*, maart-april 1990, blz. 293-319.
- POOS J.F., Politique européenne. Révolution et réalisme. *La Revue Générale*, 1990, n° 7-9, pp. 5-12.

- RAULIER A. et DEREGNAUCOURT G.**, Les politiques sociales de la Communauté européenne. Centre de recherche et d'information socio-politiques (CRISP), *Courrier hebdomadaire*, 1990, n° 1267-1268, 80 p.
- REMACLE E.**, Vers une européanisation croissante des questions de sécurité et de défense. *Socialisme*, 1990, n° 222, pp. 443-455.
- ROCARD M.**, L'Europe et la social-démocratie. *La Revue Générale*, 1990, n° 3, pp. 5-20.
- ROMUS P.**, La Wallonie dans la politique régionale européenne. *Wallonie*, 1990, n° 12, pp. 3-11.
- SCRIVENER Chr.**, La fiscalité européenne dans la perspective de 1992. *Studia Diplomatica*, 1990, n° 1, pp. 25-31.
- SPITAELS G.**, La Turquie à la recherche de la démocratie et de l'Europe. *Socialisme*, 1990, n° 219, pp. 175-193.
- STAEDLIN F.**, L'Europe Sociale. Côté militant. *Bulletin de la Fondation André Renard*, 1990, n° 186, pp. 33-56.
- TUYTTENS B.**, De macht van het geld. (Europese eenmaking). *Socialistische Standpunten*, 1990, nr. 4, blz. 4-12.
- UIT DEN BOOGAART P.C.**, Het Babylonische Europa. Een beschouwing over taalminderheden. *Ons Erfdeel*, 1990, nr. 5, blz. 715-719.
- VANDAEL W.**, Les relations Flandre-Pays-Bas dans une perspective européenne. *Cahiers marxistes*, 1990, n° 171, pp. 47-61.
- VANDAMME J.**, Sociaal Europa 1950-1990. *Nieuw Tijdschrift voor politiek*, 1990, nr. 2, blz. 7-16.
- VANDAMME J. et SIMONS E.**, Le contrôle des concentrations dans la Communauté européenne. Centre de recherche et d'information socio-politiques (CRISP), *Courrier hebdomadaire*, 1990, n° 1293, 38 p.
- VAN DEN OOSTERKAMP J.S.**, De ontwikkeling van een communautaire energiepolitiek. *Tijdschrift voor Bestuurswetenschappen en Publiekrecht*, 1990, nr. 5, blz. 311-338.
- VAN DEN SPIEGEL F.**, Vrij kapitaalverkeer en Europese financiële ruimte : de markt van de particulieren. *Economisch en sociaal tijdschrift*, 1990, nr. 3, blz. 379-387.
- VAN DER VORST P.**, Serpent social européen et charte communautaire des droits sociaux fondamentaux des travailleurs. *Bulletin de la Fondation André Renard*. 1990, n° 186, pp. 57-61.
- VAN HAMME A.**, E.C. public procurement rules in the wake of this single European market : a survey of recent changes. *Studia Diplomatica*, 1990, n° 3, pp. 5-26.
- VAN HULLE K.**, De aanpassing van de Belgische wetgeving aan de zevende E.E.G.-Richtlijn inzake de geconsolideerde jaarrekening : een overzicht. *Economisch en sociaal Tijdschrift*, 1990, nr. 2, blz. 205-229.
- VAN IMPE H.**, Vergelijking tussen de respectieve staatsinrichtingen van de twaalf landen van de Europese Gemeenschappen. *Tijdschrift voor Bestuurswetenschappen en Publiekrecht*, 1990, nr. 10, blz. 701-705.
- VAN LANGENHOVE L.**, Het Europees onderzoeksbeleid. *Socialistische Standpunten*, 1990, nr. 2, blz. 45-53.
- VAN MIERT K.**, De andere uitdaging 1992. L'autre défi 1992. *Studia Diplomatica*, 1990, n° 1, pp. 9-23.
- VOGEL J.**, La dimension sociale dans les relations CEE-Hongrie/Pologne. *Bulletin de la Fondation André Renard*, 1990, n° 183, pp. 29-39.

WEGENER H., *Quelle architecture politique pour l'Europe de demain? Libéralisme*, 1990, n° 1, pp. 66-71.

WIGNY D., *Luxembourg : place financière européenne. La Revue Générale*, 1990, n° 7-9, pp. 25-35.

WUYTS H.J., *Het Europa der Regio's. Tijdschrift voor Bestuurswetenschappen en Publiekrecht*, 1990, nr. 9, blz. 621-631.

3. Politique vis-à-vis des pays en voie de développement

de VILLERS G. et WILLAME J.-C., *Belgique-Zaïre : le grande affrontement (suite ?). Cahiers marxistes*, 1990, n° 175, pp. 74-80.

GERADIN P., *Visages de l'Afrique, au fil des coopérations. La Revue Nouvelle*, 1990, n° 4, pp. 15-32.

HARROY J.-P., *Rwanda : deux millions de réfugiés tutsi? La Revue Générale*, 1990, n° 11, pp. 5-10.

HINKELAMMERT F.J., *Het probleem van de buitenlandse schuld. Streven*, aug.-sept. 1990, blz. 1011-1021.

KESTERGAT J., *Le mobutisme nouveau : réforme ou replâtrage? La Revue Générale*, 1990, n° 6, pp. 25-36.

LAGAE W., *De politieke economie van het aanbod van bilaterale officiële hulpverlening : een analyse voor zeven OESO-landen in 1987. Economisch en Sociaal Tijdschrift*, 1990, nr. 1, blz. 55-78.

PEETERS A. et WILLAME J.-Cl., *Rwanda, miroir brisé. La Revue Nouvelle*, 1990, n° 12, pp. 53-58.

REDING P., *La dette des pays en voie de développement. La Revue politique*, 1990, n° 5-6, pp. 133-151.

ROOSENS Cl., *Belgique-Zaïre. La crise de la maturité. Res Publica*, 1990, n° 2-3, pp. 255-263.

SIMONET H., *La politique africaine de la Belgique. Libéralisme*, 1990, n° 4, pp. 12-15.

VERHAEGEN B., *Le Zaïre de l'an 2000. Cahiers marxistes*, 1990, n° 175, pp. 63-72.

VERHELST T.-G., *Quel "développement" pour les années '90? Réflexions sur la nature culturelle du développement. Reflets et Perspectives de la vie économique*, 1990, n° 5, pp. 435-448.

WILLAME J.-Cl., *Communautarisation de la coopération au développement. Centre de recherche et d'information socio-politiques (CRISP), Courrier hebdomadaire*, 1990, n° 1280-1281, 79 p.

WILLAME J.-Cl., *Coopération au développement : les soldes avant liquidation? La Revue Nouvelle*, 1990, n° 4, pp. 3-14.

WILLAME J.-Cl., e.a., *Brèches démocratiques en Afrique noire? La Revue Nouvelle*, 1990, n° 7-8, pp. 69-97.

WILLAME J.-Cl., *La panne rwandaise. La Revue Nouvelle*, 1990, n° 12, pp. 59-66.

4. Politique relative aux rapports Est-Ouest

BÂRDOS-FÉLTONYI N. e.a., *Eden à l'Est... La Revue Nouvelle*, 1990, n° 5-6, pp. 3-66.

BERNARD S., *Est-Ouest : de l'affrontement à la Coopération. La Revue Générale*, 1990, n° 11, pp. 11-17.

DE CLERCQ W., *Réussir ensemble. Libéralisme*, 1990, n° 1, pp. 19-24.

DELMOTTE F., *De nieuwe kaart van Europa. Vlaams Marxistisch Tijdschrift*, maart 1990, blz. 37-49.

- DUMOULIN A., La délitescence du Pacte de Varsovie. *Socialisme*, 1990, n° 221, pp. 391-412.
- EYSKENS M., From detente to entente. The impact of the implosion of communism. *Studia Diplomatica*, 1990, n° 2, pp. 5-33.
- EYSKENS M., De la détente à l'entente. Conséquences de l'implosion du Communisme. *La Revue Générale*, 1990, n° 4, pp. 5-40.
- FRANCK Ch., Bilan et perspectives du changement à l'Est. Suivi d'une Réaction de M. Pierre Harmel, ministre d'Etat. *La Revue Politique*, 1990, n° 1, pp. 73-84 et 85-89.
- GALAND P., Dos au mur. Est-Ouest, une rencontre difficile. *Cahiers marxistes*, 1990, n° 175, pp. 146-152.
- HATRY P., Les changements à l'Est. *Libéralisme*, 1990, n° 2, pp. 50-68.
- PUTZEYS J., Comment aider les pays de l'Etat à passer d'un système d'économie planifiée à des économies de marché. *Libéralisme*, 1990, n° 1, pp. 39-44.
- RICHET X., Aspects institutionnels et micro-économiques de l'ajustement structurel dans les économies des pays de l'Est. *Libéralisme*, 1990, n° 1, pp. 45-54.
- SIMONET H., Tout empire périra. *Libéralisme*, 1990, n° 1, pp. 55-60.
- VERHOFSTADT G., Europe de l'Est : une véritable chance pour le libéralisme. *Libéralisme*, 1990, n° 1, pp. 62-65.

5. Politique de défense

- DUMOULIN A., REMACLE E., Implications politico-militaires du processus de désarmement conventionnel en Europe (III). *Socialisme*, 1990, n° 217-218, pp. 15-32.
- HELMREICH J.E., Belgium, Britain, The United States and Uranium, 1952-1959. *Studia Diplomatica*, 1990, n° 3, pp. 27-81.
- LACAZE J., Nouveau monde et monde nouveau. *Libéralisme*, 1990, n° 3, pp. 32-38.
- SAUR L., Dix années de sécurité et de défense : esquisse de bilan et essai de perspectives... *La Revue politique*, 1990, n° 5-6, pp. 77-113.
- VANWELKENHUYZEN J., Le plan de la victoire allemande de 1940. *La Revue Générale*, 1990, n° 5, pp. 47-68.
- X., Une défense pour demain. *Libéralisme*, 1990, n° 3, pp. 59-86.

6. Relations internationales

- DEVUYST J., Het nieuwe multilateralisme in de theorie van de internationale betrekkingen. *Tijdschrift voor Sociale Wetenschappen*, 1990, n° 2, blz. 152-168.
- GROOHTHAERT J., Le nouveau monde du Pacifique. *Studia Diplomatica*, 1990, nr. 2, pp. 35-44.
- REYCHLER L., Het Helsinki-proces. *Nieuw Tijdschrift voor Politiek*, 1990, nr. 5-6, blz. 121-137.

7. Politique étrangère des autres pays

- CHAN J., Hong Kong : will it work? *Studia Diplomatica*, 1990, n° 1, pp. 34-40.
- GHERARI H., L'union du Maghreb arabe. *Studia Diplomatica*, 1990, n° 3, pp. 83-115.

B. POLITIQUE SOCIALE

1. Régime du travail

- ALALUF M., **La précarisation du marché du travail.** *Bulletin de la Fondation André Renard*, 1990, n° 185, pp. 17-27.
- ARCQ E., **Le conflit Interbrew.** Centre de recherche et d'information socio-politiques (CRISP), *Courrier hebdomadaire*, 1990, n° 1272, 48 p.
- ARCQ E., **Les relations collectives de travail dans les groupes d'entreprises.** Centre de recherche et d'information socio-politiques (CRISP), *Courrier hebdomadaire*, 1990, n° 1288, 41 p.
- DE AGUIRRE P., **Tussen loos en zoekend. Dagboek van een dopper.** *De Nieuwe Maand*, 1990, nr. 7, blz. 11-13.
- DEGRAEF V., **La prostitution est-elle un métier?** *La Revue Nouvelle*, 1990, n° 9, pp. 83-91.
- DE NEVE H., **People management in de openbare sector.** *Documentatieblad van het Ministerie van Financiën*, mei-juni 1990, blz. 41-54.
- HOLDERBEKE F., **Deeltijdarbeid op een tweesprong.** *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, 1990, nr. 10, blz. 791-810.
- MAUS H., **Statistiques concernant le travail à temps partiel.** *Bulletin de la Fondation André Renard*, 1990, n° 185, pp. 29-36.
- PESTIEAU P., **L'économie souterraine.** *Bulletin de la Fondation André Renard*, 1990, n° 185, pp. 5-16.

2. Politique de l'emploi

- BODSON D. et MARQUET J., **Entre jeunes chercheurs d'emploi et entreprises: une communication extraterrestre. Un exemple de communication interdépendante.** *Reflets et Perspectives de la vie économique*, 1990, n° 2, pp. 123-139.
- BUSSENIERS A.M., **Statistische analyse van de evolutie van de tewerkstelling.** *Documentatieblad van het Ministerie van Financiën*, januari-februari 1990, blz. 155-208.
- DE BEUCKELEER K., **Human Resource Accounting: recente ontwikkelingen in theorie en praktijk.** *Economisch en sociaal Tijdschrift*, 1990, nr. 2, blz. 269-293.
- DECHAMPS I., **La remise au travail des bénéficiaires de l'aide sociale. Fonction idéologique et enjeu social.** *Contradiction*, 1990, n° 63, pp. 123-145.
- DENOLF L. en MARTENS A., **Na de mijnsluiting. Loopbaanontwikkeling van jonge Turkse, Belgische en Italiaanse ex-mijnwerkers te Genk.** *Tijdschrift voor sociologie*, 1990, nr. 5-6, blz. 363-400.
- GHYSSAERT P. et DELHAYE Th., **Le recrutement et la sélection des cadres demain.** *Reflets et Perspectives de la vie économique*, 1990, n° 3, pp. 181-191.
- GINSBURGH V. et VAN REGEMORTER D., **Peut-on augmenter l'emploi en modifiant les règles de prélèvement des cotisations de sécurité sociale. Réflexions sur la proposition du "Groupe des 72".** *Cahiers économiques de Bruxelles*, 1990, n° 127, pp. 273-287.
- LEMAITRE N. et VANDEWATTYNE J., **La formation dans les entreprises belges.** *Reflets et Perspectives de la vie économique*, 1990, n° 3, pp. 165-179.
- LYBAERT N., **"Human Resource Accounting"?** *Tijdschrift voor economie en management*, 1990, nr. 2, blz. 131-146.
- MOMMEN A., **Trombone of trombose, of de dubbelzinnige strijd voor arbeidstijdverkorting.** *Vlaams Marxistisch Tijdschrift*, oktober 1990, blz. 75-94.
- OP de BEECK R., **De haven van Antwerpen als bron van werkgelegenheid.** *Economisch en sociaal Tijdschrift*, 1990, nr. 1, blz. 37-53.

- SCHOKKAERT E. et VAN OOTEGEM L., Sen's Concept of the Living Standard Applied to the Belgian Unemployed. *Recherches économiques de Louvain*, 1990, n° 3-4, pp. 429-450.
- SELS L., Afdwingbaarheid van tewerkstellingsmaatregelen door onderhandelingen, overleg en andere vakbondsactie. *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, 1990, nr. 11, blz. 895-915.
- VANDEVELDE T., Oude en nieuwe ideeën over het recht op arbeid. *Streven*, juli 1990, blz. 932-944.
- VAN POECK A. en HEYLEN F., Arbeidsverhoudingen, loonvorming en macro-economische prestaties. *Economisch en sociaal Tijdschrift*, 1990, nr. 1, blz. 5-35.
- WALCKIERS P., L'outplacement : phénomène des années 90. *Reflète et Perspectives de la vie économique*, 1990, n° 3, pp. 193-204.

3. Organisations professionnelles

- BLAISE P., L'accord interprofessionnel du 27 novembre 1990. Centre de recherche et d'information socio-politiques (CRISP), *Courrier hebdomadaire*, 1990, n° 1297-1298, 53 p.
- BOOGAARD F., De vakbeweging bloeit op na een economisch zwart decennium. *Ons Erfdeel*, 1990, nr. 5, blz. 695-702.
- COPPE M., 1960. L'automne de "La Belgique de papa". *Bulletin de la Fondation André Renard*, 1990, n° 187-188, pp. 57-95.
- COPPE M., De la nécessité de réformes de structure. *Bulletin de la Fondation André Renard*, 1990, n° 187-188, pp. 97-103.
- DUCHAINÉ A., Les négociations sur l'introduction des nouvelles technologies. Centre de recherche et d'information socio-politiques (CRISP), *Courrier hebdomadaire*, 1990, n° 1302, 36 p.
- MARIEN J., De Volksverzekering : zestig jaar. *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, 1990, nr. 11, blz. 881-894.
- VANDERMOSTEN M., Du marxisme dans les syndicats. *Contradictions*, 1990, n° 63, pp. 113-122.
- VANHOREN I., Actiemiddelen van drukingsgroeperingen in België. *Res Publica*, 1990, nr. 1, pp. 95-115.
- VAN TRIER P., De moeizame en lange weg van een progressief militant in de kristelijke arbeidersbeweging. *Vlaams Marxistisch Tijdschrift*, oktober 1990, blz. 63-73.
- WALDACK W., Le syndicalisme libéral en Belgique. *Libéralisme*, 1990, nr. 4, pp. 40-47.

4. Sécurité sociale

- DEPREZ U., Honderd jaar geschiedenis : van steun- en verzorgingskas tot fonds voor arbeidsongevallen. *Belgisch Tijdschrift voor Sociale Zekerheid*, 1990, nr. 6-7-8, blz. 371-378.
- LEBLANC S., La fédéralisation de la sécurité sociale. Centre de recherche et d'information socio-politiques (CRISP), *Courrier hebdomadaire*, 1990, n° 1282-1283, 62 p.
- LONAY B., Le contenu informatif des annonces de résultat prévisionnel belges. *Cahiers économiques de Bruxelles*, 1990, n° 127, pp. 337-365.
- PIETERS D., Afspraak met de sociale zekerheid in 1993. *Belgisch Tijdschrift voor Sociale Zekerheid*, 1990, nr. 5, blz. 274-280.
- VAN ECHOUTTE W., De nieuwe wet betreffende de tegemoetkomingen aan gehandicapten. *Belgisch Tijdschrift voor Sociale Zekerheid*, 1990, nr. 3-4, blz. 123-146.

VAN STEENBERGHE J., *De Arbeidsongevallenwet : tussen 19de en 21ste eeuw. Belgisch Tijdschrift voor Sociale Zekerheid*, 1990, nr. 6-7-8, blz. 363-370.

5. Politique familiale et démographique

CALOT G., *La fécondité en Europe : évolutions passées et perspectives d'avenir. Bevolking en Gezin*, 1990, nr. 3, blz. 56-82.

DE DONDER V., *Zou men armoede lijden? Een eeuw kroostrijke gezinnen in Vlaanderen*. Antwerpen, Standaard Uitgeverij, 1990, 266 p.

DETIEGE L., *Gaat en vermenigvuldigt U. Socialistische Standpunten*, 1990, nr. 2, blz. 3-10.

D'HONDT-VANOPDENBOSCH P., *Demografie en migranten. Bevolking en Gezin*, 1990, nr. 1, blz. 3-5.

GILLES J., *Mère de famille et travailleuse? La Revue Générale*, 1990, n° 12, pp. 41-49.

LEVY M.L., *Douze pyramides des âges, plus une. La Revue Générale*, 1990, n° 4, pp. 41-48.

LINARD de GUERTECHIN Chr., *Famille et impôt : une réforme à réformer. La Revue Générale*, 1990, n° 12, pp. 51-62.

MARTENS A., *Beleid en demografie. Bevolking en Gezin*, 1990, nr. 1, blz. 113-119.

PEETERS R.F., VAN DER VEEN F., *De perinatale- en zuigelingensterfte van etnische minderheden in België/Vlaanderen. Bevolking en Gezin*, 1990, nr. 1, blz. 37-53.

POULAIN M., EGGERICKH T., *De demografische kenmerken van de vreemde bevolking in de Belgische steden (1983-1988). Bevolking en Gezin*, 1990, nr. 1, blz. 77-92.

SNYKERS G., *Vous avez dit "politique familiale"?* *La Revue Générale*, 1990, n° 4, pp. 61-67.

VAN DER HAEGEN H., *De bevolking van vreemde nationaliteit en haar impact op de Belgische demografie. Bevolking en Gezin*, 1990, nr. 1, blz. 7-36.

WATTELAR Chr., *La famille est-elle en mutation en Belgique et en Europe? La Revue Générale*, 1990, n° 4, pp. 49-59.

WIJEWICKREMA S., *Fertility adaptation to local conditions : Maghrebians in Belgium. Bevolking en Gezin*, 1990, nr. 1, blz. 55-76.

WIJEWICKREMA S. en LESTHAEGHE R., *Nuptialiteit en reproductie bij de moslim-minderheden in België. Tijdschrift voor sociologie*, 1990, nr. 5-6, blz. 339-361.

ZAKALNYCKYJ V., *La politique nataliste des pays de la C.E.E. Wallonie*, 1990, n° 10, pp. 25-35.

6. Santé publique

CARDIJN C. en BUYSSE E., *Praktische problemen i.v.m. de tegemoetkomingen aan gehandicapte personen. Belgisch Tijdschrift voor Sociale Zekerheid*, 1990, nr. 3-4, blz. 169-179.

DONY M., BLERO B., *La répartition des compétences en matière de politique de Santé. Centre de recherche et d'information socio-politiques (CRISP), Courrier hebdomadaire*, 1990, n° 1300-1301, 66 p.

HERMANS H., MEULEMANS H., VAN HOVE E., *Variaties in de behandeling van dialysepatienten. Tijdschrift voor Sociologie*, 1990, nr. 2, blz. 277-300.

JOOSSENS L., *Tabakspreventie (I) Belgisch perspectief. (II) Een Europees perspectief. De Gids op Maatschappelijk Gebied*, 1990, (I) nr. 2, blz. 111-124; (II) nr. 4, blz. 345-362.

LAURENSSE G., *Thuiszorg : een situering en beleidsvisie. Nieuw Tijdschrift voor politiek*, 1990, nr. 3, blz. 31-45.

- LOUCKX F., Gezondheidszorg voor allochtonen als organisatorische praxis. *Tijdschrift voor sociologie*, 1990, nr. 5-6, blz. 467-493.
- Mc CORMICK R.A., Tien verzoeken aan de medici. *Streven*, februari 1990, blz. 387-398.
- MEESTERS J., Le centre, prétexte à des réflexions sur la santé. *Cahiers marxistes*, 1990, n° 174, pp. 35-49.
- MICHEL L., Au-dessus des lois? *Libéralisme*, 1990, n° 4, pp. 33-38.
- PORTRAY R., L'évaluation du handicap pour l'octroi de l'allocation de remplacement de revenu et de l'allocation d'intégration. *Revue belge de sécurité sociale*, 1990, n° 3-4, pp. 145-164.
- ROLIES J., Gezondheid, een nieuwe moraal? Een andere visie op lichamelijk welzijn. *Kultuurleven*, 1990, nr. 6, blz. 18-23.
- VAN DEN BERGH O., Gedrag en gezondheid. Een belichting vanuit de gedragspsychologie. *Kultuurleven*, 1990, nr. 6, blz. 24-29.

7. Logement

- BOSSCHAERT R., Wanneer de nood het hoogst is, is de woning nabij. *Socialistische Standpunten*, 1990, nr. 4, blz. 55-60.
- DE DECKER P., Uitgesteld paradijs – of een kaleidoscopische kijk op het wonen in het Vlaanderen van de jaren '80. *Tijdschrift voor Sociologie*, 1990, nr. 1, blz. 5-55.
- DE LANNOY W., KESTELOOT Chr., Les divisions sociales et spatiales de la ville. *Contradictions*, 1990, n° 58-59, pp. 153-190.
- D'HAVE W., e.a., A.C.W. en huisvesting (Themanummer). *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, 1990, nr. 3, blz. 227-313.
- MEULEMANS B., Waar welvaart verschijnt en huisvesting verdwijnt. *Tijdschrift voor sociologie*, 1990, nr. 2, blz. 235-275.
- NOUVELLE-CORDIER C., Solutions alternatives aux problèmes du logement social wallon. *Wallonie*, 1990, n° 7-8, pp. 23-30.
- VANKERCKHOVE J., La loi du 22 décembre 1989 relative à la protection du logement familial. *Journal des Tribunaux*, 24 février 1990, pp. 121-132.

8. Programmation sociale

- BLAISE P., VERLYJ., La mise en oeuvre de l'accord interprofessionnel de 1988. Centre de recherche et d'information socio-politiques (CRISP), *Courrier hebdomadaire*, 1990, n° 1286-1287, 50 p.
- DEFEYT Ph., Les revenus, fantômes de l'Europe 93. *La Revue Nouvelle*, 1990, n° 1, pp. 3-9.
- DE SWERT G., Een Belgisch wonder. *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, 1990, nr. 12, blz. 1009-1017.

9. La consommation

- VANDEBUSSCH K., Voeding, industrie en eetcultuur. *Kultuurleven*, 1990, nr. 5, blz. 6-17.

10. Protection de l'environnement (y compris l'aménagement de territoire)

- BOUCIQUE B., Een vergunningsbeleid zonder vergunningen : irreëel, utopisch of toekomstig milieubeleid? *Nieuw Tijdschrift voor politiek*, 1990, nr. 3, blz. 47-68.

- DECALUWÉ C., *Provincies en milieu. De Gids op Maatschappelijk Gebied*, 1990, nr. 6-7, blz. 545-557.
- DEFEYT Ph., GOUZEE N., *Au coeur de la relation environnement-économie : une énergie à bon marché. Reflets et Perspectives de la vie économique*, 1990, n° 5, pp. 405-417.
- DE PLOEY J., *Bedreiging en bescherming van de bodem. Kultuurleven*, 1990, nr. 1, blz. 48-55.
- DEPUYDT F., *Milieuzorg, beleid, beleiden en begeleiden. Kultuurleven*, 1990, nr. 6, blz. 58-61.
- DEUTSCH S. e.a., *L'écologie à l'heure du politique. La Revue Nouvelle*, 1990, n° 2, pp. 3-122.
- GERMAIN M., *PNB et comptes nationaux-limites et tentatives d'élargissement, en particulier à l'environnement. Reflets et Perspectives de la vie économique*, 1990, n° 5, pp. 343-356.
- GOUGUET J.-J., *L'analyse économique et la gestion de la ressource en eau. Recherches et Perspectives de la vie économique*, 1990, n° 5, pp. 369-385.
- GOUGUET J.-J., *Gel des terres et aménagement du territoire européen. Reflets et Perspectives de la vie économique*, 1990, n° 6, pp. 483-503.
- HANNEQUART A., SCHOON A., *Aménagement du territoire et espace en Wallonie. Wallonie*, 1990, n° 9, pp. 8-14.
- PEETERS E., *A.C.V. en milieu... in Vlaanderen. De Gids op Maatschappelijk Gebied*, 1990, nr. 6-7, blz. 583-590.
- RYSENAER A., *Intégration verticale et réglementation : l'exemple de la bière. Cahiers économiques de Bruxelles*, 1990, n° 128, pp. 423-444.
- VAN SEVENCOTEN F., *Het plan van de afval. Socialistische Standpunten*, 1990, nr. 1, blz. 39-47.
- SOONTIENS F., *Milieucrisis, teleologie en antropocentrisme. Streven*, mei 1990, blz. 733-740.
- SPIESSENS E., *K.W.B.-programma : "Leefmilieu in onze gemeente". Vorming en actie rond een betere gemeentelijke milieuzorg. De Gids op Maatschappelijk Gebied*, 1990, nr. 5, blz. 437-448.

11. Bien-être

- COCKX B., LAMBRECHTS E., *De duur van de O.C.M.W.-hulpverlening. Een analyse op grond van registratiegegevens. Bevolking en Gezin*, 1990, nr. 2, blz. 17-38.
- I.E.V. (Institut Emile Vandervelde), *Les améliorations sociales décidées dans le cadre de l'élaboration du Budget 1991. Socialisme*, 1990, n° 220, pp. 279-287.
- LAEVAERT W., *Is Vlaanderen Welvarend(er)? De Gids op Maatschappelijk Gebied*, 1990, nr. 11, blz. 917-937.
- VAN CROMBRUGGE H., *Grootouders, ze zijn er gewoon. Het belang van grootouders voor kind, gezin en samenleving. Streven*, januari 1990, blz. 313-320.
- WIERCKX L., *Mantelzorg : een bewust te stimuleren proces. De Gids op Maatschappelijk Gebied*, 1990, nr. 8-9, blz. 665-675.

C. POLITIQUE ECONOMIQUE

1. La propriété

- KESTELOOT Chr., Quelques éléments théoriques : la spatialité du capitalisme. *Contradictions*, 1990, n° 58-59, pp. 67-77.
- LAGAE W., Het meten van inkomensongelijkheid. *Tijdschrift voor economie en management*, 1990, nr. 1, blz. 39-52.
- LENTZEN E., Mouvement de concentration et dépendance externe. Centre de recherche et d'information socio-politiques (CRISP), *Courrier hebdomadaire*, 1990, n° 1279, 39 p.
- PRAET P., TURTELBOOM B., VERFAILLE G., Le patrimoine des ménages selon la Comptabilité Nationale, 1953-1988. *Cahiers économiques de Bruxelles*, 1990, n° 126, pp. 231-241.
- SCHOKKAERT E., Ethiek en economische politiek. De spelregels van de markt en rechtvaardigheid. *Kultuurleven*, 1990, nr. 3, blz. 66-73.
- VERSTRAETEN J., Zakenmoraal en ondernemingsethiek. *Tijdschrift voor economie en management*, 1990, nr. 1, blz. 9-27.

2. Organisation de l'économie

- BEFAYS R., LAFAILLE J., De boekhoudkundige en aanverwante problemen die men in het bedrijfsleven ervaart bij het opstellen van een geconsolideerde jaarrekening. *Economisch en sociaal tijdschrift*, 1990, nr. 2, blz. 249-267.
- BURGELMAN R.A., Strategievorming en organisatie-ecologie : een conceptuele integratie. *Economisch en sociaal tijdschrift*, 1990, nr. 4, blz. 515-530.
- COOLS J.P., De plaats van de markt in de samenleving. *Streven*, maart 1990, blz. 505-515.
- DAEMS H., Nationale verankering en concurrentievermogen. *Tijdschrift voor economie en management*, 1990, nr. 1, blz. 73-85.
- DE BONDT R., Innovatie en concurrentie. *Tijdschrift voor economie en management*, 1990, nr. 1, blz. 53-68.
- DEFEYT Ph., La croissance retrouvée... pensée, partagée ? *La Revue Nouvelle*, 1990, n° 3, pp. 45-50.
- DEIMEZIS N., GUILLAUME Y., MEULDERS D., PLASMAN R., DRY : un modèle macrosectoriel de l'économie belge. *Cahiers économiques de Bruxelles*, 1990, n° 125, pp. 93-120.
- DE SAMBLANX M.J., Controle, opvolging en waardering van werken in uitvoering. *Economisch en sociaal tijdschrift*, 1990, nr. 3, blz. 449-474.
- DIERICKX I., COOL K., Een "resource"-perspectief op concurrentiestrategie. *Economisch en sociaal tijdschrift*, 1990, n° 4, blz. 533-552.
- GROOÏTHAERT J., Une nouvelle réalité : la zone du Pacifique. *Libéralisme*, 1990, n° 3, pp. 7-14.
- GUILLAUME M., Management européen et internationalisation des entreprises : le fond et les formes. *Reflets et Perspectives de la vie économique*, 1990, n° 6, pp. 475-482.
- HILGERS J., Le contrôle des concentrations dans la C.E.E. : vers une meilleure protection de la concurrence économique. *La Revue politique*, 1990, n° 3, pp. 7-30.
- JANSSENS M., HILTROP J.M., Beheer van "expatriates" in multinationale ondernemingen. *Tijdschrift voor economie en management*, 1990, nr. 4, blz. 309-327.
- KESTENS P., Examen critique des statistiques macro-économiques en Belgique. *Reflets et Perspectives de la vie économique*, 1990, n° 1, pp. 17-27.

- MARTENS R., *Strategie en managementliteratuur : de 100 beste publikaties. Economisch en sociaal tijdschrift*, 1990, nr. 4, blz. 601-618.
- MATTHYSSENS P., VAN KENHOVE P., MARTENS V., *Het profiel van de succesvolle internationale vertegenwoordiger. Economisch en sociaal tijdschrift*, 1990, nr. 1, blz. 81-102.
- MOMMEN A., *De crisis van het kapitalisme en de crisisoorzaken. Vlaams Marxistisch Tijdschrift*, maart 1990, nr. 57-72.
- MOMMEN A., *Herstel van de concurrentiekracht. Socialistische Standpunten*, 1990, nr. 3, blz. 3-15.
- NAERT Ph., *Management en managementvorming voor de jaren negentig. Economisch en sociaal Tijdschrift*, 1990, nr. 2, blz. 157-173.
- PROOST S., *De sluiting van de Kempense steenkoolmijnen. Tijdschrift voor economie en management*, 1990, nr. 2, blz. 113-129.
- SELIS R., *Zelf veranderen. Tijdschrift voor economie en management*, 1990, nr. 3, blz. 279-298.
- SERCU P., *Pros and Cons of Countertrade. Tijdschrift voor economie en management*, 1990, nr. 3, blz. 257-274.
- SPAËY Ph., *La formation en management : un défi culturel pour l'Université. La Revue Générale*, 1990, n° 3, pp. 35-46.
- STALLAERTS R., *Het utilitarisme in ethiek en economie : Sidgwick en Harsanyi. Tijdschrift voor sociale wetenschappen*, 1990, nr. 4, blz. 373-403.
- TOLLET R., *Compétitivité: fausses querelles, vrais enjeux. Bulletin de la Fondation André Renard*, 1990, n° 187-188, pp. 5-25.
- VAN CAUWENBERGH A., *Strategie en management : een overzicht van 25 jaren. Economisch en sociaal tijdschrift*, 1990, nr. 4, blz. 505-514.
- VANDEVELDE T., *Economische methodologie : een overzicht. Economisch en sociaal tijdschrift*, 1990, nr. 3, blz. 339-364.
- VAN DIERDONCK R., DEBACKERE K., *Science Parks and Technological Innovation, Tijdschrift voor economie en management*, 1990, nr. 3, blz. 233-255.
- VAN HOVE L., *De schemerzone van de economie. Socialistische Standpunten*, 1990, nr. 4, blz. 41-51.
- VAN OFFELEN J., *L'économie de marché: une résurrection. Libéralisme*, 1990, n° 2, pp. 34-48.
- VERMAC, *L'économie belge dans les années '80 et '90. La Revue politique*, 1990, n° 5-6, pp. 15-31.
- VEUGELERS R., *De rol van informatie in industriële organisaties. Tijdschrift voor economie en management*, 1990, nr. 4, blz. 361-385.

3. Politique des prix

- DAWANCE J.-P., *Un nouvel index ! Quel nouvel index ? Bulletin de la Fondation André Renard*, 1990, n° 187-188, pp. 27-47.

4. Politique des subsides

- DONY M., *La responsabilité des pouvoirs publics en cas d'intervention dans une entreprise en difficulté. Journal des Tribunaux*, 17 novembre 1990, pp. 669-674.

5. Politique conjoncturelle

- DAWANCE J.-P., Conjoncture. *Bulletin de la Fondation André Renard*, 1990, n° 184, pp. 5-10.
- DEWATRIPONT M., HESPEL E., KESTENS P., SAPIR A. et SEKKAT KH., La conjoncture en Europe occidentale à l'aube des années 1990. *Cahiers économiques de Bruxelles*, 1990, n° 126, pp. 163-200.
- HESPEL E., Analyse du processus prévisionnel de quelques instituts européens de conjoncture économique. *Cahiers économiques de Bruxelles*, 1990, n° 126, pp. 201-230.
- WILLEKENS F., De economische vooruitzichten volgens het Planbureau (versie 1990-'94). *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, 1990, nr. 4, blz. 384-389.

6. Politique énergétique

- DEKEYSER R., Het broeikas-effect. Een menselijk probleem en een energievraagstuk. *Kultuurleven*, 1990, nr. 4, blz. 48-55.
- HATRY P., Le troisième choc pétrolier et notre vie quotidienne. *Libéralisme*, 1990, n° 3, pp. 23-29.
- PLASMAN R., Les impacts de la crise du golfe sur le marché pétrolier analysés à l'aide du modèle Aisling III. *Cahiers économiques de Bruxelles*, 1990, n° 128, pp. 522-548.
- SUBIOTO, Another price shock? *Studia Diplomatica*, 1990, n° 1, pp. 61-70.

7. Infrastructure – transport et communications

- ANSOMS J., Geïntegreerd denken rond mobiliteit. *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, 1990, nr. 1, blz. 23-36.
- BEUTHE M., DE SAINT-MARTIN A.-S., Les Coûts et bénéfices du Canal du Centre. *Recherches économiques de Louvain*, 1990, n° 1, pp. 79-112.
- LEBRUN L., Un bilan comptable du transport routier. *Recherches et Perspectives de la vie économique*, 1990, n° 5, pp. 357-368.
- PIERARD G., Le T.G.V. dans le tunnel... *Wallonie*, 1990, n° 12, pp. 19-28.
- PLANCHAR R.-A., Les ports continentaux dans le contexte européen : La Wallonie et l'Europe, l'échéance de 1993. *Wallonie*, 1990, n° 11, pp. 33-43.

8. Développement régional

- BEAUVOIS P., Alternative et sous-région. *Cahiers marxistes*, 1990, n° 174, pp. 16-28.
- BARY-LENGER A., KIMUS J., La filière bois en Belgique et en Wallonie. *Wallonie*, 1990, n° 10, pp. 3-12.
- CAPRON H., THYS-CLEMENT F., Comptabilité régionale et modélisation : le cas de la région wallonne. *Cahiers économiques de Bruxelles*, 1990, n° 126, pp. 129-151.
- DUREZ M., LUX B., Analyse de positionnement compétitif dans l'Europe 1992 : La région de Mons-Borinage. *Wallonie*, 1990, n° 10, pp. 13-23.
- JANSSENS J.-P., LIEBIN J., VANDERMOTTEN Ch., Le Centre, une vieille région industrielle. *Cahiers marxistes*, 1990, n° 174, pp. 6-15.
- PIERARD G., La rénovation des sites d'activité économique désaffectés : l'exemple de la Société de Rénovation et d'Assainissement des Sites Industriels (SORASI). *Wallonie*, 1990, n° 9, pp. 15-21.
- SWYNGEDOUW E., L'espace, le Fordisme et le Limbourg. *Contradictions*, 1990, n° 58-59, pp. 115-151.

VANDERMOTTEN Chr., *Les mutations de l'espace industriel en Belgique. Contradictions*, 1990, n° 58-59, pp. 79-113.

9. Politique industrielle

BAUDET J.C., *L'impossible histoire de l'industrie. La Revue Générale*, 1990, n° 10, pp. 39-45.

BUGUES P., ILZKOVITZ F., *1992 et l'industrie belge. Recherches économiques de Louvain*, 1990, n° 1, pp. 3-35.

DE BATSELIER N., *Een technologie scenario. Socialistische Stanpunten*, 1990, nr. 6, blz. 41-55.

DU VILLE D., *La concentration de l'industrie sucrière en Belgique. Wallonie* 1990, n° 7-8, pp. 31-35.

FECHER F., *Effets directs et indirects de la Recherche et du Développement sur la productivité: une analyse de l'industrie manufacturière belge. Cahiers économiques de Bruxelles*, 1990, n° 128, pp. 459-483.

HANNEQUART A., SCHOON A., *Entreprises et environnement extérieur dans l'espace hennuyer. Wallonie*, 1990, n° 11, pp. 18-26.

MARTENS J.-P., *La région de Courtrai. Entreprises et groupes d'entreprises. Centre de recherche et d'information socio-politiques (CRISP), Courrier hebdomadaire*, 1990, n° 1289, 43 p.

MATTHYSSEN P., VAN den BULTE Chr., *Tendensen in industrieel koopedrag en industriële marketing. Economisch en sociaal tijdschrift*, 1990, nr. 2, blz. 175-202.

SLEUWAEGEN L., VANDEN HOUTE P., *1992: het paard van Troje voor de Belgische industrie? Tijdschrift voor economie en management*, 1990, nr. 2, blz. 163-182.

10. Politique commerciale

DE LOMBAERDE P., *Import en exportlogica in de Belgische Noord-Zuidhandel. Tijdschrift voor sociale Wetenschappen*, 1990, nr. 1, blz. 74-78.

MARION Ph., *L'entreprise si belle en son miroir. Une lecture du supplément économique de la Libre Belgique. Reflets et Perspectives de la vie économique*, 1990, n° 2, pp. 91-97.

MATTHYSSENS P., *Concurrentievoordeel en kritische succesfactoren. Economisch en sociaal tijdschrift*, 1990, nr. 4, blz. 581-600.

VAN CAYSEELE P., *Gelijke concurrentievoorwaarden voor geneesmiddelen na 1992. Tijdschrift voor economie en management*, 1990, nr. 3, blz. 191-204.

VANDEN ABEELE P., GIJSBRECHTS E., *Verkoopbevordering. Tijdschrift voor economie en management*, 1990, nr. 3, blz. 205-231.

VAN OVERBEKE M., *Les statistiques du commerce extérieur belge: l'histoire d'une harmonisation difficile. Reflets et Perspectives de la vie économique*, 1990, n° 1, pp. 29-43.

11. Politique agricole

DE PROFT M., *Landbouw zonder land. De mogelijkheden en perspectieven van hydrocultuur. Kultuurleven*, 1990, nr. 5, blz. 50-57.

VAN MOLLE L., *Chacun pour tous. Le Boerenbond Belge 1890-1990. Leuven, Universitaire Pers*, 1990, 411 p.

VLASSAK K., De zorg voor levend water. Over landbouw en milieu. *Kultuurleven*, 1990, nr. 5, blz. 58-63.

12. Politique relative aux classes moyennes et aux indépendants

D. POLITIQUE FINANCIERE

1. Investissements et épargne

BECKERS J., De rol van de inkomensoverdrachten aan bedrijven en gezinnen in de sanering van de publieke financiën. *Documentatieblad van het Ministerie van Financiën*, november-december 1990, blz. 15-25.

CASSIMON D., Wie betaalt de veerman? Schuldkwijtschelding versus secundaire marktoperaties : een vergelijking. *Economisch en sociaal tijdschrift*, 1990, nr. 3, blz. 415-435.

DURINCK E., JANSEN K., LAVEREN E., VAN HULLE C., Leasing and the Pie Approach to Capital Structure. *Tijdschrift voor economie en management*, 1990, nr. 4, blz. 387-405.

HENAU B., Het bank- en verzekeringswezen in Antwerpen tijdens het interbellum. *Tijdschrift voor economie en management*, 1990, nr. 4, blz. 329-359.

HUYGHEBAERT J., Positionering van de Kredietbank met het oog op 1992. *Economisch en sociaal tijdschrift*, 1990, nr. 2, blz. 295-314.

LEFEBVRE O., La sécuritisation et la théorie de l'intermédiation financière. *Recherches économiques de Louvain*, 1990, n° 1, pp. 37-60.

LIERMAN F., De markt van de ondernemingen als uitdaging voor de financiële instellingen. *Economisch en sociaal tijdschrift*, 1990, nr. 3, blz. 389-397.

MERCIER P., Les nouveaux produits financiers en Belgique : survol de leur utilisation. *Reflets et Perspectives de la vie économique*, 1990, n° 4, pp. 263-280.

ROODHOOFT F., VAN HUMBEECK P., De invloed van waarderingsmethoden op de financiële analyse van bouwondernemingen. *Economisch en sociaal tijdschrift*, 1990, nr. 3, blz. 437-448.

SCORLAERT P., Le concept du tiers-investisseur. *Reflets et Perspectives de la vie économique*, 1990, n° 1, pp. 3-16.

VANDELOISE S., VOS de WAEL M., Gold and Portfolio Diversification. *Tijdschrift voor economie en management*, 1990, n° 1, blz. 29-38.

VANDELOISE S., Mesure de performance de fonds communs de placement diversifiés internationalement. *Cabiers économiques de Bruxelles*, 1990, nr. 125, pp. 63-80.

VOS de WAEL M., Covered Interest Parity for short Term Assets in Belgium. *Cabiers économiques de Bruxelles*, 1990, n° 128, pp. 445-457.

WILMES Ph., De Nationale Investeringsmaatschappij 1962-1990. *Documentatieblad van het Ministerie van Financiën*, juli-augustus 1990, blz. 187-225.

2. Politique budgétaire

BOON A., De begroting 1990. *Documentatieblad van het Ministerie van Financiën*, maart-april 1990, blz. 25-160.

BUFFEL L., Herenakkoord van 29 januari 1990 tussen de Minister van Financiën, de financiële tussenpersonen en de controle-instanties naar aanleiding van de aankondiging van de verlaging van de roerende voorheffing van 10% tot 25% op de

- intresten van nieuwe financiële activa. *Documentatieblad van het Ministerie van Financiën*, mei-juni 1990, blz. 31-39.
- DELVAUX Y., **La dette publique**. Centre de recherche et d'information socio-politiques (CRISP), *Courrier hebdomadaire*, 1990, n° 1291-1292, 46 p.
- HATRY P., **Les finances publiques belges : comment a-t-on pu en arriver là?** *La Revue Générale*, 1990, n° 6, pp. 43-50.
- I.E.V. (Institut Emile Vandervelde), **Synthèse du conclave sur le Budget 1991**. *Socialisme*, 1990, n° 220, pp. 259-278.
- MATTHIJS H., **De externe controle op de Staatsbegroting door het Rekenhof**. *Rechtskundig Weekblad*, 6 januari 1990, blz. 625-635.
- SAVAGE R., **Indicateurs budgétaires structurels et impulsions discrétionnaires en Belgique : une synthèse 1961-1988**. *Documentatieblad van het Ministerie van Financiën*, maart-april 1990, blz. 351-436.
- VAN de VOORDE A., STIENLET G., **De Rijksbegroting in het federale België**. *CEPESS-bladen*, 1990, nr. 1, 236 blz.
- VAN de VOORDE A., STIENLET G., **Le budget de l'Etat dans la Belgique fédérale**. *Cahiers CEPESS*, 1990, n° 1, 229 p.
- VANPARIJS P., **Een grondige hervorming van het Belgisch begrotingsstelsel : de wet van 28 juni 1989**. *Documentatieblad van het Ministerie van Financiën*, januari-februari 1990, blz. 209-230.

3. Politique fiscale

- BEKAERT J., **Het begrip "beroepswerkzaamheid" in het fiscaal recht**. *Rechtskundig Weekblad*, 6 januari 1990, blz. 635-641.
- BROUHNS G., VALENDUC Chr., **Les modalités des prélèvements obligatoires**. *Documentatieblad van het Ministerie van Financiën*, maart-april 1990, blz. 161-184.
- COOLS M., **Le démantèlement des incitants fiscaux**. *Libéralisme*, 1990, n° 2, pp. 114-128.
- DE CALLATAIJ Et., **Le taux marginal effectif d'imposition des revenus de l'investissement**. *Reflets et Perspectives de la vie économique*, 1990, n° 4, pp. 307-318.
- DEMEESTER-DE MEYER W., **Het financiële en fiscale België in een Europees perspectief**. *Documentatieblad van het Ministerie van Financiën*, juli-augustus 1990, blz. 5-16.
- DUQUESNE A., HATRY P., van WEDDINGEN E., **Pour une vraie réforme fiscale**. *Libéralisme*, 1990, n° 4, pp. 62-68.
- FRANK M., **Le Marché européen des capitaux. Fraude et évasion fiscales**. Centre de recherche et d'information socio-politiques (CRISP), *Courrier hebdomadaire*, 1990, n° 1276, 31 p.
- HENNEMANNE J., **La loi manquée. La loi du 22 décembre 1989 portant des modifications à l'impôt des sociétés**. *La Revue politique*, 1990, n° 1, pp. 7-22.
- HILGERS J., **L'impôt minimum alternatif en Belgique, une solution aux problèmes de l'impôt des sociétés**. *La Revue politique*, 1990, n° 4, pp. 7-25.
- JACQUEMIN P., **Les centres de coordination**. *Documentatieblad van het Ministerie van Financiën*, januari-februari 1990, blz. 89-153.
- JELOWICKI J., **Evolution de l'impôt des sociétés**. *Documentatieblad van het Ministerie van Financiën*, maart-april 1990, blz. 267-282.
- KIRCKPATRICK J., **Perspectives en matière de simulation**. *Documentatieblad van het Ministerie van Financiën*, november-december 1990, blz. 55-67.

- KLEYNEN G., DASSESSE M., Le nouveau régime fiscal des fusions de sociétés à l'épreuve du droit communautaire. *Journal des Tribunaux*, 30 juin 1990, pp. 449-451.
- LARMUSEAU M., Fiscale ontvangsten. Een statische ramingsmethode van een dynamische maatschappij. *Nieuw Tijdschrift voor politiek*, 1990, nr. 4, blz. 41-67.
- MAERTENS P., L'abaissement du précompte mobilier. *La Revue politique*, 1990, n° 1, pp. 23-40.
- NELISSEN G., Coördinatiecentra: het neusje van de fiscale zalm. *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, 1990, nr. 12, blz. 999-1008.
- PEETERS Ph., Les versements anticipés en chiffres. *Documentatieblad van het Ministerie van Financiën*, maart-april 1990, blz. 321-339.
- ROSBERG E.H., The promotion of the Belgian financial market through its modernisation and the adaptation of the fiscal system. *Documentatieblad van het Ministerie van Financiën*, maart-april 1990, blz. 341-350.
- SAUVENIERE H., L'impôt des sociétés. *Reflets et perspectives de la vie économique*, 1990, n° 4, pp. 295-305.
- TAHON M., De belastingneutrale fusie tussen moeder- en dochtervennootschap na de belastinghervorming: nog wel belastingneutraal? *Economisch en sociaal tijdschrift*, 1990, nr. 1, blz. 105-129.
- VALENDUC Chr., La fiscalité de l'épargne belge et son environnement européen: situation, évaluation et perspectives. *Documentatieblad van het Ministerie van Financiën*, januari-februari 1990, blz. 51-87; maart-april 1990, blz. 437-459.
- VALENDUC Chr., L'impôt des personnes physiques: regards sur une réforme. *Reflets et Perspectives de la vie économique*, 1990, n° 4, pp. 319-336.
- VEGA MOCOROA I., Le recouvrement de la taxe sur la valeur ajoutée en Europe et le cas de l'Espagne. *Reflets et Perspectives de la vie économique*, 1990, n° 3, pp. 235-247.

4. Politique monétaire et du crédit

- BUFFEL L., De Belgische kredietinstellingen op weg naar 1993. *Documentatieblad van het Ministerie van Financiën*, maart-april 1990, blz. 185-265.
- BUFFEL L., De modernisering van de financiële markten en de sanering van de openbare financiën: het geval België. *Documentatieblad van het Ministerie van Financiën*, november-december 1990, blz. 27-54.
- GOLDFINGER Ch., La réforme des marchés financiers de la place de Bruxelles: un premier bilan. *Reflets et Perspectives de la vie économique*, 1990, n° 6, pp. 451-466.
- LEFEBVRE O., Les banques belges et 1992: les enjeux de la déréglementation. *Reflets et Perspectives de la vie économique*, 1990, n° 4, pp. 281-294.
- LE ROY P., L'abolition du double marché des changes. *Reflets et Perspectives de la vie économique*, 1990, n° 6, pp. 467-474.
- MAYSTADT Ph., Quel avenir pour la place financière belge? *Reflets et Perspectives de la vie économique*, 1990, n° 4, pp. 253-262.
- POLLEFLIET E., De positionering van de banken in de vrijmaking van het kapitaalverkeer in 1992. *Economisch en sociaal tijdschrift*, 1990, nr. 3, blz. 399-414.
- VANSANTEN K., Chaos in de wisselmarkten? *Tijdschrift voor economie en management*, 1990, nr. 2, blz. 97-111.
- VERSELE L., Overzicht van het beheer van de human resources (NILK) 1987-1989. *Documentatieblad van het Ministerie van Financiën*, maart-april 1990, blz. 461-482.

E. POLITIQUE INTERIEURE

O. Chroniques

VAN ROOSBEEK J., *Kronieken. De Gids op Maatschappelijk Gebied*, 1990, nr. 1-12.

1. Organisation de l'Etat

- ALEN A., *België: een tweeledig en centrifugaal federalisme. Teksten en Documenten, Ministerie van Buitenlandse Zaken, Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking*, Brussel, 1990, 40 p.
- ALEN A., *La Belgique : un fédéralisme bipolaire et centrifuge. Textes et Documents, Ministère des Affaires Etrangères, du Commerce Extérieur et de la Coopération au Développement*, Bruxelles, 1990, 40 p.
- ALEN A., *De samenwerking tussen de federale staat en de deelstaten. Rechtskundig Weekblad*, 19 mei 1990, blz. 1303-1313.
- ALEN A., *L'élection directe des Conseils et la réforme du système bicaméral, in "La réforme du Sénat"*, Bruxelles, Bruylant, 1990, pp. 147-151 et 183-184.
- ALEN A., *Het Arbitragehof, meer dan "een grondwettelijk hof met beperkte bevoegdheid"?* *Rechtskundig Weekblad*, 15 september 1990, blz. 80-87.
- ALEN A., *België: een tweeledig en centrifugaal federalisme. Rechtsgeleerd Magazijn Themis*, 1990, blz. 307-334.
- ALEN A., *Belgien: Ein zweigliedriger und zentrifugaler Föderalismus. Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht*, 1990, pp. 501-544.
- ALEN A., *Scheiding of samenwerking der machten? Bulletin Internationale Unie van Magistraten*, oktober 1990, pp. 4-45.
- ALEN A., *Séparation ou collaboration des pouvoirs? Administration publique*, 1990, T.4, pp. 221-236.
- ALEN A., BARBEAUX M., *Le Comité de concertation : bilan à la lumière de l'expérience, in "Les conflits d'intérêts. Quelle solution pour la Belgique de demain?"*, Namur, 1990, pp. 139-173.
- ALEN A., PEETERS P., *"Bundestreue" in het Belgisch grondwettelijke recht. Rechtskundig Weekblad*, 14 april 1990, blz. 1122-1157.
- ALEN A., MEERSCHAUT F., *Le bicaméralisme belge, de la voie unitaire à la voie fédérale. Administration publique*, 1990, T. 2-3, pp. 132-160.
- BECKERS J., *Het Rekenhof en de uitgaven verricht op kredietopeningen. Documentatieblad van het Ministerie van Financiën*, mei-juni 1990, blz. 5-30.
- BEIRLAEN A., *De internationale betrekkingen en de derde fase van de Staatshervorming. Tijdschrift voor Bestuurswetenschappen en Publiekrecht*, 1990, nr. 5, blz. 338-342.
- BERCKX P., *150 jaar institutionele hervormingen in België: door ruime federale macht naar een nieuwe Belgische eendracht*. Antwerpen, Kluwer rechtswetenschappen, 1990, 1290 blz.
- BERCKX P., *De motiveringsplicht van kandidatuurstelling als basis voor een betere motiveringsplicht van de directieraad en van de benoemende overheid. Tijdschrift voor Bestuurswetenschappen en Publiekrecht*, 1990, nr. 7, blz. 490-501.
- BOURTEMBOURG J., *Eléments de réflexion sur le statut pécuniaire (des fonctionnaires). Administration publique*, 1990, T. 1, pp. 20-26.

- DAURMONT O., GILLET E., **Les principes généraux du statut des agents de l'Etat, des Communautés et des Régions.** *Journal des Tribunaux*, 10 novembre 1990, pp. 653-658.
- DE BROUWER J.-L., VANDERNOOT P., **Réflexions pour une politique de la fonction publique. Synthèse.** *Administration publique*, 1990, T. 1, pp. 1-5.
- DEKETELAERE K., **Eerste benoemingen bij de oprichting van een nieuwe openbare dienst of instelling van openbaar nut.** *Tijdschrift voor Bestuurswetenschappen en Publiekrecht*, 1990, nr. 5, blz. 343-351; nr. 6, blz. 419-426.
- DELPEREE F., **La séparation des pouvoirs aujourd'hui.** *Administration publique*, 1990, T. 2-3, pp. 126-131.
- DESCHOUWER K., **Een derde Kamer?** *De Nieuwe Maand*, 1990, nr. 3, blz. 17-19.
- GILLET E., **La nature juridique de la relation entre l'administration et son agent.** *Administration publique*, 1990, T. 1, pp. 6-19.
- LAMBRECHTS W., **Het Arbitragehof, een grondwettelijk Hof: min of meer?** *Tijdschrift voor Bestuurswetenschappen en Publiekrecht*, 1990, nr. 3, blz. 155-160.
- LEGRAND J.-J., **L'approche belge de la modernisation des administrations publiques: les cellules de modernisation comme outil stratégique de changement.** *Administration publique*, 1990, T. 2-3, pp. 169-188.
- MABILLE X., **Le débat politique d'avril 1990 sur la sanction et la promulgation de la loi.** Centre de recherche et d'information socio-politiques (CRISP), *Courrier hebdomadaire*, 1990, n° 1275, 35 p.
- MABILLE X., **Le temps des asymétries.** *La Revue politique*, 1990, n° 5-6, pp. 9-13.
- MATTHIJS H., VANDENBOSSCHE E., **De nieuwe presentatie en de nieuwe goedkeuringsprocedure van de Belgische Staatsbegroting.** *Tijdschrift voor Bestuurswetenschappen en Publiekrecht*, 1990, nr. 8, blz. 550-563.
- MERGAERTS S., **Het visum onder voorbehoud.** *Tijdschrift voor Bestuurswetenschappen en Publiekrecht*, 1990, nr. 11, blz. 775-779.
- MOMMEN E., **Des nouveaux "hauts fonctionnaires"?** *La Revue Nouvelle*, 1990, n° 1, pp. 55-65.
- MOORS J., **Vers une véritable cour constitutionnelle en Belgique?** *La Revue politique*, 1990, n° 1, pp. 49-71.
- MOTTOUL J.-M., **Principes d'un statut des agents de la fonction publique administrative adaptés à notre temps.** *La Revue politique*, 1990, n° 4, pp. 27-39.
- NORRENBERG D., **Requiem pour une fonction publique.** *Socialisme*, 1990, n° 219, pp. 199-202.
- PEETERS P., **Vlottende residuaire gewest- en gemeenschapsbevoegdheden in de federale Belgische Staat: een zinvolle en haalbare kaart?** *Tijdschrift voor Bestuurswetenschappen en Publiekrecht*, 1990, nr. 2, blz. 79-87.
- QUINTIN J.-M., **La formation dans la fonction publique.** *Administration publique*, 1990, T. 1, pp. 27-44.
- SCHOONBROODT E., **L'union économique et l'unité monétaire dans les lois de réformes institutionnelles.** Centre de recherche et d'information socio-politiques (CRISP), *Courrier hebdomadaire*, 1990, n° 1299, 30 p.
- STEVENS J., **Het verplicht samenwerkingsakkoord voor de Hogere Zeevaartschool terecht in de financieringswet?** *Tijdschrift voor Bestuurswetenschappen en Publiekrecht*, 1990, nr. 1, blz. 57-63.

- STEVENS R., De toepassing van de nieuwe opschortingsprocedure voor de Raad van State op het vlak van de ruimtelijke ordening en de stedenbouw. *Tijdschrift voor Bestuurswetenschappen en Publiekrecht*, 1990, nr. 11, blz. 759-770.
- STORME M., De achterstand van de rechter. *Ons Erfdeel*, 1990, nr. 3, blz. 387-395.
- THIELEMANS R., Grondrechten en de bevoegdheden van Staat, Gemeenschappen en Gewesten. *Tijdschrift voor Bestuurswetenschappen en Publiekrecht*, 1990, nr. 12, blz. 838-853.
- VAN ASSCHE W., Les Cours administratives suprêmes et la régulation du nombre et de la durée des procès. *Administration publique*, 1990, T. 2-3, pp. 116-125.
- VANDERNOOT P., Le fonctionnaire, ses droits et ses obligations. *Administration publique*, 1990, T. 1, pp. 45-60.
- VAN HAEGENDOREN G., De residuaire bevoegdheid: troef of joker? *Tijdschrift voor Bestuurswetenschappen en Publiekrecht*, 1990, nr. 2, blz. 88-93.
- VAN ORSHOVEN P., Onderwijsgeschillen voor het Arbitragehof. *Tijdschrift voor Bestuurswetenschappen en Publiekrecht*, 1990, nr. 1, blz. 50-56.
- WECKX P., Parlementsleden over het parlement en hun taak. *Res Publica*, 1990, nr. 4, blz. 595-625.
- WITTE E., De Staatshervorming van 1988. *Ons Erfdeel*, 1990, nr. 2, blz. 185-196.

2. Institutions nationales

- CANNEEL A., L'administration du Comité supérieur de Contrôle. *Les Cahiers constitutionnels*, 1990, blz. 1, 136 p.
- COUTTENIER I., Belgian Politics in 1989. *Res Publica*, 1990, nr. 2-3, blz. 208-227.
- DE KOKER H., U.S. Congress versus Belgian Parliament (I) (II). *Libéralisme*, 1990, n° 3, pp. 89-104; n° 4, pp. 23-31.
- DELPEREE F., Le Roi règne et ne gouverne pas. *Journal des Tribunaux*, 1er décembre 1990, pp. 701-704.
- DESCHOUWER K., Koning à la carte. *De Nieuwe Maand*, 1990, nr. 4, blz. 25-27.
- DEWEERDT M., Overzicht van het Belgische politiek gebeuren in 1989. *Res Publica*, 1990, nr. 2-3, blz. 168-206.
- DUMON F., De scheiding der Staatsmachten. De grondwettelijke onafhankelijkheid van de rechtelijke macht. — De parlementaire onderzoekscommissies. *Rechtskundig Weekblad*, 6 oktober 1990, blz. 169-176.
- ERGEC R., L'institution monarchique à l'épreuve de la crise. *Journal des Tribunaux*, 14-21 avril 1990, pp. 265-267.
- GANSHOF van der MEERSCH W.J., DELANGE R., DUMON F. et CHARLES R., A propos de l'indépendance du pouvoir judiciaire. *Journal des Tribunaux*, 16 juin 1990, pp. 423-426.
- GANSHOF van der MEERSCH W.J., DELANGE R., DUMON F., CHARLES R., De grondwettelijke onafhankelijkheid van de rechtelijke macht. *Rechtskundig Weekblad*, 1 september 1990, blz. 16-20.
- GRAMMENS M., De Monarchie en de Vlaamse Beweging. *Vlaams Marxistisch Tijdschrift*, december 1990, blz. 49-56.
- HELLA A., Vers un gouvernement socialiste-libéral? Ce ne serait pas si simple. *La Revue Générale*, 1990, n° 3, pp. 21-26.

- KRINGS E.**, Aspects de la contribution de la Cour de Cassation à l'édification du droit. *Journal des Tribunaux*, 29 septembre 1990, pp. 545-556 ; 6 octobre 1990, pp. 565-572.
- KRINGS E.**, Aspecten van de bijdrage van het Hof van Cassatie tot de rechtsvorming. *Rechtskundig Weekblad*, 3 november 1990, blz. 313-325 ; 10 november 1990, blz. 345-359.
- LALLEMAND R.**, La conscience royale et la représentation de la Nation. Réflexions à propos d'une crise. *Journal des Tribunaux*, 8 septembre 1990, pp. 465-469.
- MATTHIJS H., VANDENBOSSCHE E.**, La Cour des comptes. Centre de recherche et d'information socio-politiques (CRISP), *Courrier hebdomadaire*, 1990, n° 1269, 27 p.
- MOUSSET S.**, La Cour d'Arbitrage et le système de répartition des compétences entre l'Etat, les Communautés et les Régions. *Wallonie*, 1990, n° 7-8, pp. 18-22.
- RENARD C.**, De monarchie in België: breuken en continuïteit. *Vlaams Marxistisch Tijdschrift*, december 1990, blz. 21-32.
- RENARD C.**, La monarchie en Belgique. Continuités et ruptures. *Cahiers marxistes*, 1990, n° 176, pp. 120-130.
- RICQUIER J.-Cl.** La crise royale d'avril dernier. *La Revue Général*, 1990, n° 6, pp. 37-41.
- SIMONET J.**, Indépendance du pouvoir judiciaire et responsabilité de la puissance publique. *Libéralisme*, 1990, n° 2, pp. 108-113.
- STALPORT J.-L.**, Regards sur 20 ans d'histoire des juridictions du travail. *Bulletin de la Fondation André Renard*, 1990, n° 187-188, pp. 49-56.
- TRENCANEL**, Après l'éclipse royale. *La Revue Nouvelle*, 1990, n° 7-8, pp. 44-51.
- VAN HEUVEN D.**, Omtrent richtlijnen. *Rechtskundig Weekblad*, 28 april 1990, blz. 1207-1217.
- VAN IMPE H.**, Een liberale visie op het grondwettelijk koningschap. *Vlaams Marxistisch Tijdschrift*, december 1990, blz. 33-38.

3. Institutions régionales et locales

- ACKAERT J.**, Partnerruil. De moeilijke vorming van lokale bestuursmeerderheden. *De Nieuwe Maand*, 1990, nr. 4, blz. 28-33.
- ALBRECHTS J.**, Waar haalt Vlaanderen na 1988 zijn mosterd? De financiering van de Vlaamse autonomie. *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, 1990, nr. 1, blz. 3-21.
- ALEN A., e.a.**, Vlaanderen op een kruispunt. Sociologische, economische en staatsrechtelijke perspectieven. Lannoo-Universitaire Pers Leuven, Tielt-Leuven, 1990, 271 blz.
- BEKAERT G.**, De afbraak van de Entrepot (van Antwerpen) en de democratie. *De Nieuwe Maand*, 1990, nr. 3, blz. 31-35.
- BEKAERT P.**, Klassewagens met weinig brandstof. Het geplande nieuwe dekreet op de kulturele centra. *Socialistische Standpunten*, 1990, nr. 6, blz. 33-39.
- BEAUVOIS A.**, La régionalisation de l'enseignement. *Cahiers marxistes*, 1990, n° 172, pp. 82-87.
- BLERO B.**, La modification du statut de l'Exécutif flamand : raison d'être, validité et perspectives. *Administration publique*, 1990, T. 2-3, pp. 161-168.
- BOMBEKE F.**, Provinciaal cultuurbeleid in cijfers. *Kultuurleven*, 1990, nr. 7, blz. 64-71.
- COPPENS A.**, De onteigeningsmachtiging door de gemeenschappen en de gewesten. *Tijdschrift voor Bestuurswetenschappen en Publiekrecht*, 1990, nr. 10, blz. 708-716.
- DAWANCE J.-P.**, Les politiques budgétaires de la Région wallonne et de la Communauté française. *Res Publica*, 1990, n° 2-3, pp. 279-298.

- DE BORGER B., KERSTENS K., MOESEN W., VANNESTE J., Efficiency and Equity in Block Grant Design : Simulating Some Alternatives for Flemish Municipalities. *Cahiers économiques de Bruxelles*, 1990, n° 128, pp. 399-421.
- DE RYNCK F., Het bestuurlijke middenveld. Over het nut van provinciebesturen. *Kultuurleven*, 1990, nr. 7, blz. 72-75.
- DOUTRELEPONT R., JACQUEMAIN M., VANDEKEERE M., L'identité wallone. *Bulletin de la Fondation André Renard*. 1990, n° 184, pp. 11-34.
- DRUYTS R., De financiering van de zuivering van oppervlaktewateren in Vlaanderen : een brug over troebel water? *Rechtskundig Weekblad*, 27 januari 1990, blz. 729-743.
- GEENS G., Het wordingsproces van de diensten van de Vlaamse Executieve. *Tijdschrift voor Bestuurswetenschappen en Publiekrecht*, 1990, nr. 12, blz. 835-837.
- GOVAERT S., L'enseignement communautaire flamand : Argonautes ou Argus? *Cahiers marxistes*, 1990, n° 171, pp. 128-140.
- HASQUIN H., Les matières personnalisables en région de Bruxelles-Capitale : un défi à la transparence démocratique. *Libéralisme*, 1990, n° 4, pp. 86-94.
- HEYNDELS B., De financiering van de gewesten via een aanvullende personen-belasting en de betekenis hiervan voor de Belgische gemeenten. *Cahiers économiques de Bruxelles*, 1990, n° 127, pp. 307-336.
- HUBEAU B., Het decreet van 21 december 1988 houdende oprichting van de Vlaamse huisvestingsmaatschappij. *Tijdschrift voor Bestuurswetenschappen en Publiekrecht*, 1990, nr. 4, blz. 253-265.
- JACOBS Th., VAN HOVE E., De culturele ontwikkeling van de middengroepen ; hefboom voor een vernieuwd stedelijk cultuurbeleid. *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, 1990, nr. 6-7, blz. 559-571.
- JURION B., Finances communales et rôle économique des communes. *Wallonie*, 1990, n° 9, pp. 23-28.
- MAES R., Hebben Provincies nog toekomst? *Kultuurleven*, 1990, nr. 7, blz. 6-15.
- MOESEN W., VANNESTE J., VANSINA Y., De ontwikkeling van de collectieve uitgavenquote en de ombuigingen in de gemeentefinanciën. *Res Publica*, 1990, nr. 4, blz. 557-577.
- NYS H., De bevoegdheden van de Vlaamse Gemeenschap inzake gezondheidsbeleid. *Tijdschrift voor Bestuurswetenschappen en Publiekrecht*, 1990, nr. 3, blz. 160-176.
- RENARD C., La région d'abord. *Cahiers marxistes*, 1990, n° 176, pp. 11-16.
- RICQUIER J.-Cl., Le cheminement de l'idée fédéraliste en Belgique (VI) (VII). *La Revue Générale*, 1990, n° 3, pp. 27-33 ; n° 10, pp. 17-23.
- TEGHEN J., Régionaliser l'enseignement ? Une dangereuse fuite en avant. *Cahiers marxistes*, 1990, n° 176, pp. 17-26.
- VAN BOL J.-M., Les marchés des communes et des C.P.A.S. après la nouvelle loi communale. *Administration publique*, 1990, T. 4, pp. 247-261.
- VAN HAEGENDOREN G., De Duitstalige Gemeenschap anno 1990. *Tijdschrift voor Bestuurswetenschappen en Publiekrecht*, 1990, nr. 11, blz. 770-774.
- VERSTEGEN R., De Gemeenschappen bevoegd voor het onderwijs. *Tijdschrift voor Bestuurswetenschappen en Publiekrecht*, 1990, nr. 1, blz. 3-36.
- WERY Chr., Traitement et recyclage des déchets ménagers en Wallonie. *Wallonie*, 1990, n° 11, pp. 3-17.

4. Partis politiques

- BEERTEN W., La rêve travailliste en Belgique. Histoire de l'U.D.B., 1944-1947, Bruxelles. *Vie Ouvrière*, 1990, 224 p.
- BOUCKAERT B., Le velours rouge de Frank Vandembroucke ou l'insupportable légèreté de la présidence du S.P. *Libéralisme*, 1990, n° 4, pp. 49-60.

- COPPE M., 1er Mai. Repères pour un centenaire. *Bulletin de la Fondation André Renard*, 1990, n° 184, pp. 35-43.
- DESCHOUWER K., Déjà VU : het verdriet van de Volksunie. *De Nieuwe Maand*, 1990, nr. 6, blz. 22-25.
- DESCHOUWER K., Het verschil van de socialisten. *De Nieuwe Maand*, 1990, nr. 8, blz. 9-11.
- D'HOORE M., Le 150ème anniversaire de la naissance de Paul Janson (1840-1913), avocat de la démocratie libérale. *Libéralisme*, 1990, n° 4, pp. 95-99.
- DIERCKX H., Rood en blauw? Vergeet het gauw! *Socialistische Standpunten*, 1990, nr. 1, blz. 24-29.
- GEYSELS J., De bontmuts van de vergeten burger. De Hugo-de-Ridder-paradox. *De Nieuwe Maand*, 1990, nr. 1, blz. 21-22.
- HANNES J., De mythe van de toenadering. *Socialistische Standpunten*, 1990, nr. 1, blz. 18-23.
- HELLEMANS S., KITSCHOLT H., Agalev en Ecolo als links-libertaire partijen. Of de partijpolitieke vertaling van een nieuwe breuklijn. *Res Publica*, 1990, nr. 1, blz. 81-94.
- KNAEPEN S., Le congrès du P.V.V. de novembre 1990. *Libéralisme*, 1990, n° 4, pp. 69-84.
- MAES M., De formele aanstelling van de partijvoorzitters in België, 1944-1990. *Res Publica*, 1990, nr. 1, blz. 3-62.
- PERIN F., Y a-t-il un libéralisme à visage humain? *Libéralisme*, 1990, n° 2, pp. 85-93.
- PIERARD G., Ecologie et politique. *Libéralisme*, 1990, n° 3, pp. 105-106.
- RICQUIER J.-Cl., Autour de la proposition Deprez. *La Revue Générale*, 1990, n° 1, pp. 9-13.
- Socialisme : utopies et réalités. Colloque organisé par Présence et Action culturelles. *Socialisme*, 1990, n° 217-218, pp. 33-171.
- SOETE J.-L., Katholieke partij en groepsgevoel in België in de XIXe eeuw : de Katholieke kringen (1863-1884). *Nieuw Tijdschrift voor politiek*, 1990, nr. 3, blz. 69-83.
- SPITAELS G., Une opportunité majeure pour le mouvement socialiste. *Socialisme*, 1990, n° 217-218, pp. 5-10.
- SPITAELS G., Le projet socialiste. *Socialisme*, 1990, n° 221, pp. 345-364.
- VANDEBROUCKE F., Over dromen en mensen, Leuven, Davidsfonds, 1990, 202 blz.
- VANDEWALLE G., De kloof tussen droom en daad. Een toenadering tussen socialisten en liberalen. *Socialistische Standpunten*, 1990, nr. 1, blz. 11-17.
- VERMINCK M., Morphologie des partis politiques francophones en 1988 et 1989. *Res Publica*, 1990, n° 2-3, pp. 313-348.
- X., Partis, groupes et medias face au conflit du Golfe. Centre de recherche et d'information socio-politiques (CRISP), *Courrier hebdomadaire*, 1990, n° 1303-1304, 77 p.
- ZEEUWTS P., Rood of blauw, maar liefst geen grijs. *Socialistische Standpunten*, 1990, nr. 1, blz. 30-34.
- ZEEUWTS P., Hoe verschillend is het "verschil"? Welke klemtonen moet de SP de volgende jaren leggen om electoraal succes te verzekeren? *Socialistische Standpunten*, 1990, nr. 5, blz. 30-37.

5. Elections

- ACKAERT J., Imperiali, D'Hondt en Niemeyer als verdelingstechnieken bij de gemeenteraadsverkiezingen. *Res Publica*, 1990, nr. 4, blz. 537-556.

- COLLINGE M., Elections européennes en Belgique : géographie des voix de préférence. *Centre de recherche et d'information socio-politiques (CRISP)*, Courrier hebdomadaire, 1990, n° 1266, 37 p.
- DESCHOUWER K., Het belang van verkiezingen. *De Nieuwe Maand*, 1990, nr. 1, blz. 30-31.
- GRYSPEERDT A., Convaincre l'électeur lors des campagnes électorales ou le séduire en permanence? *La Revue Générale*, 1990, n° 2, pp. 33-38.
- JACQUEMAIN M., DOUTRELEPONT R., VANDEKEERE M., Identités sociales et comportement électoral. *Res Publica*, 1990, n° 1, pp. 63-79.

6. Droits et libertés

- ANCIAX A., Un ombudsman en Belgique? Centre de recherche et d'information socio-politiques (CRISP), *Courrier hebdomadaire*, 1990, n° 1284-1285, 55 p.
- CRAENEN G., Vrijheid en recht volgens artikel 17 van de Grondwet. *Tijdschrift voor Bestuurswetenschappen en Publiekrecht*, 1990, nr. 1, blz. 36-49.
- de AGUIRRE P., Nieuwe sociale bewegingen. *Streven*, april 1990, blz. 624-632.
- DEJAEGERE P., De raadgevende commissie voor de bescherming van de persoonlijke levenssfeer: vijf jaar werking en "rechtspraak". *Tijdschrift voor Bestuurswetenschappen en Publiekrecht*, 1990, nr. 7, blz. 242-251.
- DEJEMEPPE B., La loi du 20 juillet 1990 relative à la détention préventive. *Journal des Tribunaux*, 13 octobre 1990, pp. 581-592; 20 octobre 1990, pp. 601-606.
- DIJON X., Les droits et leurs juges. Minimex, aide sociale et juridictions. *Journal des Tribunaux*, 13 janvier 1990, pp. 17-21.
- HENRION R., Justice et démocratie. *Libéralisme*, 1990, n° 2, pp. 95-107.
- HIRSCH J.L., La loi du 19 janvier 1990 abaissant à dix-huit ans l'âge de la majorité civile. *Journal des Tribunaux*, 28 avril 1990, pp. 281-286.
- LAURENSSE G., La législation sur les baux à loyer: à quand un régime équilibré? *La Revue politique*, 1990, n° 1, pp. 41-48.
- MABILLE X., Droit de vote et nationalité. Centre de recherche et d'information socio-politiques (CRISP), Courrier hebdomadaire, 1990, n° 1290, 34 p.
- NAERT F., Een economische benadering van pressiegroeperingen. *Res Publica*, 1990, nr. 4, blz. 579-593.
- POULEAU V., A propos de la Convention des droits de l'enfant. L'enfant, sujet de droits: enfin une réalité? *Journal des Tribunaux*, 27 octobre 1990, pp. 618-628.
- QUERTAINMONT Ph., Toegang tot administratieve documenten en transparantie van persoonlijke dossiers in het Belgisch recht. *Tijdschrift voor Bestuurswetenschappen en Publiekrecht*, 1990, nr. 9, blz. 611-621.
- RAES K., Negaties van het recht. Morele deugdzaamheid en het gemeenschapsideaal als alternatieven voor juridische orde. *Tijdschrift voor sociale wetenschappen*, 1990, nr. 4, blz. 337-372.
- TOMBEUR H., Het onteigeningsrisico ten gevolge van een plan van aanleg, een bijzondere soort planschade. *Tijdschrift voor Bestuurswetenschappen en Publiekrecht*, 1990, nr. 3, blz. 177-189.
- VAN DEN WYNGAERT Chr., Is de uitlevering naar een staat waar de opgeëiste persoon de doodstraf riskeert nog langer verenigbaar met het E.V.R.M.? Beschouwingen n.a.v. het arrest Soering van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens. *Rechtskundig Weekblad*, 3 februari 1990, blz. 761-770.

VEKEMAN R., De Raad van State en art. 6, lid 1, E.V.R.M., *Rechtskundig Weekblad*, 6 januari 1990, blz. 641-643.

VERSCHUEREN H., Gelijkberechtiging en nationaliteit. *Tijdschrift voor sociologie*, 1990, n° 5-6, blz. 537-556.

WILLAME J.-Cl., La démocratie ménopausée? *La Revue Nouvelle*, 1990, nr. 5-6, pp. 77-83.

7. Assistance juridique

8. Problèmes linguistiques et minorités

DENOLF L., GRIETEN Chr., Positieve acties voor vrouwen, ook voor etnische minderheden? *Tijdschrift voor Sociologie*, 1990, nr. 5-6, blz. 495-535.

GIJSELS H., Nationalisme in Vlaanderen: "een zekere afkeer voor het vreemde..." *Vlaams Marxistisch Tijdschrift*, juni 1990, blz. 11-26.

KRUIHOF C.L., Over de situering van marginaliteit. Een bijdrage tot de theorie van randverschijnselen. *Tijdschrift voor sociale wetenschappen*, 1990, n° 1, blz. 58-67.

KRUIHOF C.L., Marginaliteit als een tweevoudige werkelijkheid. *Tijdschrift voor sociale wetenschappen*, 1990, nr. 2, blz. 130-151.

QUAIRIAU Y., L'immigration flamande dans le centre. *Cahiers marxistes*, 1990, nr. 174, pp. 56-63.

SWYNGEDOUW M., Verkiezingen in Antwerpen: het Vlaams Blok, Islamitische minderheden en kansarmoede. *Tijdschrift voor sociologie*, 1990, nr. 5-6, blz. 401-429.

9. Maintien de l'ordre

DE RUYVER B., Ordehandhavers behoeven permanente aandacht. *Socialistische Standpunten*, 1990, nr. 6, blz. 1-8.

10. Séquelles des guerres

HUYSE L., Onverteerd verleden. Over de geschiedschrijving van collaboratie en repressie. *Ons Erfdeel*, 1990, nr. 2, blz. 239-243.

HUYSE L., De repressie en de politieke agenda. *Res Publica*, 1990, nr. 4, blz. 415-425.

RUELLE P., L'Alouette: vie et mort d'un journal clandestin. *La Revue Générale*, 1990, n° 5, pp. 69-83.

SCHILLINGS L., Les Allemands, ces mal-connus. *La Revue Générale*, 1990, n° 5, pp. 35-46.

UGEUX W., Prière pour un premier matin de liberté. *La Revue Générale*, 1990, n° 5, pp. 85-87.

VANWELKENHUYZEN J., Pour en finir avec janvier 1940. *La Revue Générale*, 1990, n° 1, pp. 39-51.

11. Problèmes des étrangers

BECKERS P., BUYSSE L., Migranten in het onderwijs. *Socialistische Standpunten*, 1990, nr. 6, blz. 57-59.

BILLIET J., CARTON A., HUYS R., Een sociologische verklaring van de xenofobie in België. *Tijdschrift voor sociologie*, 1990, nr. 5-6, blz. 431-466.

BLAISE P., de COOREBYTER V., L'Islam et l'école. Anatomie d'une polémique. Centre de recherche et d'information socio-politiques (CRISP), *Courrier hebdomadaire*, 1990, n° 1270-1271, 88 p.

- FRETTO V. (interview de), *Intégration, naturalisation, assimilation... Cahiers marxistes*, 1990, n° 174, pp. 72-77.
- KESTELOOT Chr., *Bon marché et faciles à l'emploi : le rôle économique des quartiers immigrés. Contradictions*, 1990, n° 58-59, pp. 191-210.
- MAES M., *Een goed rapport van (voor) de Koninklijke Commissaris voor het Migrantenbeleid. De Gids op Maatschappelijk Gebied*, 1990, nr. 4, blz. 373-378.
- MANCO A., *L'intégration : une idéologie de longue haleine. Cahiers marxistes*, 1990, n° 176, pp. 111-119.
- MARTINIELLO M., *De Italiaanse migrantengemeenschap in België: geïntegreerd (ma non troppo) maar machteloos. Tijdschrift voor sociologie*, 1990, nr. 5-6, blz. 557-585.
- MORELLI A., *70 ans de présence italienne dans la région du centre. Cahiers marxistes*, 1990, n° 174, pp. 65-71.
- VANDERHOEFT C., *Eerste-huwelijkspatronen bij maghrebianaanse vrouwen in België. Bevolking en Gezin*, 1990, nr. 2, blz. 95-121.
- VRANKEN J., LOUCKX F., *Bij wijze van inleiding : sociologische variaties op het migrantenthema. Tijdschrift voor sociologie*, 1990, nr. 5-6, blz. 327-337.

12. Conceptions de la vie

- ABICHT L., *De dialoog tussen joodse en christelijke Vlamingen. Kultuurleven*, 1990, nr. 4, blz. 6-15.
- ANGELET B., *Fundamentalisme, integrisme, islamisme. De radicale islam vanuit een theoretisch perspectief. Tijdschrift voor sociale Wetenschappen*, 1990, nr. 4, blz. 404-420.
- BOUCKAERT-GHESQUIERE L. en R., *Gezinsgroepen : een levend netwerk. Over spiritualiteit en gezin. Kultuurleven*, 1990, nr. 5, blz. 34-41.
- BOUMAN P.M., *Les protestants dans la société flamande. Septentrion*, 1990, n° 3, pp. 29-33.
- CAPRON M., LEBLANC S., *Les zappeurs et les gêneurs. La Revue Nouvelle*, 1990, n° 10, pp. 50-62.
- CASTIAU Cl. (entretien avec), *Chrétien : une étiquette à plusieurs entrées. La Revue Nouvelle*, 1990, n° 10, pp. 14-18.
- de COOREBYTER V., *Théocratie et démocratie. La Revue Nouvelle*, 1990, n° 11, pp. 61-68.
- DESCHOUWER K., *Consensus provocatus. De Nieuwe Maand*, 1990, nr. 2, blz. 21-23.
- DIJON X. S.J., *L'éthique médicale dans l'hôpital catholique : qui décide ? La Revue politique*, 1990, n° 2, pp. 51-88.
- FOX R., *"Combien de temps une société peut-elle durer avec une identité négative ?" La Revue Nouvelle*, 1990, n° 10, pp. 103-111.
- FUCHS J., *Herders en raadgevers. Rome en de katholieke moraal. Kultuurleven*, 1990, nr. 4, blz. 32-39.
- GERARD E., *Eglise et mouvement ouvrier chrétien en Belgique. Sources inédites relatives à la direction générale des oeuvres sociales (1916-1936). Louvain, Editions Nauwelaerts*, 1990, 452 p.
- GUÉLLUY R., *Vivre comme si l'Evangile était vrai : Actualité du Père Lebbe. La Revue Générale*, 1990, n° 12, pp. 19-32.
- GÜLCHER E., *De duurste gevechtsvliegtuigen van de eeuw. De Gids op Maatschappelijk Gebied*, 1990, nr. 4, blz. 317-343.

- HACHEZ T., La citoyenneté, à l'ombre des piliers. *La Revue Nouvelle*, 1990, n° 10, pp. 42-49.
- HANQUET H., La proposition Lallemand/Herman-Michielsens un débat doublement dépassé? *La Revue Générale*, 1990, n° 2, pp. 5-12.
- HOOGHE M., De liberalisering van abortus als strijdpunt in de Belgische politiek. *Res Publica*, 1990, nr. 4, blz. 489-509.
- HUYSEUNE M., Voor Vorst en Vaderland? De houding van de Belgische vrijmetselarij tegenover de monarchie. *Vlaams Marxistisch Tijdschrift*, december 1990, blz. 39-47.
- JADOULLE J.-L., La démocratie chrétienne belge à ses origines : parcours historique et essai de définition. *La Revue politique*, 1990, n° 2, pp. 37-50.
- JAVEAU Cl., Cléricalisme laïque : la réponse du berger à la bergère? *La Revue Nouvelle*, 1990, n° 10 pp. 19-26.
- KERKHOFS G., Een onvoltooid oedipuscomplex : De Vlaamse Basiskerk tussen recuperatie en marginalisatie. *Vlaams Marxistisch Tijdschrift*, oktober 1990, blz. 40-62.
- KERKHOFS J. S.J., Het waardenpatroon in Europa. *Nieuw Tijdschrift voor politiek*, 1990, nr. 5-6, blz. 43-61.
- LAERMANS R., Katholicisme en "methodische levensstijl". Een sociologische analyse van het discours van de Katholieke Actie in Vlaanderen in het licht van Max Webers protestantisme-studie. *Tijdschrift voor Sociologie*, 1990, nr. 2, blz. 193-233.
- MAYENCE J., La proposition Lallemand/Herman-Michielsens : sortir du désordre et de l'injustice. *La Revue Générale*, 1990, n° 1, pp. 5-8.
- McCORMICK R.A., Pluralisme in de moraaltheologie. *Streven*, juli 1990, blz. 867-880.
- MOLITOR M., Pour en finir avec les piliers? *La Revue Nouvelle*, 1990, n° 10, pp. 78-84.
- MOLITOR M., Vers une "Belgitude sereine"? *La Revue Nouvelle*, 1990, n° 10, pp. 97-102.
- PETIT B.F., La prévention des naissances indésirables : approche biologique et controverses éthiques. *La Revue Générale*, 1990, n° 12, pp. 33-40.
- REMY J., Piliers et sécularisation de la vie sociale. *La Revue Nouvelle*, 1990, n° 10, pp. 4-13.
- REMAN P., "Verzuilers" et "Ontzuilers", les frères ennemis flamands. *La Revue Nouvelle*, 1990, n° 10, pp. 67-77.
- REZSOHAZY R., Les valeurs des Belges dans les années quatre-vingt. *La Revue politique*, 1990, n° 5-6, pp. 33-40.
- STEVENS B. e.a., Vivre avec le sida. *La Revue Nouvelle*, 1990, n° 7-8, pp. 3-33.
- VAN ROMPUY H., Het christendom, een moderne gedachte. Leuven, Davidsfonds, 1990, 113 blz.
- VERHELST M., Opnieuw het alfabet leren. Over de toekomst van het christelijk geloof. *Kultuurleven*, 1990, nr. 1, blz. 32-39.
- WITTE E., Twintig jaar politieke strijd rond de abortuswetgeving in België (1970-1990). *Res Publica*, 1990, nr. 4, blz. 427-487.
- X., Les évêques et les consciences. A propos de la loi sur l'I.V.G. *La Revue Nouvelle*, 1990, n° 7-8, pp. 52-56.

13. Rapports entre l'Etat et les églises

- PLAVŠIC W.S., Les nominations épiscopales en Belgique au XXe siècle. *Handelingen van de Koninklijke Kring voor Oudheidkunde, Letteren en Kunst van Mechelen*, Boekdeel LXXXIII, 1989, Mechelen, 1990, blz. 265-334.

14. Problématique des transports

de JONG R., *Mobiliteit : sturen en bijsturen. Het wegverkeer in vraag gesteld. Kultuur-leven*, 1990, nr. 3, blz. 50-57.

VAN DER VLIET L., *Verkeer en... planning. Socialistische Standpunten*, 1990, nr. 2, blz. 11-19.

F. POLITIQUE CULTURELLE

1. Enseignement

ALBRECHTS J., *Demografie en vorming. De Gids op Maatschappelijk Gebied*, 1990, nr. 10, blz. 777-789.

BAERT G., *Communautariseren van het onderwijs. Socialistische Standpunten*, 1990, nr. 6, blz. 19-32.

BASTENIER A., *L'école et l'interculturalisme. La Revue Nouvelle*, 1990, n° 12, pp. 25-42.

DE BLENDE H., *Basiseducatie en de Christelijke Arbeidersbeweging. De Gids op Maatschappelijk Gebied*, 1990, nr. 12, blz. 977-998.

DELHAYE G., *Acteurs, institutions, changement dans le champ pédagogique. Recherches sociologiques*, 1990, n° 2, pp. 143-156.

DERAVE M., HERLEMONT Y., *Résoudre l'échec (scolaire), mais comment? Cahiers marxistes*, 1990, n° 176, pp. 99-108.

DIERICKX G., *Politieke Wetenschappen aan de Universiteit Antwerpen. Res Publica*, 1990, nr. 1, blz. 147-156.

DONEUX J., *L'école : l'argent et la reste. Cahiers marxistes*, 1990, n° 176, pp. 37-45.

FOUREZ G., *Les sciences doivent-elles toujours s'enseigner de manière disciplinaire? Cahiers marxistes*, 1990, n° 176, pp. 95-98.

GÉRADIN P., *Le véritable déficit (en matière d'enseignement). La Revue Nouvelle*, 1990, n° 12, pp. 8-15.

GILLIS P., *Du bon usage de l'école. Cahiers marxistes*, 1990, n° 176, pp. 2-10.

GROOTAERS D., TILMAN F., *La qualification professionnelle et la culture technologique. La Revue Nouvelle*, 1990, n° 3, pp. 51-61.

HELLA A., *Pourquoi cette révolte des enseignants. La Revue Générale*, 1990, n° 7-9, pp. 75-81.

HERLEMONT Y., *Etats d'âme socio-politique d'un enseignant de la région du centre. Cahiers marxistes*, 1990, n° 174, pp. 29-34.

JANSSENS J., *Historia Magistra Vitae? Gedachten over het geschiedenisonderwijs in Vlaanderen. Ons Erfdeel*, 1990, nr. 5, blz. 681-687.

LAMBERT J.-P., *Pourquoi l'université? La Revue Nouvelle*, 1990, n° 4, pp. 77-84.

MAROY C., *Stratégies des acteurs et logiques d'action d'une institution de formation professionnelle. Recherches sociologiques*, 1990, n° 2, pp. 157-190.

MAROY Ch., *Les revendications des enseignants et l'intérêt général. La Revue Nouvelle*, 1990, n° 12, pp. 18-23.

MARQUES BALSÀ C., *Les représentations des enseignants en rapport avec les dimensions sociales de l'acte d'enseigner. Recherches sociologiques*, 1990, n° 2, pp. 191-217.

MOUTARD F. e.a., *L'enseigne...ment. La Revue Nouvelle*, 1990, n° 9, pp. 3-62.

NOEL G., *Enseigner demain? Cahiers marxistes*, 1990, n° 176, pp. 89-94.

PIRLOT J., *Quand les enseignants se rebiffent. Cahiers marxistes*, 1990, n° 176, pp. 29-36.

RAILLON J.-C., *Pour l'école. Cahiers marxistes*, 1990, n° 176, pp. 79-86.

- STEENHAUT O., *Ideologie en onderwijs. Socialistische Standpunten*, 1990, nr. 3, blz. 18-25, nr. 4, blz. 13-21.
- VAN DEN BOSSCHE L., *De toestand van de onderwijsmarkt. Socialistische Standpunten*, 1990, nr. 2, blz. 54-63.
- VANDEPUTTE R., *De schoolkwestie en de Guimardstraat: een historisch overzicht 1944-1988*, Tielt, Lannoo, 1990, 224 blz.
- VANDERMEULEN M., *De universiteit als schone slaapster. Socialistische Standpunten*, 1990, nr. 3, blz. 39-43.
- VANDEWALLE G., *Dromen over onderwijs (II). Socialistische Standpunten*, 1990, nr. 6, blz. 12-17.
- VAN HAEGENDOREN M., *Dromen over onderwijs (I). Socialistische Standpunten*, 1990, nr. 6, blz. 9-11.

2. Recherche scientifique

- BLOMMAERT J., *Ontwikkeling en integratie. Een pleidooi voor Whorf. Tijdschrift voor sociale wetenschappen*, 1990, nr. 1, blz. 68-73.
- BRADFER Ph., *De l'opposition au pouvoir: les intellectuels et le changement en Europe de l'Est. La Revue Générale*, 1990, n° 11, pp. 19-24.
- COLLINGE M., *La participation politique en Belgique... Res Publica*, 1990, n° 4, pp. 511-535.
- DAS E., *De politieke opiniepeilingen in België in 1989. Res Publica*, 1990, nr. 2-3, blz. 387-408.
- DE DECKER P., *Op zoek naar een nieuw paradigma? De "state of the art" na twee decennia nieuwe stedelijke sociologie. Tijdschrift voor sociale wetenschappen*, 1990, nr. 2, blz. 169-184.
- DEHOUSSE R., *Fédéralisme, asymétrie et interdépendance: Aux origines de l'action internationale des composantes de l'Etat fédéral. Wallonie*, 1990, n° 7-8, pp. 3-17.
- DELFOSSÉ P., *La face cachée de l'unionisme: crise alimentaire et conflits d'intérêts entre forces économique-politiques (1844-1845). Res Publica*, 1990, n° 1, pp. 117-146.
- DEPUYDT F., *Wetenschappers om de wetenschap. Kultuurleven*, 1990, nr. 1, blz. 56-59.
- DIERICKX G., *Verzuiling: het probleem en het debat. Streven*, juli 1990, blz. 881-894.
- GOOSSE A., *Orthographe! Orthographe! La Revue Générale*, 1990, n° 12, pp. 69-89.
- HELLEMANS S., *Sociale bewegingen, zuilen en de strijd om de moderniteit. Tijdschrift voor sociologie*, 1990, nr. 1, blz. 57-93.
- HOOGHE L., *Moelijkheden rond theorievorming in de sociale wetenschappen. De invloed van modernisatie op politieke democratie. Tijdschrift voor sociale wetenschappen*, 1990, nr. 1, blz. 1-36.
- JAUMOTTE A.L., *Science et technique: de nouveaux rapports. La Revue Générale*, 1990, n° 7-9, pp. 69-74.
- JOOSTENS F., *Arcadia recidiva. Pastoralisme, anti-utopisme en hedendaagse beschavingskritiek. Tijdschrift voor sociale wetenschappen*, 1990, nr. 2, blz. 111-129.
- LAUVAUX Ph., *Les grandes démocraties contemporaines*. Paris, P.U.F., 1990, 713 p.
- PLAVSIC W.S., *Bibliographie de l'année politique 1989. Res Publica*, 1990, n° 2-3, pp. 352-386.
- ROGISSART J., *Les fondements modernes de l'Etat-nation. La Revue Générale*, 1990, n° 10, pp. 25-37.
- STEENHAUT O., *De wetenschap als cultuur. Socialistische Standpunten*, 1990, nr. 1, blz. 48-55.

THILL G., DENIS M., Souvent, l'inattendu arrive. Le cerveau. *La Revue Nouvelle*, 1990, n° 11, pp. 69-81.

VANDERMOTTEN Chr., SAEY P., KESTELOOT Chr., Les fragments de la Belgique : la Flandre et la Wallonie existent-elles vraiment, *Contradictions*, 1990, n° 58-59, pp. 7-67.

van OUTRYVE d'YDEWALLE G., Artificiële intelligentie menselijk bekeken. *Kultuurleven*, 1990, nr. 7, blz. 48-55.

VANTHEMSCHE G., Synthetische bemerkingen over de sociale crisispolitiek in de jaren 1930-1935. *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, 1990, nr. 8-9, blz. 677-694.

VERMINCK M., Statistisch overzicht van het politieke jaar 1989. *Res Publica*, nr. 2-3, blz. 229-254.

WILLEMSSEN H., De aarde op afstand. Over de toepassingen van teledetectie. *Kultuurleven*, 1990, nr. 6, blz. 50-57.

3. Education populaire

SWILLEN G., Opera voor het volk? *Socialistische Standpunten*, 1990, nr. 1, blz. 56-59.

4. Politique des loisirs

5. Emancipation des femmes

DETIEGE L., Sociale prioriteiten voor vrouwen. *Socialistische Standpunten*, 1990, nr. 5, blz. 53-61.

DURY R., Femmes en Europe : et l'égalité? *Socialisme*, 1990, n° 219, pp. 195-198.

GUBIN E., Femme, travail, protection : le débat en Belgique au XIXe siècle. *Cahiers marxistes*, 1990, n° 172, pp. 41-49.

HERSCOVICI A., La maternité: projets plutôt que destin. *Cahiers marxistes*, 1990, n° 172, pp. 31-40.

LISEIN-NORMAN M., Les parents pauvres du pouvoir public. *La Revue Nouvelle*, 1990, n° 1, pp. 67-78.

STEINBERG A., Le féminisme, baromètre de l'acquis des femmes. *Cahiers marxistes*, 1990, n° 172, pp. 21-28.

STENGERS I. (entretien avec) Sciences et femmes, femmes de science : la force de l'utopie. *Cahiers marxistes*, 1990, n° 172, pp. 67-76.

WALGRAVE J. (interview de), Une femme à la tête du Conseil National du Travail. *Cahiers marxistes*, 1990, n° 172, pp. 50-55.

6. Problèmes de la jeunesse

BARTHOLOMEE V., HARMEL J., La protection de la jeunesse à Bruxelles et dans le Brabant. *Annales de droit de Louvain*, 1990, n° 4, pp. 337-384.

DEHAES V., De hervorming van de jeugdbeschermingscomités tot comités voor bijzondere jeugdzorg. *Bevolking en Gezin*, 1990, nr. 2, blz. 55-73.

LUTTE G., Jeunes travailleurs des 5 continents. Histoires de marginalisation et de libération. *Contradictions*, 1990, n° 60-61, pp. 1-190.

7. Arts

BEKAERT G., Een gebouw is een gebouw. Beschouwingen over secularisatie van kerkgebouwen. *Kultuurleven*, 1990, nr. 2, blz. 32-39.

- BEKKERS L., De beeldende kunsten in Vlaanderen. Recente ontwikkelingen. *Ons Erfdeel*, 1990, nr. 1, blz. 63-74.
- DROSTE F.G., Dilettantisme in kunst en wetenschap. *Kultuurleven*, 1990, nr. 1, blz. 16-23.
- JAUMAIN M., DECLERCK J.-C., Les théâtres en Communauté française. Données socio-économiques 1984-1989. Centre de recherche et d'information socio-politiques (CRISP), *Courrier hebdomadaire*, 1990, n° 1295-96, 76 p.
- KUIPERS R.A., Het "fin de siècle"-fenomeen. *Streven*, januari 1990, blz. 321-334.
- RUYTERS M., Jonge Vlaamse filmers. Is er behoefte aan talent? *Ons Erfdeel*, 1990, nr. 4, blz. 507-513.
- SEGRS K., De politieke beleidsstrategieën van Gerard Mortier naar de overheid en de geschreven pers toe. Gerard Mortier en de Koninklijke Muntschouwburg. *Ons Erfdeel*, 1990, nr. 3, blz. 403-410.
- THIELEMANS J., Nood aan Opera in Vlaanderen? *Kultuurleven*, 1990, nr. 2, blz. 16-23.

8. Communication de masse

- ANTOINE F., "Dire l'entreprise" dans les feuilletons télévisés. *Reflets et Perspectives de la vie économique*, 1990, n° 2, pp. 99-106.
- BEHEYDT L., Taal en media. *Ons Erfdeel*, 1990, nr. 3, blz. 343-354.
- BERTEN A., Modèles de communication, nouvelles questions. *Recherches sociologiques*, 1990, n° 3, pp. 289-306.
- BURGELMAN J.-C., PAUWELS C., Audiovisueel beleid en cultuurpolitiek in de kleine Europese landen. *Ons Erfdeel*, 1990, nr. 4, blz. 547-557.
- CAMMAER G., Almacht en onmacht van de massamedia. *Kultuurleven*, 1990, nr. 7, blz. 56-69.
- CARLY L., En attendant le Grand Soir. Rififi au quotidien Le Soir. *La Revue Nouvelle*, 1990, n° 1, pp. 79-82.
- CAUFRIEZ Ph., L'organisation de la radio à la R.T.B.F. Centre de recherche et d'information socio-politiques (CRISP), *Courrier hebdomadaire*, 1990, n° 1277-1278, 52 p.
- DE BENS E., Het recente beleid inzake de audiovisuele media in België. *Res Publica*, 1990, nr. 2-3, blz. 299-311.
- DE BENS E., Televisie in Vlaanderen: steeds meer pulp... *Ons Erfdeel*, 1990, nr. 5, blz. 653-658.
- DEJONGHE H., B.R.T. et V.T.M., le nouveau paysage audiovisuel flamand. *Septentrion*, 1990, n° 3, pp. 7-11.
- DE MAESENEER P., De toekomst van de krant. Samenspraak Paul Goossens en Marc Platel. *Kultuurleven*, 1990, nr. 2, blz. 6-15.
- DEREZE G., Eléments pour une ethnosociologie des objets domestico-médiatiques. *Recherches Sociologiques*, 1990, n° 3, pp. 307-321.
- DE SMEDT Th., Les thèmes musicaux dans les spots télévisés d'entreprise. *Reflets et perspectives de la vie économique*, 1990, n° 2, pp. 107-122.
- LENTINI G., La T.V. et ses enjeux. *Bulletin de la Fondation André Renard*, 1990, n° 186, pp. 17-30.
- LOMISSE J., La pyramide et les étoiles. Structures sociales et communication dans les sociétés de demain. *Recherches sociologique*, 1990, n° 3, pp. 373-387.
- MARION Ph., Traces graphiques, figuration narrative et communication. *Recherches sociologique*, 1990, n° 3, pp. 353-371.

- MEUNIER J.P., **Nouveaux modèles de communication, nouvelles questions.** *Recherches sociologiques*, 1990, nr. 3, pp. 267-288.
- MOMMEN A., **Vlaanderens linkerpink. Verdwenen toestanden.** *De Nieuwe Maand*, 1990, nr. 3, blz. 10-13.
- SELLESLAGH G., **Opgepast! Hier waakt Dewael. (Problemen van de commerciële televisie).** *Socialistische Standpunten*, 1990, nr. 2, blz. 40-44.
- SERVAES J., HEINSMAN L., **Het einde van de publieke omroep in Vlaanderen en Nederland?** *Ons Erfdeel*, 1990, nr. 1, blz. 3-13.
- THEVISSSEN F., **Reclame: informatie of verleiding?** *Kultuurleven*, 1990, nr. 6, blz. 6-17.
- VERHAEGEN Ph., **Aspects communicationnels de la transmission des connaissances: le cas de la vulgarisation scientifique.** *Recherches sociologiques*, 1990, n° 3, pp. 323-351.
- VERSCHAFFEL B., **Openbare televisie.** *Streven*, februari 1990, blz. 441-452.
- WANGERMÉE R., **L'audio-visuel - ici et ailleurs.** *Bulletin de la Fondation André Renard*, 1990, n° 186, pp. 5-16; n° 187-188, pp. 113-119.

9. Autonomie culturelle

- ABICHT L., **Waar zoudt gij zonder het jodendom zijn? Joodse componenten in de literatuur in Vlaanderen.** *Ons Erfdeel*, 1990, nr. 3, blz. 355-361.
- LAERMANS R., **Van verzuild volk naar ontzuild individu. Culturele ontwikkelingen in het naoorlogse Vlaanderen.** *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, 1990, nr. 2, blz. 125-147.
- LAUWERS J., **Culturele ongelijkheid... is dat erg?** *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, 1990, nr. 2, blz. 149-161.
- TOLLEBEEK J., **Historisch besef in Vlaanderen. Identiteit en vervreemding.** *Ons Erfdeel*, 1990, nr. 2, blz. 163-173.

10. Tourisme

- MAMOOZADEH A., McKEE D.L., **Development through Tourism.** *Tijdschrift voor economie en management*, 1990, nr. 2, blz. 147-157.

11. Sport

- BOURG J.-F., **Analyse économique du marché du travail sportif.** *Reflets et Perspectives de la vie économique*, 1990, n° 1, pp. 45-64.
- DEVEEN M., **Buts et développement du sport pour tous dans le contexte international.** *Socialisme*, 1990, n° 222, pp. 479-490.
- SPAUTE J.-P., **Football business.** *Reflets et Perspectives de la vie économique*, 1990, n° 1, pp. 65-68.

Political opinion polls in Belgium in 1990

by Erwin DAS,

Assistant at the Section of Political Sociology
of the Catholic University of Leuven.

This annual review (since 1974) of political opinion polls in Belgium is classified according to the major policy sectors : foreign policy, social policy, economic policy, financial policy, domestic policy, and cultural policy. These sectors are subdivided according to the classification scheme on p. 585-587. Polls that have little or nothing to do with politics as such are placed under the heading "Other polls".

In the inventory, the title of each poll is given along with a summary description of the content, the institute that conducted the poll, the time of the polling, the size and the nature of the sample, the number of questions, the sponsor, and the bibliographical data of its publication or publications. An "X" stands for confidential or unknown.

This inventory was compiled on the basis of information provided by the opinion-polling institutes (see list below), for which we express our sincere appreciation. A valuable supplement to this information is given by the Press Review of the Library of the Belgian Parliament, Office of Press Dossiers.

A. FOREIGN POLICY.

2. European policy.

a) The public opinion in the European Community in the Spring of 1990.

The European Community today. The completion of the internal market. The European Community and the changes in Middle and Eastern Europe. The European Parliament and its future. Social problems in Europe.

SOBEMAP. 27 March - 10 April 1990. Stratified random sample (multi-stage) of 953 Belgians of 15 years of age and older. About thirty questions. Sponsor : Commission of the European Communities.

Publication : *Eurobarometer No. 33*, Brussels. Commission of the European Communities, June 1990, Volumes I and II.

b) The public opinion in the European Community in the Fall of 1990.

Political and monetary union of the Germanies. Political, economic, and monetary union in the European Community. Impact of the Gulf crisis on the Community. Impact of the Gulf crisis on the relations with the Arab world and the Muslims.

DIMARSO. 1-5 October 1990. Representative sample of 500 Belgians of 15 years of age and older (telephone survey). Number of questions: X. Sponsor: Commission of the European Communities.

Publication: *Eurobarometer No. 34*, Brussels. Commission of the European Communities, December 1990, Volumes I and II.

c) See also poll E.5.d.

4. East-West Relations.

a) The German unification.

Fear of German unification and its consequences.

ICSOP-IMSA. 13-16 March 1990. Telephone survey of 500 Walloons and French-language residents of Brussels of 18 years of age and older. Three questions. Sponsor: *Le Vif/L'Express*.

Publication: *Le Vif/L'Express*, 23 March 1990.

b) The Liègeois and the unification of Germany.

Attitude of the Liègeois toward the unification of Germany.

CLEO-ULG. March 1990. Stratified quota sample of 1,015 residents of the Province of Liège (except for the East Cantons) of 15 years of age and older. Forty questions. Sponsor: *La Wallonie*.

Publication: *La Wallonie*, 14, 15, 16 and 19 May 1990.

c) The unification of Germany.

The unification of Germany and its consequences.

DIMARSO. 26 July - 1 August 1990. Telephone survey of 626 Flemings of 18 years of age and older. Five questions. Sponsor: *Panorama-De Post*.

Publication: *Panorama-De Post*, 7 September 1990.

d) See also polls A.2.a. and A.2.b.

5. Defence policy.

a) See polls A.6.a., A.8.a, and F.5.b.

6. International relations.

a) Belgium and the Gulf crisis.

Attitude toward the decision of the Government to send military personnel to the Gulf and toward the use of violence to drive Saddam Hussein out of Kuwait. The fate of the hostages.

MARKETING UNIT. 21 August and 24-25 September 1990. Two telephone surveys of some 500 Belgians of 15 years of age and older. Three questions. Sponsor: *Le Soir*.

Publication: *Le Soir*, 23 August and 26 September 1990.

b) The Gulf conflict.

The need for intervention by the United States. Need for an Arabic settlement of the conflict. Joint solution of the Gulf conflict and the other problems in the Middle East.

DIMARSO. 11-17 October 1990. Telephone survey of a representative sample of the Belgian population of 18 years of age and older. Three questions. Sponsor: *La Dernière Heure*.

Publication: *La Dernière Heure*, 2 November 1990.

c) The Gulf crisis.

Does the liberation of Kuwait justify war? Does the Belgian population attach more importance to the fate of the hostages than to international solidarity? Is the Government doing enough to obtain the release of the hostages?

SOBEMAP. Mid-November 1990. Representative sample of 500 Belgians. Three questions. Sponsor: *Knack*.

Publication: *Knack*, 21 November 1990.

d) See also poll A.2.b.

8. Domestic policy of other countries.

a) The crisis in Rwanda.

Opinion on the sending of paracommandos to Rwanda. Repatriation of the Belgians. Should the paracommandos be recalled after the Belgians are evacuated? The democratic nature of the Rwandese regime.

SOBEMAP. 11 October 1990. Telephone survey of 511 Belgians of 18 years of age and older. Four questions. Sponsor: De Standaard/Het Nieuwsblad.

Publication: *De Standaard* and *Het Nieuwsblad*, 13-14 October 1990.

B. SOCIAL POLICY.

1. Labour system.

a) See poll B.4.a.

2. Employment policy.

a) See poll C.8.d.

4. Social security.

a) Retirement.

Choice of retirement age. Motivation of this choice. Opinion on a system of part-time pension/part-time working and on systems of supplementary individual pension plans (retirement savings, group or life insurance schemes).

RUCA. Time of the polling: X. Sample of a thousand 50- to 65-year-old male and 50- to 60-year-old female employees. Number of questions: X. Sponsor: Ministry of Research Policy.

Publication: *De Standaard*, 27-28 October 1990.

b) See also poll E.12.a.

6. Public Health.

a) Child abuse.

Range and perception of the campaign against child abuse. Potential reactions to confrontation with a case of child abuse. Awareness of centers with medical examiners.

DIMARSO. March 1990. Telephone survey of 500 Flemings. Six questions. Sponsor: BRT.

Publication: Broadcast of *Zeker Weten*, 27 March 1990, on TV 1.

b) Smoking.

Attitude toward the anti-smoking campaign of the State Secretary for Public Health: further restrictions on advertising of tobacco and a separate area for non-smokers in restaurants and cafés.

DIMARSO. May 1990. Telephone survey of 1,000 Belgians. Two questions. Sponsor: De Morgen.

Publication: *De Morgen*, 26 May 1990.

c) AIDS.

What do the Flemings know about AIDS?

DIMARSO. November 1990. Telephone survey of 1,000 Flemings of 15 years of age and older. Number of questions: X. Sponsor: The Flemish Community Minister of Public Health.

Publication: The Flemish daily press, 1 December 1990.

7. Housing.

a) Public housing in Wallonia.

What is the position of the renters of public housing regarding their purchasing of public housing and what is the position of the public housing associations regarding the sale of public housing?

SES-GSW (UCL). Starting on 11 April 1990. Stratified sample of 400 renters and owners of public housing and managers of public housing associations throughout Wallonia. Sixty-five questions. Sponsor: The Minister of Housing of the Walloon Region.

Not published.

b) The emigration of Brussels residents.

The factors that determine the emigration of Brussels residents from the agglomeration to the periphery. How can one curb this emigration?

ICSOP-IMSA. September 1990. Sample of 1,000 emigrants from the 19 Brussels communes. Twenty-nine questions. Sponsor: X.

Not published.

10. Environmental protection and urban planning.

- a) See poll C.8.d.

11. Welfare.

a) The socio-cultural participation of recipients of subsistence benefits.

The participation in the socio-cultural life by recipients of subsistence benefits and their desires in this area. The past of these people. Level of schooling and previous trade. Their family and friendship relations. Health condition. Self-respect. Loneliness.

SES-GSW (UCL). June-September 1990. Sample of 300 recipients of subsistence benefits from Wallonia and Brussels (200 single women less than 40 years old with dependent children and 100 single men from 40 to 55 years old). About a hundred and twenty questions. Sponsor : The State Secretary for Social Emancipation.

Not published.

b) The Flemish welfare policy.

How does the Fleming view welfare care ?

MARKETING DEVELOPMENT. Time of the polling : X. Sample of 800 Flemings. Number of questions : X. Sponsor : The Flemish Community Minister for Welfare and the Family.

Publication : The Flemish daily press, 29 September 1990.

C. ECONOMIC POLICY.

4. Subsidization policy.

- a) See poll C.8.b.

5. Policy regarding economic cycles.

a) Consumer economic confidence.

Assessment of the general and personal economic situation and expectations for the future.

DIMARSO. First fourteen days of each month. National quota sample of approximately 2,000 people of 15 years of age and older. Fifteen questions. Sponsor : Commission of the European Communities.

Publication : *European Economy. Supplement B: Business and Consumer Survey Results*. Brussels, Commission of the European Communities, monthly.

b) Flemish SMB barometer.¹

Research into the socio-economic climate among Flemish small and medium-sized businesses.

MARKETING DEVELOPMENT and BBM. Quarterly. Telephone survey of a representative sample of small and medium-sized Flemish businesses from the commercial, industrial, and service sectors and the trade sector. About ten questions. Sponsor : NCMV.

Publication : in the NCMV magazine *Zelfstandig Ondernemen*, 27 April 1990, 11 May 1990, 14 September 1990, and 14 December 1990.

6. Energy policy.

a) Nuclear energy.

Attitude of the Belgians toward the use of nuclear energy by the electricity companies for the production of electricity.

ITC. 28 September - 5 October 1990. Representative sample of 1,035 Belgians of 18 years of age and older (telephone survey). Six questions. Sponsor : Electrabel.

Publication : *Gazet van Antwerpen*, 26 October 1990, and *De Financieel Economische Tijd*, 27 October 1990.

7. Infrastructure - transport - communications.

a) The railway strikes.

Attitude toward the railway strikes. Assessment of alternative campaigns. Understanding of the demands of the railway personnel. Intention to choose another means of transportation.

DIMARSO. 17 September 1990. Telephone survey of 500 Flemings. Fourteen questions. Sponsor : BRT.

Publication : Broadcast of *Zeker Weten*, 18 September 1990, on TV 1.

b) Increase of the railway ticket prices.

Attitudes towards the increase of the prices for train travel.

(1) See also the annual study (for the ninth time) of the economic and political prospects of business economists conducted by the Belgian Association of Business Economists (*Le Soir*, 30 October 1990, and *Het Laatste Nieuws*, 31 October 1990).

DIMARSO. 13 December 1990. Telephone survey of 499 Flemings. Four questions. Sponsor : Het Laatste Nieuws.

Publication : *Het Laatste Nieuws*, 14 December 1990.

8. Regional development.

a) The Borinage as seen by the "Borains".

Content : see title.

ICSOP-IMSA. February 1990. Quota sample of 1,000 residents of the Borinage. Approximately thirty questions. Sponsor : Albert Liénard, Minister of the Walloon Region.

Publication : *La Libre Belgique*, 28 May 1990.

b) The regional economic dynamic.

Evaluation of the governmental support given to businesses.

CLEO-ULG. March-September 1990. Qualitative survey of a hundred Walloon firms (interview with decision makers, company leaders, and union delegates). Number of questions : X. Sponsor : The Walloon Region.

Publication : X.

c) Research, innovation, and creation of firms in Wallonia.

This survey attempted to specify which factors deriving from universities and industrial institutes promote or hinder the creation and the success of businesses.

SES-GSW (UCL). Beginning on 15 May 1990. Random sample of 124 researchers and businessmen from Walloon Brabant and Hainault. Thirty-two questions. Sponsor : The Minister of Research of the Walloon Region.

Not published.

d) Center Parcs in Maasmechelen.

Implantation of a recreation park in Maasmechelen : employment and other effects.

DIMARSO. 8-11 December 1990. Random sample of 998 residents of Maasmechelen of 18 years of age and older. Thirty-one questions. Sponsor : Center Parcs.

Publication : *De Morgen* and *Het Belang van Limburg*, 9 January 1991.

11. Agricultural policy.**a) Swine fever.**

Incidence of swine fever. Perception of the measures in the short and long term. Willingness to vaccinate against swine fever.

DIMARSO. 21-22 March 1990. Representative sample of 250 Flemish pig farmers, with 50 pig farmers in the quarantine zone (telephone survey). Seventeen questions. Sponsor: BRT.

Publication: Broadcast of *Panorama*, 22 March 1990, on TV 1.

D. FINANCIAL POLICY.**1. Investments and savings.****a) Stock exchange barometer.**

Expectations about the evolution of the stock exchange in the short (3 months) and medium (6 months) term.

DIMARSO. Monthly telephone survey of 18 Belgian stock-exchange specialists. Five questions. Sponsor: De Standaard.

Publication: *De Standaard*, monthly.

3. Fiscal policy.**a) See poll F.1.c.****E. DOMESTIC POLICY.****0. Chronicles and generalities.****a) Vanden Boeynants.**

Recognition of Paul Vanden Boeynants. His image and credibility. Electoral strength.

DIMARSO. 26 February 1990. Telephone survey of 500 people in Flanders and Brussels. Four questions. Sponsor: BRT.

Publication: Broadcast of *Zeker Weten*, 27 February 1990, on TV 1.

b) Seasonal barometer of public opinion.²

(2) For the figures and accompanying graph, see M. VERMINCK, *Statistisch overzicht van het politieke jaar 1990*. In: *Res Publica*, 1991, no. 3-4, pp. 432-465.

Voting intentions. Popularity of politicians. Confidence in Martens VIII.

MARKETING UNIT. Quarterly. National quota sample of approximately 2,000 voters each time. Three questions. Sponsor: La Libre Belgique.

Publication: *La Libre Belgique*, 26 March, 25 June, 24 September, and 24 December 1990.

c) Political popularity poll.

Popularity of politicians.

DIMARSO. 26 July - 1 August 1990. Telephone survey of 626 Flemings of 18 years of age and older. Eight questions. Sponsor: Panorama-De Post.

Publication: *Panorama-De Post*, 21 and 28 September 1990.

1. Organization of the state.

a) The Belgian state reform.

Patriotism and national awareness of the Belgian population. Knowledge of the state reform.

MARKETING UNIT. May 1990. National sample of 2,000 people from all the Provinces. Three questions. Sponsor: The Front against confederalism and separatism.

Publication: The general daily press, 17 July 1990.

b) The Belgian monarchy.

Must Belgium remain a monarchy? Will Prince Philip ever become king? Is Prince Philip ready for the task of being the king?

DIMARSO. 1-7 June 1990. Telephone survey of 1,000 Belgians. Three questions. Sponsor: La Dernière Heure.

Publication: *La Dernière Heure*, 20 June 1990.

c) Should there be more federalization?

Federalization of education, agriculture, international relations, culture, public welfare. The most urgent Walloon problem. The advance of the extreme right in Wallonia.

ICSOP-IMSA. 31 October - 5 November 1990. Sample of 970 Walloons of 18 years of age and older. Three questions. Sponsor: Journal et Indépendance - Le Peuple.

Publication: *Journal et Indépendance - Le Peuple*, 29 November 1990.

d) The third phase.

The third phase of the state reform.

ICSOP-IMSA (IAO). 6-12 December 1990. Sample of 1,000 Flemings of 18 years of age and older. Eleven questions. Sponsor: Het Volk.

Publication: *Het Volk*, 21 December 1990.

e) See also polls E.2.e. and E.7.a.**2. National institutions.****a) The monarchy in Belgium.**

By whom should Baudouin be succeeded, if he, sooner or later, resigns his throne?

DIMARSO. March 1990. Representative sample of 1,000 Belgians of 18 years of age and older. One question. Sponsor: De Morgen.

Publication: *De Morgen*, 5 April 1990.

b) The King and abortion.

The conscience of the King as regards the abortion legislation.

DIMARSO. 4 April 1990. Telephone survey of 500 Belgians of 18 years of age and older. Five questions. Sponsors: Het Laatste Nieuws and La Dernière Heure.

Publication: *Het Laatste Nieuws* and *La Dernière Heure*, 5 April 1990.

c) The monarchy in Belgium.

The opinion of the Belgians on the monarchy. The successor of King Baudouin.

DIMARSO. 1-7 June 1990. Representative sample of the Belgian population. Number of questions: X. Sponsor: La Dernière Heure.

Publication: *La Dernière Heure*, 20 June 1990.

d) The monarchy and public opinion in Belgium.

The attitude of the Belgians towards the monarchy and the King.

ICSOP-IMSA (IAO). 22-30 June 1990. Quota sample of 1,000 Flemings, 1,000 Walloons, and 1,000 Brussels residents of 18 years of age and older. Four items (nine questions). Sponsor: Section of Political Sociology of the Catholic University of Leuven.

Publication: B. MADDENS, De monarchie en de publieke opinie in België. In: *Res Publica*, 1991, no. 1, pp. 135-177.

e) **The power hierarchy in Belgium as perceived by the citizen.**

The citizen's perception of the influence of certain positions in Belgian politics.

ICSOP-IMSA (IAO). 22-30 June 1990. Quota sample of 1,000 Flemings, 1,000 Walloons, and 1,000 Brussels residents of 18 years of age and older. One question. Sponsor: Section of Political Sociology of the Catholic University of Leuven.

Publication: W. DEWACHTER and E. DAS, *Politiek in België: Geprofileerde machtsverhoudingen*. Leuven, Acco, 1991. 182 pp. (particularly Part III, E.).

f) **How royalist are the Flemings?**

Content: see title.

MARKETING UNIT. End of August 1990. Telephone survey of 500 Flemings. One question. Sponsor: Humo.

Publication: *Humo*, 6 September 1990.

g) See also polls E.1.b. and E.7.a.

3. Regional and local institutions.

a) **Wallobarometer.**

The social identity of the Walloon population.

CLEO-ULG. March and November 1990. Twice a stratified quota sample of 1,000 Walloons of 15 years of age and older. Number of questions: X. Sponsor: The Walloon Region.

Publication: see *Le Soir*, 3 January 1991.

b) **The image of Brussels in Flanders.**

Content: see title.

STUDIEBUREAU RIK DECAN. Summer 1990. Sample of 1,258 (non-Brussels) Flemings. Number of questions: X. Sponsor: The Flemish Community Minister for Brussels Affairs.

Publication: The general daily press, 14 November 1990.

c) **The political climate in the city of Antwerp.**

Voting intentions with respect to local political groupings. Motivation of voting behaviour. Popularity of local and national politicians. Assessment of current Antwerp administration coalition. Local policy matters.

DIMARSO. 7-10 November 1990. Telephone survey of 997 voters of the Antwerp agglomeration. Number of questions : X. Sponsor : De Morgen.

Publication : *De Morgen*, 17, 20, and 21 November 1990.

d) The political climate in the Brussels Region.

Satisfaction. Voting intentions. Popularity of politicians.

ICSOP-IMSA. 26 November - 3 December 1990. Representative sample of 1,000 Brussels residents of 18 years of age and older. Five questions. Sponsor : X.

Publication : The French-language daily press, 19 December 1990.

5. Elections.

a) Voting intentions.³

Content : see title.

DIMARSO. Monthly. National sample with random start of a thousand voters (telephone survey). Three questions. Sponsor : De Morgen.

Publication : *De Morgen*, monthly.

b) Voting intentions.

Voting intentions and popularity of politicians. Judgment of the national and regional work of the government and the opposition.

ICSOP-IMSA (IAO). 22-30 June 1990. Quota sample of 1,000 Flemings, 1,000 Brussels residents, and 1,000 Walloons of 18 years of age and older. Five questions. Sponsor : ICSOP-IAO.

Publication : The general daily and weekly press, second half of July 1990.

c) The German-language Community Council.

Voting intentions for the German-language Community Council elections on 28 October 1990.

MARKETING UNIT. May, July, and October 1990. Telephone surveys of approximately 500 voters each time. One question. Sponsor : Grenz Echo.

Publication : *Grenz Echo*, 12 May and 20 July 1990, and *De Standaard*, 17 October 1990.

(3) For the figures and accompanying graphic presentation, see : M. VERMINCK, Statistisch overzicht van het politieke jaar 1990. In : *Res Publica*, no. 3-4, pp. 432-465.

d) The elections for the European Parliament.

Comparative study of the voting behaviour of the Flemish voter in the elections for the European Parliament, 1984 versus 1989.

DIMARSO. Mid-August-beginning of October 1989. Telephone survey of approximately 1,500 Flemings of 18 years of age and older. Number of questions : X. Sponsor : X.

Publication : M. SWYNGEDOUW, L. DE WINTER, and L. SCHULPEN, *De verkiezingen voor het Europees Parlement 1989*. Brussels, Dimarso, November 1990. 82 pp.

e) Voting intentions of the Walloons.

Voting intentions and popularity of politicians. Judgment of the national and regional work of the government and the opposition.

ICSOP-IMSA. 31 October - 5 November 1990. Quota sample of 970 Walloon voters. Eight questions. Sponsor : ICSOP-IAO.

Publication : The French-language daily press, 14 November 1990.

f) Voting intentions of the Brussels residents.

Voting intentions and popularity of politicians. Judgment of the national and regional work of the government and the opposition.

ICSOP-IMSA. 26 November - 3 December 1990. Sample of 1,000 Brussels voters. Nine questions. Sponsor : ICSOP-IAO.

Publication : *La Dernière Heure*, 19 December 1990 and 3 January 1991.

g) Voting intentions of the Flemings.

Voting intentions and popularity of politicians. Judgment of the national and regional work of the government and the opposition.

ICSOP-IMSA (IAO). 6-12 December 1990. Sample of 1,000 Flemish voters. Nine questions. Sponsor : ICSOP-IAO.

Publication : The Flemish daily press, 19 December 1990.

h) See also polls E.0.b., E.3.c., and E.3.d.

7. Administration of justice.

a) The status of the magistrate and the working conditions of the judicial apparatus.

The status of the magistrate. The working conditions. The relations of the magistrates with other persons and institutions (the legislative and the executive powers, the press).

CLEO-ULG and UFSIA. June 1990 - June 1991. Post-survey sent to all Belgian magistrates. Extensive questionnaire. Sponsor: Ministry of Justice.

Publication: X.

9. Maintenance of public order.

a) Public safety.

Polling about whether or not there are deficiencies of the police and gendarmerie in the assurance of public safety. May the citizen take the law into his own hands? The possession of firearms.

DIMARSO. 12 November 1990. Telephone survey of 501 Flemings of 18 years old and older. Four questions. Sponsor: BRT.

Publication: Broadcast of *Zeker Weten*, 13 November 1990, on TV 1.

11. Problems concerning aliens.

a) The immigrants.

Description of the "Belgian" by the Islamic immigrant. Attitude to the wearing of the veil by the Islamic woman.

ICSOP-IMSA. January 1990. Quota sample of 500 immigrated or naturalized Muslims. Seven questions. Sponsor: *Parce Que!*

Publication: *Parce Que!*, 11 January 1990.

b) The socio-economic situation of immigrant youth.

Content: see title.

CLEO-ULG. March 1990. Representative quota sample of 1,000 immigrant youth from Wallonia and Brussels from 16 to 26 years of age. Seventy questions. Sponsor: the Department of Demography of the University of Liège.

Publication: X.

12. Moral conceptions.

a) Bio-medical ethics.

What do Belgians think about social security, the medical dossier, the ethical commission, euthanasia, artificial insemination, academic freedom of scientific research?

ICSOP-IMSA. 25 May - 6 June 1990. Representative sample of 1,200 French-language Belgians of 18 years of age and older. Twenty-five questions. Sponsor: The Minister of Social Affairs.

Publication : *Le Vif/L'Express*, 13 July 1990. See also the general daily press, second half of July 1990.

b) See also poll E.2.b.

14. Traffic problems.

a) The driving license with points.

Knowledge of and opinion about the draft law of Minister of Traffic J.-L. Dehaene.

MARKETING UNIT. June 1990. Survey of 703 motorists, representative of the Belgian population. Number of questions : X. Sponsors : The Belgian automobile clubs (VAB-VTB, Touring, KACB, RMU) and the trade federations of the automobile sector (Febiac, Fegarbel, Comaubel).

Publication : The general daily press, end of June 1990.

b) Traffic-safety survey.

Dangerous driving. Necessary measures. Courtesy in traffic. Attitude towards the Dehaene law on traffic safety.

ICSOP-IMSA (IAO). 17-27 August 1990. Representative sample of 1,500 Belgians of 18 years of age and older. Thirty-eight questions. Sponsor : The Minister of Traffic.

Publication : The general daily press, 6 November 1990.

c) Traffic congestion.

Polling of drivers caught in traffic jams on the causes and circumstances of traffic jams. Loss of time and other disadvantages. Evaluation of a number of possible solutions.

DIMARSO. 6-14 October 1990. Telephone survey of 3,499 Flemings of 18 years of age and older. Number of questions : X. Sponsor : Het Laatste Nieuws.

Publication : *Het Laatste Nieuws*, 12 and 13 November 1990.

d) Closing time for places that serve alcoholic beverages.

Polling on the occasion of two parliamentary proposals to limit significantly the number of victims of traffic accidents. Proposal to close places that serve alcoholic beverages at two o'clock in the morning. Proposal to forbid the service of alcoholic beverages after two o'clock in the morning.

DIMARSO. 2-3 November 1990. Telephone survey of 502 Flemings of 15 years of age and older. Two questions. Sponsor : Panorama-De Post.

Publication : *Panorama-De Post*, 9 November 1990.

F. CULTURAL POLICY.

1. Education.

a) History classes in school.

Attitude toward history classes in school. Interest for history outside of school. Knowledge of history.

K.U.LEUVEN. Spring of 1990. Survey of 700 students of the last year of secondary education throughout Flanders and the various systems. Seventy questions. Sponsor : "Post-Factum". Center for Research and Animation for History of the Catholic University of Leuven.

Publication : *De Morgen*, 30 May 1990.

b) Strike in education.

Attitude toward the strike in French-language education.

SONECOM. 17-19 June 1990. Sample of 300 Walloon and French-language residents of Brussels. Number of questions : X. Sponsor : La Cité.

Publication : *La Cité*, 28 June 1990 and 5 July 1990.

c) A tax increase to support education.

Attitude toward a tax increase to support education. Quality judgement of present education.

DIMARSO. 13 August 1990. Telephone survey of 1,000 Belgians of 18 years of age and older. Two questions. Sponsor : La Dernière Heure.

Publication : *La Dernière Heure*, 25 August 1990.

d) The strike in French-language education.

Opinion on the demands of the French-language teachers. Striking as a means of action in education. Solution of the problem. The attitude of the authorities.

SOBEMAP. October 1990. Representative sample of 350 French-language residents of Brussels and Walloons of 18 years of age and older. Five questions. Sponsor : La Libre Belgique.

Publication : *La Libre Belgique*, 26 October 1990.

2. Scientific research.

a) The technological reform.

Public opinion about the technological evolution.

ICSOP-IMSA. January 1990. Quota sample of 500 French-language Belgians. Seven questions. Sponsor : Le Vif/L'Express.

Publication : *Le Vif/L'Express*, 26 January 1990.

b) See also polls C.8.c. and E.12.a.

3. Adult education.

a) Illiteracy dossier (1).

Attitude of the average Belgian toward illiteracy. Knowledge of the problem. Description and assessment. Personal experience. The illiteracy project. Support by the authorities.

DIMARSO. Time of the polling : X. Representative survey of the Belgian population of 15 years of age and older. Number of questions : X. Sponsor : King Baudouin Foundation.

Publication : *Het Laatste Nieuws*, 17-18 February 1990.

b) Illiteracy dossier (2).

The confrontation of the public official in the "first line" with illiteracy and the resulting administrative problems.

DIMARSO. Time of the polling : X. Sample of 176 staff members of the departments of civil status, revenue, post office, police, hospitals, intercommunal associations, and the unemployment agency of 30 communes (both from large agglomerations and from urbanized and rural communes). Number of questions : X. Sponsor : King Baudouin Foundation.

Publication : *Het Laatste Nieuws*, 24-25 March 1990.

5. Emancipation of women.

a) The liberation of the woman as seen by Belgian decision makers.

Content : see title.

SONECOM. September 1990. Mail survey of 360 Belgian decision makers from the public and private sector. About a hundred questions. Sponsor : The Emancipation Council of the State Secretariat for Social Emancipation.

Publication : Report of the Emancipation Council.

b) The woman in the army.

Opinion on and the situation of the woman in the Belgian army.

UIA and KMS. Time of the polling: X. Survey of 760 female and 650 male Belgian military personnel. Number of questions: X. Sponsors: Center for Women's studies of the University of Antwerp and the Chair for Social Sciences of the Royal Military School.

Publication: The general daily press, end of June - beginning of July 1990.

6. Youth.

a) The need for information by the youth.

The need for information by the youth in various areas such as use of leisure time, work, social assistance, juvenile law, military service, sexuality, and drugs.

CLEO-ULG. April 1990. Representative quota sample of 600 French-language young people from 12 to 26 years of age from Wallonia and Brussels. Seventy questions. Sponsor: National Center for Youth Information.

Publication: X.

b) The social and cultural identity of the French-language youth.

Content: See title.

CLEO-ULG. December 1990. Representative quota sample of 1,000 French-language young people from 12 to 26 years of age from Wallonia and Brussels. Number of questions: X. Sponsor: Ministry of Education.

Publication: X.

10. Tourism.

a) See poll C.8.d.

G. OTHER POLLS.

a) End-of-year poll.

International, social, economic, and financial expectations of the future.

DIMARSO. 24 November - 1 December 1990. Representative sample of 996 Belgians of 15 years of age and older (research conducted simultaneously in 37 other countries). Six questions. Sponsor: Gallup International.

Publication: The general daily press, beginning of 1991.

List of addresses of the opinion-polling institutes

BUREAU VOOR BEDRIJFSADVIES EN MARKETING (BBM), Stevinstraat 14, 1040 Brussel.

CENTRE LIEGEOIS D'ETUDE DE L'OPINION - UNIVERSITE DE LIEGE (CLEO - ULG), Boulevard du Rectorat 7, Sart Tilman, 4000 Liège.

DIMARSO, Lambermontlaan 78, 1030 Brussel.

ICSOP-IMSA (IAO), Reigerboslaan 100, 1170 Brussel.

ITC, Sneeuwbeslaan 20, 2610 Antwerpen - Wilrijk.

MARKETING DEVELOPMENT, Lambermontlaan 108, 1030 Brussel.

MARKETING UNIT, Louisalaan 430, 1050 Brussel.

SERVICE D'ENQUETES ET DE SONDAGES - UNIVERSITE CATHOLIQUE DE LOUVAIN (GROUPE DE SOCIOLOGIE WALLONNE) (SES - GSW), Place Montesquieu 1, 1340 Ottignies-Louvain-la-Neuve.

SOBEMAP, Marsveldplein 5, 1050 Brussel.

SOCIOLOGISCH ONDERZOEKSINSTITUUT - KATHOLIEKE UNIVERSITEIT TE LEUVEN (S.O.I. - K.U.LEUVEN), E. Van Evenstraat 2C, 3000 Leuven.

SONECOM, Rue des Merciers 5, 1300 Wavre.

Political opinion polls in Belgium 1974 - 1989

Index of keywords and references

Since 1974 each Political Yearbook of Res Publica comprises an annual overview of public opinion polls in Belgium. An index of keywords now makes information on more than 800 opinion polls readily accessible. The index was compiled by Erwin Das, assistant at the Section of Political Sociology of the University of Leuven, relying on *Steunpunt socio-politieke systeem : De politieke opiniepeilingen in België 1974-1989*, Gent, 1991, 240 p., which is mainly based on the overviews of Res Publica.

How to use the index?

Keywords are followed by places of publication of relevant public opinion polls : year of publication, issue and page numbers in Res Publica.

Each reference in the annual overview contains a short summary (list of the main topics), public opinion polling institute, time of polling, size and type of the sample, number of questions, client and bibliographical data.

- A**
abortion	agriculture
(77, 2, 378-379) (78, 2, 369)	(75, 3, 434 and 438-439) (90, 2-3, 392)
(79, 2, 374) (81, 2-3, 412-413)	AIDS
(90, 2-3, 405)	(87, 3, 537 and 547)
accidents	(88, 2-3, 372-373) (89, 3, 480)
(75, 3, 439)	(90, 2-3, 388, 391, 405, and 408)
addictions	alimony
(83, 2-3, 518) (88, 2-3, 372)	(75, 3, 435) (87, 3, 536)
(90, 2-3, 391)	amalgamation of municipalities
advertising	(76, 3-4, 383-399) (76, 3-4, 503-504)
(76, 3-4, 501) (80, 3, 519)	(77, 2, 377) (80, 3, 517-518)
(81, 2-3, 415 and 425)	(86, 3, 579)
(83, 2-3, 518-519) (90, 2-3, 407)	amnesty
agricultural organizations	(79, 2, 381)
(75, 3, 438-439)	Andenne
agricultural policy	(79, 2, 378)
(88, 2-3, 370)	Antwerp
	(85, 2-3, 411) (86, 3, 580)
	arms race

(85, 2-3, 400)
 army
 (81, 2-3, 411) (90, 2-3, 389-390)
 associations
 (84, 4, 576)
 attitudes
 (81, 2-3, 418)
 attractiveness
 (81, 2-3, 419)
 Auderghem
 (87, 3, 544) (88, 2-3, 380 and 382)

B

balance of power
 (84, 4, 568)
 banditry
 (84, 4, 578)
 banks
 (81, 2-3, 417)
 behaviour
 (81, 2-3, 418) (88, 2-3, 383)
 bicycle racing
 (89, 3, 494)
 bicycles
 (78, 2, 372)
 boards of directors
 (78, 2, 370)
 bonds
 (79, 2, 379)
 Braine-le-Comte
 (88, 2-3, 381)
 Breznjev
 (78, 2, 375)
 broadcasting licence holding companies
 (76, 3-4, 504-505) (77, 2, 378)
 BRT
 (76, 3-4, 504) (84, 4, 581)
 (85, 2-3, 416) (90, 2-3, 407)
 Brussels
 (75, 3, 435, 438, and 442) (77, 2, 379)
 (79, 2, 383, 384, and 385)
 (80, 3, 515-516 and 517-518)

(81, 2-3, 420) (82, 2, 367)
 (83, 2-3, 507-509, 516, and 520)
 (84, 4, 573, 574-575, and 576)
 (85, 2-3, 399, 410, and 412)
 (86, 3, 578, 579, and 580-581)
 (87, 3, 543-544)
 (88, 2-3, 375, 379-380, and 383-384)
 (89, 3, 481 and 487-488)
 (90, 2-3, 399, 400, 401, and 403)
 Brussels-Halle-Vilvoorde
 (80, 3, 517) (84, 4, 576)
 Brussels conurbation
 (79, 2, 380) (83, 2-3, 512 and 519-520)
 (84, 4, 579) (85, 2-3, 405)
 Brussels suburbs
 (85, 2-3, 407)
 budgetary policy
 (85, 2-3, 407)
 building industry
 (87, 3, 539)
 "Building Now"
 (85, 2-3, 402)
 building subsidy
 (76, 3-4, 500) (86, 3, 574)

C

cabinet
 (75, 3, 437 and 441)
 (76, 3-4, 501 and 503)
 (77, 2, 377-378) (78, 2, 372 and 373)
 (79, 2, 381) (82, 2, 362 and 364)
 (83, 2-3, 499 and 506-507)
 (85, 2-3, 408-409 and 410-411)
 (87, 3, 540-542)
 (88, 2-3, 376, 377, 378, and 384)
 (89, 3, 485 and 486)
 (90, 2-3, 397 and 403)
 cabinet formation
 (80, 3, 514)
 cancer
 (90, 2-3, 392)
 Capart
 (88, 2-3, 376)

- car
 (75, 3, 436 and 439) (80, 3, 513)
 (90, 2-3, 405)
 care of the elderly
 (87, 3, 537)
 Carter
 (78, 2, 375)
 CCC
 (87, 3, 546)
 censorship
 (82, 2, 368) (90, 2-3, 405)
 Charleroi
 (81, 2-3, 415) (88, 2-3, 381)
 (89, 3, 489)
 children
 (79, 2, 374) (81, 2-3, 415)
 (83, 2-3, 518-519)
 cities
 (80, 3, 510) (83, 2-3, 500 and 515)
 (86, 3, 586) (87, 3, 544) (88, 2-3, 381)
 (89, 3, 482) (90, 2-3, 393)
 civil servants
 (81, 2-3, 421) (82, 2, 365)
 (90, 2-3, 399)
 clientelism (political)
 (88, 2-3, 384)
 Close
 (81, 2-3, 411)
 Cockerill-Sambre
 (84, 4, 571-572 and 573)
 communications
 (81, 2-3, 423)
 communist ideology
 (81, 2-3, 411)
 communities
 (85, 2-3, 410) (87, 3, 542-543)
 (90, 2-3, 401)
 community affairs
 (82, 2, 361 and 364) (84, 4, 573)
 (86, 3, 585-586) (90, 2-3, 399)
 Community Pact
 (78, 2, 372 and 373-374)
 (79, 2, 381 and 384-385)
 community problems
 (79, 2, 384-385)
 commuters
 (75, 3, 435)
 competition
 (86, 3, 575-576)
 compulsory voting
 (79, 2, 384) (82, 2, 363 and 368)
 (86, 3, 579 and 583) (89, 3, 490)
 (90, 2-3, 398 and 402)
 confidence
 (81, 2-3, 410)
 consumer
 (75, 3, 438) (76, 3-4, 501)
 (77, 2, 376) (80, 3, 520)
 (81, 2-3, 414-415) (83, 2-3, 521)
 (89, 3, 483) (90, 2-3, 393)
 consumer climate
 (83, 2-3, 504)
 consumer goods
 (84, 4, 572)
 consumers' organizations
 (76, 3-4, 501) (80, 3, 519)
 contraceptives
 (79, 2, 374) (81, 2-3, 413)
 conurbation council
 (86, 3, 578)
 Cools
 (82, 2, 363)
 countryside
 (81, 2-3, 421) (83, 2-3, 509)
 (89, 3, 488-489)
 criminality
 (79, 2, 386) (80, 3, 518)
 crisis
see economic crisis
 culture
 (83, 2-3, 516-517)
 (88, 2-3, 383 and 386)
 (89, 3, 493) (90, 2-3, 406)
 CVP
 (82, 2, 365)

D

data bank
 (82, 2, 368)
 De Benedetti
 (89, 3, 483)
 De Clercq
 (76, 3-4, 503) (77, 2, 377)
 (83, 2-3, 504)
 decumul
 (82, 2, 360)
 defence
 (76, 3-4, 499 and 502) (84, 4, 567)
 (85, 2-3, 400)
 defence of interests
 (79, 2, 380) (80, 3, 515)
 defence policy
 (81, 2-3, 411) (90, 2-3, 390)
 democracy
 (78, 2, 374)
 democratization
 (78, 2, 374)
 demonstrations
 (83, 2-3, 503)
 De Morgen
 (80, 3, 519-520)
 department stores
 (81, 2-3, 415)
 devaluation
 (77, 2, 376)
 (83, 2-3, 502, 505, and 506-507)
 developing countries
 (75, 3, 434)
 development aid
 (75, 3, 434) (76, 3-4, 498-499)
 (78, 2, 369) (79, 2, 373) (81, 2-3, 412)
 (84, 4, 567) (89, 3, 478)
 disabled persons
 (87, 3, 536) (89, 3, 482)
 disablement insurance
 (89, 3, 480)
 disarmament
 (84, 4, 568) (87, 3, 535) (89, 3, 479)
 (90, 2-3, 388-389)

division of competences
 (79, 2, 385)
 division of labour
 (83, 2-3, 498) (84, 4, 581)
 divorce
 (82, 2, 355-356) (87, 3, 536)
 doctors
 (77, 2, 375)
 doping
 (89, 3, 494)
 driving behaviour
 (89, 3, 492) (90, 2-3, 405)
 driving licence
 (79, 2, 378)
 drugs
 (90, 2-3, 388 and 391)
 Dutch language
 (80, 3, 515-516)

E

Eastern Europe
 (82, 2, 355)
 EC-membership
 (75, 3, 434) (76, 3-4, 498)
 (81, 2-3, 410) (86, 3, 572)
 (88, 2-3, 369-370)
 ecologists
 (83, 2-3, 511-512)
 ecology movement
 (84, 4, 575)
 economic climate
 (76, 3-4, 502) (77, 2, 376)
 (78, 2, 370) (82, 2, 358)
 (88, 2-3, 380)
 economic crisis
 (75, 3, 438) (78, 2, 369-370)
 (79, 2, 374-375)
 (81, 2-3, 414) (82, 2, 358)
 (83, 2-3, 498, 503-504, 507-508, 509,
 516, and 521-522)
 (84, 4, 567, 569, and 573-574)
 (85, 2-3, 408-409) (87, 3, 539)
 economic cycles

- (75, 3, 436 and 438) (79, 2, 375)
 (80, 3, 510-511) (81, 2-3, 414)
 (82, 2, 358) (83, 2-3, 501 and 503-504)
 (85, 2-3, 404-405 and 409)
 (88, 2-3, 374)
 (89, 3, 483) (90, 2-3, 393)
 economic optimism and pessimism
 (76, 3-4, 506) (77, 2, 376)
 economic power
 (82, 2, 356)
 economy
 (80, 3, 515)
 economy measures
 (75, 3, 437) (82, 2, 360)
 (85, 2-3, 406) (87, 3, 540)
 ECU
 (86, 3, 577)
 EC - US
 (80, 3, 505-506)
 education
 (77, 2, 381-382) (79, 2, 384)
 (80, 3, 518-519)
 (83, 2-3, 517-518) (84, 4, 580)
 (85, 2-3, 415)
 (86, 3, 585-586) (87, 3, 540 and 543)
 (88, 2-3, 371 and 386) (90, 2-3, 406)
 educational television
 (81, 2-3, 423)
 Egmont Pact
 (78, 2, 372 and 373-374)
 (79, 2, 381 and 384-385)
 election campaigns
 (75, 3, 435 and 440) (79, 2, 383-384)
 (80, 3, 508) (82, 2, 368)
 (83, 2-3, 520) (85, 2-3, 399) (89, 3, 494)
 (90, 2-3, 403)
 election programmes
 (85, 2-3, 399)
 election results
 (75, 3, 440) (80, 3, 517) (82, 2, 368)
 employees
 (76, 3-4, 499) (90, 2-3, 391)
 employers
 (81, 2-3, 412) (82, 2, 356)
 employment
 (76, 3-4, 502) (78, 2, 371)
 (79, 2, 375 and 376-377)
 (80, 3, 510-511) (81, 2-3, 414 and 415)
 (82, 2, 358)
 (83, 2-3, 498, 499, and 501)
 (84, 4, 566 and 570)
 (85, 2-3, 404-405, 408-409, and 415)
 (86, 3, 575-576) (88, 2-3, 371 and 386)
 (89, 3, 479-480) (90, 2-3, 391)
 employment policy
 (83, 2-3, 498 and 499) (87, 3, 540)
 energy
 (79, 2, 377-378) (80, 3, 512 and 513)
 (81, 2-3, 416) (83, 2-3, 503)
 (84, 4, 571) (86, 3, 576) (87, 3, 537)
 (88, 2-3, 374) (89, 3, 484)
 energy crisis
 (80, 3, 512) (82, 2, 358-359)
 energy policy
 (78, 2, 371) (79, 2, 377-378)
 (80, 3, 512) (81, 2-3, 416)
 (82, 2, 358-359) (83, 2-3, 503)
 (84, 4, 571) (87, 3, 534)
 energy shortage
 (82, 2, 359)
 energy supply
 (84, 4, 571)
 entrepreneurs
 (79, 2, 376) (82, 2, 357)
 (83, 2-3, 502) (85, 2-3, 403-404)
 enterprises
 (77, 2, 377) (78, 2, 369-370)
 (79, 2, 376 and 379) (80, 3, 509)
 (82, 2, 358 and 362) (83, 2-3, 502)
 (85, 2-3, 403-404) (86, 3, 574-575)
 (88, 2-3, 375)
 (90, 2-3, 394, 395, and 406)
 environment
 (75, 3, 435 and 438-439) (79, 2, 378)
 (83, 2-3, 500-501) (85, 2-3, 403)
 (87, 3, 534) (89, 3, 482)
 (90, 2-3, 395 and 408)
 Etterbeek

- (88, 2-3, 382)
- Europe**
 (79, 2, 373) (81, 2-3, 411)
 (82, 2, 354) (83, 2-3, 496-497)
 (84, 4, 566-567, 568, and 581)
 (85, 2-3, 398) (86, 3, 572-573)
 (87, 3, 534) (88, 2-3, 369-371)
 (89, 3, 477-478)
 (90, 2-3, 387-388, 395, 399, and 403)
- European Community**
 (75, 3, 434) (77, 2, 373-374)
 (78, 2, 368-369) (79, 2, 371-372)
 (80, 3, 505-506 and 508)
 (81, 2-3, 410) (82, 2, 354)
 (83, 2-3, 496-497) (84, 4, 566-567)
 (85, 2-3, 398) (86, 3, 572-573)
 (87, 3, 534) (88, 2-3, 370-371)
 (89, 3, 477-478) (90, 2-3, 387-388)
- European elections**
 (76, 3-4, 498) (78, 2, 368)
 (79, 2, 371-372) (80, 3, 506-508)
 (84, 4, 566-567)
 (85, 2-3, 398, 399-400, and 407)
 (88, 2-3, 370) (89, 3, 477-478)
 (90, 3, 387, 388, 397, and 402)
- European institutions**
 (80, 3, 506 and 507)
- European integration**
 (76, 3-4, 498) (77, 2, 373-374)
 (78, 2, 368-369) (79, 2, 371-372)
 (80, 3, 505-506 and 508) (81, 2-3, 410)
 (82, 2, 354) (84, 4, 566-567)
 (85, 2-3, 398) (87, 3, 534)
 (88, 2-3, 369-370-371)
- European jurisdiction**
 (79, 2, 372)
- European Parliament**
 (77, 2, 373-374) (78, 2, 368)
 (80, 3, 505-508) (83, 2-3, 496-497)
 (84, 4, 566-567) (85, 2-3, 398-399)
 (86, 3, 572-573) (87, 3, 534)
 (88, 2-3, 370-371) (89, 3, 477-478)
 (90, 2-3, 387-388)
- European passport**
 (76, 3-4, 498) (82, 2, 354)
- European Political Union**
 (76, 3-4, 498) (89, 3, 478)
- European regions**
 (75, 3, 434)
- European taxation**
 (76, 3-4, 498)
- euthanasia**
 (76, 3-4, 506)
- everyday life**
 (75, 3, 435)
- exchange**
 (88, 2-3, 376) (89, 3, 484)
 (90, 2-3, 396)
- executives**
 (76, 3-4, 499) (78, 2, 370)
 (82, 2, 356 and 357) (85, 2-3, 401)
 (89, 3, 493)
- expectations**
 (85, 2-3, 398) (86, 3, 572)
 (88, 2-3, 374) (90, 2-3, 408)
- export**
 (85, 2-3, 404-405) (86, 3, 575-576)
- extra training**
 (88, 2-3, 371)
- F**
- F16 - fighter planes**
 (76, 3-4, 499)
- faith**
 (82, 2, 370) (89, 3, 492)
 (90, 2-3, 388)
- Falkland War**
 (83, 2-3, 497)
- family**
 (75, 4, 453-618) (76, 3-4, 505)
 (81, 2-3, 413) (82, 2, 369)
 (83, 2-3, 504) (84, 4, 572)
 (90, 2-3, 388)
- fascism**
 (89, 3, 477-478)
- fashion**
 (81, 2-3, 425)

- fatherland
 (87, 3, 543) (90, 2-3, 390)
- FDF
 (86, 3, 580) (87, 3, 543-544)
- fear
 (87, 3, 547)
- federalism
 (75, 3, 438) (82, 2, 362)
 (85, 2-3, 409-410) (86, 3, 578)
 (90, 2-3, 398)
- financial power
 (79, 2, 381)
- fines
 (75, 3, 439)
- firearms
 (89, 3, 493-494)
- Flanders
 (83, 2-3, 500-501 and 507-508)
 (84, 4, 577) (85, 2-3, 403)
 (88, 2-3, 386)
 (90, 2-3, 388, 395, and 400)
- Flemings
 (78, 2, 369) (79, 2, 372 and 383-384)
 (80, 3, 506-507 and 515-516)
 (90, 2-3, 404)
- Flemish-speaking Brabant
 (88, 2-3, 381)
- football
 (88, 2-3, 388)
- foreign policy
 (85, 2-3, 401) (87, 3, 535)
- France
 (75, 3, 435) (82, 2, 366)
 (83, 2-3, 520-521)
 (87, 3, 545) (89, 3, 479)
- Francophones
 (80, 3, 515) (81, 2-3, 422)
- fraud
 (79, 2, 374-375) (80, 3, 513-514)
 (81, 2-3, 417) (83, 2-3, 505)
- freedom
 (82, 2, 368)
- free enterprise
 (77, 2, 377)
- French-speaking Brabant
 (83, 2-3, 511) (88, 2-3, 383)
 (89, 3, 487)
- fundamental rights
 (81, 2-3, 419-420)
- G**
- games of chance
 (78, 2, 375) (80, 3, 520-521)
- Gang of Nivelles
 (87, 3, 546)
- gastronomy
 (89, 3, 494-495)
- gendarmerie
see state police
- Ghent
 (84, 4, 576-577) (85, 2-3, 411)
- Glinne
 (82, 2, 365)
- God
 (89, 3, 492)
- Gol
 (86, 3, 580)
- Gorbachev
 (89, 3, 479) (90, 2-3, 389)
- government
 (76, 3-4, 506) (84, 4, 571-572)
 (86, 3, 574-575) (87, 3, 538)
 (89, 3, 488) (90, 2-3, 395)
see also cabinet
- government coalition
 (75, 3, 438 and 440)
 (78, 2, 372 and 373)
 (79, 2, 380) (81, 2-3, 418)
 (82, 2, 358, 362, and 364)
 (86, 3, 583) (87, 3, 540-541)
 (88, 2-3, 384-385) (89, 3, 485)
- government policy
 (75, 3, 438)
 (79, 2, 375, 379, 380, and 384)
 (80, 3, 510-511 and 517)
 (81, 2-3, 414 and 418)

(82, 2, 358 and 362)
 (83, 2-3, 499, 501-502, and 506-507)
 (84, 4, 574) (85, 2-3, 403-404 and 408)
 (86, 3, 577-578) (87, 3, 540-542)
 (88, 2-3, 376, 377, and 378-379)
 (89, 3, 485) (90, 2-3, 397)
 green areas
 (81, 2-3, 416) (82, 2, 359)

H

Halle-Vilvoorde
see Brussels-Halle-Vilvoorde
 Halley's comet
 (87, 3, 547)
 Happart
 (84, 4, 573) (85, 2-3, 407)
 (87, 3, 540-541) (88, 2-3, 376 and 378)
 happiness
 (88, 2-3, 388-389)
 health
 (79, 2, 374) (84, 4, 570) (89, 3, 481)
 health care
 (89, 3, 480) (90, 2-3, 392)
 'Heizel tragedy'
 (86, 3, 577-578)
 higher technical education
 (77, 2, 381)
 high-technology
 (76, 3-4, 506) (85, 2-3, 405-406)
 (87, 3, 539) (89, 3, 492)
 (90, 2-3, 395 and 406)
 holidays
 (75, 3, 436) (76, 3-4, 505) (77, 2, 381)
 (79, 2, 387) (80, 3, 520) (81, 2-3, 424)
 (82, 2, 369) (83, 2-3, 520-521)
 (84, 4, 580-581)
 (85, 2-3, 408 and 417) (87, 3, 534)
 (88, 2-3, 388) (89, 3, 494) (90, 2-3, 407)
 home care
 (88, 2-3, 373)
 homosexuality
 (90, 2-3, 405)
 hormones

(90, 2-3, 392)
 hospitals
 (90, 2-3, 392)
 house-building
 (80, 3, 510) (83, 2-3, 500)
 (84, 4, 570) (85, 2-3, 402)
 (86, 3, 574) (87, 3, 539)
 housekeeping
 (75, 3, 438) (78, 2, 371) (82, 2, 358)
 (83, 2-3, 503) (89, 3, 481)
 houses
 (80, 3, 510) (83, 2-3, 500) (84, 4, 570)
 (85, 2-3, 402) (86, 3, 574 and 576)
 (87, 3, 539)
 housing
 (75, 3, 442) (76, 3-4, 500) (80, 3, 510)
 (83, 2-3, 500) (85, 2-3, 402) (89, 3, 481)
 human rights
 (87, 3, 535)

I

ideology
 (81, 2-3, 411) (86, 3, 585)
 identification
 (76, 3-4, 383-399)
 (83, 2-3, 498, 509, and 518)
 (86, 3, 578 and 579) (87, 3, 543-544)
 (88, 2-3, 383)
 image (of countries, politicians, political parties)
 (77, 2, 378 and 380) (83, 2-3, 521-522)
 (85, 2-3, 408) (86, 3, 580) (87, 3, 535)
 immigrants
 (75, 3, 436) (78, 2, 369-370)
 (79, 2, 375-376 and 386) (80, 3, 511)
 (81, 2-3, 421-422) (83, 2-3, 516)
 (84, 4, 569 and 579)
 (85, 2-3, 408-409 and 413-414)
 (86, 3, 578) (89, 3, 481 and 491)
 (90, 2-3, 404)
 income

(75, 3, 436) (77, 2, 375)
 (80, 3, 513-514) (81, 2-3, 417)
 (82, 2, 357 and 360) (84, 4, 570)
 (85, 2-3, 406) (90, 2-3, 390)
 index
 (75, 3, 436-437) (76, 3-4, 502)
 (82, 2, 362) (83, 2-3, 505) (85, 2-3, 406)
 inflation
 (75, 3, 436-437 and 438) (76, 3-4, 502)
 (77, 2, 373-374)
 (77, 2, 373-374 and 378) (78, 2, 371)
 (83, 2-3, 502) (85, 2-3, 403-404)
 informatics
 (81, 2-3, 422) (87, 3, 536)
 information
 (78, 2, 375) (87, 3, 547)
 infrastructure
 (82, 2, 359)
 innovation
 (88, 2-3, 375)
 insecurity
 (82, 2, 368-369) (85, 2-3, 402)
 (86, 3, 584-585)
 insurance companies
 (81, 2-3, 417)
 insurances
 (81, 2-3, 417)
 integration
 (79, 2, 386) (83, 2-3, 516)
 intentions to purchase, to vote
see purchase *and* vote (intentions to)
 international conflicts
 (84, 4, 566)
 international organizations
 (80, 3, 515-516)
 international politics
 (79, 2, 373)
 interprofessional negotiations
 (80, 3, 514) (81, 2-3, 413)
 (82, 2, 362) (83, 2-3, 499 and 507)
 investments
 (81, 2-3, 417) (83, 2-3, 504)
 (84, 4, 572) (85, 2-3, 404-405)
 (86, 3, 575-576) (90, 2-3, 396)

J

Jespers
 (78, 2, 376)
 Jette
 (87, 3, 544)
 journalists
 (81, 2-3, 422-423)
 judiciary
 (82, 2, 369)
 jurisdiction
 (78, 2, 376) (80, 3, 518)
 (87, 3, 546) (89, 3, 491)

K

Koekelberg
 (88, 2-3, 380)
 Kortrijk
 (87, 3, 544)

L

La Louvière
 (88, 2-3, 381)
 land use
 (88, 2-3, 380)
 language(s) (knowledge of)
 (75, 3, 442) (78, 2, 375)
 (82, 2, 361) (86, 3, 579)
 (90, 2-3, 403)
 language problem
 (86, 3, 578) (90, 2-3, 403)
 language statute
 (82, 2, 364)
 leisure
 (82, 2, 370) (84, 4, 574) (90, 2-3, 390)
 leisure activities
 (76, 3-4, 505) (77, 2, 381) (80, 3, 520)
 (81, 2-3, 415) (84, 4, 580-581)
 (86, 3, 586) (89, 3, 493) (90, 2-3, 390)
 Leysen
 (89, 3, 483)
 Liège

- (79, 2, 383) (82, 2, 359) (84, 4, 575)
 (86, 3, 584) (88, 2-3, 373) (89, 3, 490)
 listeners (radio)
 (83, 2-3, 519-520) (85, 2-3, 415-416)
 (87, 3, 546)
 listening figures
 (76, 3-4, 505) (83, 2-3, 519-520)
 (87, 3, 546)
 living and working space
 (75, 3, 442)
 living conditions
 (77, 2, 375) (78, 2, 370)
 (80, 3, 509-510)
 living together (unmarried)
 (87, 3, 536)
 loans
 (81, 2-3, 417) (86, 3, 574)
 (87, 3, 539)
 local elections
 (76, 3-4, 383-399) (77, 2, 377-378)
 (83, 2-3, 509, 513, and 514)
 (88, 2-3, 380-383) (89, 3, 486-490)
 local mandataries
 (83, 2-3, 509, 510, and 511) (89, 3, 489)
 local policy
 (89, 3, 489 and 490)
 local politics
 (76, 3-4, 383-399) (88, 2-3, 382)
 local radio
 (81, 2-3, 423) (83, 2-3, 519-520)
 (84, 4, 580) (85, 2-3, 415-416)
 (87, 3, 546) (88, 2-3, 381)
 local TV
 (84, 4, 580) (85, 2-3, 415-416)
 (87, 3, 547)
 Lotto
 (80, 3, 520-521)
 Louvain-la-Neuve
see Ottignies-Louvain-la-Neuve
- M**
- maintenance of public order
 (78, 2, 374) (79, 2, 386)
 (82, 2, 368-369)
 management
 (88, 2-3, 375)
 manual labour
 (79, 2, 377)
 market research
 (82, 2, 370)
 marriage
 (79, 2, 386) (81, 2-3, 413)
 (82, 2, 355-356) (83, 2-3, 516)
 (87, 3, 536)
 Martens
 (81, 2-3, 418) (83, 2-3, 506 and 507)
 (85, 2-3, 410-411) (89, 3, 485)
 (90, 2-3, 397)
 mayors
 (87, 3, 544)
 Mechelen
 (83, 2-3, 512)
 media
 (75, 3, 438 and 440) (79, 2, 373)
 (80, 3, 519 and 520) (81, 2-3, 410)
 (83, 2-3, 514 and 521) (87, 3, 534)
 (88, 2-3, 373) (89, 3, 490 and 493-494)
 medical care
 (87, 3, 536)
 medical insurance
 (77, 2, 375) (87, 3, 536) (89, 3, 480)
 medicines
 (90, 2-3, 392)
 members of parliament
see parliament
 mentality
 (89, 3, 488) (90, 2-3, 399-400)
 'Mercator campaign'
 (75, 3, 438)
 military service
 (90, 2-3, 389 and 390)
 military situation
 (81, 2-3, 411)
 mobility
 (90, 2-3, 403)
 monarchy
 (90, 2-3, 398)

money

(83, 2-3, 503-504)

Mons

(83, 2-3, 516-517) (84, 4, 575-576)

(89, 3, 489) (90, 2-3, 393)

morale

(90, 2-3, 400)

morals

(82, 2, 356) (90, 2-3, 405)

motivation

(75, 3, 435)

motivation to vote

(79, 2, 384) (80, 3, 515)

(82, 2, 367) (86, 3, 583 and 584)

multinationals

(77, 2, 376)

Mundial

(83, 2-3, 521)

municipalities

(76, 3-4, 503-504)

(77, 2, 377 and 380-381) (79, 2, 378)

(83, 2-3, 500-501, 510, and 511)

(87, 3, 544-545) (88, 2-3, 379-383)

(89, 3, 486-488, 489, and 490)

N**Namur**

(81, 2-3, 421)

national anthem (of Belgium)

(87, 3, 543)

National Employment Service

(79, 2, 377)

national holiday

(87, 3, 543)

national industries

(83, 2-3, 503) (84, 4, 573 and 575)

National Insurance contributions

(82, 2, 360)

national pride

(83, 2-3, 496) (84, 4, 566)

nationalization

(77, 2, 377)

NATO

(81, 2-3, 411) (83, 2-3, 497)

(84, 4, 568) (85, 2-3, 400)

(86, 3, 573 and 581) (90, 2-3, 390)

newspapers

(80, 3, 519-520) (81, 2-3, 422)

(85, 2-3, 411-412)

Nols

(84, 4, 576, 577, and 579) (85, 2-3, 412)

(86, 3, 581)

Nothomb

(88, 2-3, 378)

nuclear disaster

(87, 3, 534) (88, 3, 477)

nuclear energy

(78, 2, 371) (79, 2, 377-378)

(80, 3, 512) (81, 2-3, 416) (82, 2, 359)

(88, 2-3, 374) (90, 2-3, 395)

nuclear industry

(81, 2-3, 416)

nuclear missiles

(80, 3, 509) (82, 2, 355) (83, 2-3, 507)

(84, 4, 567-568) (85, 2-3, 400-401)

(86, 3, 573) (90, 2-3, 388-389 and 390)

nuclear power stations

(78, 2, 371) (79, 2, 378) (82, 2, 359)

(83, 2-3, 507) (88, 2-3, 374) (89, 3, 482)

O**objectivity**

(76, 3-4, 504) (83, 2-3, 519)

occupation

(78, 2, 371)

oil consumption

(75, 3, 437)

oil crisis

(75, 3, 434) (76, 3-4, 498-499)

Olympic Games

(85, 2-3, 417)

open market economy

(80, 3, 511)

opinion polls

(82, 2, 370) (87, 3, 535)

(90, 2-3, 402)

- opinions
 (81, 2-3, 418)
 organization of the state
 (77, 2, 379) (79, 2, 384 and 385)
 (86, 3, 579)
 organizations
 (85, 2-3, 411)
 orphans
 (87, 3, 536)
 Ostend
 (81, 2-3, 421)
 Ottignies-Louvain-la-Neuve
 (84, 4, 580) (85, 2-3, 580)
 (87, 3, 547) (89, 3, 484)
 Oudenaarde
 (81, 2-3, 421)
- P**
- parents' associations
 (80, 3, 518-519)
 parliament
 (80, 3, 515) (81, 2-3, 419-420)
 (86, 3, 580) (87, 3, 543)
 (89, 3, 494-495)
 part-time work
 (78, 2, 371) (79, 2, 375)
 (80, 3, 509)
 peace
 (84, 4, 568) (85, 2-3, 400)
 pension
 (75, 3, 436) (78, 2, 371) (79, 2, 377)
 (82, 2, 356) (83, 2-3, 501 and 521-522)
 (84, 4, 569-570) (88, 2-3, 371)
 (90, 2-3, 408)
 pensioners
 (82, 2, 356) (87, 3, 536 and 537)
 pension fund
 (88, 2-3, 371)
 Perin
 (75, 3, 438) (76, 3-4, 503)
 person of the year/decade
 (90, 2-3, 407-408)
 personal situation
 (76, 3-4, 502 and 506) (77, 2, 376)
 (79, 2, 374-375) (80, 3, 510-511)
 (81, 2-3, 414 and 425)
 (82, 2, 358 and 361) (83, 2-3, 501)
 (85, 2-3, 398 and 399-400)
 (88, 2-3, 374) (89, 3, 483) (90, 2-3, 393)
 petrol
 (80, 3, 513) (90, 2-3, 393)
 physical education
 (80, 3, 519)
 Poland
 (83, 2-3, 497)
 police
 (77, 2, 382) (82, 2, 369) (83, 2-3, 515)
 (84, 4, 578) (90, 2-3, 404)
 political broadcasts
 (75, 3, 440)
 political climate
 (75, 3, 437-438) (77, 2, 377-378)
 (78, 2, 372) (79, 2, 380) (80, 3, 514)
 (81, 2-3, 418) (82, 2, 362-363)
 (85, 2-3, 404)
 political information
 (75, 4, 453-618)
 political institutions
 (75, 3, 438) (81, 2-3, 419-420)
 political interest
 (86, 3, 580)
 political knowledge
 (86, 3, 583) (88, 2-3, 379 and 384)
 political parties
 (77, 2, 378) (79, 2, 380, 381, and 382)
 (80, 3, 506, 507-508, 515, and 517-518)
 (81, 2-3, 419-420)
 (82, 2, 356, 365, and 368)
 (83, 2-3, 508 and 511) (84, 4, 576)
 (85, 2-3, 398, 399, and 411-412)
 (86, 3, 577 and 579-580)
 (87, 3, 540-542)
 (88, 2-3, 376-379 and 387)
 (90, 2-3, 398)
 political power
 (81, 2-3, 419)
 political preference

- (87, 3, 540-541 and 543-544)
- politicians
 (75, 4, 453-618) (77, 2, 378)
 (81, 2-3, 418 and 419)
 (82, 2, 361 and 363)
 (83, 2-3, 508 and 514-515)
 (86, 3, 581-582)
 (87, 3, 541-542 and 544)
 (88, 2-3, 376-379, 381, 382, and 387)
see also image *and* popularity (of politicians)
- politics
 (81, 2-3, 425)
- pollution
 (86, 3, 576)
- pope
 (89, 3, 492)
- popularity (of politicians)
 (76, 3-4, 502 and 503)
 (77, 2, 377) (78, 2, 372)
 (79, 2, 381 and 382-383)
 (80, 3, 507-508 and 516)
 (81, 2-3, 418-419 and 421)
 (82, 2, 361-362) (83, 2-3, 506)
 (84, 4, 572-573)
 (85, 2-3, 408, 409, and 412)
 (86, 3, 577-578 and 582)
 (87, 3, 541, 542, 543-544, and 545)
 (88, 2-3, 376-379, 380-381, and 382)
 (89, 3, 485-486, 487-488, and 490)
 (90, 2-3, 396-397 and 402-403)
- poverty
 (75, 3, 434) (76, 3-4, 498)
 (77, 2, 375) (79, 2, 373)
 (84, 4, 569) (90, 2-3, 388)
- power
 (79, 2, 381) (85, 2-3, 408-409)
- president of the USA
 (78, 2, 375) (82, 2, 355)
- presidential elections (in France)
 (75, 3, 435) (82, 2, 366) (89, 3, 479)
- press
 (85, 2-3, 411-412) (88, 2-3, 386)
- pressure groups
 (88, 2-3, 387)
- prices
 (75, 3, 436-437) (76, 3-4, 499, 501-502)
 (77, 2, 376) (79, 2, 375)
 (83, 2-3, 505 and 506)
- prices of raw materials
 (76, 3-4, 498-499)
- prime minister
 (75, 3, 437 and 441) (76, 3-4, 503)
 (77, 2, 378-379)
 (78, 2, 372 and 373) (79, 2, 382-383)
 (83, 2-3, 506 and 507)
 (86, 3, 583) (88, 2-3, 384) (89, 3, 486)
- prisons
 (80, 3, 518)
- private life
 (81, 2-3, 425) (82, 2, 363-364)
- private security companies
 (82, 2, 368)
- PRL
 (86, 3, 581) (88, 2-3, 377) (90, 2-3, 401)
- PRLW
 (77, 2, 378)
- production
 (85, 2-3, 404-405) (86, 3, 575)
- progress
 (75, 3, 435) (76, 3-4, 506)
 (79, 2, 373) (81, 2-3, 422)
- properties
 (83, 2-3, 503-504)
- property tax
 (81, 2-3, 417)
- prosperity
 (80, 3, 515)
- Province of Antwerp
 (89, 3, 487)
- Province of Brabant
 (86, 3, 579)
- Province of East Flanders
 (89, 3, 487) (90, 2-3, 391)
- Province of Hainaut
 (89, 3, 487) (90, 2-3, 392 and 400)
- Province of Liège
 (84, 4, 580) (88, 2-3, 380-381)

Province of Limburg
(80, 3, 520) (89, 3, 486)

Province of Luxembourg
(84, 4, 574) (88, 2-3, 382)

Province of Namur
(88, 2-3, 382)

Province of West Flanders
(88, 2-3, 382)

provinces
(85, 2-3, 410)

provincial institutions
(81, 2-3, 423)

provincialism
(84, 4, 574)

PS
(82, 2, 363 and 365) (85, 2-3, 407)
(87, 3, 544)

PSC
(82, 2, 363 and 365) (83, 2-3, 511)
(88, 2-3, 377)

psychiatry
(89, 3, 491)

psychotropic drugs
(88, 2-3, 372)

public debt
(82, 2, 360)

public health
(77, 2, 375)

public libraries
(85, 2-3, 415)

public money
(75, 3, 436 and 437) (79, 2, 379)
(80, 3, 510-511) (81, 2-3, 414)
(82, 2, 358 and 360) (83, 2-3, 501)
(85, 2-3, 408-409)

public security
(77, 2, 382) (78, 2, 371)
(79, 2, 373 and 377-378)
(84, 4, 568 and 578) (86, 3, 584-585)

public transport
(80, 3, 513) (84, 4, 579)
(85, 2-3, 405) (89, 3, 484 and 488)

public works
(84, 4, 575-576) (90, 2-3, 395)

publicity
(88, 2-3, 387) (89, 3, 494)

purchase (intentions to)
(75, 3, 436)

purchasing behaviour
(81, 2-3, 415)
(83, 2-3, 518-519 and 521)

Q

quality of life
(75, 3, 435) (77, 2, 374)
(81, 2-3, 414) (89, 3, 481)

R

racism
(89, 3, 477-478)

radio
(76, 3-4, 504-505)
(81, 2-3, 422 and 423)
(83, 2-3, 519-520) (84, 4, 580)
(85, 2-3, 415-416) (87, 3, 546)
(88, 2-3, 381 and 387) (90, 2-3, 407)

rateable value
(81, 2-3, 417)

ratings (TV)
(83, 2-3, 520) (84, 4, 580)
(85, 2-3, 415-416) (87, 3, 547)

reading habits
(89, 3, 493)

reading public
(80, 3, 519-520) (81, 2-3, 422)

Reagan
(87, 3, 535) (89, 3, 479)

recovery policy
(87, 3, 538 and 540)

redevelopment grant
(76, 3-4, 500) (86, 3, 574)

referendum
(82, 2, 363, 364, and 370)
(83, 2-3, 508-509 and 515)
(86, 3, 579)

regional broadcasting

- (76, 3-4, 505)
 regional institutions
 (89, 3, 488) (90, 2-3, 401 and 403)
 regionalism
 (75, 3, 438)
 regionalization
 (79, 2, 385)
 (80, 3, 513-514 and 517-518)
 (82, 2, 362) (83, 2-3, 503, 505, and 508)
 (84, 4, 571-572, 573, and 574-575)
 (86, 3, 579)
 regions
 (81, 2-3, 417) (82, 2, 361 and 364)
 (87, 3, 542-543) (88, 2-3, 380)
 (89, 3, 481)
 (90, 2-3, 398-399, 400, 401, and 403)
 registration right
 (79, 2, 384-385)
 relationship (man/woman)
 (82, 2, 355-356)
 release (on parole)
 (80, 3, 518)
 religion
 (75, 4, 453-618) (81, 2-3, 413 and 425)
 (85, 2-3, 414) (86, 3, 572-573)
 (88, 2-3, 384)
 renting (a house)
 (76, 3-4, 500 and 501) (83, 2-3, 500)
 (84, 4, 570)
 reporting
 (76, 3-4, 504)
 repression
 (83, 2-3, 515)
 retirement
see pension
 reunification of Germany
 (90, 2-3, 389)
 revolution
 (90, 2-3, 398)
 right/left scale
 (75, 3, 441) (75, 4, 453-618)
 (77, 2, 378)
 (83, 2-3, 509, 510, 511-512, 518, and 519)
 right to strike
 (83, 2-3, 515) (90, 2-3, 394)
 right to vote
 (82, 2, 363-364) (89, 3, 491)
 (90, 2-3, 399)
 right to work
 (83, 2-3, 515)
 roads
 (75, 3, 439) (80, 3, 513) (84, 4, 579)
 Roman Catholic Church
 (81, 2-3, 425)
 Roman Catholics
 (81, 2-3, 413) (82, 2, 363) (85, 2-3, 414)
 RTB(F)
 (76, 2-3, 504 and 505)
 (81, 2-3, 422-423)
 (83, 2-3, 519) (88, 2-3, 387)
 rulers
 (79, 2, 381)
 RW
 (77, 2, 378)
- S**
- SABENA
 (84, 4, 579)
 sacrifices
 (85, 2-3, 406)
 safety belt
 (75, 3, 439) (76, 3-4, 502-503)
 (85, 2-3, 414) (90, 2-3, 405)
 satisfaction
 (81, 2-3, 410) (82, 2, 354)
 (83, 2-3, 496-497 and 507)
 (84, 4, 566) (85, 2-3, 399-400)
 (86, 3, 572-573) (87, 3, 534)
 saving
 (82, 2, 358) (83, 2-3, 504)
 (84, 4, 572) (85, 2-3, 406-407)
 (87, 3, 540) (90, 2-3, 396)
 Schaarbeek
 (84, 4, 579) (89, 3, 488)
 science
 (76, 3-4, 506) (78, 2, 374)
 (90, 2-3, 392)

- senior citizens
(82, 2, 356) (83, 2-3, 498)
- sexuality
(79, 2, 374) (82, 2, 370)
(87, 3, 537) (90, 3-4, 391 and 405)
- Shaba
(79, 2, 373)
- shares
(79, 2, 379)
- sit-ins
(77, 2, 377)
- small and medium-sized businesses
(86, 3, 575) (87, 3, 538 and 539)
(88, 2-3, 373-374) (89, 3, 483-484)
(90, 2-3, 394 and 395)
- small businessmen
(76, 3-4, 501) (82, 2, 360)
- sociabilities
(75, 3, 442)
- social changes
(82, 2, 354) (83, 2-3, 496-497)
(85, 2-3, 399-400)
- social conflicts
(84, 4, 566)
- social elections
(76, 3-4, 499)
- social pact
(77, 2, 377-378)
- social (in)security
(79, 2, 375) (80, 3, 510-511)
(81, 2-3, 414) (84, 4, 570)
(85, 2-3, 402) (87, 3, 536 and 537)
(89, 3, 480)
- social situation
(77, 2, 374) (85, 2-3, 404)
- social welfare
(89, 3, 482)
- Société Générale
(89, 3, 483)
- socio-cultural trends
(80, 3, 518) (86, 3, 579-580)
- sociography
(86, 3, 581)
- socioscopy of Belgium
(83, 2-3, 521)
- solicitudes
(78, 2, 370) (83, 2-3, 518)
(84, 4, 574) (85, 2-3, 408 and 409)
(86, 3, 581) (87, 3, 544-545)
(88, 2-3, 382)
- solidarity
(83, 2-3, 498)
- Soviet Union
(81, 2-3, 411) (83, 2-3, 497)
(86, 3, 573) (90, 2-3, 388-389 and 408)
- Spa
(89, 3, 482)
- Spaak
(86, 3, 580)
- Spain
(78, 2, 374) (79, 2, 371-372)
- special authorities
(83, 2-3, 506-507)
- speed checks
(79, 2, 378)
- speed limit
(75, 3, 439) (79, 2, 378)
- speed offence
(75, 3, 439)
- spending pattern
(82, 2, 357)
- Spitaels
(79, 2, 376-377) (82, 2, 365)
- sports
(80, 3, 519) (81, 2-3, 423-424)
(83, 2-3, 521) (85, 2-3, 408 and 417)
(87, 3, 547) (88, 2-3, 388) (89, 3, 494)
- standard of living
(81, 2-3, 414) (82, 2, 359)
- state police
(78, 2, 374) (79, 2, 386)
(82, 2, 368) (83, 2-3, 503)
(84, 4, 478)
- state reform
(77, 2, 379) (79, 2, 380 and 385)
(80, 3, 517-518) (82, 2, 364)
(83, 2-3, 507-508-509)
(85, 2-3, 409-410) (86, 3, 578 and 579)

(90, 2-3, 398-399)
 steel industry
 (83, 2-3, 503) (84, 4, 571-572)
 strikes
 (78, 2, 372)
 (83, 2-3, 499, 507, 515, and 517-518)
 Stuyvenberg Agreements
 (79, 2, 385)
 summer time
 (78, 2, 375)

T

taking of hostages
 (76, 3-4, 506) (89, 3, 491)
 taxability
 (79, 2, 379) (84, 4, 581)
 taxes
 (76, 3-4, 502) (79, 2, 375-376 and 379)
 (80, 3, 513-514) (81, 2-3, 417)
 (82, 2, 360) (83, 2-3, 503-504 and 507)
 tax system
 (83, 2-3, 505) (84, 4, 574-575)
 (85, 2-3, 403-404) (89, 3, 485)
 teledistribution companies
 (80, 3, 519)
 terrorism
 (83, 2-3, 515) (87, 3, 546 and 547)
 theatre
 (76, 3-4, 505)
 third labour market
 (78, 2, 369-370)
 Third World
 (81, 2-3, 412) (84, 4, 566-567 and 574)
 threat
 (89, 3, 479)
 Tindemans
 (75, 3, 438) (76, 3-4, 503)
 (77, 2, 377-378) (78, 2, 373)
 (79, 2, 382-383)
 Tournai
 (81, 2-3, 421)
 towns
 see cities

trade unions
 (76, 3-4, 499) (79, 2, 376 and 377)
 (80, 3, 509-510) (82, 2, 356)
 (83, 2-3, 499) (86, 3, 574-575 and 578)
 (90, 2-3, 391 and 394)
 traffic
 (79, 2, 386) (90, 2-3, 405)
 traffic regulations
 (81, 2-3, 416) (82, 2, 360) (84, 4, 579)
 (85, 2-3, 414)
 traffic safety
 (79, 2, 378) (81, 2-3, 416) (82, 2, 360)
 (84, 4, 579) (85, 2-3, 414) (86, 3, 585)
 (90, 2-3, 405)
 traffic safety campaigns
 (78, 2, 372) (81, 2-3, 416) (82, 2, 360)
 Tsjernobyl
 (87, 3, 534) (88, 3, 477)
 TV
 (76, 3-4, 504-505) (80, 3, 519)
 (81, 2-3, 422-423)
 (82, 2, 367) (83, 2-3, 518-519 and 520)
 (84, 4, 580 and 581)
 (85, 2-3, 411-412 and 415-416)
 (87, 3, 547) (88, 2-3, 387) (90, 2-3, 407)
 TV-5
 (85, 2-3, 416)
 TV advertising
 (80, 3, 519) (83, 2-3, 518-519)

U

UCL
 (85, 2-3, 415) (87, 3, 547)
 (88, 2-3, 383)
 UDRT
 (86, 3, 581)
 ULB
 (88, 2-3, 386)
 unemployment
 (75, 3, 436-437) (76, 3-4, 502)
 (77, 2, 373-374, 376, and 378-379)
 (78, 2, 369-370 and 371)
 (79, 2, 374-375, 377, 380, and 386)

(80, 3, 509, 511, and 518-519)
 (82, 2, 358 and 359)
 (83, 2-3, 498, 499, and 516)
 (84, 4, 569) (86, 3, 574-575)
 (88, 2-3, 371) (90, 2-3, 391 and 394)

unitarianism

(75, 3, 438)

United States

(81, 2-3, 411) (83, 2-3, 497)

(86, 3, 573) (87, 3, 535)

(88, 2-3, 370-371)

universities

(77, 2, 381) (85, 2-3, 415)

(88, 2-3, 386)

university education

(88, 2-3, 386) (89, 3, 480)

urban planning

(76, 3-4, 504) (88, 2-3, 380)

(89, 3, 482)

V

values

(77, 2, 375) (82, 2, 370)

(83, 2-3, 518) (89, 3, 490)

(90, 2-3, 406)

Vanden Boeynants

(76, 3-4, 503) (80, 3, 514)

(82, 2, 363) (90, 2-3, 397)

Van der Biest

(82, 2, 365)

viewer (TV)

(81, 2-3, 422-423)

violence

(75, 3, 434) (77, 2, 382)

(89, 3, 493-494) (90, 2-3, 387 and 407)

Voeren (Fourons)

(84, 4, 573) (87, 3, 540-541)

(88, 2-3, 376, 377, and 378)

vote (intentions to)

(75, 3, 437, 438, 439, and 440-441)

(76, 3-4, 503) (77, 2, 379)

(78, 2, 372-373)

(79, 2, 372 and 381-383)

(80, 3, 507-508 and 516-517)

(81, 2-3, 418 and 420)

(82, 2, 362-363-364 and 366-367)

(83, 2-3, 506-507, 508, 509, and 512-515)

(84, 4, 576-578) (85, 2-3, 398, 399, 407-409, and 412-413)

(86, 3, 577-578 and 580-584)

(87, 3, 541-542 and 545)

(88, 2-3, 376-379, 380-381, 382, and 383-385)

(89, 3, 485, 486-488, and 489-490)

(90, 2-3, 397, 398-399, and 402-403)

voters

(77, 2, 380-381) (79, 2, 381)

(80, 3, 506-507) (83, 2-3, 508)

(86, 3, 581) (87, 3, 545) (90, 2-3, 403)

voting age

(75, 3, 437) (77, 2, 377-378)

(82, 2, 363-364)

voting behaviour

(75, 3, 440-441) (76, 3-4, 502)

(77, 2, 378 and 379) (78, 2, 372-373)

(79, 2, 381-382)

(80, 3, 508, 516, and 517) (81, 2-3, 420)

(82, 2, 363, 366, 367, and 368)

(83, 2-3, 512, 513, and 514) (84, 4, 578)

(85, 2-3, 412)

(86, 3, 577-578, 581, and 583)

(87, 3, 544) (88, 2-3, 384)

(90, 2-3, 397 and 402)

W

wages

(76, 3-4, 501 and 502)

(83, 2-3, 498 and 506-507)

(84, 4, 571-572)

Wallonia

(81, 2-3, 421) (82, 2, 366)

(83, 2-3, 500, 505, 507-508, 509, and 510)

(85, 2-3, 410 and 412) (87, 3, 542-543)

(88, 2-3, 380) (89, 3, 488-489)

(90, 2-3, 399-400, 401, and 406)

- Walloons**
 (79, 2, 378, 381, 382, and 385)
 (89, 3, 488-489) (90, 2-3, 400 and 401)
- war**
 (82, 2, 358) (84, 4, 566)
 (85, 2-3, 399-400)
 (86, 3, 573) (88, 2-3, 385)
- Warsaw Pact**
 (81, 2-3, 411)
- wasting**
 (85, 2-3, 403)
- water policy**
 (79, 2, 378)
- Wezembeek-Oppem**
 (88, 2-3, 383)
- widows**
 (87, 3, 536)
- women (men, politics and work)**
 (76, 3-4, 500) (78, 2, 376)
 (79, 2, 375-376)
 (80, 3, 509) (81, 2-3, 412)
 (82, 2, 355-356, 357, and 358)
 (83, 2-3, 499 and 509) (84, 4, 569)
 (88, 2-3, 370) (89, 3, 493)
- work**
 (75, 3, 435) (79, 2, 375-376 and 379)
 (80, 3, 511) (81, 2-3, 412 and 425)
 (82, 2, 360 and 370)
 (83, 2-3, 499 and 521-522)
 (86, 3, 574-575) (90, 2-3, 391 and 394)
- workers' participation**
 (78, 2, 370) (79, 2, 375-376)
- working hours**
 (79, 2, 374-375) (80, 3, 509)
 (83, 2-3, 498) (90, 2-3, 390)
- World War II**
 (82, 2, 356) (90, 2-3, 390)
- Y**
- youth**
 (79, 2, 386) (81, 2-3, 419-420 and 425)
 (82, 2, 363-364, 368, and 369)
 (83, 2-3, 518) (84, 4, 581)
 (86, 3, 583 and 586) (89, 3, 479-480)
 (90, 2-3, 391 and 406)
- Z**
- Zaire**
 (75, 3, 437) (79, 2, 373)
 (89, 3, 478-479)

L'année politique 1989 Politiek jaarboek

Nouvelle série n° 14 - Nieuwe reeks n° 14

INHOUD - SOMMAIRE - CONTENT

Mark DEWEERDT, Overzicht van het Belgisch politiek gebeuren in 1989.

Ivan COUTTENIER, Belgian Politics in 1989.

Mieke VERMINCK, Statistisch overzicht van het politieke jaar 1989.

Claude ROOSENS, Belgique-Zaïre. La crise de la maturité.

Dirk HEREMANS en Jo GULDEMONT, De rol van de overheid in het Europeaniseringsproces van het bedrijfsleven in België.

Jean-Pierre DAWANCE, Les politiques budgétaires de la Région wallonne et de la Communauté française.

Els DE BENS, Het recente beleid inzake de audiovisuele media in België.

Mieke VERMINCK, Morphologie des partis politiques francophones en 1988 et 1989.

Wladimir PLAVSIC, Bibliographie de l'année politique 1989.

Erwin DAS, De politieke opiniepeilingen in België in 1989.

VOLUME XXXII, N° 2-3 - RES PUBLICA - BUNDEL XXXII N° 2-3

RES PUBLICA

Tijdschrift voor Politologie – Revue de Science Politique

Uitgegeven door het Politologisch Instituut v.z.w.

Publié par le Politologisch Instituut a.s.b.l.

Hoofdredacteur – Wilfried DEWACHTER – Rédacteur en chef

Redactiesecretaris – Mieke VERMINCK – Secrétaire de rédaction

Redactieadres – Adresse de la rédaction

E. Van Evenstraat 2B, B-3000 Leuven

Niets uit dit tijdschrift, behalve de abstracts, mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotocopie, microfilm of op welke wijze ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Het Politologisch Instituut neemt geen verantwoordelijkheid op zich voor de uitgebrachte meningen; deze verbinden alleen de auteurs.

De bijdragen moeten persklaar aangeboden worden, getypt met dubbel interlinie. Zij moeten vergezeld zijn van een Engelstalige samenvatting van maximum 150 woorden. De niet opgenomen manuscripten worden niet teruggezonden.

De Nederlandse teksten dienen in de voorkeurspelling gesteld.

Tous droits de traduction, d'adaptation et de reproduction (sauf les résumés), y compris les microfilms et les photocopies, sont réservés pour tous pays.

Le «Politologisch Instituut» n'assume pas la responsabilité des opinions émises; celles-ci n'engagent que les auteurs.

Les articles qui nous sont envoyés devront être dactylographiés en double interligne et accompagnés d'un court résumé (max. 150 mots) en anglais. Les manuscrits non insérés ne sont pas rendus.

Abonnements- en verkoopvoorwaarden van het tijdschrift

Conditions d'abonnement et de vente de la revue

1. Jaarabonnement – Abonnement annuel	B.F. - F.B.
persoon - personne	850
Instelling - Institution	1.800
Uitsluitend voor België: student (mits vermelding van de universiteit, de studierichting, het studiejaar en het inschrijvingsnummer aan de universiteit) - Uniquement pour la Belgique: étudiant (en mentionnant l'université, l'orientation et l'année des études, le numéro d'immatriculation)	500
2. Verkoop per nummer (nog uitsluitend vanaf 1980) - Vente au numéro (à partir de 1980 seulement)	
persoon - personne	500
Instelling - Institution	600
Verkoop dubbel nummer (nog uitsluitend vanaf 1980) - Vente numéro double (à partir de 1980 seulement)	
persoon - personne	800
Instelling - Institution	1.200
3. Verzameling van 1963 tot 1976 (zo lang de voorraad strekt) Collection de 1963 à 1976 (jusqu'à épuisement du stock)	
België - Belgique	13.000
Andere landen - Autres pays	15.000

ZETEL VAN HET INSTITUUT – SIEGE DE L'INSTITUT

Politologisch Instituut v.z.w.: Egmontstraat 11, B-1050 Brussel

Politologisch Instituut a.s.b.l.: rue d'Egmont 11, B-1050 Bruxelles

Rekening - Compte: 091-0034240-28

Het tijdschrift RES PUBLICA wordt uitgegeven met de steun van het Vlaamse Ministerie van Onderwijs

Wettelijk depot - Dépôt légal: D/RP 1991/3-4

ISSN 0486-4700

Gedrukt in België - Imprimé en Belgique

RES PUBLICA

Belgian Journal of Political Science

Editor: Wilfried DEWACHTER

Assistant editor: Mieke VERMINCK

Address: Van Evenstraat 2B, B-3000 Leuven

No part of this publication, except the abstracts, may be reproduced in any form by print, photoprint, microfilm or any other means without written permission from the publisher.

The «Politologisch Instituut» bears no responsibility for opinions expressed by authors; the latter are solely responsible for the opinions they forward.

Manuscripts to be considered for publication should conform to the following requirements: two type-written copies (double-spaced) must be submitted, ready for press: they must include a summary in English, not longer than 150 words. Manuscripts that are not accepted are not returned.

Annual subscription and sales conditions

1. Annual subscription		
Individuals		850 BF
Institutions		1.800 BF
2. Single issue (only from 1980 on)		
Individuals		500 BF
Institutions		600 BF
Double issue (only from 1980 on)		
Individuals		800 BF
Institutions		1.200 BF
3. Collection 1963-1980 (as long as the issues in stock last)		
Belgium		13.000 BF
Other countries		15.000 BF

Claims for undelivered copies must be made no later than three months following month of publication. The publisher will supply missing copies when losses have been sustained in transit and where the reserve stock will permit.

PUBLISHER

POLITOLOGISCH INSTITUUT v.z.w. : Egmontstraat 11, B-1050 Brussels

Subscriptions can be paid by bank account: 091-0034240-28.
and 300.82.940 for the Netherlands

The Journal RES PUBLICA is sponsored by the Flemish Ministry of Education
D/RP 1991/3-4. ISSN 0486-4700

The articles of Res Publica are abstracted in the following journals

- ABC POL SCI.
Advanced Bibliography of Contents : Political Science and Government.
- International Political science Abstracts
Documentation Politique Internationale
- International Bibliography of Political Science
Bibliographie internationale de science politique.
- International Bibliography of the Social Sciences
Bibliographie internationale des sciences sociales.
- International Bibliography of Economics
Bibliographie internationale de science économique.
- Social Sciences Citation Index. An International Multidisciplinary Index to the Literature of the Social, Behavioral and Related Sciences.
- Sociological Abstracts.
- Bulletin analytique de documentation politique, économique et sociale contemporaine.
- United Nations. Monthly Bibliography. Selected articles.
Nations Unies. Bibliographie mensuelle. Articles sélectionnés.
- Bulletin de renseignements documentaires. Communautés Européennes.
Documentation bulletin. European Communities.

